

МАВЖУДА ҲАМИДОВА
НИГОРА СУЛАЙМОНОВА

ЭСКИ ЎЗБЕК ЁЗУВИ

ایسکی اوزبیک یازوی

Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети Илмий кенгаши қарори билан нашрга тавсия этилган.

М. Ҳамидова, Н. С. Лармонова. Эски ўзбек ёзуви: услубий қўлланма. – Т.: «Yurist-media markazi» нашриёти, 2009 йил. – 156 бет.

Мазкур қўлланма бакалавриятнинг «5141100 – Ўзбек тили ва адабиёти» ва «5140600 – Тарих» таълим йўналишларида таҳсил олаётган талабалар учун мўлжалланган бўлиб, эски ўзбек тили ва ёзуви фанининг асослари, араб имлоси, матнни тўғри ўқиш ва шарҳлаш ҳамда ҳуснихат техникасини эгаллаш каби ўқув топшириқлари тизимидан иборат

Тақризчилар:

*Азизхон Қаймов,
ЎзР ФА академиги,
филология фанлари доктори,
профессор, Беруний номидаги
Давлат мукофоти лауреати:*

*Иномжон Азимов,
филология фанлари
номзоди, доцент.*

ISBN 978-9943-337-45-9

© «Yurist-media markazi» нашриёти, 2009 йил.

Умуминсоният маданияти пойдеворини яратишда Марказий Осиё, жумладан, Шарқ халқларининг ҳам муҳим хиссаси бор. Марказий Осиёнинг географик жиҳатдан қулай шароитда жойлашиши, мўътадил иқлими, шарт-шароити ва ажойиб табиати қадимда ерлик халқларнинг ўтроқлашиб, деҳқончилик ва чорвачилик билан шугулланишларига кенг йўл очган. Археолог олимларнинг тинимсиз изланишлари, улар томонидан уюштирилган қазилмалар жараёнида топилган кўплаб далилий ашёлар, қадимий шаҳар вайроналари намуналари, илк санъат асарлари ва маданият осори атиқалари минтақамизда маданиятнинг, ижтимоий ва иқтисодий тараққиётнинг жуда эрта, бир неча минг йиллар аввал шаклланиб ривож топа борганини исботлайди. Буюк ипак йўлининг ватанимиз ҳудудидан ўтганлиги, у ерларда хунармандчилик ишлари билан бир қаторда, савдо-сотиқ тизимининг ҳам кенг тараққий этишига сабаб бўлган. Натижада, Марказий Осиё Ғарбни Шарқ билан, Эрон, Миср, Юнонистон, Рим ва бошқа мамлакатларни қадимий маданият бешиклари бўлимиш Хитой ва Ҳиндистон давлатлари билан боғлаб турувчи, улар маданиятининг бирлашувини таъминловчи жаҳон савдо йўлларининг муҳим чорраҳасига айланган. Буларнинг натижаси ўлароқ Хоразм, Бухоро, Сўғдиёна, Марғиёна, Фарғона каби ҳудудлар атрофларида турли маданий марказлар юзага келган. Бу тарихий шароит ўз навбатида ватанимизда ўқув тизимининг шаклланиб, тобора мустаҳкамланиб боришини таъминлади.

Манбалардан маълум бўлишича, ўтмишда Хоразм, Сўғд, Парфия, Грек-Бақтрия, Ўрхун Энасой, Уйғур каби қадимий туркий ёзувлар мавжуд бўлган. Машҳур археолог, Хоразмнинг ўтмиш тарихи бўйича мутахассис, профессор С.Толстовнинг маълумотларига қараганда, Хоразм халқи III асрдаёқ ўзининг анча мукаммаллашган ёзув тартибига эга бўлган.

Кейинги археологик изланишлар, қазилмалар суғд ёзувида битилган ҳужжатларни, Қозоғистон, Ўрта Осиёнинг айрим ҳудудлари, Сибир, Мўғулистон, Тожикистон ва бошқа жойлардан турк даврига оид битиктошларни аниқлашга имкон берди.

1889 йили рус тадқиқотчи олими Н. М. Ядринцев Ўрхун дарёси қирғоғидаги Кошо-Цайдам воҳасидан Енисей ёдгорликлариغا нисбатан ҳажман анча катта бўлган битиктошни топишга муваффақ бўлди. Мазкур «Тошкитоб» икки – турк ва хитой тилларида битилган бўлиб, у турк хони ва унинг укаси шарафига 732 йили қўйилган. Илгари битиклар Енисей бўйидан топилгани сабаб «Енисей ёдгорликлари» деб аталган бўлса, Ядринцев топилмасидан сўнг улар «Ўрхун-Енисей ёдгорликлари» деб атала бошланди. Вакт ўтиши билан ёдгорлиқлар топилаётган жойлар Мўғулистон ва Енисей дарёлари ҳудудидан кенгайиб кетгани ва бу ёдгорлиқлар хатининг график шакллари Европа, Руник битикларига яқин бўлгани сабаб улар «Руник битиклари» деб атала бошлади. Марказий

Осиёнинг қулай шароити, ривож топган маданияти доимо ўзга халқларнинг диққатини жалб қилиб келган ва унинг қайта-қайта забт этилишига сабаб бўлган.

Маълумки, VII аср ўрталарида ислом дини вужудга келди. Араблар бошқа давлатлар қатори Ўрта Осиё, Кавказ бўйлаб ҳам ҳарбий юришлар қилдилар ва пиروvardида мазкур ўлкаларнинг катта ҳудудларини босқинчилик йўли билан қўлга киритдилар. Натижада, VIII асрнинг охирларига келиб катта ҳудудни ўзида мужассамлаштирган, турли тилда сўзловчи халқлардан иборат араб империяси вужудга келди. Бу даврларда Марказий Осиёда араб халифалигининг ҳукмронлиги ва ислом дини каттиқ ўрнашди. Бунинг натижасида қадимий маънавият, дин, маданият, ёзувларга ҳамда олиму уламоларга қарши кескин курашлар авж олди. Хоразм, сугд, турк, қадимий уйғур, ўрхун-енисей каби энг қадимий ёзувлар сиқиб чиқарилди. Араб ёзуви VIII асрдан бошлаб Ўрта Шарқ халқлари учун илм-фан ва давлат ишларида ягона расмий ёзув сифатида ҳукмронлик қила бошлади. Бу аҳвол 100 йиллар чамаси давом этди. IX асрга келиб Марказий Осиёда араб халифалигининг таъсири сусайди ва охир оқибат у мустақилликка эришди, лекин бу узоқ давом этмади. Марказий Осиё доимо жаҳон халқлари диққат эътиборида бўлиб келгани сабаб, энди бу ерларда сомонийлар, хоразмшоҳлар, газнавийлар, салжукийлар, қорахонийлар давлатлари фаолият юрита бошлади. Натижада, Марказий Осиёда араб, форс ва туркий тиллар кенг тарқалди. Бу даврда, айниқса, форс тилининг мавқеи кучайиб, у араб тилининг ўрнини эгаллай бошлади. Давлат ҳукмдорлари туркий қавмдан иборат бўлишига қарамай, турк тили омма ўртасида оддий муомала тили бўлиб қолди.

Нихоят, XIV–XV асрларда Темурийлар давлатининг барпо этилиши натижасида араб тили билан бир қаторда форсий ва туркий тилларнинг ҳам мавқеи кучайди. Араб тилидан дин ва фан тили сифатида, форс ва туркий тиллардан кўпроқ илм, бадий адабиёт ва санъат соҳаларида истифода этилди.

Қўринадики, IX асрдан то XX аср бошларигача, тахминан минг йилдан ортиқ бўлган даврда Марказий Осиё халқларининг илм-фан, маънавият, маданият соҳасидаги буюк мероси бизгача асосан араб ва форс, турк тилларида, араб имлосида битилган қўлёзма китоблар шаклида етиб келган. Ана шу бебаҳо ва нодир қўлёзма китоблар туфайлигина Марказий Осиё халқлари авлод-аждодлари қолдирган маданий меросдан баҳраманд бўлганлар. Ана шу қўлёзмалар туфайлигина Марказий Осиёда ҳар бир халқ, ҳар бир миллат ўзларининг миллий тарихларига эга бўлганлар. Шу қўлёзмалар туфайлигина Марказий Осиё халқлари жаҳон маданияти тарихи тараққиётига ўзларининг муҳим ҳиссаларини қўша олганлар. Ҳозирда она тилимизга Давлат мақомин берилганлиги, унинг халқаро миқёсда обрў-эътибори ортиб бораётгани, ҳаётимизнинг кундан-кунга раванқ топаётгани ана шу қўлёзмалар орқали етиб келган ўтмиш меросимизни ҳар томонлама ўрганиш, улар саҳифаларидаги халқимизнинг

ўтмиш ҳаёти, ижтимоий-сиёсий, ахлоқий, маънавий тафаккури билан боғлиқ қимматли маълумотларни тўплаш ва тадқиқ этиш, қизиқарли воқеалар, тарихий ҳақиқатларни аниқлаш билан боғлиқ бўлган муаммоларни тезлик билан ҳал этиш вазифасини қўяди.

Мустақиллик ҳалқимизнинг маданий, маънавий тараққиётига кенг йўл очиб берган бугунги кунда маданий меросимизни, унинг асосий қилити бўлган араб имлосига асосланган эски ўзбек ёзувини жадаллик билан ўрганишимиз лозим. Зеро, ҳозирги замон ўқувчиси, айниқса, бўлажак адабиёт, тарих, тил мутахассислари ўз халқи тарихини, тили тарихини, фалсафий фикрлар тараққиёти тарихини яхши билиши, идрок этиши, ҳис қилиши учун эски ўзбек ёзувини пухта эгаллаган, бу ёзувнинг ўзига хос хусусиятларидан хабардор бўлган бўлиши керак.

Мазкур ўқув қўлланма биздан олдин яратилган бошқа қўлланмалардан тузилиши жиҳатидан соддалиги, берилган ҳар бир мисолнинг талабага таниш, яъни ўтилган ҳарфлар юзасидан олингани билан фарқланади. Бу ўқувчининг материални осонлик билан ўзлаштиришига катта ёрдам беради.

Араб ёзувига хос умумий хусусиятлар

Араб ёзуви ўнгдан чапга қараб ёзилиши ва ўқилиши жиҳатидан бошқа халқлар ёзувидан тубдан фарқ қилади. Бу ёзувда бизнинг жорий ёзувимизда урф бўлганидек, бош (катта) ва кичик ҳарфлар мавжуд эмас. Босма ва ёзма ҳарфлар орасида ҳам фарқ йўқ. Бўғинни бошқа сатрга кўчириб ёзиш одат эмас. Сатрга сиғмай қолган сўз ёки бўғинлар матннинг устига мингаштириб ёзилади. Араб ёзувида тиниш белгилари ҳам ўз ифодасини топмаган (булардан, XX аср бошларидаги матнлар мустасно). Нуқта, вергул, сўроқ ва ундов талаб қиладиган ўринлар матн мазмунидан келиб чиқиб аниқланади ва қироат билан ўқилади. Бу ёзувда абзац ҳам мавжуд эмас. Араб ёзуви ихчамликка асосланган ёзувлардан биридир. Шу сабаб ёзувда айрим сўзлар ўзагида келган қўш ундошларнинг биттаси ёзилади ва унинг устига ташдид (´) деб аталувчи белги қўйилади. Бу аломат шу ҳарфни иккилантириб, шиддат билан ўқилишини таъминлайди.

Шунингдек, араб ёзувида қисқа унлилар ҳам ўз аксини топмаган. Қисқа унлилар 3 та бўлиб (фатҳа, касра, замма), улар талаффуз этилса-да, ёзувда махсус ёзилмайди. Улар «ҳаракатлар» деб номланувчи белгилар билан ифодаланади (бу ҳақда кейинроқ батафсил сўз юритилади).

Араб ёзувида махсус чўзиқ унлилар ҳам мавжуд эмас. Лекин араб алифбосидаги алиф (ا), вов (و) ва йой (ي) ҳарфларидан улар чўзиқ унли сифатида фойдаланадилар. Араб алифбосида йигирма саккизта ҳарф мавжуд. Араблар ўз алифбосини тузишда (милoddan икки минг йил илгари) қадимги финикия ва оромий ёзувларидан йигирма иккита ҳарфни номлари билан бирга олганлар. Кейинчалик олти та ҳарф қўшиб алифбодаги ҳарфлар сонини йигирма саккизтага етказганлар. Босиб олинган Марказий Осиё халқлари ана шу йигирма саккизта ҳарфни араб алифбоси сифатида қабул қилганлар. Лекин мазкур алифбо ўзбек ва форс тилларида мавжуд барча товушларни тўлиқ ифодаламайди. Шу сабаб VIII асрдан буён араб ёзувини ўз ёзуви сифатида истифода этиб келаётган ўзбеклар ва форслар ўз тилларида, талаффузларида мавжуд бўлган айрим товушларни ифодаловчи ҳарфларни алифбо таркибига киритганлар. Улар пе (پ), чим (چ), гоф (گ), же (ج) ҳарфлари эди. Шундай қилиб, эски ўзбек ёзувида ҳарфлар сони ўттиз иккитага етди.

Харфнинг номи	Харф ифодалай- диган товуш	Харфларнинг ёзилиши			
		Сўз охирда	Сўз ўртасида	Сўз бошида	Алоҳида ҳолда
Алиф	о, а	ا	ا	ا	ا
Бе	б	ب	ب	ب	ب
Пе	п	پ	پ	پ	پ
Те	т	ت	ت	ت	ت
Се	с	ث	ث	ث	ث
Жим	ж	ج	ج	ج	ج
Чим	ч	چ	چ	چ	چ
Хойи хутти	ҳ	ح	ح	ح	ح
Хе	х	خ	خ	خ	خ
Дол	д	د	د	د	د
Зол	з	ذ	ذ	ذ	ذ
Ре	р	ر	ر	ر	ر
Зе	з	ز	ز	ز	ز
Же	ж	ژ	ژ	ژ	ژ
Син	с	س	س	س	س
Шин	ш	ش	ش	ش	ش
Сод	с	ص	ص	ص	ص
Зод	з	ض	ض	ض	ض
То	т	ط	ط	ط	ط
Зо	з	ظ	ظ	ظ	ظ
Айн	-	ع	ع	ع	ع
Ғайн	ғ	غ	غ	غ	غ
Фе	ф	ف	ف	ف	ف
Қоф	қ	ق	ق	ق	ق
Коф	к	ك	ك	ك	ك
Гоф	г	گ	گ	گ	گ
Лом	л	ل	ل	ل	ل
Мим	м	م	م	م	م
Нун	н	ن	ن	ن	ن
Вов	в	و	و	و	و
Хойи ҳавваз	ҳ	ه	ه	ه	ه
Йо	й, и, э	ي	ي	ي	ي

Араб хати турлари

Араб ёзувининг дастлабки ёзув шакли «хатти маъқалий» бўлиб, у тик чизиклар билан ифодаланган. Бу хат тури анча вақтгача муомалада бўлса-да, кенг шухрат топмаган.

VII асрдан бошлаб бу хат ўрнини энг машхур хат тури ҳисобланган «хатти кўфий» эгаллаган.

Маълум вақт ўтгач мана шу икки хил хат асосида араб ёзувининг санъаткорона яратилган олти хил асосий услуби ташкил топган:

1. Сулс; 2. Насх; 3. Муҳакқак; 4. Райҳоний; 5. Тавкеъ; 6. Риқоъ.

Мазкур хат турлари мазмун-моҳияти билан турли ўринларда қўлланган. Масалан, муҳакқак кўпроқ шеър ва қасидаларни ёзишда қўлланилган. Сулс турли хат йўл-йўриқларида ҳамда илмий ишларда истифода этилган. Кўфий хати кўпроқ масжид, мадраса ва турли биноларнинг пештоқларини безашда ишлатилган. Райҳоний ва насх хатларида асосан қисса ва хабарлар ёзилган. Риқо хат услубидан кўпинча мактубларни, тавкеъдан эса асосан буйрук ва фармонларни ёзишда фойдаланилган.

Манбалардан маълум бўлишича, кейинчалик мазкур хат услубларининг жамидан ўттиз олти хил хат тури ижод этилган. Уларнинг ичида настаълик хат тури машхур бўлиб, кўлёзма ёдгорликларнинг асосий қисми шу хат турида ёзилган. Настаълик насх ва таълик хат турларининг бирлашувидан юзага келган. Бу ёзув бошқа хат турлари ичида чиройли ёзилиши ва осон ўқилиши билан ажралиб туради. Ўрта Осиё халқлари дастлаб йигирма саккизта ҳарф асосида яратилган ана шу хат турларидан фойдаланган бўлса, кейинчалик улар ўттиз икки ҳарф иштирокида гўзал хат намуналарини ҳам яратганлар. Ўша даврда Хуросоннинг турли ўлкаларида машхур хаттотлар гуруҳи етишиб чиққан. Айникса, Ҳирот ўзининг Абдужамил хаттот, Султонали Машҳадий, Дарвеш Муҳаммад Токий Ҳисравий, Султон Муҳаммад Хандон, Хожа мир Али Табризий, Мавлоно Юсуф Хуросоний, Саид Абдулқодир, Саид Абдулвахҳоб ўгли Хуросоний ва бошқа кўплаб хаттотлари билан шухрат топган.

Шунингдек, Бухоро, Самарқанд, Тошкент, Фарғона шаҳарларидан ҳам кўплаб ҳуснихат соҳиблари етишиб чиққан, улар «киблат-ул-кутуб» (котиблар сардори) унвонини олишга муваффақ бўлганлар. Улар янги-янги хат усулларини ихтиро қилдилар. Жумладан, Хожа мир Али Табризий настаълик хатининг ихтирочиси сифатида шухрат топган. Заҳириддин Муҳаммад Бобур «Хатти Бобурий» хат услубини яратган. Мунис Хоразмий эса хаттотлик санъатининг назариясига онд «Саводи таълим» рисоласини яратди. Бу санъаткор хаттотларнинг ёзган хатлари маъно ифодалашдан ташқари, ўзининг гўзаллиги, мафтункорлиги билан инсон қалбини ҳаяжонга солиб, кишига завқ бағишлайди.

Насх хати

قللم اولسون الى اول كاتب بد تحرير نش
كه فساد دقسي سورموز شور ايسلر
كاه بر حروف سقو طيله قيلموز دنا سري ناز
كاه بر نقطه قصوريله كوزي كور ايسلر

Таблиқ хати

قللم اولسون الى اول كاتب بد تحرير نش
كه فساد دقسي سورموز شور ايسلر
كاه بر حروف سقو طيله قيلموز دنا سري ناز
كاه بر نقطه قصوريله كوزي كور ايسلر

Шикаста хати

قللم اولسون الى اول كاتب بد تحرير نش
كه فساد دقسي سورموز شور ايسلر
كاه بر حروف سقو طيله قيلموز دنا سري ناز
كاه بر نقطه قصوريله كوزي كور ايسلر

Куфий хати

قللم اولسون الى اول كاتب بد تحرير نش
كه فساد دقسي سورموز شور ايسلر
كاه بر حروف سقو طيله قيلموز دنا سري ناز
كاه بر نقطه قصوريله كوزي كور ايسلر

Рикъ хати

قللم اولسون الى اول كاتب بد تحرير نش
كه فساد دقسي سورموز شور ايسلر
كاه بر حروف سقو طيله قيلموز دنا سري ناز
كاه بر نقطه قصوريله كوزي كور ايسلر

Насталиқ хати

قللم اولسون الى اول كاتب بد تحرير نش
كه فساد دقسي سورموز شور ايسلر
كاه بر حروف سقو طيله قيلموز دنا سري ناز
كاه بر نقطه قصوريله كوزي كور ايسلر

Райхоний хати

قللم اولسون الى اول كاتب بد تحرير نش
كه فساد دقسي سورموز شور ايسلر
كاه بر حروف سقو طيله قيلموز دنا سري ناز
كاه بر نقطه قصوريله كوزي كور ايسلر

Сулс хати

قللم اولسون الى اول كاتب بد تحرير نش
كه فساد دقسي سورموز شور ايسلر
كاه بر حروف سقو طيله قيلموز دنا سري ناز
كاه بر نقطه قصوريله كوزي كور ايسلر

Гуллик куфий хати

قللم اولسون الى اول كاتب بد تحرير نش
كه فساد دقسي سورموز شور ايسلر
كاه بر حروف سقو طيله قيلموز دنا سري ناز
كاه بر نقطه قصوريله كوزي كور ايسلر

Девони жалий хати

قللم اولسون الى اول كاتب بد تحرير نش
كه فساد دقسي سورموز شور ايسلر
كاه بر حروف سقو طيله قيلموز دنا سري ناز
كاه بر نقطه قصوريله كوزي كور ايسلر

Эски ўзбек ёзувида мавжуд бўлган ўттиз икки ҳарф араб тилининг грамматикаси қоидаларига қўра қўшилиб ва қўшилмай ёзилиши жиҳатидан икки гуруҳга бўлинади:

1) **Мунфасил ҳарфлар** (*ҳуруфи мунфасила*), яъни фақат ўздан олдинги ҳарфларга қўшилиб ёзилувчи ҳарфлар. Буларнинг сони еттита;

2) **Муттасил ҳарфлар** (*ҳуруфи муттасила*), яъни ҳар икки томондаги ҳарфларга улашиб ёзиладиган ҳарфлар. Булар йигирма бешта ҳарфни ташкил қилади.

Ҳарфларнинг бундай бўлиниши ёзувни ўзлаштиришда катта аҳамият касб этади.

Ўрта Осиё халқлари қадимдан кўпроқ настаълиқ хатидан истифода этиб келганлар. Кейинчалик насх хат тури ижод этилиши билан матбуот саҳифаларидан шу хат тури кенг жой олди. Бу хат турининг қулайлиги шундаки, ҳарфлар тик ҳолатда ёзилади, ҳарфларнинг кўриниш шакллари (сўз боши, сўз ўртаси, сўз охири) ҳам ўзгаришсиз, бир хилда сатр чизиғида ёзилади. Шу билан бирга бу хат турини ўзлаштириш анча осон. Шунинг учун ҳам биз сиз азиз талабалар билан дастлаб насх хатини ўрганамиз. Бу хатни ўзлаштирган талаба газета, журнал ва китобларда босилган араб имлосидаги матнларни осонлик билан ўқишга муваффақ бўлади. Бу хат тури пухта ўзлаштирилгач, настаълиқ хатининг сир-асрорини ўрганишни бошлаймиз. Бу хат турида ҳарфлар ўнг томонга қиялатиб, кўриниш шакллари эса муайян қоидалар асосида ўз кўринишини ўзгартириб сатр чизиғига амал қилмай ёзилади. Шунинг учун бу хат турини ўзлаштиришда малака ҳосил қилиш лозим бўлади.

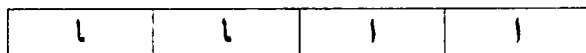
Мунфасил ҳарфлар

Бу гуруҳга кирувчи ҳарфлар «*бир шаклли ҳарфлар*» деб ҳам юритилади. Бундай дейилишига сабаб бу гуруҳ ҳарфлари фақат ўзидан олдин келадиган ҳарфларгагина қўшилиб ёзилади. Агар ўзидан кейинги ҳарфларга қўшилгудек бўлса, уларнинг ҳарфлик шакли йўқолади. Юқорида айтиб ўтганимиздек, бу ҳарфлар сони еттита бўлиб, улар қуйидагилар:

№	Ҳарфнинг номи	Ҳарф ифодаладиган товуш	Ҳарфнинг ёзилиши
1.	Алиф	а, о, и, у	ا
2.	Дол	д	د
3.	Зол	з	ذ
4.	Ре	р	ر
5.	Зе	з	ز
6.	Же	ж	ج
7.	Вов	в, у, ў	و

Мунфасил ҳарфлар икки хил ёзилиш шаклига эга бўлиб, баъзилари сатр чизиги устида, баъзилари сатр чизигидан пастга тушириб ёзилади.

Алиф ҳарфи

Алиф ҳарфи чўзиқ «а» унли товушини ифода этади. Сатр чизиги деб аталувчи чизикнинг устига юқоридан пастга қараб ёзилади. Унинг ўзидан олдин келадиган ҳарфга қўшилиб ёзиладиган иккинчи шакли (ا) эса пастдан юқорига қараб ёзилади.

Алиф ҳарфи «о» чўзиқ унлисини ҳам ифодалаши мумкин. Бунинг учун алиф ҳарфининг устига «мадд» деб аталувчи белги () қўйилади. Шуни алоҳида таъкидлаб ўтиш жоизки, маддли алиф фақат сўз бошидагина келади. Сўз ўртаси ва охирида алифнинг ўзи ўрнига қараб «а» ёки «о» тарзида ўқилаверади. «Мадд» арабча сўз бўлиб, «чўзиш» деган маънони англатади. Мадд белгиси қўйилган алиф «алифи маидуда» деб аталади.

Маддли алифнинг ёзилишига диққат қилинг: ا ا ا ا

1-топширик. Алиф ҳарфининг алоҳида ва боғланган кўринишларини бир бетдан ёзинг.

2-топширик. Алифи мамдуда, яъни маддли алифдан бир бет ёзинг.

Дол ҳарфи

ا	ا	ا	ا
---	---	---	---

Дол ҳарфи ўзбек тилидаги «д» ундош товушини ифода этади. У икки хил ёзилиш шаклига эга бўлиб, сатр чизиғининг устида ёзилади. Дол алиф ҳарфининг эгилган шаклидир. *Дада, дод, ада* каби сўзларнинг ёзилишида иштирок этади.

Дол ҳарфининг алоҳида шакли – ا

Долнинг ўздан кейинги ҳарфга қўшилиб ёзиладиган шакли – اا

1-топширик. Дол ҳарфининг ҳар бир кўринишини бир бетдан ёзинг.

2-топширик. Алиф ва дол ҳарфи иштирокида ясалган куйидаги бирикма ва сўзларни ўқинг, дафтарингизга кўчириб ёзинг.

اد دا ادد داد دادا

Зол ҳарфи

ذ	ذ	ذ	ذ
---	---	---	---

Зол ҳарфи дол ҳарфининг устига битта нуқта қўйиш орқали ясалади. Зол товуши олдинги курак тишлар орасига тил учини қўйиб, «з» товушини ҳаво оқими билан тишлар орасидан сизиб чиқариш орқали ҳосил қилинади. Талаффузи ўзбек тилидаги «з» товушидан фарқ қилади. Шунинг учун уларни фарқлаш мақсадида золни ифодаловчи «з» товуши тагига чизикча қўямиз (ذ – з). Зол ҳарфи араб тилидан ўзлашган сўзлардагина учрайди. Ёзилиш шакли дол ҳарфи билан бир хил. Яъни сатр чизиғи устида ёзилади. Икки хил ёзилиш шаклига эга:

зол ҳарфининг алоҳида шакли – ذ

«зол»нинг ўздан кейинги ҳарфга қўшилиб ёзиладиган шакли – ذذ

1-топширик. Зол ҳарфининг ҳар икки кўринишини бир бетдан ёзинг.

2-топширик. Дол, зол ва алиф ҳарфлари иштирок этган қуйидаги бўғин ва сўзларни ўқинг ва беш қатордан ёзинг. *اذا داد داد اذا دادا*

3-топширик. Қуйидаги сўз ва ҳарфий бирикмаларни эски ўзбек ёзувида ёзинг:

Ада, оз, зода, аз, озод, доз, зод.

Эслатма: Сўз ўртасида ёки сўз охирида келган маддсиз алиф ҳарфи маънога қараб «о» тарзида ўқилиши мумкин. Масалан, *دادا* сўзини дада, дода, додо, дадо деб ўқиш мумкин.

Ре ҳарфи

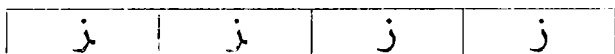
Ре ҳарфи ўзбек тилидаги «р» ундош товушини ифодалайди. Икки хил ёзилиш шаклига эга. Ҳар икки шакли ҳам алиф, дол, зол ҳарфлари тугаган жойининг қисман юқорироқ қисмидан бошлаб сатр чизигидан пастга томон тушириб ёзилади. Ре ўзидан олдин келадиган ҳарфларга қўшилиб, кейин келадиган ҳарфларга уланмай ёзилади.

1-топширик. Ре ҳарфининг икки хил кўринишини бир бетдан ёзинг

2-топширик. Ушбу бўғин ва сўзларни овоз чиқариб ўқинг ва дафтарингизга кўчириб ёзинг:

ار ارا را اررا اذا درد رد دارا

Зе ҳарфи

Зе ҳарфи ре ҳарфининг устига битта нуқта қўйиш орқали ясалади. Ўзбек тилидаги «з» ундош товушини ифодалайди. Икки хил ёзилиш шаклига эга бўлиб, ре ҳарфи сингари сатр чизигидан пастга тушириб ёзилади. **Оз, зор, зар** каби сўзларнинг ёзилишида иштирок этади.

1-топшириқ. Зе ҳарфининг икки хил кўринишини бир бетдан ёзинг.

2-топшириқ. Қуйидаги сўзларни ўқинг ва дафтарингизга кўчириб ёзинг:

زار زاد آزاد آزار داراز دارا زردار ادر دار

3-топшириқ. Қуйидаги сўзларни араб имлосига ўғиринг ва ҳар бирини ўн қатордан ёзинг:

Озода, оз-оз, озор, озода, зарра, зор.

Же ҳарфи

Же ҳарфи алифбога кейинчалик форслар томонидан киритилган ҳарфлардан бири бўлиб, у ре ҳарфининг устига учта нуқта қўйиш орқали ясалади. Икки хил ёзилиш шаклига эга. Сатр чизигидан пастга тушириб ёзилади. Талаффузи ўзбек тилидаги «ж» ундош товушидан бир оз фарк қилади. Шунинг учун унинг тагига чизикча қўямиз – **ж**. Же ҳарфи кўпроқ форс тилидан ўзлашган *мужда, мужгон, аждар* каби сўзларда ёзилади.

1-топшириқ. Же ҳарфининг икки хил кўринишини бир бетдан ёзинг.

2-топшириқ. Сўзларни ўқинг. Ҳар бир сўзни беш қатордан кўчириб ёзинг.

ژار اژدر دار درز ژز

Вов ҳарфи

Вов ҳарфи ўзбек тилидаги «в» ундошини ифодалайди. Ёзувда икки хил кўринишга эга. Ўзидан олдин келадиган ҳарфларгагина қўшилиб ёзилади. Вов ҳарфининг думалоқ қисми сатр чизиги устида, иккинчи қисми эса чизикдан пастга тушириб ёзилади.

Вов ҳарфи бир неча товушни ифодалайди:

1. Сўз бошида доимо «в» ундош товушини ифодалаб келади.

2. Сўз бошида «у», «ў» унли товушларини ҳосил қилиш учун вов ҳарфи ўзидан олдин алиф ҳарфини олади.

3. Сўз ўртаси ва охирида «у», «ў» унли товушларини ифодалашда вовнинг ўзи якка ҳолда ёзилади ва ўрнига қараб «в», «у», «ў» тарзида ўқилади.

4. Вов ҳарфи сўзларни ўзаро боғлашда боғловчилик вазифасини ҳам бажаради. Бундай ҳолда «вов»нинг якка ўзи ёзилиб, «ва» шаклида ўқилади.

1-топширик. Вов ҳарфининг ҳар икки кўринишини бир бетдан ёзинг.

2-топширик. Қуйидаги сўз ва ҳарфий бирикмаларни тепадан пастга қараб жуфтлаб ўқинг ва дафтарингизга кўчириб ёзинг:

آو آر آز زاد اوز زور زر ژور
وا را زا داز زو روز رز روژ

3-топширик. Қуйидаги сўзларни ўқинг ва дафтарингизга икки қатордан кўчиринг. Ҳарфларнинг тўғри ёзилишига диққат қилинг:

آزاد آزار آرا آواز راز آز آورد اوز دارو دوانور و
ارزاندر او اژدردرور

4-топширик. Қуйидаги сўзларни араб имлосига ўтириб ёзинг:

Ов, зовур, зўр, адув, Довуд, удод, овора, дарз, аждар. У зовурдур. Довуд ва Ўроз зўрдур. Озод овоздордур.

Эслатма: Агар юқорида кўриб ўтилган икки кўринишли, яъни мунфасил ҳарфлар иштирокида сўз тузилса, уларнинг фақат алоҳида шакли ишлатилади ва ҳарфлар бир-бирига қўшилмай ёзилади.

Ҳаракатлар

Араб имлосига асосланган эски ўзбек ёзувининг асосий хусусиятларидан бири ёзувда қисқа унли(а, и, у)ларнинг акс этмаслигидир. Қисқа унлиларнинг вазифасини ёзувда «фатҳа», «касра», «замма» ҳаракат белгилари бажаради. Ҳаракатлар матнни тез, осон ва ҳағсиз ўқишни таъминлайди. Бу белгилар фақат араб ва форс тилидан узлашган сўзлардагина қўлланилади.

Фатҳа (забар). Араб тилида қисқа «а» унли товуши «фатҳа» белгиси билан ифодаланади. У форс тилида «забар» деб аталади «Уст», «юқори» деган маъноларни англатади. Араб ва форс тилидан ўзлашган сўзлар бошида келувчи «а» товушини ифодалаш учун алиф ҳарфининг ҳамда қатор келган ундош товушларнинг устига қўйилади:

ا اژدر درد دوا روا زر ژر

Касра (зир). Фатҳа ҳаракатига қарама-қарши ўлароқ ҳарфларнинг тагига қўйиладиган белги «*касра*»дир. У форс-тожик тилида «*зир*» деб ҳам аталади ва «ост», «таг» деган маъноларни ифодалайди. Касра ёзувда қисқа «и» унли товушини билдиради ва ўзлашган сўзлардаги ундош товушлар тагига қўйилади:

بد ردا اراد زر داود

Замма (пиш, пеш). Бу белги араб тили грамматикасида «*оамма*» деб ҳам номланади. Форс-тожик тилида эса «*пиш*», «*пеш*» деб юритилади. Бу ҳаракат қисқа «у» унли товушини ифодалайди:

نور نورد نرد وزرا

Шунингдек, бу ҳаракат араб тилидан ўзлашган сўзлар устига қўйилади. Умид, устоз, устихон каби сўзлар замма қўйилган алиф билан ёзилади.

1-топширик. Берилган сўзларни ўқинг, ҳаракатларни тегишли жойларга қўйиб дафтарингизга кўчиринг.

دراز داود دوا دارو داور وازا دزدور او ردادور
ادرا اژدردور

2-топширик. Қуйидаги сўзларни эски ўзбек ёзувида ўтиринг ва ҳар бир сўзни беш қатордан дафтарингизга кўчириб ёзинг:

Оро, зовур, зўр, арра, рўз, озор, овоз, ов, дард, руд, даво, зар, жар.

Ташдид (ء) сўз ўзагида икки ундош товуш ёнма-ён келганда, улардан биттаси ёзилиб, унинг устига қўйилади. Бу белги тушган ундош товуш шиддат билан, иккилантирилган ҳолда талаффуз этилади. Ташдид «*иккилантириши*», «*кучайтириши*» деган маъноларни билдиради. Асосан араб ва форс тилидан ўзлашган сўзларда қўлланилади:

درا دراو ذر ذرا

3-топширик. Қуйидаги сўз ва ҳарфий бирикмаларни ўқинг ва ташдид белгисини қўйиб кўчиринг:

Оввор, даввор, изза, ризза, урра, давво, вадда, дарра, арра.

4-топширик. Ўтилган ҳарфларни такрорланг ва уларнинг ўрнини алмаштириб сўзлар ясанг ҳамда араб йиғинида дафтарингизга кўчириб ёзинг

Изоҳли сўзлар

زرد – сарик

يراد – баён қилимок

درد – мактов, дуо, яхшилик тилаш

درد – суюқ нарсанинг қуйқаси (майнинг қуйқаси)

وزرا – вазирлар

ردا – дарвешларнинг устки кийими

دوار – айланиш, давр қилиш

Муттасил ҳарфлар

ب шаклидаги ҳарфлар

Эски ўзбек ёзувида бу хил ҳарфлар тўртта. Улар шаклан ўхшаш бўлиб, нукталарининг миқдори ва қўйилиш ўрни жиҳатидан бир-биридан фарқланади.

Бе ҳарфи

ب	ب	ب	ب
---	---	---	---

Бе ҳарфи ўзбек тилидаги «б» товушини ифодалайди. Тўрт хил ёзилиш шаклига эга. Унинг алоҳида ва сўз охиридаги кўринишлари ўнгдан чапга қараб сатр чизиғи бўйлаб икки катак чизик узунлигида ёзилади. Тагида битта нуктаси бўлиб, сатр чизиғидан пастга қўйилади. Бе ҳарфи ҳар икки томондаги ҳарфларга қўшилиб ёзилади. Сўз боши ва ўртасида бе ҳарфининг бир қисми ёзилади.

Бе ҳарфини ўзига ўзини улаб ёзиб кўрамыз:

ب ب ب ب

Бе ҳарфини алифга улаб ёзиб кўрамыз:

با با با با

1-топшириқ. Бе ҳарфининг гўрт хил кўринишларини бир вароқдан ёзинг.

2-топшириқ. Берилган сўзларни ўқинг, бе ҳарфининг уланишига диққат қилинг.

رياب بابر بازار

11. omliy nomli

بابا بو ادابىد یراد بدر

kutubxonasi

3-топширик. Ўтилган ҳарфлар ва бе ҳарфи иштирокида сўзлар ясанг ва дафтарингизга кўчиринг.

4-топширик. Куйидаги ҳарфий бирикмаларда бе ҳарфининг алиф ва вов ҳарфларига қўшилиб ёзилишига эътибор беринг:

أب آبیا بازار بر وبا آبرو برابر بوز بور برادر

5-топширик. Куйидаги сўзларни эски ўзбек ёзувида ўгириб ёзинг.

Бобо, бозор, борур, обрў, баодоб, ободдур, рубоб, Абзор, Доро ва Довуд, дорбоз, арбоб.

Намуна: Ҳарфларни қўшиб ёзиш учун, аввало, ёзилажак сўзда иштирок этадиган ҳарфларни алоҳида ёзиб кўрамиз.

Масалан, *Абзор* – ا ب ز ا ر

Энди ҳарфларни сўздаги ўрни бўйича жойлаштирамиз. Бунинг учун алиф – ا ҳарфининг сўз бошидаги шаклини ёзамиз. Алифдан кейин келадиган бе – ب ҳарфи ҳар икки томондаги ҳарфларга қўшилиб ёзилса-да, алифнинг чап томонга қўл бермаслиги сабабли бе ҳарфининг сўз бошидаги шаклини ёзамиз. Кейин келадиган ре – ر ўнг томондаги ҳарфга қўшилиб, кейингисига қўшилмайди. Ре ҳарфидан кейин келадиган алиф ва ре ҳарфлари ўзидан кейин келадиган ҳарфларга қўшилмагани учун алоҳида-алоҳида ёзилади. Демак, *Абзор* сўзининг ёзилиш шакллари куйидагича:

ا ب ز ا ر + ا برار

Бошқа сўзларни мазкур қоидаларга амал қилган ҳолда ёзинг.

Пе ҳарфи

پ	پ	پ	پ
---	---	---	---

Пе ҳарфи араб алифбосида мавжуд эмас. Чунки араблар талаффузида «п» товуши йўқ. Бу ҳарф форслар ва турклар томонидан эски ўзбек ёзуви алифбосига киритилган. Пе ҳарфининг ёзилиш шакллари худди бе ҳарфига ўхшаш, фақат нуқталар миқдорининг учта экани ва пастга қўйилиши билан фарқланади. Пе ҳарфи ҳозирги ўзбек тилидаги «п» жарангсиз ундошини ифодалайди. Тўрт хил ёзилиш шаклига эга. Ҳар икки томондаги ҳарфларга қўшилиб ёзилади. Пе ҳарфини ўзига ўзини улаб ёзиб кўрамиз:

پیپ پیپ پیپ

Пе ҳарфини иштирок этган бўғин ва сўзларга мисоллар:

پا پر پو پی پرواز پایا

Тоққончи топширик. Пе ҳарфининг ҳар бир кўринишини 10 қатордан ёзинг.

Тоққончи топширик. Пе ҳарфи ва ўтилган ҳарфлар иштирокида 10 та сўз ёзиб ва араб имлосида дафтарга кўчиринг.

Се ҳарфи

ث	ث	ث	ث
---	---	---	---

Се ҳарфининг талаффузи бизнинг «с» ҳарфини талаффуз қилишимиздан фарқ қилади. Бу ҳарф «зол» ҳарфнинг жарангсиз жуфти ҳисобланади ва талаффузи у билан бир хил, яъни тил ва юқори тишлар орасидаги бўшлиқдан ҳаво оқими билан бирга сизиб чиқади. Шу сабаб ث «се» ҳарфининг тагига чизикча қўямиз (c). Се ҳарфининг ёзилиши бе, пе, те ҳарфларининг ёзилиши билан бир хил. Фақат тепага қўйиладиган уч нуктаси билан фарқланади. Тўрт хил ёзилиш шаклига эга, ҳар икки томондаги ҳарфларга қўшилиб ёзилади. Се ҳарфини ўзини ўзига улаб ёзиб кўрамыз:

ث ث ث ث

Демак, бе, пе, те, се ҳарфларини қўйилган нукталари орқали билиб оламыз:

ب ب ب ب ب

Энди бу ҳарфлар қанчалик зич жойлашган бўлса ҳам уларни қўйилган нукталарига қараб бир-биридан фарқлай оламыз:

ب ب ب ب ب

1-топширик. Се ҳарфининг турли кўринишларини бир саҳифадан ёзинг.

Эслатма: Мана бу ҳарфлар чап томондаги ҳарфларга қўшилмайди:

ا د ذ ر ز ژ و

Зол ва се ҳарфлари эса махсус талаффузга эга бўлган, яъни тил учи ва олд тиш ораланидан сизилиб чикувчи ҳарфлардир. Буларни доимо ёлла тутинг.

2-топширик. Ушбу бўғин ва сўзларни ўқинг ва кўчириб ёзинг:

ثب ثبات ثبت ثا ثواب ارث وارث اثر اثبات ثاب ثور ثبوت

3-топширик. ث ҳарфларини ¹ (алиф) ва ر (ре) ҳарфлари билан боғлаб, ҳосил бўлган бўғин ва сўзларни икки қатордан ёзиб чиқинг.

4-топширик. Қуйидаги сўзларни эски ўзбек ёзувида ўгириб, дафтарингизга кўчиринг. Ҳарфларнинг бир текис ва чиройли ёзилишига диққатингизни қаратинг:

Зот, рад, роз, рубоб, ортар, бадр, рўз, овоз, бўлуб, биродар, бордур, тортар, савоб, парвоз, дўст, ибрат, субут, сано, савр, арбоб.

5-топшириқ. Мунфасил ҳарфларни ёд олинг. Уларнинг ёзилиш шакллари эсда тутинг. Мунфасил ҳарфлар ва те, пе ҳарфлари иштирокида сўзлар, бўғинлар ясанг ва дафтарингизга кўчиринг.

6-топшириқ. Қуйидаги матнни ўқинг ва эски ўзбек ёзувига ўгириб дафтарингизга кўчиринг:

Бу адрда ўт бор. Бу тутзордур. Ботир тут терадур. Тут дорудур. Адрдан Ботир отда ўтадур. Собит тарвуз узадур. Озод ва бобо бозор бородур. Бозорда туруп бор. Анвар тарозуда туруп тортадур.

7-топшириқ. Қуйидаги саволларга жавоб беринг:

1. Биринчи ва учинчи ҳарфлар бе, иккинчи ва тўртинчи ҳарфлар икки кўринишли ҳарфлар, бе ҳарфининг қайси кўринишини ёзасиз?

2. Сўзда қачон бе, пе, те, се ҳарфларининг алоҳида шакли ёзилади.

Изоҳли сўзлар

أب – сув

وبا – касаллик

پدر – ота

ثبت – маҳкам туриш; ёзиш, қайд этиш;

ارث – ворислик

اثار – асарлар

ثبوت – қарор, маҳкамлик, исботланиш

ثور – ҳўкиз (ўн икки буржнинг иккинчиси)

Нун ҳарфи

ن	ن	ن	ن
---	---	---	---

Нун ҳарфи ўзбек тилидаги «н» товушини ифодалайди. Тўрт хил ёзилиш шаклига эга. Ҳар икки томондаги ҳарфларга қўшилиб ёзилади. Унинг алоҳида ва сўз охиридаги шаклларининг ёзилиши сағр чизигининг ўнг томони устироғидан бошланади, сўнг пастга тушиб доира шаклини ясаб, яна йўл чизигига қайтиб тўхталади. Нун ҳарфининг сўз боши ва охиридаги шакллари эса бе, пе, те, се ҳарфларининг сўз боши ва сўз охиридаги шаклларига айнан ўхшаш, фақат устига қўйиладиган битта нуктаси билангина фарқланади. Нун ҳарфининг уланиши: **نن**

نون نان انار انور نور بوتون نادان

1-топшириқ. Нун ҳарфининг ҳар хил кўриниш шакллари бир вароқдан ёзинг.

2-топширик. Ўтилган ҳарфлар ва нун ҳарфи иштирокида ўнта сўз топиб араб имлосида кўчиринг.

3-топширик. Қуйидаги сўз ва жумлаларни эски ўзбек ёзувиغا ўгириб ёзинг:

Бобо бозор борур. Бозорда нон ва анор бор. Улар арзондур. Опада бутун нон бор. Нодир доно ва Ботир нодондур. Анвар адрда ўт ўродур.

4-топширик. Қуйидаги қайси сўзлар таркибида «н» ундош ҳарфи бор ва улар сўзларнинг қаерида келган:

1. رند

5. انور

9. انابيت

2. برپا

6. نابود

10. اوتون

3. يرنا

7. توتون

11. زندان

4. آثار

8. ذاتدار

12. باير

5-топширик. Қуйидаги матнни эски ўзбек ёзувиغا ўгириб, машқ дафтарингизга кўчиринг:

Бу анорзодур. Нодир нарвонда анор узодур. Бобо бозорда тарозуда анор тортадур. Бозорда анор арзондур. У нордондур ва даводур. Бу омбордур. Анвар ун тортадур. Донода ун ва патир нон бордур.

Йой ҳарфи

ی	ی	ی	ی
---	---	---	---

Йой ҳарфи ўзбек тилидаги «й» товушини ифодалайди. Сўз ўртаси ва сўз охирида «й», «и», «е», «ий» товушларини бериши ҳам мумкин. Йой ҳарфи тўрт хил ёзилиш шаклига эга, унинг алоҳида ва сўз охиридаги шакллари сатр чизигидан юқорида бошланиб, йўл чизигининг остида тугалланади. Сўз боши ва сўз ўртасидаги шакллари эса бе, пе, те, се, нун ҳарфларининг худди ўша ҳолатлардаги кўринишларига ўхшаш. Фақат нукталарининг иккита экани ва пастга қўйилиши билан фарқланади. Йой ҳарфининг улалиши: **ی**

Йой ҳарфининг хусусиятлари

1. Йой ҳарфи сўз бошида асосан «й» ундошнини ифодалаб келади.

يیر یوز یاز

2. Йой ҳарфи ўздан кейин **алиф ҳарфини** олиб «ё» товушини ифодалайди.

یار یای یاو

3. Йой ҳарфи ўздан кейин **вов ҳарфини** олиб «ю» товушини ифодалаш учун хизмат қилади.

یور یورت یوو

4. Йой ҳарфи ўзидан кейин **фатҳа ҳаракатини** олиб «я» товушини бериши мумкин.

بیرا بنور یزدان

5. Йой ҳарфи сўз охирида «й», «и», «е», «ий» ҳарфий бирикмасини ҳам ифодалайди.

ای آیی نوایی تیردی یاری

6. Йой ҳарфи ўзидан олдин **алиф** ҳарфини олиб, «ай», «эй», «ий» шаклида ҳам ўқилиши мумкин.

ایت ایران ایز این ایر ای ایرتا

1-топшириқ. Йой ҳарфининг ҳар бир кўриниш шакллари бир варақдан ёзинг.

2-топшириқ. Йой ва ўтилган ҳарфлар иштирокида 15 та сўз топиб араб имлосида ёзинг.

3-топшириқ. ҳарфлари иштирокида сўзлар ясанг ва араб имлосида дафтарингизга кўчириг.

4-топшириқ. Қуйидаги матнни ўқинг ва араб имлосида кўчириг:

Нодир ёзув ёзди. Бу ой январ ойидур. Она нон ёнди. Анвар тут терди. Собит эрта турди. Ерда аждар изи бор.

5-топшириқ. Қуйидаги матнни ўқинг, йой ҳарфининг сўз ўртаси ва охирида ёзилиш шаклларига эътибор беринг. Сўнг дафтарингизга кўчириб ёзинг. Ёзувнинг чиройли чиқишига диққат қилинг.

دوران بیر بیتتی یاد ایتتی زیاد یایاو یوردی ای نور تاراتدی
ثابت آواز بیردی وادی دا تورت دریا بار ایردی نانوائی اوتین
یاریب نان یاپدی

6-топшириқ. Қуйидаги матнни ўқинг. йой ҳарфининг ёзилиш шаклига эътибор беринг, эски ўзбек ёзувига ўгириб дафтарингизга кўчириг.

Рўзибой ота бозорга борди. Бозорда апор, тут, тарвуз, узум, нон бор. Рўзибой ота битта тарвуз, тўртта нон, ўнтинчта апорни Парнидан бериб юборди. Зеби буки нон ёнар эди. У «Парнибой ўтир, нондан е», деди. Парни ўтириб нондан еди. Парни зўр савоб топди.

7-топшириқ. Билимингизни синаб кўринг.

- Агар сўзнинг биринчи ҳарфи маддли алиф, иккинчиси йой бўлса, йойнинг қайси шакли ёзилади?

- Агар биринчи ҳарф мунфасил, қолган учта ҳарф муттасил, тўртинчи ҳарф йой бўлса, йойнинг қайси шакли ёзилади?

8-топшириқ. Қуйидаги сўзларни мустақил равишда эски ўзбек ёзувига ўгириг:

Ёй, ют, ёнди, ой, ўтир, деди, айтди, индин, энди, ит, ип, из, бедор, еди, бой берди, ютиб юборди, ўтирди, боряпти.

Эслатма: Эски ўзбек ёзувида ўзбек тилидаги ўтган замон феълининг «ди» кўшимчаси билан тугайдиган 3-шахсдаги сўзлар ёзилганда, сўз охирига албатта, йой ҳарфининг алоҳида шакли ёзилади.

ایتدی اوتیردی دیدی ایلاندى
یوتدی تارتدی ییدی یوردی

ح шаклидаги ҳарфлар

Жим ҳарфи

ج	چ	چ	ج
---	---	---	---

Жим ҳарфи ҳозирги тилимиздаги «ж» портловчи ундош товушини ифодалайди. Ҳар икки томонидан келадиган ҳарфларга қўшилиб ёзилади. Шу сабаб тўрт хил ёзилиш шаклига эга. Жим ҳарфининг график шакли икки унсурдан иборат бўлиб, биринчи қисми сатр чизиғи устида, иккинчи шакли сатр чизиғидан пастга тушириб ёзилади. *Жўра, Жамол, жавоб, бажо* каби сўзларнинг ёзилишида иштирок этади.

1-топширик. Жим ҳарфининг ҳар хил кўринишдаги шакллари бир саҳифадан ёзинг.

2-топширик. Жим ҳарфининг ўзаро уланишларини бир бетдан ёзинг.

3-топширик. Куйидаги сўзларни ўқинг, сўнг дафтарингизга кўчириб ёзинг:

جابر جنوب وج جان جايذ جواب جون جور رواج جزا جبر
جبار بُرج دراج جانزاد جاي جانباز پنج زنجير بجا تجارت

4-топширик. Куйидаги матнни эски ўзбек ёзувида ўтиринг:

*Жобфр Жабборни ранжситди. Жаббор унга жсоиз жавобни берди.
Орддан бир кун ўтди. Жаббор ранжизганини унутди ва савобга юз тутди.
Жобфр ва Жаббор бир партада ўтириб ижод этдилар.*

Чим ҳарфи

چ	چ	چ	چ
---	---	---	---

Чим жим ҳарфига шаклдош ҳарфдир. Фақат нукталарининг учта экани билан фарқ қилади. Бу ҳарф ҳам тўрт хил шаклга эга. Чим юқорида кўриб ўтганларимиз چ چ ҳарфлари каторида форслар томонидан алифбога кейинчалик қўшилган ҳарфлардан биридир. Бу товуш арабларда мавжуд эмас. Шу сабаб у фақат ўзбек ва форс-тожик тилидаги сўзларда ёзилади.

1-топширик. Чим ҳарфининг тўрт кўринишини бир бетдан ёзинг.

2-топширик. Қуйидаги сўзларни эски ўзбек ёзувига ўтиринг:

Чит, чок, уч, овуч, чор, чап, чой ич, чирой, чун, куч. Чарос дўтор чертди.

3-топширик. Матнни эски ўзбек ёзувига ўтириб ёзинг. .

Чори чавандоздур. У отни зўр чоптиради. Оти чарчаса, дарёда ювинтиради. Обориб ўтлатади, ҳовуч-ҳовуч дон беради. От бундан тобора етилиб, чирой очиб борапти.

Хе ҳарфи

خ	خ	خ	خ
---	---	---	---

Хе ҳарфи ўзбек тилидаги қаттиқ «х» товушини ифодалайди. У чим ва жим ҳарфларига шаклан ўхшаш, фақат нуктасининг битта экани ва ҳарф устига қўйилиши билан фарқланади. Тўрт хил шаклга эга. Ҳар икки томондаги ҳарфларга қўшилиб ёзилади. *Халқ, бахт, тахт, муҳбир* каби сўзларнинг ёзилишида иштирок этади. Ҳарфларнинг ўзаро уланиши:

خخخ خخت

1-топширик. Хе ҳарфининг тўрт хил кўриниш шакллари бир бетдан ёзинг.

2-топширик. Қуйидаги сўзлар, жумлаларни ўқинг ва кўчириб ёзинг:

درخت تخت بخت جبار خاجا جناب خبر خاتون خروس خير
حرج خرد خندان خان خون خواب اخبار بازاردان انجير خريد
انتدی تاجیوای درخت زاردا یوردی اردا راواچ بار

4-топширик. Қуйидаги сўзларни араб имлосида ёзинг:

Ҳойи ҳутти (хе) ҳарфи

2	2	2	2
---	---	---	---

Ҳойи ҳутти ҳарфининг ёзилиш шакллари жим, чим, ҳе ҳарфларининг ёзилиши билан бир хил, фақат нуқталарнинг мавжуд эмаслиги билан фарқланади. Ҳарфнинг боғланишига диққат қилинг:

ح .ج ح ح ح

2-топширик. Ҳойи ҳутти ҳарфини **ح** **ع** **ا** **ي** **و** **ز** ҳарфлари билан боғлаб сўзлар ясанг.

جفا جڈی جراحت اجاد جنت تاج حیا حجت حاجت حرارت
احباب تینچ آج حزین حیات حج روح جابر حیرتی اجادیدان خبر
بیردی وژدانی بار راحتداور

4-топширик. Қуйидаги матнни ўқинг ва араб имлосига ўгириб кўчириб ёзинг:

Бозор ёнида бир хўёбон бор. Хўёбон тинч ва озодадур. Озод ва Мухтор хўёбондан ўтиб борар эди. У ерда дарахт ёнида бир (мухбир) ўтириб ёзув ёзар эди. Тўсатдан бир хўроз пайдо бўлиб, мухбирга хўруж этди. У жуда чўчиди. Озод ва (Мухтор) хивич олиб хўрозни ҳайдади.

Ҳойи ҳавваз (ҳе) ҳарфи

ا	آ	آ	و
---	---	---	---

Ҳойи ҳавваз ҳарфи ўзбек тилидаги юмшоқ «ҳ» ундош товушини ифодалайди. Бу товушни талаффуз қилиш учун ўпқадаги ҳаво оқимини киндикдан чиқариш керак бўлади, яъни қорин бўшлиғидан чиқаётган ҳаво оқими ҳеч қаерда қисилмай, тўғри оғиздан чиқиб кетаётганда ҳосил бўлади. Ҳойи ҳавваз муттасил ҳарфлар сирасига киргани сабаб ҳар икки томондан келувчи ҳарфларга қўшилиб ёзилади. Асосан тўрт хил ёзилиш шаклига эга, лекин унинг яна бир неча хил ёзма шакллари ҳам мавжуд. *Ҳамроҳ, пора, ҳаво, баҳор* каби сўзларнинг ёзилишида иштирок этади.

Қўринадики, ўзбек тилидаги юмшоқ «ҳ» товушини эски ўзбек ёзувидаги икки ҳарф – *ҳойи ҳутти ва ҳойи ҳавваз* ҳарфлари ифодалайди. Ҳарфларнинг бундай номланиши уларнинг бирини иккинчисидан фарқлаш учундир. Ҳойи ҳавваз ҳарфи талаффуз этилганда, қорин бўшлиғида енгил силкиниш сезилади. Араб ва форс тилидан ўзлашган сўзларнинг асли қайси ҳе билан ёзилган бўлса, эски ўзбек ёзувида ҳам худди шу ҳарфлар билан ёзилиши шарт. Акс ҳолда сўзнинг маъносига зарар етади. Бу ҳарфларни фарқлаш одатда, сўзларнинг ёзилишини машқ қилиш, эслаб қолиш ва луғат китобларга мурожаат қилиш орқали амалга ошади.

Ҳойи ҳавваз ҳарфи билан боғлиқ имло масалалари

Ҳойи ҳавваз ҳарфи ўзбек тилидаги бир неча товушни ифодалашга хизмат қилади:

1. Сўз бошида ва унли ҳарфлардан кейин келганда ҳойи ҳавваз ҳарфи юмшоқ «ҳ» тарзида талаффуз қилинади.

هوا هر بهار بیهی هند

2. Сўз охирида ундош ҳарфлардан кейин келганда эса «а» унли товушини ифодалайди. Бу ҳолатда у алиф билан бир хил вазифани бажаради.

بندہ نادرہ پردہ ارچہ

3. Ҳойи ҳавваз ҳарфи форс тилидан ўзлашган баъзи боғловчи сўзларда (-ки, чунки, балки) қисқа «и» унли товушини ҳам ифода этиб келади.

کہ چونکہ بلکہ

Изоҳ сифатида шуни таъкидлаш жоизки, араб тилида ҳам ҳойи ҳавваз ҳарфи «х» товушини ифодалайди. Лекин сўз охирида келганда унинг устига икки нуқта қўйилса, «т» товушини англатади. Бу ҳолат «тойи марбута», яъни «боғланган то» деб аталади. Масалан, ذرۃ ذرۃ тойи марбута муттасил ҳарфлар билан ҳам уланиши мумкин: توبۃ

Сўз охирига қўйилган қуш замма «ун» шаклида ўқилади, яъни *дарратун, зарратун, тавбатун. Тавба, зарра, дарра* каби ўзлашма сўзлар эски ўзбек ёзувига танвин даммаси тушган ҳолда ўтган.

Эски ўзбек ёзувида ёзилган матнларда ҳойи ҳавваз ҳарфининг ёзилишида ҳар хиллик мавжуд. Бу ҳол айрим сўзлар ва сўзларга қўшиладиган *-қа, -га, -ки, -га* каби қўшимчаларда кузатилади. Қадимги ёдгорликларнинг матнларини кузатиш, шунингдек, кейинги даврда матбуотда эълон қилинган эски ўзбек ёзувидаги матнларни ўқиб-ўрганиш, бу каби сўз ва қўшимчаларнинг ёзилишида ягона қатъий қоида мавжуд эмаслигини кўрсатди. Баъзи манбаларда улар алиф билан, баъзиларида ҳойи ҳавваз билан ёзилган. Масалан, Навоийнинг «Мажолис ун-нафоис» асарида *اورزا ایچرا جاندا* анچه بیرله *ایچره* *اوزره* *ایچره* *نیچه* *بیله* *غازارده* («да» қўшимчаси ҳам ҳойи ҳавваз билан ёзилган. Шу билан бирга *اوزا ایچسا سورسا* шаклида алиф ҳарфи билан ёзилган сўзлар ҳам йўқ эмас. Бундай ҳол Навоийдан кейин яшаб ижод этган шоирлар ижодий меросида ҳам мавжуд.

Демак, ҳойи ҳавваз илгари асосан араб ва форс-тожик тилларидан ўзлашган сўзларда қўлланган бўлса, кейинчалик унинг вазифаси кенгайиб, ўзбек тилидаги айрим сўзлар ва қўшимчаларни ифодалашда ҳам истифода этила бошлаган. Ҳойи ҳаввазнинг туркий, асосан, ўзбекча сўзлар охирида ва қўшимчаларда унли товуш сифатида ифодаланишининг сабаби ҳақида бирор-бир қатъий фикр айтишимиз қийин. Балки бу давр тақозосидир ёки котиблар билим даражаси, савияси билан боғлиқ ҳолдир.

Ҳар ҳолда араб ва форс-тожик тилидан ўзлашган сўзлар анъанавий равишда илк асл матнларда қандай берилган бўлса, шу кўринишда ёзилгани мақсадга мувофиқ.

Қўшимчалар ўзбек тилига тааллуқли бўлгани сабаб алиф билан ифодалангани маъқул кўрилади. Бу муаммони ҳал қилиш зарур ва у тилшунос олимлар зиммасидаги муҳим вазифалардан бири бўлиб қолади.

1-топшириқ. Ҳойи ҳавваз ҳарфининг турли ёзилиш шакллари бир бетдан ёзинг.

2-топшириқ. Қуйидаги сўзларни ўқинг. Ҳойи ҳавваз ҳарфининг ёзилишига эътибор беринг ва машқ дафтарингизга кўчириб ёзинг.

نهار انهار پنهان پناه هيرخواه بنده پروانه پخته تخته خنده دهر
زهرا هدایت هیبت نیچه جانمه ینه اوزه سبزه چاره کوچه پاده
پاره دانه یانه هدیه

3-топшириқ. Ўзингиз мустақил равишда ҳойи ҳаввазнинг «а» ва «х» товушларини ифодалаб келишига бештадан гап тузинг ва кўчириб ёзинг.

4-топшириқ. Ўтилган ҳарфлар иштирокида олтита гап тузинг.

5-топшириқ. Сўзларни эски ўзбек ёзувига ўгириб ёзинг:

Баҳо, ҳумо, чора, дийда, жанда, жайрон, жаҳон, роҳ, вайрона, дона, ҳамма, хона, зинҳор, Ҳирот, Одина, сиёҳ, Баҳром, Ҳамида, жанда, баҳор.

6-топширик. Қуйидаги саволларга жавоб беринг:

• Ҳойи ҳавваз ҳарфининг бе, пе, те, се ҳамда ре, зе, вов ҳарфларидан кейин қандай шакли ёзилади?

• Сўзнинг бошланиши иккита муттасил ҳарфдан иборат. Ўртасидаги мунфасил, охириги ҳарф муттасил. Ҳарфнинг қандай шакли ёзилади?

Син ҳарфи

س	س	س	س
---	---	---	---

Син ҳарфи ўзбек тилидаги «с» ундош товушини ифодалайди. Унинг шакли икки унсурдан иборат. Биринчи икки тишли қисми сатр чизиги устида, иккинчи нун ҳарфига ўхшаш шакли сатр чизигидан пастга тушириб ёзилади. Муттасил ҳарфлар сирасидан бўлгани сабаб тўрт хил ёзилиш шаклига эга. Сўз боши ва сўз ўртасидаги шакли хат чизиги йўлида, алоҳида ва сўз охиридаги кўринишларининг иккинчи унсури сатр чизигидан пастга тушириб ёзилади. *Соз, Сардор, дўст, инсон, дарс* каби сўзларнинг ёзилишида иштирок этади.

Син ҳарфининг уланишини машқ қилинг.

سس سس سسس

1-топширик Син ҳарфининг тўрт хил шаклини бир бетдан ёзинг.

2-топширик. Қуйидаги сўзларни ўқинг. Ҳаракатларини қўйиб, дафтарингизга кўчиринг.

سوڭا سوز سړاى سڤب سبزه وات سياز سياحت سازنده سير
سره سړاى سړپا سحر سحرا سيراپ سياه سياه دان ساي ساچ سايه

3-топширик. Қуйидаги сўзларни араб имлосига ўтириб ёзинг. Сўзларнинг қайси «с» билан ёзилишига диққат қилинг.

Сардор, Собит, ^{se}исбот, сабза, Саида, сарбоз, сайлов, осмон, сомон, Санжар, сой, Асрор, саранжом, савдо, Сирдарё, сиёсат, Севинч.

Шин ҳарфи

ش	ش	ش	ش
---	---	---	---

Шин ҳарфи ўзбек тилидаги «ш» ундош товушини ифодалайди. Ёзилиш шакли син ҳарфи билан бир хил. Фақат устига уч нукта қўйилиши билан фарқланади. Тўрт хил ёзилиш шаклига эга. Шин ҳарфининг қўшилиб ёзилишига диққат қилинг:

ش ش شش شش ششش

1-топширик. Шин ҳарфининг тўрт хил ёзилиш шаклини бир бетдан ёзинг.

2-топширик. Қуйидаги сўзларни ўқинг ва дафтарга кўчириб ёзинг:

آش آشخانه شان تاش باش آشیان آشنا تیش شهر شباده شرپه
شرشره شیان شیرین

3-топширик. Қуйидаги матнни ўқинг ва кўчириб ёзинг:

بو بیر درختزار درختلار اراسیدا شاه توت هم بار او راسه
پیئیدور سادرجان شاه توت تیرار ایردی بیردان هوا ساوودی شیده
توردی سادرجان ایشینی تیز تیز بجردی و اوی ساری چاپدی

4-топширик. Матнни ўқинг, эски ўзбек ёзувида дафтарингизга кўчиринг.

Шаҳар четида саёз сой бор. Сой бўйида ўт сероб. Сабзавот ҳам ўсади. Сойдан нарида шаршара бор. У ерга Абзор, Асад, Ойниса, Ширин, Зокир, Собит саёҳат уюштирдилар. Шаршара ёни жуда боҳаво, шабада эсиб туради. Сой бўйида Сора соз чертди, Сетора ўйин тушди, Сардор кабоб пиширди. Саёҳат зўр ўтди.

Лом ҳарфи

ل	ل	ل	ل
---	---	---	---

Лом ҳарфи ўзбек тилидаги «л» ундош товушини ифодалайди. Тўрт хил ёзилиш шаклига эга. Унинг алоҳида ва сўз охиридаги шакллари сатр чизигидан пастга тушириб ёзилади. Сўз боши ва сўз ўртасидаги шакли эса чизиқ устида ёзилади. Лобар, лола, лочин, булбул, бол каби сўзларнинг ёзилишида учрайди. Лом ҳарфининг қўшилиб ёзилишига диққат қилинг: لل لل

دانا تاييپ سوز لايدي نادان سانچيب سوز لايدي

همه نرسه تينگ اتاسي محنت

هلال ايش لنتلي بيميش

بيليم انتيندار قمت

بيليملي اوزار بيليمسيز توزار

4-топширик. Қуйидаги саволларга жавоб беринг:

1. Қандай ҳолларда сўзларнинг охирида келган ҳарфнинг алоҳида шакли ёзилади?

2. Сўзнинг иккинчи ҳарфи жим, биринчиси алиф. Жимнинг қайси кўринишини ёзиш ўринли бўлади?

3. Сўзнинг биринчи ҳарфи тўрт қурилишли, иккинчи ва охириги ҳарфлар икки кўринишли ҳарфдан иборат ҳолатларга мисоллар ёзинг.

Коф ҳарфи

ك	ك	ك	ك
---	---	---	---

Коф ҳарфи ўзбек тилидаги «к» ундош товушини ифодалайди. Муттасил ҳарфлар сирасига киради, тўрт хил ёзилиш шаклига эга. Коф ҳарфининг ҳамма шакллари сатр чизиғининг устида ёзилади. *Китоб, мактаб, терак, ўрик* каби сўзларнинг ёзилишида истифода этилади. Коф ҳарфи ва унинг бирикмаларини ёзиб кўрамыз: ك كك ككك

1-топширик. Коф ҳарфининг турли кўринишларини бир саҳифадан ёзинг.

2-топширик. Охири коф ҳарфи билан тугайдиган ўнга сўз ёзинг.

3-топширик. Қуйидаги мақолларни ўқинг, коф ҳарфининг бошқа ҳарфлар билан уланиб ёзилишига диққат қилинг ва машқ дафтарингизга кўчириб, ёд олинг.

باختىلىك ايككان ايساتلىك اورادى

بامانلىك ايككان جبر و ر همت كورادى

كرم و مروت آتا و آندورلار

ادب و حيا ايككى همزاد زريات

4-топширик. Матнни ифодали ўқинг, коф ҳарфининг бошқа ҳарфлар билан қўшилиб ёзилишига диққат қилинг.

كاملدا كيچكينه كييك باله سى بار اونى اكالارى اورمان چيتيدان تاييب،
اليشدى كامل اونى جوده يخشى كوردى و هوس بيلان پروريش لاي باشلادى كوم

كوک اوتلار بیده کوکتی نی تیریب کیلیب اونی سیلار ایردی حوالی چیککه سیدان جای اجراتیب کتک اویچه هم یاساب بیردی کییکه تیز کوندا کتفه بولدی کامل اونی هر کونی اویناتیش و اوتلاتیش اوچون میدانگا آلیب بارار ایدی چونکه میداندا تورلی تومن اوت اولانلار کوم کوک بولیب اوسیب یاتاردی بیر کونی کییک اشتها بیلان اوت چیمدیر ایدی جوده چیرایلی بیر کپلک اوچیب کیلیب اوتلار اوستیدا ایلانا باشلادی کییک بالاسی اوت چیمدیشدان توختاب اونی چیرایلی کوزلاری بیلان کوزاتا باشلادی کپلک او بیلان حزل لاشایاتگاندای ایلانیب ایلانیب اویناب اویناب اوچار ایدی کییک بیر آز کوزاتگاچ اونی کیتیدان چاپیب کیتدی کپلک ایسا بیر پستلاب بیر بلندلاب چمنزارلار ساری اوچیب کیتدی کییک چاپه چاپه چرچادی شیکلی کامل یانیگا کیایب یاتیب آلدی

5-топширик. Қуйидаги мақолларни ўқинг ва эски ўзбек ёзувиға ўғтириб, дафтарингизға кўчиринг:

Қамтарлик – инсонийлик зийнати.

Санамай саккиз дема.

Тил – юрак калити.

Ойни этак бирла ёшурса бўлмас.

Кўз – жоннинг деразаси.

Кўп бўлса кетар, оз бўлса етар.

Кўза кунда эмас, кунда синади.

6-топширик. Қуйидаги сўзларни араб имлосида ёзинг:

Буюк, кундуз, кулди, терак, келиб-кетди, керак, кент, кичик, кўркам, кўп, кичкина, икки, юрак, букри, кўнгул, киприк, тирик, тикон,

Гоф ҳарфи

گ	گ	گ	گ
---	---	---	---

Гоф ҳарфи ўзбек тилидаги «г» ундошини ифодалайди, бу ҳарф араб тили алифбосида мавжуд эмас. У эски ўзбек ёзувиға форслар томонидан қўшилган тўртинчи ҳарфдир. Гоф ҳарфининг ёзилиш шакллари «коф»никиға айнан ўхшаш, фақат тепасидаги чизикчанинг иккита экани билан фаркланади. *Гавҳар, ганч, гаранг* каби сўзларнинг ёзилишида иштирок этади.

1-топширик. Гоф ҳарфининг ҳамма кўринишини бир саҳифадан ёзинг.

2-топширик. Қуйидаги гоф ва коф ҳарфлари иштирок этган сўзларни ўқиб, дафтарингизға кўчиринг:

Кинг گوگرت بيگيم گزمال لزگی کوزگی گوزل گمراه گرنگ برگ گميز گردون
بورگوت گپ گشتک

3-топширик. Қуйидаги матни ўқинг:

✓
Адамга айкки نرسه كيراك بيري تيل بيري دل تيلينگنى سوزگا آچماسانگ
آدملار سيني گنگلك ديديلار شونينگ ديك كوپ سوزلاسانگ ايزمه چوروک
ديديلار بيلملى دانا ايتيبدور دانانينگ سوزى نادانلار اوچون كوزگودور آدمنينگ
بيزاگى سوزدير سوز ايسا بىحساب كوپدير تيلنينگ و ذكاوتنينگ كوركى سوزدير
آدمنينگ كوركى يوز يوز نينگ كوركى ايسا كوزدير كيمدا ذكاوت بولسا اوشا اسل
آدم بولادى كيمدا بيلم بولسا او مرتبه گا يوكسكليكا ايريشادى بيلم ذكاوتنينگ
كانيدور او جواهر كى بير بيردا جمع لانيب ياتادى

4-топширик. Қуйидаги мақол ва ҳикматли сўзларни ўқинг ва машқ
дафтарингизга кўчиринг.

بخلى اوز سحيليگينگ بيلان اويالتير كتاب كورماگان كلله گياه اونماگان ذله
سوزى ناچارنينگ اوزى ناچار شيرين سوز شكردين شيرين اول اويلا كيىن سويلا
آدمدا اوچ يوز آلتيمش رگ بولور رگلاردان بير رگى بدرگ بولور

5-топширик. Қуйидаги мақолларни араб имлосига ўгириб
дафтарингизга кўчиринг.

Щакарнинг ози ширин.

Жўжани кўзда санайдилар.

Бошга тушганини кўз кўради.

Мастлик – ростлик.

Кечаси ётиб ўйла, эртаси туриб сўйла.

Дўстнинг эскиси яхши – кийимнинг янғиси.

6-топширик Коф ва гоф ҳарфлари иштирокида луғат-диктант:

Кўрк, кўприк, кел, кет, елкан, кеч, кўча, мактаб, кўпроқ, кўрсатма,
тонг, кийим, бек, мунг, тангри, кўк, яланг, кўр, югур, аланга, кеч, менга,
турк, эгрд, гулзор, китоб, гурунг, бодринг, копток, гулла, карнайгул,
Урганч, Янгиер, Косонсой, кеча-кундуз, шерюрак, ҳаворанг, торгина.

Лигатуралар

Эски ўзбек ёзуви алифбоси тартибидаги **коф**, **гоф**, **лом** ҳарфларидан
сўнг **алиф** ёзилса, бу ҳарфлар ўзаро боғланиб, ўзига хос бўлган қўшалок
харфий қўшилмалар ҳосил бўлади. Бундай ҳол **лигатуралар** деб аталади.
Ҳаттотлик санъатида коф ва гофнинг алиф билан қўшилиб ёзилган шакли
коф а.и.ф деб аталади ва улар мана бу шаклда ёзилади: گا

Коф ҳарфининг думалок қисми дол ҳарфига ўхшагани сабаб котиблар уни «**кофи долий**», яъни «**долга ўхшаш коф**» деб ҳам атаганлар.

Демак, коф, гоф ҳарфлари алиф ва лом ҳарфлари билан боғланганда, ўзгача шакл касб этади:

كا كا گا گل گل كلام گلاس گلام

Кўриб турганимиздек, гоф, коф ҳарфлари лом ва алиф ҳарфларига қўшилганда, учта ҳарф бирикмаси ҳосил бўлади.

1-топшириқ Куйидаги сўзларни ўқинг, коф ва гоф ҳарфларининг бошқа ҳарфлар билан боғланишига диққат қилинг.

كامل اگاه ككليك كو كلام كاتب گل و بلبل كاكل گناره گندام گلستان گلله يشنه لگن
گجك كيچيك گاه-گاه گلالله كاروان كارنده بكاوول

2-топшириқ. Лигатурани беш қатордан ёзинг.

3-топшириқ. Куйидаги матнни эски ўзбек ёзувига ўтиринг. Коф, гоф, лом ва алиф ҳарфлари бириккан лигатурали сўзлардан мисоллар топинг ва дафтарингизга қўчириб ёзинг.

Гулзорда ҳашар

Якшанба куни гулзорда ҳашар ўтказилди. Комил, Комронбеклар ер чопишди. Козимжон ва Лочинбеклар ер текислашди, пушта олишди. Гулнора, Гули, Гулнозлар пушта четларига гуллар экидилар. Гули лола ўтказди, Гулноз карнайгул ўтказди. Лобар гилос тагини юмшатиб сув берди. Гуландом ерларни сунуриб сидирди. Гулзор бир насда гулистонга айланди. Кимдир тол новдасидан чамбар, соч ва гажак ясади. Комила чаккасига гуллола санчди. Ҳашар охирида катта лаганларда ош тортилди.

Фе ҳарфи

ف	ف	ف	ف
---	---	---	---

Ўзбек тилидаги «ф» ундош товушини ифодалайди. Бе, пе, те, се ҳарфларининг ёзилиш шаклларига ўхшайди, фақат бошланиш қисми думалок бўлиб, устида битта нуктаси бўлади. Тўрт хил ёзилиш шаклига эга. Сатр чизиғи устида ёзилади. *Фарҳод, фош, фан, дафтар* каби сўзларнинг ёзилишида иштирок этади.

1-топшириқ. Фе ҳарфининг шаклларини бир саҳифадан ёзинг.

2-топшириқ. Куйидаги сўзларни ўқинг ва ҳаракатларини қўйиб қўчириб ёзинг:

қамчисини излай бошлади. Бир илон совуқда карахт бўлиб ётар эди. Кўр киши уни қамчи гумон қилиб қўлига олди. Кўзи очик одам шеригининг қўлидаги заҳарли илонни кўриб дарров унинг ёнига югуриб келди. «Биродар, қўлингдаги қамчи эмас, заҳарли илондир, ташла, бўлмаса, сени ҳалок қилади», деди. Кўр киши бу юмшоққина қамчини ўзи олмоқчи бўлса керак, деб гумон қилди. Унинг сўзини қабул қилмади. Шу заҳоти илон уни чақди ва ҳалок бўлди. Ўринсиз гумон инсонни ҳалокатга олиб келади.

4-топширик. Фе ва қоф ҳарфлари юзасидан луғат-диктант. Сўзларни эски ўзбек ёзувига ўтиринг ва уларнинг ёзилишини ёдда тутинг.

Дафтар, офтоб, хуфтон, афзал, файз, Феруза, Фурқат, Юсуф, фан, фахр, фол, хавф, фаввора, фикр, тафаккур, фуқаро, фалон, фош, афлок, фалак, фидо, фидокор, фаровон, фарзанд, нафрат, фарқ, хафалик, ҳафта, бефарқ, фил, офтоб, вафоли, фаромуш, қавс, қадок, қайиқ, қийноқ, қайроқ, қалб, қамиш, қанд, қария, қарор, қасамёд, қаттиқ, қафас, қашшоқ, қаҳқаҳа, қийма, қипиқ, қирра, қирқ, қойил, қолин, қопқоқ, қорақўл, қофия, қозон, қулф, қувват, қўзиқорин, қўлқоп, қўштирноқ, қизил олма, оппоқ қор, тим қора мато, ёп-ёруғ хона, юмшоққина ёстиқ, сап-сарик лимон, оч яшил қурбака, тиниқ осмон.

5-топширик. Қуйидаги мақол ва ҳикматли сўзларни ўқинг. Фе ва қоф ҳарфлари иштирок этган яна қандай мақолларни биласиз? Матнни ва билган ҳикматли сўз, мақолларни дафтарингизга кўчириб ёзинг.

قورققان الدین مشت کوتارار
قورققانگا قوش كورينور
قورقاق ارقاندين قورقار
كوز قورقاق قول باتر
ادمى ليكنينگ بيلگىسى همت بيلان مروتدير
ادم اوز همتى و مروتى برايريدا قدرلانىدى

6-топширик. Қуйидаги матнни эски ўзбек ёзувига ўгириб дафтарингизга кўчиринг. Коф, гоф. фе, қоф ҳарфлари иштирок этган сўзларнинг тагига чизинг.

Заковат ва билимнинг очқичи тилдир. Одамни тил юксакликка кўтаради, бахтиёр қилади. Шу билан бирга тил одамни беқадр ҳам қилади. Кўп сўзласа бошга балолар ҳам келтиради. Билимнинг икки белгиси бўлади. Бири тилдир, бири томоқдир. Мана шу иккитасини босиқ тута олганларга унинг фойдаси мўлдир. Тилингга жуда эҳтиёт бўлгин, бошинг омон сақланади. Сўзингни қисқа қилсанг, ёшинг узаяди. Қизил тил қора бошга ашаддий ёвдир. Бу ашаддий ёвни тутқунда сақлаб осойишта кун кечир. Сўзингга эҳтиёт бўл, бошинг кетмасун. Тилингни тийиб тут, тишинг синмасун.

(«Қадимги ҳикматлар» китоби, 1-қ. 10-б.)

Ўтилган ҳарфлар юзасидан машқлар

1-топширик. Берилган ҳикматларни ифодали ўқинг ва ёд олинг.

حق يولندا كيم سىنگا بر حرف اوقيتميش رنج ايل
ايلماق اسان ايماس انينگ حقين مينگ گنج ايل
هر كيشيكيم بير اوگا قازگاي چاه
توشگاي اول چاه اوزره اوزى ناگاھ
(على شير نوايى)

2-топширик. Қўйидаги ҳикматли сўзларни ўқинг, ўзингиз билган мақол ва ҳикматли сўзларни ҳам қўшиб дафтарингизга қўчиринг.

تيلينگ باتر بولماسون اوزينگ باتر بول حسابلى دوست ايريلماس ناموس اولوم
دين يامان سحى بول بحيل بولما اورونسيز اسرافدين سقلان

Эслатма: Арабча сўзларда «а», «у», «и» ҳарфлари сўз бошида келганда алиф ҳарфи қўлланади. Яъни алиф ҳаракат белгиларини олиб «а», «у», «и» шаклида ўқилади.

ادب انسان استاد

3-топширик. Қўйидаги ҳарфларни бир-бирига улаб сўз ясанг:

ش م ش ا د ر ا ح ت ح ق ي ق ت ر س ت م ت و ر م و ش ق ي ن ي ن چ
ى ل ى ك ش ا د ل ا ن ى ش

4-топширик. Ҳаракат белгиларига эътибор бериб қўйидаги сўзларни ўқинг:

انسان احد اساس احسان اسباب اكبر اراده ابتدا اسد اميد ارباب اسلوب اسلام امت
استفاده اسناد اسكندر انقلاب ادب ادیب ادراك استوار

5-топширик. Қўйидаги сўзларни ўқинг ва эски ўзбек ёзувиغا ўғиринг, сўзлар таркибидаги ҳойи ҳутти ва ҳойи ҳавваз ҳарфлари билан ёзиладиган сўзларни алоҳида-алоҳида қўчиринг.

Ҳавас, ҳаво, ҳадик, ҳамла, ҳаёя, ҳайёт, ҳазил, ҳазм, ҳайкал, ҳайрат, ҳайф, ҳали, ҳалол, ҳалқа, ҳамдам, ҳамдард, ҳамон, ҳамроҳ, ҳамшира, ҳаракат, ҳарф, ҳатто, ҳашар, ҳаяжон, ҳақиқат, ҳид, ҳикоя, ҳис, ҳисса, ҳовуз, ҳол-аҳвол, ҳордиқ, ҳосил, ҳукм, ҳурмат, ҳушёр, ҳўл, ҳўнлам, ҳабар, ҳаёт, ҳазон, ҳалқ, ҳандон, ҳанжар, ҳаракат, ҳароб, ҳафа, ҳашак, ҳиёбон, ҳина, ҳитоб, ҳода, ҳоин, ҳоли, ҳудди, ҳулоса, ҳулқ, ҳум, ҳуш, ҳушовоз, ҳўб, ҳуш.

6-топширик. Қуйидаги матнни диққат билан ўқинг. Матннинг мазмунига ва ҳарфларнинг ўзаро боғланишларига эътибор беринг. Матнни ҳуснихатда машқ дафтарингизга қўчириб ёзинг.

آداب كېشىنىڭ زىب و زىنتى آداب آلتىندان قمت ادبىنىڭ بخشىسى خوش
خاقلېك بولماقلىكىدېر بى ادب كېشى يوكسكلىككا كوتارىلا آلماس كوپ بىل از
موزلا تېلىنگنى ساقلا اوزىنگنى چاقماسون يالغاولېك كوپ يامان نرسه او كېشىنى
خوار قىلدور اوقوماگان يالغاولار گوبيا كوزى كور آدمگا اوخشار

7-топширик. Алишер Навоийнинг қуйидаги мисраларини ўқинг, мазмунини сўзланг ва ёд олинг.

گوهر و درنى قولاق آزارى بىل
سوزنى قولاقنىڭ در شھوارى بىل
بىفایده سوزنى كوپ ایتما
فایده لىق سوزنى ایشیتوردین قایتما

8-топширик. Қуйидаги матнни ўқинг. Қоф ва гоф ҳарфларининг алиф билан бирикиб лигатура ҳосил қилишига диққат қилинг. Лигатурали сўзларнинг тагига чизинг. Матн мазмунини сўзлаб беринг.

بيوراپه ليكلار دستلاب كونگاباقارنى اميرىكا كىشە قىلىنگانىدا مىكەيكا
دشتىدا كورگان ايدى لار اولار كونگاباقارنى بيوراپه گا بوندان تورت يوز بىل اول
آليب كىلىشگان و اونى قوياش گولى دىب اناشگان چونكه بو اوسملىكىنىڭ گلى
قوياش چىققاندىن تا باتگونيچه آفتابگا بورولىب حركتلانىپ تورادى كونگاباقار
راسيه دا بوندان اوچ يوز بىل اول پيدا بولگان كونگاباقار دستلاب گلزارلارنى
بىزاش اوچون ايكيلىگان ليكن تيز آرادا كونگاباقار ميوه سى – پستاسى مزه لى
ايكانى بىلىنىپ قالدى شوندىن سونگ او تام ارقه لاردا ايكيلايدىگان بولدى بىر مينگ
سككىز يوز اوتتيزىنچى يىلدا وارانىزلىك دهقان باكه رىاف كونگاباقار پسته سيدان
ماى اجراتىب ايشنى اويلاپ تاپدى شوندىن كىيىن پسته دان ماى اجراتىب ايش ايشى
كىنگ رواج تاپدى الاھىده زوادلار كارخانه لار قورىلدى كونگاباقار ايكيلايدىگان
ميدانلار هم كىنگايه باردى كونگاباقار انسانلارنىڭ تىرىكچىلىگى اوچون كىراكلى
و فايده لى خام اشياگا ايلاندى

9-топширик. Булар қандай ҳарфлар? و ژ ز ر ذ ا

ج ب ت پ ن ی ه ل م ف ق

Уларнинг номларини айтинг ва шу ҳарфлар иштирокида бешта гап тузинг.

Сод ҳарфи

ص	ص	ص	ص
---	---	---	---

Араб тилида махсус талаффузни талаб қилувчи ҳарфлар бор. Бундай ҳарфлардан учтаси билан танишган эдик. Улар *зол*, *се* ва *ҳойи ҳутти* ҳарфларидир. Мазкур ҳарфлар қаторидан яна *сод*, *зод*, *то*, *зо* эмфатик ундош товушлари ҳамда *айн* бўғиз товуши ҳам жой олади. Ҳусниҳат санъатида котиблар бу ҳарфларга «**ёт (бегона) ҳарфлар**» деб ном берганлар. Мазкур ҳарфларнинг бундай аталишига сабаб юқорида таъкидлаб ўтганимиздек, уларнинг артикуляциясидаги мушкуллик, яъни талаффузимиз учун мос келмаслигидир. Бу ҳарфларни тўғри талаффуз қилиш кўникмаларини ҳосил қилиш учун узоқ фурсат махсус машқ қилиш керак бўлади. Бу ҳарфларнинг сони саккизта бўлиб, улар:

айн, зо, то, зод, сод, ҳойи ҳутти, се, зол

ذ ث ح ص ض ط ظ ع

Мазкур ҳарфларнинг учтаси, яъни *зол*, *се*, *ҳойи ҳутти* (ح ث ذ) ҳарфлари ўтилган дарслар орқали бизга таниш. Навбатдаги танишишимиз лозим бўлган ёт ҳарфлардан бири **сод** ҳарфидир. Сод ҳарфи қаттиқ «с» товушини ифодалайди. Шунинг учун унинг тагига чизикча қўямиз (؁). Бу товуш ўзбек тилида мавжуд эмас. Сод ҳарфи тил орқа ундош товуши бўлиб, тилнинг орқа томонини юмшоқ танглайга теккизган ҳолда тил учини юқори олд тишларга яқинлаштириб, оғиз бўшлиғини ҳаво билан тўлдириб бутун оғиз бўшлиғи иштирокида талаффуз қилинади. Сод ҳарфи икки унсурдан иборат бўлиб, биринчи унсури сатр чизиғи устида, иккинчи унсур сатр чизиғидан пастга тушириб ёзилади. Тўрт хил ёзилиш шаклига эга. Унинг сўз боши ва сўз ўртасида келадиган шакллари сатр чизиғи устида, алоҳида ва сўз охирида келган шакллари иккинчи унсури эса йўл чизиғидан пастга тушириб ёзилади. Ҳар икки тарафдан келадиган ҳарфларга уланади. *Сабр*, *Собир*, *сайёд*, *савоб*, *фасл* каби сўзларнинг ёзилишида иштирок этади.

ص ص ص ص ص

1-топшириқ. Сод ҳарфининг тўрт хил шаклини бир саҳифадан ёзинг.

2-топшириқ. Қуйидаги сўзларни ўқинг. Сод ҳарфининг бошқа ҳарфлар билан уланишига диққат қилинг.

صلح حاصل صيد صياد نقصان حصم شحم نصرت صحرا صاحب
وصيت محبت صبا جمالت احصا ص حلاص احلاص تنقيص مفضل
نصيب قاصد صفا اصراف اصلا اصول قصر تقصير حاصل تصديق وصال رقص

3-топширик. Қуйидаги сўзларни эски ўзбек ёзувига ўтиринг.

Сабр, фурсат, фасл, ҳосил, мисра, суръат, соф, садаф, мис, Содиқ, нуқсон, асл, суҳбат, сарф, садо, сайқал, инсоф, маслаҳат, ихлос.

4-топширик. Қуйидаги ҳикматли гапларни ўқинг. Ҳуснихат қондаларига амал қилиб дафтарингизга кўчиринг.

صبر اچچيق ميوه سى شيرين
صبر نينگ تاگى آلتين

يخشيلارگا يانداشسانگ مقصدينگگا ييتارسان
نصيحتنى آلمايديگان آدم بختسيزدير
صداقت راست سوز لاماقلىك ديماكدير

قول و دل گناه سببچيلاريدور بيرى ياراماس ايشلار قىلادى ايککينچىسى
نالايق نرسه لارنى ارزو قىلادى قصه گا قولاق سالگان آدم اوندان اوزيگا حصه
الادى

5-топширик. Қуйидаги мақол ва ҳикматли сўзларни эски ўзбек ёзувига ўтиринг:

Душман ҳамиша қасос олмоқ учун интилади, ўз ниятига эришишга фурсат ахтаради, агар куч билан енга олмаса, ҳийла ишлатади.

Дўстларнинг ҳасади душманларнинг хусуматидан ёмонроқдир.

6-топширик. Қуйидаги саволларга жавоб беринг:

- Биринчи ва охири ҳарф сод, ўртада икки кўринишли ҳарф бўлса. соднинг қайси шакли ёзилади?
- Сўзда қачон сод ҳарфининг алоҳида шакли ёзилади.
- Сўз боши ва охирида алиф, лом, йой, қоф, вов, дол, ҳойи ҳутти ҳарфларидан кейин сод ҳарфининг қайси кўриниши ёзилди? Бу ҳолатга ўнта сўзни мисол тариқасида ёзинг.

Зод ҳарфи

ض	ض	ض	ض
---	---	---	---

Зод ҳарфи танглай олдида айтиладиган, шовқинли, жаран портловчи «з» товуши бўлиб, уни талаффуз қилиш учун тил орқаси юмшоқ танглайига тақаш керак. Бундай товуш ўзбек тилида йўқ. Зод

Тўтиқушлар бир-бирлари билан кучли қичқириқ ва майин сайраш орқали «сўзлашади». Тўтқунликда яшайдиган тўтиларнинг кўпчилиги одам овозига тақлид қилиб, айрим сўз ёки жумлаларни қайтариши мумкин. Мамлакатимизда асл чатани Австралия бўлган товланма тўти кенг тарқалган. Улар ўз ватанида фақат яшил тусда бўлади, лекин ҳозир атрофимизда сариқ, яшил, оқ рангли тўтилар ҳам учиб юрибди. Улар товланма тўтиларнинг янги авлодларидир.

5-топшириқ. Қуйидаги матни диққат билан қайта-қайта ўқиб чиқинг. Те ва то ҳарфлари билан ёзиладиган ҳарфларни фарқланг ва ёдда тутинг. Матни ҳуснихатда дафтарингизга кўчириб ёзинг. То ҳарфи иштирок этган сўзлар тагига чизинг.

خطانی توزاتا الماسلیکدان ایماس شو خطاگا یول قویگانیمیزدان یوزیمیز
قیزارسین آتا آناسینی حرمت قیلماگان فرزند اوز فرزندلاریدان حرمت طلب قیایشی
ناجایز بیلم اورگانیشدان مقصد مکتب ایماس خلق و وطن آلدیداگی بورچینی آقلاش
اوچوندور حرکت بیران احطیات و ضرورت اوچون صادر بولادی چرچش
ضروردان کیین کیلادی دیماک چرچش حرکت نتیجه سیدیر اتاسی آلدیدا اوز
کمچیلیگیگا اقرار بولما گان فرزند اوز کسللیگینی طبیبدان یاشیرگان بیمار کیشیگا
اوخشایدی

3o ҳарфи

ظ	ظ	ظ	ظ
---	---	---	---

3o ҳарфи «з» ундош товушини ифодалайди. Бу товуш ҳам ўзбек тилида йўқ. Шу сабаб ҳамда уни «з» товуши билан алмаштирмаслик учун тагига чизикча кўямиз (з). 3o ҳарфининг талаффузи тил орқасини юмшоқ танглай томон кўтариш орқали ҳосил бўлади. 3o ҳарфининг ёзилиш шакллари то ҳарфи билан бир хил. Фақат устида битта нуктаси борлиги билан фарқланади. Золим, зоҳир, зулм, Зафар каби сўзларнинг ёзилишида иштирок этади.

1-топшириқ. 3o ҳарфининг ёзилиш шаклларини ўн қатордан ёзинг.

2-топшириқ. Қуйидаги сўзларни ўқинг ва машқ дафтарингизга кўчириб ёзинг. 3o ҳарфи ёзилган мазкур сўзларнинг ёзилишини ёдда тутинг. Бу сўзлар араб тилидан ўзлашган сўзлардир.

لفظ ظالم ظلمت وظیفه تلفظ ظبط نظر کاظم ظریف حافظ نظامی ظهور
منظور لحظه غلیظ اظهار انظرام منظوره ناظم نظام ظاهر ظفر ظفرنامه ظرافت
ضلالت نظم لفظ الفاظ

3-топширик. Қуйидаги матнни ўқинг, кўчириб ёзинг. 3о ҳарфининг алиф ва лом билан уланишига диққат қилинг.

كازم و ظفر طلبه دورلار اولار نظامى ناملى عاليگاه دا تحصيل آلايدلار
منظوره هم شو بيردا اوقيدى او ييگيتلاردان نظامى ديوانى نى اوقيگانموسيزلار
ديب سوردادى اولار حه ديب جواب بيريشدى و هر بيرلارى اوز نقطه نظرلارنى
ايتيب بختگا كيريشىستى اولار صحبتيدان شو نرسه ظاهر بولديكه طلبه لار
اوزلارى اوقيدىگان بيايمگاهگا نامى قويلگان آزرىجان قلمكشى نظامى
ايجاديدان يخشى خبردارديلار

4-топширик. Қуйидаги матнни ифодали ўқинг.

حفظ لسان ديب هر بير ملت اوز آنا تيل ادبياتىنى سقلاماگىنى ايتيلور
انتظام ديب قىلدورگان ايشلاريمىز نينگ هر بيرىنى اوز وقتيدا ترتيب ايله قىلماكنى ايتيلور
اگر بير يوزيدا انتظام بولماسا ايدى انسانلار بير دقيقه ياشالماس ايدىلار ترتيب و
نظامگا عادت قىلماگان كيشيلار نينگ ايشلارى همه وقت ناتمام و اوزلارى پريشان
بولور ايريدلار

(تركى گلستان ياخود اخلاقدان)

5-топширик. Матнни эски ўзбек ёзувига ўғиринг ва дафтарингизга кўчириб ёзинг.

*Химмати баланд мард одам бир лаҳзада дўст орттиради, насткаш
эса неча йиллик ошнолигини бир лаҳзада барбод қилади.*

*Золим иши жафодур, марднинг иши вафодур,
Золим бўлма, ҳасис бўлма, ҳар иккиси балодур.*

*Одам ўлгон зеби зоҳирдин демас,
Кимки ондин фахр этар, одам эмас.*

Алишер Навоий

6-топширик. Матнни ўқинг, сўнг эски ўзбек ёзувида дафтарингизга кўчириб ёзинг.

*Бахт-иқболни тиласангиз топа олмайсиз, зиммангиздаги инсоний
вазифаларни адо этинг – бахтнинг ўзи келади. Сукрот Ҳақим айтади:
«Тақаббурлик ва зулм улўзликнинг офати, мулоиймлик ва камтарлик –
инсоннинг зийнати, шарм-ҳаё унинг энг гўзал ёқимли либосидир.»*

Айн ҳарфи

ع	ا	ء	ع
---	---	---	---

Айн ҳарфи айириш белгиси (ъ)ни ифодалайди. Бу ҳарф берадиган товуш аслида ўзбек тилида мавжуд эмас, у бўғиздан портлаб чиқади ва

фақат араб тили учун хосдир. Уни тўғри талаффуз қилиш кўникмаларини ҳосил қилиш бошқа эмфатик товушлар (ص ض ط ظ) артикуляцияси каби анча мушкулдир, яъни узоқ вақт махсус машқлар талаб қилади. Бу ҳарф иштирок этган сўзлар арабий сўзлардир. Айн муттасил ҳарфлар сирасига қиради, тўрт хил ёзилиш шаклига эга. Унинг алоҳида ва сўз охиридаги шакллари сатр чизигидан пастга тушириб ёзилади. Сўз боши ва сўз ўртасидаги шакллари сатр чизигида ёзилади.

Айн ҳарфининг хусусиятлари

1. Айн ҳарфи сўз бошида келганда фатҳа, касра, замма ҳаракатларини олиб, «а», «и», «у» шаклида ўқилади.

عَنَّا عَدَدَ عَقْلَ عَهْدَ عَرَبَ عَمَلَ عَرَضَ
عَبْرَتَ عِمَارَتَ عِرَاقَ عِلْمَ
عُمَرَ عُبَيْدَ عُدَ عُضْوُ عُدْرَ

2. Айн ҳарфи сўз бошида ўзидан кейин алиф ҳарфини олиб «о» шаклида ўқилади.

عَالَمَ عَاشِقَ عَاقِلَ عَادَتَ

3. Айн ҳарфи сўз бошида алифдан кейин келганда кўпинча ҳозирги ёзувимиздаги айириш белгисини ифодалайди ҳамда «аъ», «эъ» тарзида талаффуз қилинади. **Аъло, эътибор, Аъзам, эълон** каби сўзлар бунга мисол бўла олади.

اعْلَا اعْتَبَارَ اعْظَمَ اعلان

4. Айн сўз ичида ёпиқ бўғиндан (айрим ҳолларда очик бўғиндан кейин ҳам келиши мумкин) кейин келса, кейинги бўғин билан олдинги бўғинни ажратиш учун хизмат қилади. Бу ҳол ҳозирги ёзувимизда айириш белгиси (ъ) билан кўрсатилади.

بَدَعَتْ صَنَعَتْ سَرَعَتْ صَنَعِي سَاعَتَ سَعَادَتَ

5. Айн ҳарфи сўз охирида ҳам келиши мумкин.

جمع شمع نفع مانع تابع جامع طمع

Араб тилидан ўзлашган мазкур сўзлар охирида айн ҳарфи ёзилгани билан ҳозирги замон ўзбек тилида ёзилмайди ва талаффуз қилинмайди.

1-топшириқ. Айн ҳарфининг ҳар бир шаклини бир саҳифадан ёзинг.

2-топшириқ. Қуйидаги сўзларни ўқинг, дафтарингизга кўчириб ёзинг, сўзларнинг талаффузига эътибор беринг, ёзилишини ёдда сақланг.

عدم عدالت عدل عيان عجم عجب عزم عظيم عين على عليم عمل عنبر عند
ليب عنقا عراب عصر عطار عصب عباد عظام عيد عناد عنايت عرفان عرف
عسى عشق اعراض اعتدال اعتماد اعتراض اعتراف اعتقاد معقول معجزه معمار
معموره شاعر شعر اشعار شعرا معارف معاش طلعت

3-топширик. Қуйидаги мақол ва ҳикматли сўзларни ифодали ўқинг ва ҳуснихатда кўчириб ёзинг.

ايلىگا معقول- سېنگا معقول گې بيلان ، عده بيرما ايش بيلان و عده بير هر
كونگى و عذخوانلىك دان جانبازلىك ياخشى اشينىنگ طعمى توز بيلان ادمىنىنگ
طعمى سوز بيلان و عده گا وفا مردىنىنگ ايشى- و عده سيز ثبوتسيز كيشى نطقىنىنگ
كوچى از سوز بيلان كوپ معنائى انگلاتا آليشدا اوقيتووچى اينگ مسزول وظيفه
نى عدا ايتادى – او انسان نى شكل لانتيرادى

4-топширик. Матнни ўқиб чиқинг, сўнг эски ўзбек ёзувига ўгириб, дафтарингизга кўчириб ёзинг.

Тарихий манбалардан маълумки, Марказий Осиё ҳудудидagi мадраса ва масжидлирда, эски усулдаги мактабларда диний таълим-тарбия етакчи ўринни эгаллаган. Қуръони карим, Муҳаммад алайҳиссалом ҳадислари пухта ўрганилган, миллий ахлоқ-одоб қараешларини ўз ичига қамраб олган, миллий тарбия масалаларини илмий-назирий ва амалий жиҳатдан пухта ўрганишига бевосита ёрдам берадиган диний йўсиндаги асарлардан сабоқ берилган. Бу бежиз эмас, албатта. Инсон, айниқса, ёш бола юксак ахлоқ ва одоб мезонини билмай, уни пухта эгалламай туриб, бошиқа илмларни эгаллаши қийин. Бу асрлар давомида ота-боболаримиз томонидан қанча-қанча тажрибалар асосида синалган ҳақиқатдир.

5-топширик. Матнни ифодали ўқинг.

عقل لى باله

بير باله قوشنىنىنگ اويىگا اورالەيش طعام اليب بارور ايدى بير كيشى
اوچراب اى، باله طبقا نيمه اليب بارورسن ديدى عقل ليك باله جواب بيرديكه اى
اتاجان طبق ايچينداگى نرسه نى كيشىگا ايتماق و كورساتماق ممكن بولسا ايدى
اوستى اورالماگان اچيق بولور ايدى ديدى

6-топширик. Қуйидаги матнни ўқинг, айн ҳарфи иштирок этган сўзларнинг ёзилишига диққат қилинг ва дафтарингизга ҳуснихатда кўчириб ёзинг.

باله و اتاسى

بير باله كوردىكه اتاسى هر وقت كتاب اوقوگاندا كوزىگا عينك توتار ايدى
او اتاسىگا ايدى اى اتاجان منگا هم بير كوز عينك اليب بيرىنگ كتاب اوقويمن
ديدى اتاسى انگا خوب يخشى ايتاسيز بالام مين سيزگا باله لار نينگ كوز عينك
لارىدين اليب بيرامن ديب بير الفبا كتابچه اليب بيريب دور معلوم اولورگه باله
لارينىنگ كوز عينكلارى الفبا اولور

7-топширик. Матнни ўқинг ва араб имлосида дафтарингизга кўчириб ёзинг.

Ўтмишида мактабга қабул қилинадиган ўқувчиларнинг ёши аниқ белгиланмас, баъзи ота-оналар фарзандларини 5 ёшда, айримлари эса 6–8

ёшида ўқинишга беришар эди. Ҳўлима, мактабга бериш ва қабул қилиш ёши аниқ белгиланмаган. Шунингдек, ўқув дастурлари ва дарс жадвали ҳам муътазама бўлмас, ўқувчилар синфларга ажратилмас эди. Ўқувчилар ўқитилаётган фаннинг табиати ва соҳасига қараб гуруҳланарди. Масалан, «тахтахонлар» оома томонидан тахтакчага ёзилган ҳарфларни урганувчилар, «абжадхонлар» абжад ҳисобидан таълим олувчилар, «ҳафтияхонлар» ҳафтияк (Қуръоннинг еттидан бири)ни билувчилар, «қуръонхонлар» Қуръони каримни ўзлаштирувчилар, «бедилхонлар» – Бедил ижодини ўқиб тушунувчилар ва ҳоказолар. Ўқувчилар синфдан-синфга кўчирилмай, босқичма-босқич ўқитилар эди. Шунинг алоҳида таъкидлаш лозимки, бу хил ўқитиш тизимида асосий мақсад савод чиқариш ва ахлоқ-одобни таркиб топтиришга, таълимлаштиришга қаратилган. Таълимнинг туртинчи ёки бешинчи иилига келиб, талабаларга диний ва бошқа маросимларда ўз билимларини намойиш этиш, амалда синаб кўриш учун имкониятлар яратиб берилган. Бу хилдаги ўқитиш усулида илмга ташна, иктидорли ва истеъдодли болалар кузга яққол ташланган, бошқалардан ажралиб турган. Ҳудди шундай ёшлар марказий ўқув юртиларида, мадрасаларда ўқиниш давом эттирган.

8-топширик. Қуйидаги ҳикоятни ўқинг. Таркибида ёл ҳарфлар иштирок этган сўзларнинг тагига чизинг ва уларнинг ёзилишини ёдда тутинг.

حكاية

كوبلاردين بيريه سلطان حسين باهرا سكرگ چيچيسى اختيار ايتدى اونگا
على شير نوايى حصرنلارنى همراه بولدى شكردين قايدر ايكانلار بير قيشلاقدا
اوتدىلار كوجه چييدا نورگن النى ييتى ياشدا . اگى باله سەزم بيردى سلطان حسين
قوليني كوكسنگ قوييب ايك الدى و اوتودا كيدا بيردى عيسير نوايى ايسه باله نى
كوروب اتيني توحاتدى پسنگ نوسوب باله بيلار فوس فوللاب كوروشدى اوندان
سونگ اتىگا مينيوب يولگا توشدى نوايى نينگ نو ابسى سلطان حسين باهارانى
حيران قالدردى او نوايى گا يوزلانيب سلطنت بىنگ وزيرى بولسانگيز بونينگ
اوستىگا جهانگا تنقلي شاعر به لسانگيز به اينكه كودك بير باله گا شويجه لار
مرونت كورساتورسين عالم پناه ديدى اتاسى مينينگ سوادىمنى چيقارگان ايرى-ى مين
استادىمينىگ ييتى پشنى الدىا هميشه قرر داردورمان

9-топширик. Ибратли фикрларни ифодали ўқинг.

على شير نوايى اوزبيك خلقينىنگ بويوك شاعريدور
عالم بولسانىگ عالم سبىكى ديدى شاعر
علم نور دلگا سروور كىلتىروور علم عقل چشمه سى
علم برچه هنرنينگ تاحى بيبها علم همه قلف نينگ كنيدى اعلا

1-топширик. Ғайн ҳарфининг ҳар бир кўринишини бир саҳифадан ёзинг.

2-топширик. Қуйидаги сўзларни ўқинг ва кўчириб ёзинг:

غزل غلور غم غايه غنچه غربت غرور غوره غوزه غنيم غبار غار
غصه قتيغ شونداغ اريغ اولوغ باغلاگان بغداى اغيز غاوك اغوا اوغول
جو غور جوق ناغاره بغداد

3-топширик. Ғайн ҳарфининг сўзда ҳар хил ўринда келишига ўн бешта сўз топиб ёзинг.

4-топширик. Қуйидаги сўзларни эски ўзбек ёзувига ўтиринг:

Ғарб, боз, тоғ, соғ, зог, ғафлат, ғалтак, ғамгин, гурур, фароғ, муғ, тиз, тўғри, голийб, ғулгула, ғанимат, ғазабноқ, ғофил, Ғофур, ғаввос, ғойиб.

5-топширик. Қуйидаги ибратли гапларни ўқинг ва дафтарингизга кўчириб ёзинг.

سر ساقلاش نيل استيگا چوغ اليب توريشدان هم مشتقليدير
بير غريب كونگلىنى قىلا السانگ شاد
يخشينور بير يوزىنى قيلگاندين آباد
سرودىک تىک باشىنى کوتارمىش مغرور
بارلىغى يىخشى سوز عقل و تفکر
هر قانداى يانغىن نى کوچلى سوو و کوپىک يارداميدا اوچيرىش
ممکن اما غضب الاوينى فقط اراده دفع ايتا الادى

6-топширик. Қуйидаги матнларни ўқинг, ғайн ҳарфининг ўзидан олдин ва ўзидан кейин келадиган ҳарфларга кўшилиб ёзилишига эътибор беринг.

او غريلىك

او غريلىك خلق اراسيدا اينگ يامان ايشدور بير اوونىنگ نرسه سىنى
اجازتسىزلىك بىله الماقلىك او غريلىك دور او غرى برچه نىنگ نىفرتىگا دچار دور
او غرى نىنگ كىتا و كىچىكى بولماس شول سببدين اوزنى بو جنايت ايشدين
سافلانگ عزيزلار

كاغذ تاريخى

كاغذ بيرىنچى بولوب چىن دا اخترا ايتىلگان اونى ايکكىنچى عصر دا
چىندا بيرىنچى بولوب جان يوت سين ديگان كىشى كشف ايتگان.

7-топширик. То, зо, сод, зод, айн ва ғайн ҳарфларининг сўз бошидаги кўринишларини йой ҳарфи билан бирга ёзинг.

8-топширик. Қуйидаги саволга жавоб беринг:

• Сўз уч ҳарфдан иборат. Биринчи ва иккинчи ҳарфлар икки кўринишли, яъни мунфасил ҳарфлардан бири; учинчиси эса ғайн. Ғайннинг қайси кўринишини ёзасиз?

9-топширик. 10 та сўз топинг. Уларнинг охири тушум келишиги қўшиқчаси «-ни» билан тугалланган бўлсин. Нуннинг йой билан қўшилиб ёзилишига диққат қилинг.

10-топширик. Қуйидаги рубойларни ифодали ўқинг. Ғайн ҳарфи иштирок этган сўзларга диққат қилинг.

غربتدا غريب شادمان بولماس ايميش
ايل انگا شفيعو مهربان بولماس ايميش
آلتون قفص ايچره گر قيزيل گل بوتسا
بلبلغا تيكانديك اشيان بولماس ايميش
(عليشير نوایی)

گورکیراغان آلاو دليم يولداشی
تولقین اورغان دریا کوزلاریم یاشی
کوزه گزلار یسایاتغان هر کوزه
کهنه دوستلار حاکی قولى یا باشی
هر نقطه خطیما یانغان یورکدور
هر حرفی قارانغو ظلمات دیماکدور
چیکماهمین آقشاملار شمع نینگ منتین
چونکه فکریم شمعدین شعله لیر اقدور
(بهلولان محمود)

11-топширик. Матнни ўқинг ва жорий ёзувга ўғиринг.

عالمدا موجود نعمتлар نینگ همه سيدین اولوغ راق نعمت مکتبگا کیریب
تربیه تاپیب ادب اورگانگان باله لاردور آتا و آنا گا تربیه تاپگان ادبلی بالا کانتا
باینیکتر ادبلی بالا آتا و آنانینگ ابرولاریگا سبب بولور خلاصه شولکه ادبلی بالا
جاننن هم عزیزاقتور

12-топширик. Матнни ўқинг. Айн ва ғайн ҳарфларининг ёзилишига диққат қилинг. Матнни эски ўзбек ёзувига ўғиринг ва хуснихатда дафтарингизга кўчиринг.

*Ақл-идрок эгаларининг нафи ҳар доим кўпчиликка тегиб туради.
Қут-иззатни ҳам, обрў-эътиборни ҳам киши тил орқали топади.*

Билимларга тўлиб тошган сўзлар киши қалбининг тубида чўкиб ётган бўлса, бу сўзларнинг қадр-қиммати йўқолади. Доно, ақли пишган киши билим, ақл ва идрок ҳақида шундай дейди:

Ўқув билан олди оламни олган,

Эл-юртнинг дилига билим йўл солган.

Донога кўрсатиладиган иззат-икром, ҳурматнинг сабаби билимдир. Ўқув-идрок қоронғу тундаги машғалага ўхшайди. Ўқув-идроксиз киши бир ҳовуч кепак билан тенг. Дунёдаги турли-туман санъат, сон-саноқсиз ҳунарлар ўқув ва билимга таянгани учун мақталади, тиллардан-тилларга кўчиб юради. Билим аслида битмас-туганмас бойликка ўхшайди. Аммо унинг бошқа бойликлардан фарқи бор:

Билим-бойлик ахир заволдан йироқ,

Уни ола билмас қароқчи бироқ.

(Юсуф Хос Хожиб)

Ҳарфий бирикмалар

Эски ўзбек ёзувида *алиф-йой, алиф-вов, нун-гоф* каби ҳарфий бирикмалар мавжуд. Алиф, вов ва йой ҳарфларини ўтганимизда, бу ҳарфларнинг ўзига хос хусусиятлари тўғрисида тўхталган эдик. Алиф ҳарфи сўз бошида ёй ҳарфи билан бирикиб, ай, ий, эй ҳарфий бирикмаларини ифодалайди. Қуйидаги сўзлар бунга мисол бўла олади:

ایت ایلاب ایوان این ایش ایز ایلغار ایلاک اشیک ایتیک ایگاۋ

Алиф сўз бошида вов ҳарфи билан бирикиб, «у», «ў» унли товушларини ифодалайди. Масалан:

اوزوم اوچوۋچى اوى اوچ اوريك اوردك اورگنج اورده

(Сўзнинг ўртаси ва охирида вов ҳарфининг якка ўзи в, у, ў ҳарфларини ифодалайди).

Нун-гоф ҳарфий бирикмаси эса эски ўзбек ёзувидаги ң (нг) сонор товушини ифодалаб келади. Масалан:

رنگ زنگ تانگ آنگ بانگ آهنگ چنگ مونگ تنگ

1-топширик. Қуйидаги матнни ўқинг, ҳарфий бирикмаларнинг ёзилиши ва талаффузига эътибор беринг.

اینگ یاخسى فضیلت حیرلى ایش قیلا بیلماق دیر

بیلیم میزانددا سوزینگ اولچاب آل
علم سیز گپ بارى شمالدور شمال

کونگل سرینگی ایچ سوزونگی هر کیمگا آچا بیرما اگر
اچا دیگان بولسانگ اوزینگ مشقت چیکاسان

سوزینگی اویلاب سوزلا قیغو علم کیلمایدی
وقت کونینگ بیخوده کیتکازما افسوس انتنگ کیلمایدی

مشک عنبر و بیلیم بیر بیرینگا اوخشاش نرسه لاردیر مشک عنبرنی
یاشیرسانگ اونى هدی آشکاره قیلادی بیلیم نی یاشیرسنگ اونى تیاینگ آشکاره
قیلادی

2-топширик. Куйидаги шеърни ифодали ўкинг, ҳарфий
бирикмаларни топиб, тагига чизинг.

الفبادور خط و صواد بیئیگی
او بیرلان آچیلور بیلیم ایئیگی

کوزلارنینگ نوری و قلبنینگ غروری
او بیرلان زاهردير انسان شعوری

ترکی صواد چیقازیشگا احلاص مند
دقت بیلان تینگلانگ ایتهای سیزگا پند

بو یازوونی دیسا بولور باکره
تفکر هم تاپیشماق و حاطره

قولاق بیرینگ ینه مینگا بیر لحظه
ذکالیک تاپقیرلیک همده حافظه

قنات و اخلاق همده ثبات متانت
جرعت و جسارت غیرت سجااعت

الار باری بولسا سیزدا مجسم
بیایشینگز تین تورور مین ایتمام...

اولی بار یوق علم نینگ پایانی
بیاییم بیلان انگلانگ ایمان دنیانی

علم غالب شعور غالب نور غالب
غیرت ایلانگیزلار ای اهل طالب
(رحیم جمعه نیاز)

3-топширик. Қуйидаги сўзлар иштирокида гаплар тузинг:

عقل زهن علم صبر عمر حرف حسن

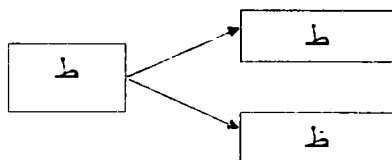
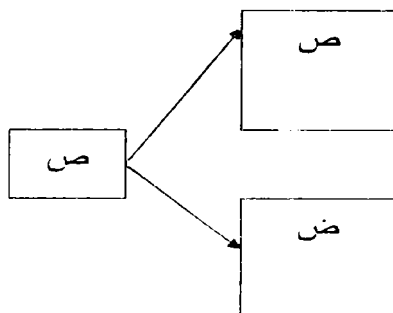
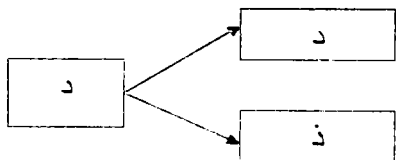
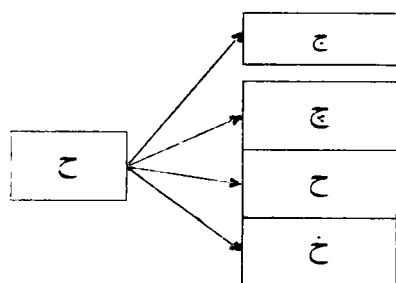
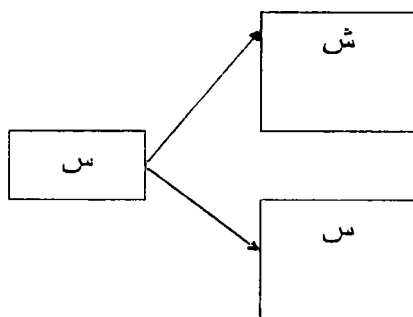
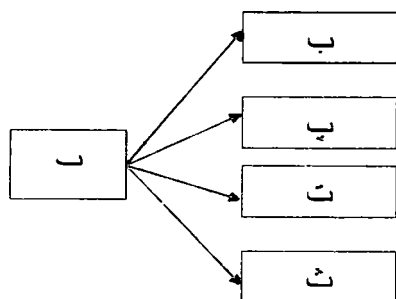
4-топширик. Қуйидаги матнни эски ўзбек ёзувига ўгиринг. Ўзингиз билган мақол ва хикматли сўзлардан ҳам намуналар ёзинг.

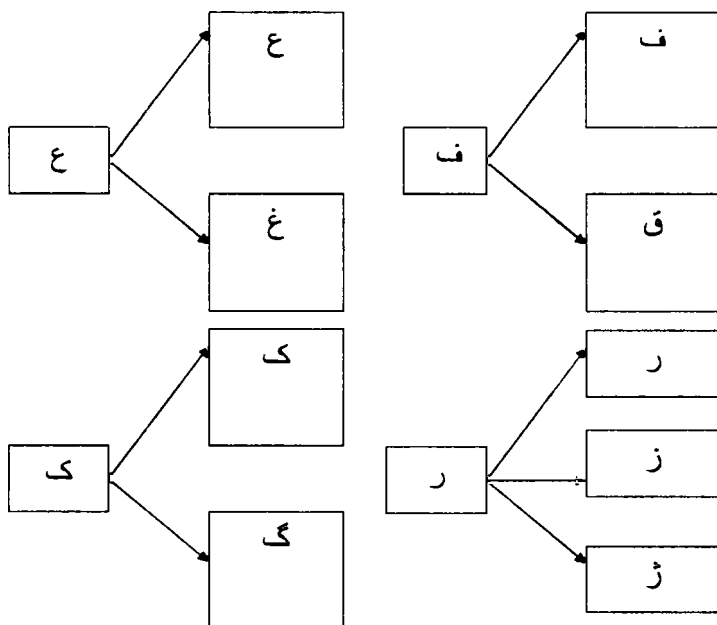
Нур ёғди – дур ёғди. Олам тинч – сен тинч. Вақтинг кетди – бахтинг кетди. Яхши отга бир қамчи, ёмон отга минг қамчи. Ўзи юзсиз – сўзи тузсиз. Ақлинг неш – ишинг беш. Ақлинг кеч – ишинг ҳеч. Дангасанинг иши битмас, ёз келса ҳам қиши кетмас. Аччиқ тил – заҳарли шон, чучук тилга жсон қурбон. Мақтанчоқ – қуруқ пўчоқ. Тўғри сўз қулоққа ёқмас.

5-топширик. Эски ўзбек алифбосини ёддан айтинг. Мунфасил ҳарфлар нечта, муттасил ҳарфлар-чи? Уларни тартиб билан ёзинг ва мунфасил ҳарфлар иштирок этган сўзлардан ўн бештасини эски ўзбек ёзувида ёзинг.

6-топширик. Ёт ҳарфлар нечта, нима учун улар ёт ҳарфлар деб аталади? Ёт ҳарфлар иштирок этган саккизта гап тузинг.

Шаклдои ҳарфлар

Кўриб турганингиздек, араб алифбосидаги ҳарфлар асосан ўн етти белгидан иборат. Уларнинг айримларининг ост ва устларига нукталар қўйиш орқали ҳарфлар сони кўпайиб, ўттиз иккитага етган. Мазкур ўттиз икки ҳарфдан еттита белги янги ҳарф ҳосил қилишда иштирок этмайди. Улар **алиф, вов, лом, мим, нун, ҳойе ҳавваз** ва **йой** ҳарфларидир.

Ҳар бир ҳарфни ёзишда нукталарнинг ўрни ва миқдорида катта аҳамият беришимиз лозим бўлади. Агар бир нукта кам ёки кўп қўйилса ёки аксинча бутунлай қўйилмаса, сўзнинг маъноси ўзгариб кетади. Масалан, «Сазо» сўзининг нуктаси қўйилмаса, «саро»га, «шўр» сўзи «сур»га, «чанг» «жанг»га, «пушт» «паст»га, «кўз» «кўр»га айланади:

سزا - سرا شور - سور جنگ کوز - کور

Демак, эски ўзбек ёзувида нукталарнинг миқдори ва уларнинг ўз ўрнига қўйилиши муҳим аҳамиятга эга.

1-топшириқ. Нукталари тагига қўйиладиган ҳарфларни ажратиб ёзинг ва уларнинг сўз боши, ўртаси ва охирида келишига бештадан сўз топиб ёзинг.

2-топшириқ. Нукталари устига қўйиладиган ҳарфларни ажратиб ёзинг ва уларнинг сўз ўртасида келадиган шаклларида мисоллар топиб саккизта гап тузинг.

3-топширик. Нуктасиз ҳарфларни ажратиб ёзинг. Уларга таъриф беринг ва мисоллар келтиринг.

4-топширик. Қуйидаги нуктасиз ҳарфлардан тузилган жумлаларни эски ўзбек ёзувига ўтириб ёзинг.

Адирда гуллар ва лолалар мўл. Мурод ва Сардор гулларга сув қуйдилар. Улар идрокли ўсмирлардир. Агар одам идроклидур ва шимлидур у оламда сара мардлардандур. Одил одам улдурки, одамларга меҳрлидур. Меҳр дардлиларга даводур. Одам дуодан руҳланади.

5-топширик. Қуйидаги факат нуктали ҳарфлардан жамлани сўзларни ўқинг, дафтарингизга кўчириб ёзинг. Ўзингиз ҳам шунга ўхшаш: унта сўз топиб ёзинг.

فیش یخ تینچ پشین پیشیق تینیق تخت بخت تپ – تینیق تیقلینچ
تیزی چیقیش شیرین قیزغیش چیزغیچ جیمجیت نیز شفق

6-топширик. Нуктали ҳарфлар иштирок этган олтита гап тузинг.

Белгилар

Эски ўзбек ёзувида *сатр ости ва сатр усти белгилари* мавжуд. Ё ўтган дарсларимизда *ҳаракатлар* (*фатҳа, касра, замма*) билан танишганимизда, «*ташдид*» (*иккиланган ундош товушни ифода этадиган*) белгиси устида ҳам тўхталган эдик. Энди қолган белгилар билан танишамиз.

Юқорида сўз юритганимиз, *фатҳа, касра, замма* ҳам араб *сатр ости ва сатр усти белгилари* таркибига киради, лекин улар фақат қисқа унлиларни ифодалаш учун хизмат қилади. Булардан ташқари, ўқиш, ёзиш ва талаффузнинг тўғри бўлишига ёрдам берадиган бошқа белгилар ҳам бор. Улар қуйидагилардир.

Сукун (сокин) – *белгиси*. «Сукун» арабча сўз бўлиб, «*тинчиш*», «*осойиш*», «*тўхташ*», «*ҳаракатсизлик*» деган маъноларни ифодалайди. Сукун сўздаги бирор бўғиннинг ундош ҳарф билан тугаганини билдиради ва шу бўғиннинг ундош ҳарфи устига қўйилади. Сукун бўғин ёпиқ эканини, икки бўғин орасида унли товуш мавжуд эмаслигини билдиради.

1-топширик. Мазкур сўзларга сукун ва ташдид белгиларини қўйиб кўчиринг.

دیدار فراش رقاس رسم شداد مشقت ترتیب تفکر شدت عالت منة تشبث
معلم تردد تنفس تلفظ میسر جلاذ تبریک منور مرغوب

2-топширик. Қуйидаги сўзларга суқун белгисини қўйиб эски ўзбек ёзувиға ўтиринг:

Нусха, хаттот, сайёҳ, мусофир, мукаммал, мумкин, мамлакат, муддат, наққош, сирдош, парвоз, пайванд, пахта, тахта, пойтахт, порлоқ, рангдор, сарпо, уйғун.

Танвин белгиси. Ҳаракатлар (фатҳа, касра, замма)нинг нунлаштирилиши *танвин* дейилади. Танвин уч хил кўринишда бўлади:

1. Танвин фатҳа – **َ** (ан)

2. Танвин касра – **ِ** (ин)

3. Танвин замма – **ُ** (ун)

Танвиннинг мазкур кўринишлари *қўш фатҳа, қўш касра, қўш замма* деб ҳам юритилади.

Танвин араб тилида *келишик белгиларини* билдиради. Исмлар (араб тилида «исм» сўз туркуми бўлиб, ўз таркибига от, сифат, сон, олмош, сифатдош ва масдарларни олади) араб тилида *бош келишикда танвин замма* билан тамомланган бўлади. Замманинг қўшалок ҳолда ҳарфлар устига ёзилиши «*ун*» товуш бирикмасини ифодалайди. Лекин ўзбек тилига кириб ўрнашган арабча сўзларда танвин замма ўзгартирилиб, суқунлаштирилган ҳолда қўлланилади:

Араб тилида		Ўзбек тилида	
кита.бун	كِتَابَ	китоб	كِتَابَ
Дафтарун	دَفْتَرُ	дафтар	دَفْتَرُ
Қаламун	قَلَمُ	қалам	قَلَمُ
Мударрисун	مُدْرِسُ	мударрис	مُدْرِسُ

Демак, ўзбек тилида *танвин замма* истифода этилмайди.

Касра ҳаракатининг қўшалок ёзилишидан *танвин касра* ҳосил бўлади ва у «*ин*» товуш бирикмасини ифодалайди: كِتَابَ – кита:бин, دَفْتَرُ – дафтарин. «Ин» товуш бирикмаси билан тугайдиган сўзлар ҳам ўзбек тилида учрамайди.

Фатҳа ҳаракатининг қўшалок ёзилишидан *танвин фатҳа* ясалади. Танвин фатҳа билан туговчи сўзлар охирида «ан» товуш бирикмаси ишлатилади. Ўзбек тилига араб тилидан ўзлашган анчагина танвин фатҳали сўзлар мавжуд. Уларда танвин фатҳа сўз охиридаги алиф устига қўйилади (!)

مثلاً عينا بعضاً تخميناً مضموناً

1-топширик. Қуйидаги сўзларни эски ўзбек ёзувига ўтиринг:

Маънан, зотан, тасодифан, аввалан, эътиборан, жисман, биноан, ҳақиқатан, жисмонан, шаклан, ҳасратан, айнан, нисбатан, зимнан, тасодифан, баъзан, тарихан, масалан.

2-топширик. Қуйидаги сўзларни ҳозирги ўзбек ёзувига ўтириб ёзинг:

اساساً تارىخاً عموماً باطناً طاقاً بنا قصماً حقيقتاً ماهيتاً محسوساً عكساً قانوناً

معنا

3-топширик. سۆزلارنى ئىشتىروكىدا олтига гап тузинг.

Ҳамза белгиси. Ҳамза жарангсиз портловчи бўғиз товушидир. Бу товуш ҳарф сифатида гарчи алифбодан жой олмаган бўлса-да, араб тилида муस्ताкил фонема ҳисобланади. Ҳамза бир-бирига ёпишиб, ҳаво йўлини тўсиб турган товуш пайчаларининг кучли оқими таъсирида ҳосил бўлади. Агар биз шивирлаган ҳолда ёки жуда паст овозда «а», «и», «у» унли товушларини талаффуз қиладиган бўлсак, бу товушлардан олдин қандайдир бир бошқа товуш эшитилаётганини ҳис қиламиз. Демак, унли ҳарфни талаффуз эта бошлаш ва дарҳол тўхташ натижасида билинувчи товуш *ҳамза* деб аталади.

Ҳамза белгиси ёзувда айн ҳарфининг сўз бошидаги шаклига ўхшаш, лекин ундан кичикроқ ёзилади (◌). Ўзбек тилида бу товуш мавжуд эмас.

Ҳамза ундош товуш ҳисобланади. У ўзи алоҳида ёки алиф, вов ва йой ҳарфлари таянчлигида ҳарф ости ёки устига қўйилиши мумкин. Мазкур ҳарфлар ҳамзага таянч вазифасини бажарганда ҳеч қандай товушни билдирмайди.

Сўз бошида ҳамзага таянч вазифасини алиф ҳарфи бажаради. Агар сўз бошида ёзиладиган ҳамзадан сўнг «а» ёки «у» қисқа унлилари келса, ҳамза белгиси фатҳа ёки замма ҳаракатлари билан биргаликда алиф ҳарфининг устига қўйилади:

أنور أبدأ أساساً أثر أحوال أستاذ أسول ألفت أفق أصول

Сўз бошидаги ҳамзадан сўнг қисқа «и» унлиси келса, ҳамза қасра белгиси билан биргаликда таянч ҳарф, яъни алиф ҳарфининг остига қўйилади:

إنسان إستقبال إقلم إقتصاد إسم إستراحت إسلام إنصاف

Сўз ўртасидаги ҳамзага таянч вазифасини қайд қилинган уч ҳарф – алиф, вов ва йой ҳарфларидан бири бажаради:

1. Агар ҳамза сўз ўртаси ва охирида фатҳадан, яъни «а» қисқа унлисидан кейин келса, ҳамза белгисига алиф ҳарфи таянч ҳарф вазифасини бажаради ва ҳамза алиф ҳарфининг устига қўйилади:

مأمور تارىخ مایوس تأمین تأسف مسئلة

2. Агар ҳамза сўз ўртасида замма ҳаракати, яъни «у» қисқа унлисидан кейин келса ёки ўзи замма ҳаракатини олса, унга вов ҳарфи таянч вазифасини бажаради ва ҳамза белгиси вов ҳарфининг устига қўйилади:

مؤمن مؤرخ مؤلف مسؤول

3. Агар ҳамза сўз ичида касра ҳаракати, яъни «и» қисқа унлисидан кейин келса ёки ўзи касра ҳаракатини олса, унга йой ҳарфи таянч вазифасини бажаради ва белги йой ҳарфининг устига қўйилади. Бунда йойнинг нукталари тушиб қолади:

شرائط عجائب غرائب عائله

4. Шунингдек, форсий изофа бирикмаларида аниқланмиш «а» товушини берувчи ҳоёе ҳавваз ҳарфи билан тугаса, шу ҳарфнинг устига ҳамза қўйилади ва «и» тарзида талаффуз қилинади:

نقطه نظر ديوانه مشرب ترجمه حال اينه جهان والدّه محترمه

Хуллас, ҳамза белгиси бўғин орасида кичик пауза ҳосил қилиш, остидаги ҳарфни чўзиброк ўқиш, сўздаги унли товушни ундош товушдан ажратиш туриш каби вазифаларни бажаради.

1-топшириқ. Қуйидаги сўзларни кирилл ёзувига ўғиринг:

تأمل قرأت مؤرخ تأكيد تألف تأثرات مسئله شجره تراكمه مؤذن هينت
مؤسسه جرات تأمينات قصه يوسف مليكه دنلواز

2-топшириқ. Қуйидаги сўзлардан фойдаланиб гаплар тузинг:

افسانه شیرين ناله بلبل تأكيد مؤلف قرأت تأثرات اينه جهان اجانب شرانت
قائده

3-топшириқ. Матнни ўқинг ва эски ўзбек ёзувига ўғиринг. Тегишли ўринларга ҳамза белгисини қўйиб дафтарингизга кўчиринг.

Бу масала ҳайъат томонидан муҳокама бўлиб, ҳайъат раиси тарафидан имзо қўйиш бирла тасдиқ бўлди. Масъул котиб ани бир неча нусхада оққа кўчирди. Нусхалар охирига унинг ёзилиш тарихи ҳам таъкид этилди.

4-топшириқ. Қуйидаги сўзларни эски ўзбек ёзувига ўғиринг, тегишли ўринларга замма белгисини қўйиб дафтарингизга кўчиринг.

Рубоб, бурж, мулозим, Мурод, Султон, Бобур, хурмо, мулк, мушк, Умид, уфқ, Қудрат, Муборак, Муяссар, хурсанд, Бунёд, гул, булбул, муаллим, мударрис, мунажжим, тафаккур, таажжуб.

5-топшириқ. Ифодали ўқинг. Ҳамза белгиси мавжуд сўз бирикмаларини аниқланг.

ايلاىدى لعلى تېسىم غنچە خندان ايماس
داغىنى كوناكولم قاناتتى لاله نعمان ايماس

(عليشير نوايى)

اى صنم هجرىنگ اوتىدا سىنه بريان بولغوسى
كورماسام هر دم يوزونگنى يوراگىم قان بولغوسى
قطره اشكىم اگر تامسا يوزومگا مشربا
تشنه ليك وقتىدا بيلسانگ راحت جان بولغوسى

6-топшириқ. Қуйидаги сўзларга тегишли ҳаракат ва белгиларни қўйиб кўчиринг:

اسلام امام عمارت مصور رقاىس تكبر تكلم تلفظ شكلا مولف مورخ
اساسا ذاتا ظاهرا لطفا بنا تكرارا مضمونا عجائب البتة تنفس شكلا حقيقتا
عقلا معنا مثلا روحا اعتبارا

Изоҳли сўзлар

ما طين-сув ва лой
تاصّب-беҳад берилиш
تارىخچى-мурух
تامل-мулоҳаза қилиш
مؤنّن-азон айтувчи
مؤنّب-адабли
مؤنث (женский род)-жисс
مؤكّد-таъкидланган
مؤكل-вакил қилинган
مؤثر-таъсирли

ал – аниқлик артикли

Маълумки, араб тилида учта сўз туркуми мавжуд:

1. **Исм (ал-исму).** Бу гуруҳга от, сифат, сон киради.

2. **Феъл (ал-феъл).** Бу гуруҳга барча замон, майл ва даража шакллари киради.

3. **Ҳарф (ал-ҳарфу).** Бу гуруҳга ёрламчи сўзлар, юклама, қўмакчи ва боғловчилар киради.

Араб тили сўз туркумларидан бири, яъни «исм»лар ўз олдидан «ал» аниқлик артикли (ال) ни олиши мумкин.

Араб тилида ҳолат тушунчаси мавжуд бўлиб, ноаниқ ҳолатдаги отларнинг охири танвин замма (ة) билан тугайди. Масалан, *китабу* (كتاب), *қаламу* (قلم). Булар мавҳум, яъни қандайдир китоб, қандайдир қалам деган маъноларни англатади. Агар бу хилдаги сўзлар олдига «ал» аниқлик артикли (ال) орттирилса, уларнинг охиридаги танвин белгиси тушиб қолади ва сўзлар грамматик аниқ ҳолатга ўтади. Масалан:

маълум, таниш китоб	ал-кита:бу	الكتاب
маълум, таниш қалам	ал-қаламу	القلم
берунлик	ал-Бируний	البيروني
замахшарлик	аз-Замахшарий	الزمخشري
маълум, таниш муаллим	ал-муаллиму	المعلم

Изоҳ: Араб тилида атоқли отлар ва кўрсатиш олмоилари «ал» аниқлик артиклини олмайди.

1-топширик. Қуйидаги сўзларни ўқинг. «Ал» аниқлик артиклининг ёзилиши ва талаффузига диққат қилинг.

الوداع الامان الطف الاخان و الامان الحذر الحق اللطيف الحان القصه
المشرق الرحمن الرحيم المتكلم المتخاص الله السلام الترميزى الرشيد

Васла белгиси. Ёзувда (матнда) «ал» аниқлик артикли (ال) таркибидаги алиф ҳарфи талаффуз қилинмайдиган ҳолатлар ҳам учрайди. Буни билдириш учун алиф ҳарфининг устига сод (ص) ҳарфининг шаклига ўхшаш, аммо ундан кичикроқ ёзиладиган белги қўйилади. Бу белги «ал» аниқлик артикли (ال)нинг алиф ҳарфи устига қўйилади ва у «васла» белгиси деб аталади.

«Васла» қўйиш, бириктириш деган маъноларни англатади. Бу белги сўз қисмларининг қўшиб ўқишли лозим эканлигини билдиради.

ابد الآبد - طالب العلم - نظم الجواهر

2-топширик. Қуйидаги сўзларни ўқинг, васла белгисини тегишли ўринга қўйинг ва дафтарингизга кўчириб ёзинг.

عين الحيات عين اليقين عظيم الشأن فى الجملة بالكل بالله بالعكس
عليه السلام حيرت الابرار دار الفنون طالب العلم لغت الترك روضت
الصفا

Изоҳли сўзлар

хайр, хуш қолинг - الوداع

ҳақиқат-الحق
ҳаёт булоғи-عين الحيات
моҳиятни аниқлаш-عين اليقين
улуғ даражаси-عظيم الشأن
бутунлай-بالكل
худо ҳаққи-بالله
аксинча-بالعكس

Шамсия ва қамария ҳарфлар

Араб алифбосида мавжуд йигирма саккизта ҳарф икки гуруҳга бўлинади:

1. **Қамария (ой) ҳарфлари.**

2. **Шамсия (қуёш) ҳарфлари.**

Қамарий ҳарфлар ўн тўртта бўлиб, улар «харфул-қамар» – ой ҳарфлари деб аталади ва қуйидаги ҳарфларни ўз ичига олади:

ا ب ج ح خ ع غ ف ق ك م و ي

Иккинчи гуруҳ ҳарфлари эса, «харфуш-шамс» – қуёш ҳарфлари деб аталади ва унга қуйидаги ўн тўрт ҳарф киради:

ت ث د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ل ن

Шамсий ҳарфлар «ал» аниклик артикли (ال) таркибидаги «лом» ҳарфини ўзига ўхшатиб талаффуз қилдиради, яъни уни шиддат билан айтишга мажбур қилади.

Қамарий ҳарфлар эса шиддат билан айтиб бўлмайдиган ҳарфлардир.

Агар сўз ой ҳарфлардан бирортаси билан бошланса ва бу сўз «ал» аниклик артиклини олган бўлса, лом ҳарфи тўлиқ талаффуз қилинади.

المشرق الارض القصه الحمود

Агар шамсий ҳарфлар билан бошланадиган сўзлар «ал» аниклик артиклини олса, артикль таркибидаги «лом» ҳарфи талаффуз қилинмайди. Бундай ҳолатда сўз бошидаги биринчи шамсий ҳарф иккилантириб ўқилади.

لغت ألكترك ألكزمحشرى نظام ألتوارخ

1-топширик. Қуйидаги сўз бирикмаларини ўқинг. Улар таркибидаги қуёш ва ой ҳарфларини аниқланг.

حزائن المعانى لغت التترك حيرت الابرار غياث اللغت غرائب الصغر
نواذر النهايه محاکمت اللغتين فضل الدين شراف الدين شمس الدين منطق
الطير

2-топширик. Қуёш ҳарфларини олти қатордан дафтарингизга ёзинг ва ёд олинг. Қуёш ҳарфлари иштирок этадиган сўзлар асосида бешта гап тузинг.

3-топширик. Ой ҳарфларини олти қатордан машқ дафтарингизга ёзинг ва ёд олинг. Ой ҳарфлари иштирок этган сўзлар асосида олтига гап тузинг.

4-топширик. Қуйидаги сўзларни эски ўзбек ёзувига ўтиринг:

Анворул худо, ал-араб, ал-китоб, Абдуссамад, дорилфунун, анворул-шамс, Насимул-Хулд, насихатул мулк, Насойимул-муҳаббат, одобул араб, Тухфатул-афкор, Тазкиратуш-шуаро, меъёрул-ашъор, Маҳзанул-асрор.

5-топширик. Қуйидаги сўзларга тегишли ҳаракаглар(сатр усти ва сатр ости белгилари)ни қўйиб кўчиринг.

تَرْقِيَاتٍ مَحْمُوسٍ مَشَقَّتْ مَوْلَمُ تَفَكَّرَ نَقَاشَ مِنْتَ مَحَبَّتِ مَضْمُونَا مَيْسَرِ مَكْمَلِ
تَأَثَّرَتْ مَوْرَخُ مَصْطَفَى مَعَطَرِ مَنْفَعَتِ مَنَاسِبَتِ عَنَدَلِيْبِ مَهْرِيَانِ هَمِيْشَهٗ بَاطِنَا تَبْرَكَ
مَسْتَقِلِّ مَمْلَكَتِ مَنْوَرِ نَصِيْحَتِ تَارِيْخِ مَحَبَّتِ اِنْسَانِ مَشْرَفِ مَنْفَعَتِ مَثَلَا تَقْرِیْظِ
تَصَادَفَا ثَرِيَا حَصَهٗ مَوْمَنِ مَوْلَفِ

6-топширик. Қуйидаги сўзлардан фойдаланиб жумлалар тузинг:

الخوارزمی التیرمیزی الوداع السلام البرونی القصه الراضی مضموناً
سعادۃ الاقبال عبد الباسط قطب الدین معنا تبرک اثر انجمن معروضه ممنون

7-топширик. Матнни ўқинг. Эски ўзбек ёзувига ўгириб дафтарингизга кўчириб ёзинг.

Мавлоно Лутфий илайҳи раҳмат ўз замонининг малиқул каломи эрди. Форсий ва туркийда назири йўқ эрди. Аммо туркийда шуҳрати кўпроқ эрди ва туркча девони ҳам маишхурдур ва мутааззирул-жаавоб матлаълари бор. Жумладин бири будурким:

Нозуклук ичра белича йўқ тор гесуйи,

Ўз ҳаддини билиб белидин ўлтурур қуйи.

Сайд этти дилбарим мани ошуфта сочдин,

Солди каманд бўйнума икки қўлочдин.

Изоҳли сўзлар

қийин, мушкул – مُتَعَذِّر

ўрилган соч – كَيْسَر

сиртмоқ – كَمَنْد

парушон – اَشَوْفَتَه

Араб изофаси

Изофа – арабча сўз бўлиб, *қўшиш, боғлаш* деган маъноларни англатади. Араб тилида аввал қаралмиш, сўнг қаратқич, яъни аввал аниқланмиш, кейин аниқловчи келади. Ана шу қаралмиш ва қаратқич, аниқланмиш ва

аниқловчининг ўзаро боғлиқлик муносабатларини ифодаловчи тушунча **изофа** деб аталади.

Эски ўзбек ёзувида арабий изофанинг кўрсатгичи «ал» **аниқлик артикли** (ال) («ал» ёки «ул») бўлиб, у икки сўз ўртасида келади ва уларни боғлаш учун хизмат қилади. Араб изофали бирикмалар эски ўзбек тилида оз бўлса-да мавжуд. Улар араб тилидан ўзлашган сўз бирикмаларида, кўпинча, асар ва жой, кўча номларида, кишиларнинг исмларида учрайди. Араб изофали бирикмалари икки бўлақдан иборат бўлади. Биринчи бўлақ, яъни аниқланмиш «ал» аниқлик артиклисиз ва танвинсиз келади. Иккинчи бўлақ, аниқловчи эса «ал» аниқлик артикли билан келади. Масалан:

Насриддин - نصر الدين, *Шамсиддин* - شمس الدين, *Абдуллоҳ* - عبد الله

Изофа кўрсатгичи ҳисобланмиш «ал» аниқлик артикли ҳар доим ҳам талаффуз қилинавермайди, лекин ёзувда албатта ёзилади. Уларнинг қай вақтда талаффуз этилиши ёки этилмаслиги аввалги дарсларда ўтилган камарий ва шамсий ҳарфларга боғлиқ.

Масалан **السلام** – *ассалом*. Бу сўздаги «ал» аниқлик артикли таркибидаги «лом» ҳарфи талаффуз этилмайди. Чунки сўзнинг биринчи ҳарфи, яъни «син» ҳарфи шамсий ҳарф ҳисобланади. Шунинг учун артикл таркибидаги «лом» ҳарфи ўқилмади, «син» ҳарфи эса ташдидлантирилди (иккилантирилди). Бошқача қилиб айтганда, «лом» ҳарфи ассимиляцияга учради.

الخوارزمي – *Ал Хоразмий*, *محبوب القلوب* – *Маҳбубул-қулуб* каби сўзларда эса артиклдан кейин келаётган «хе» ва «коф» ҳарфлари камарий ҳарф бўлганлиги учун «ал» аниқлик артикли тўлиқ талаффуз этилади.

1-топшириқ. Қуйидаги киши номларини тўғри ўқинг, қандай ёзилиши ва ўқилишини изоҳланг, дафтарингизга кўчириб ёзинг.

شمس الدين فيض الله فياض الدين فصيح الدين فتح الدين خليل الله فضل الدين
كمال الدين ذكر الله سلطان المراد صاحب الكريم صاحب النظر فخر الدين صفى
الله صلاح الدين رضوان الدين رشيد الدين نجم الدين مضراب الدين عبد الله عبيد الله
نور الله قدرت الله قوام الدين جمال الدين جلال الدين اسد الله حسن الدين عبد الرحمن
عبد السلام بدر الدين رحمت الله عبد الولي

2-топшириқ. Қуйидаги киши номларини эски ўзбек ёзувида айлантиринг. Тегишли сатр ости ва сатр усти белгиларини қўйиб чиқинг.

Абдулаҳад, Абдулқаҳҳор, Абдулжаббор, Абдулғаффор, Абдулқодир, Шарофиддин, Ҳамидуллоҳ, Мазсидуллоҳ, Абдуллоҳ, Ғиёсиддин, Шукруллоҳ, Неъматуллоҳ, Ҳикматуллоҳ, Қамариддин, Ҳабибуллоҳ, Садриддин, Муҳиддин, Суннатуллоҳ, Хайруллоҳ.

3-топшириқ. Қуйидаги сўзларнинг ёзилиши ва талаффузига диққат қилинг. Изофали бирикмалар тўғри ўқилганми?

таркибида узоқ вақт ёнма-ён яшаган. IX–X асрларда аҳоли асосан араб, форс ва туркий тилда сўзлашган. X аср бошларида араб тили илм-фан тили сифатида эътибор қозонган бўлса, форс тили ислом мамлакатларида бадий адабиёт, айниқса, шеърият тилига айланган эди. Кейинчалик форс тили яна ҳам тараккий этиб, кенг ривожланиб, у хали хануз ўз мавқеини йўқотмай, адабий форс тили сифатида қўлланилиб келинмоқда. Демак, форс изофали бирикмаларнинг кенг тарқалишига сабаб форс-тожик тилининг ўзбек тилига кучли таъсири бўлса, иккинчидан уларнинг тилда, шеъриятда жонли грамматик восита сифатида муҳим вазифани бажарганлигидадир.

Маълумки, ўзбек тилида изофа тушунчаси мавжуд эмас. Бизда аввал аниқловчи, сўнг аниқланмиш келади. Араб ва форс тилларида эса аксинча, аввал аниқланмиш, кейин аниқловчи келади. Форс изофаси икки ва ундан ортиқ бўлган сўзларни ўзаро боғлаб, яхлит маъно ҳосил қилади. Форс тилида изофанинг боғловчиси «э, е», тожик-ўзбек тилларида эса «и» тарзида талаффуз қилинади.

آفت جان وقت شام صاحب كتاب

Мазкур изофий бирикмаларни боғлаш учун уларнинг ўртасига бириктириш воситаси бўлмиш касра белгиси, яъни «и» қўйилиб талаффуз қилинади. Агар юқорида форсий изофага келтирилган мисолларни ўзбек тилига ўтирадиган бўлсак, *жоннинг офати, шом (нинг) вақти, китоб(нинг) эгаси* маъносидаги бирикмалар ҳосил бўлади. Демак, бу бирикмаларда аввал аниқловчи, сўнг аниқланмиш келяпти. Тушум келишигидаги «нинг» қўшимчаси эса, изофий бирикма белгиси ролини бажармоқда.

Форсий изофий бирикмаларнинг баъзилари ҳозир ҳам халқ жонли сўзлашув тилида, адабий тилда, айниқса, шеъриятда кенг қўлланилмоқда. Улар шу даражада тилимизга сингиб кетганки, улар ўзбек сўз бирикмаларидек қабул қилинади. Масалан:

نرد بيدوا درد سر مرد ميدان مرد کار

Маълумки, форсий изофа кўрсаткичи ёзувда акс этмайди. Лекин унинг ўзига хос хусусиятларини, албатта, билиш керак, акс ҳолда матн мутолаасида мазмун мавҳумлиги юзага келиши мумкин.

Улар қуйидагилар:

1. Агар аниқланмиш ундош товуш билан тугаган бўлса, изофа белгиси сифатида касра ҳаракати қўйилади ва у «и» тарзида талаффуз этилади. Лекин бу белги ёзувда ҳар доим ҳам акс этавермайди.

راز دل آب دیده فصل بهار باغ ايرم

2. Агар аниқланмиш унли ҳарфлар, яъни «алиф» ва «вов» ҳарфлари билан тугаса, изофа белгиси сифатида «йой» ҳарфи ёзилади.

بخارای شریف روی زمین آشنای مهربان بوی گل صدای موسیقه بنای بلند کدای محبت.

3. Агар аниқланмиш «йой» ҳарфи билан тугаса, ҳеч қандай изофа белгиси қўйилмайди, ана шу «йой» ҳарфининг ўзи иккилантирилиб ўқилади.

وادى امين طوطى غزلىخان قاضى محكمه

4. Аниқланмиш ўрнида келатган сўзнинг охири «а» («ҳойи ҳавваз») ҳарфи билан тугаса, изофа ҳамза белгиси (ء) билан ифодаланади ва «и» тарзида талаффуз қилинади.

مراسه مدارا صفحه حسن ديوانه مشرب

1-гонширик. Қуйидаги изофали сўз бирикмаларини ўқинг, ёзилиши ва ўқилишини изоҳланг.

صفراى علت اهورى چين خط مشكين نماز شام گل خندان فصل كوز
فسق فساد رند شیراز پشت پناه خاک پا شوخ شنك شوخ متمكار باغ شمال باغ
ارم پيك حيال آب نيات چرخ انجم قاضى محكمه طى عرض مشترى مجلد
سرو گل وادى ايمان چرخ دون

2-топширик. Қуйидаги сўз бирикмалари асосида гап тузинг:

ترجمه حال نقطه نظر صاحب كرم جام محبت كان فايده سد اسكندر خمسة
نوايى والده محترمه طوطى غزلىخان

3-топширик. Эски ўзбек ёзувига ўтириб ёзинг.

Абри баҳор, кўйи дил, фасли навбаҳор, луқмаи ҳалол, тўтийи зебо,
ороми эсон, бандаи бечора, булбули гўё, қурраи замин, пушти паноҳ,
шиддати шамол, илтижойи дўст, рўйи сиёҳ.

4-топширик. Қуйидаги форсий изофий сўз бирикмаларини эски ўзбек ёзувига ўтиринг:

- Мушки анбар – ёқимли ҳид таратувчи модда
- Гуноҳи кабир – катта гуноҳ
- Султони мунтасир – енгилмас султон
- Ғазнаи мунаввара – нурли ғазна
- Воҳиди замон – замона яғонаси
- Сарвари қоинот – қоинотга йўл бошловчи, раҳнамо
- Мавлонои замон – замон мавлоноси
- Рисолаи муборақ – муборақ мактуб
- Илми урфон – илм аҳли, олимлар
- Алломаи воҳид – олимлар орасида яғона
- Вазири аъзам – буюк, ишончли вазир
- Арқони давлат – давлат арбоблари
- Чехраи шамс – қўёнига ўхшаши юз
- Чехраи моҳ – оймонанд юз
- Алломаи замон – замоннинг илм кишиси
- Балои нафс – нафс балоси

- *Кулли муъминин – бутун мусулмонлар*
- *Султони салотин – султонлар султони*
- *Амири маъруф – диний ўғит, панд-насихат*
- *Ҳақими даврон – замонларнинг ўткир табиби*
- *Жумлаи муъмин – мусулмонлар*
- *Зоти шариф – табаррук зот*
- *Жумлаи жаҳон – жаҳондаги барча кишилар*
- *Пири мушид – тўғри йўлга бошловчи*
- *Аҳли муъмин – мусулмонлар аҳли*
- *Зоти муборак – табаррук зот*
- *Ҳақими ҳозиқ – моҳир табиб*

5-топширик. Қуйидаги Атоий қаламига мансуб шеърни ўқинг, форсий изофаларни топинг, изоҳланг ва дафтарга кўчириб ёзинг.

ساقيا كيا تور مى گلگونكه خوش دم دور بوكون
 عالم فرخنده نورو ز عالم دور بوكون
 نكهت باد صبا دين تاپتى اولگانلار حيات
 حېذا باد صبا عسى مريم دور بوكون
 اى اتايى بولما غافل بير نفس همدم تىلا
 عمرنى همدم كىچورمكلىك بدمى كمور بوكون

Изоҳли сўзлар

касалик – صغرای علت
 ҳаёл элчиси – بیک خیال
 ер атрофи – طى عرض
 журнал харидори – مشتری مجلد
 омонлик водийси – وادی امین
 разил инсон – چرح نون
 хушбўй ҳид – نكهت
 қандай яхши, зўр – حېذا
 бахтли – فرخنده
 қизил май – مى گلگونه

Бирлик ва ноаниқлик йойи

Эски ўзбек ёзувидаги матнларни мутолаа қилганимизда, баъзан *گلستانی* روزى شهری мериёни каби йой ҳарфи билан туговчи ва «с» шаклида талаффуз қилинувчи сўзларга дуч келамиз. Форс тили грамматикасида бундай йой *بای* (йойи ваҳдат) ёки *بای نکره* (йойи накаре), яъни **ноаниқлик ва бирлик белгиси** деб аталади. Мазкур йой форс тилида бирор бир предмет ёки отларга

кўшилиб, уларнинг бир дона эканини ёки ноаниқ, номаълум, маъхум эканини билдиради.

Йой ҳарфининг худди шундай маънода қўлланилиши ўзбек шеърлятида ҳам учрайди.

1-тонширик. Алишер Навоийнинг ушбу ғазалини ифодали ўқинг, матн таркибидан йойи ваҳдатга мисол бўладиган сўзларни аниқланг ва тагига чизинг. Ғазални дафтарингизга кўчириб ёзинг.

мهر كوپ كورگوز نوم اما مهربانى تاپماديم
جان بىسى قىلديم قدا ارام جاني تاپماديم
غم بيله جانيمغا ييتتيم غمگسارى كورماديم
هجر ايله دل خسته بولدوم دانستانى تاپماديم
عشق ارا يوز مينگ ملامت اوقيغا بولدوم نشان
بير كمان ابرودا توزلو كدين نشانى تاپماديم
كونگنوم ايچره سرو اوقدور غنچه پيكان گل تكان
دهر باغى ايچره مونداق گلستانى تاپماديم
حسن ملكى ايچره سيندبك شاه ظالم كورماديم
عشق كوييدا بير اوزومديك ناتوانى تاپماديم
كوپ اوقودوم وامق و فرهاد و مجنون قصه سين
اوز ايشيمديك بوالعجبراق داستانى تاپماديم
اول زمان ايچيندا بولسون اى نوايى گرچه مين
بير زمان ايشقيدا مهندين امانى تاپماديم
طبع گنجيدين معانى خرده سين يوز قتله حيف
كيم نثار ايتماككا شاه خرده دانى تاپماديم

2-топширик. Ушбу байтларни ўқинг, дафтарингизга кўчириб ёзинг ва ёд олинг.

آدمى ايرسانگ ديمآگيل آدمى
آنينگ كيم يوق خلق غميدين غمى
كتاب دل آچار همصحبتي ايميش
اولوغ لار بو سوزنى نه يختى ديميش

«Бе» инкор юкламаси

Форс тилида сўзнинг маъносини инкор этувчи «би» – кўмакчиси мавжуд. «Бе» тарзида талаффуз қилинадиган мазкур кўмакчи сўзнинг олдида келувчи олд кўшимча ҳисобланади. Эски ўзбек ёзуви матнларида ҳам би – «би» инкор кўшимчаси билан келувчи жуда кўплаб сўзларни учратамиз. Бу олд кўшимча кўпгина эски ўзбек ёзуви матнларида ҳам ёзилганини кузатишимиз мумкин.

بی تمیز بی شمار بی قیاس بی قصور بی قدر بی آرام بی طاقت بی حساب بی پروا

1-топшириқ. Қуйидаги сўзларни эски ўзбек ёзувига ўтириб ёзинг:

Бемаҳал, бемаврид, беҳис, бениқоб, бепоён, бепарво, бемадор, бемакон, беидрок, бемаъни, бедард, бедил, бебунёд, бечора, беҳирад, бетоб, беташвиш, беҳад, бенаво, бениёз.

2-топшириқ. Қуйидаги сўзлар иштирокида гаплар тузинг. Бе инкор кўмакчисининг ёзилиши ва ўқилишига диққат қилинг.

بی حرمت بی آبرو بی ابا بی محل بی مانند بینظیر بی خوده بیخود بیشک
بیشمار بی تشوش بی توختاو

3-топшириқ. Қуйидаги мақолларни ўқинг, «би» олд кўшимчасининг ёзилишига ва унинг сўз маъносига нисбатан таъсирига эътибор беринг.

مقال لار

بی تمیزدا عار یوق بیزاریدا اویات یوق

بی فایده کونده دین اوتین یاخشی

بی فایده سوزنی ایتمه فایده لی سوز دین قایتمه

بی تشویش باش یوق بی محنت آش یوق

بی سبب ایاقعا تیکان کرماس

بی وفا دوست دین تیاق یاخشی

سوالنی جوابسیز گپنی بی اعتبار قالدیرما

Алиф мақсура – الف مقصورة

Мақсура (مقصورة) сўзининг ўзаги арабча *قصر* (*қасара*) сўзи бўлиб, *مقصور* – **мақсур**, яъни «*қисқартирилган*», «*мосланган*», «*қисқа*» маъноларини англатади. Араб тилида шундай исм ёхуд сўзлар борки, уларнинг ёзилиши билан талаффузида кескин фарқ бор. Масалан:

الله تعالى معنی دعوی یحیی عیسی موسی فتوی تقوی

Бу исм ва сўзларнинг охири ёзувда гарчи йой ҳарфи билан тугаса-да, араб тили грамматикаси қонун-қоидаларига биноан «о» тарзида ўкилади. Юқорида келтирилган Аллоҳ таоло, маъно, даъво, Яҳё, Исо, Мусо каби сўзлар сингари.

1-топшириқ. Қуйидаги сўзларни эски ўзбек ёзувига ўгириб ёзинг. Уларнинг ёзилиши ва талаффузига диққат қилинг.

Алло, аъмо, ақсо, ҳатто, батҳо, мусалло, Мустафо, Муртазо.

Вови зоида – واو زائده

Фарс тили грамматикасига хос бўлган хусусиятлардан бири шундаки, айрим сўзларнинг орфографиясида бир вов ҳарфи ортиқча равишда қўшиб ёзилади, лекин талаффуз вақтида ўқилмайди. Ана шу ортиқча вов ҳарфи «*вови зоида*» деб аталади. «Зоида» сўзи араб тилидан олинган бўлиб, «ортиқча» деган маънони англатади. Қуйидаги сўзлар таркибида «вови зоида» иштирок этган:

خواب - خواجه - خواهش - خواننده

1-топшириқ. Ушбу байтларни ўқинг, таркибидан вов ҳарфи ёзилиб ўқилмайдиган сўзларни аниқланг.

سین سن سیوریم خواه انان خواه انانما

قاندور جگریم خواه انان خواه انانما

آرزو قیلدیم وفا اهلین کورای دیب تاپمادیم

خواه زاهد خواه فاسق خواه سایل خواه شاه

ای نوایی پاره پاره بولسا کونگلینگ یخشی دور

کیم ترندسیز الیشقایلا انی دلخواهлар

2-топшириқ. Матнни ифодали ўқинг, дафтарингизга кўчириб ёзинг. Вови зоидали сўзларни аниқлаб тагига чизинг.

خواننده داود

قدیم زمانلاردا بیر خوش اواز خواننده بولغان ایرکان انینک نامی داود بولوب داود خوش خوان دیب مدح قیلغانلار ایرکان روایت قیلورلارکیم اول استاد خوانش قیلغانلاریدا حتی بلبل لار هم خاموش بولارکان انینک خواهانلاری غرل خوانلیق دوره سیدا همیشه انکا حمد و ثنا ایتور ایرکانلار

То марбута – ة

Араб тилининг ўзигагина хос бўлган хусусиятлари талайгина. Улардан бири бу тилда икки грамматик жинснинг мавжуд эканлиги бўлиб, булар:

1. **Музаккар-** (مذكر – музаккарун), яъни эркаклик жинси.

2. **Муаннас-** (مؤنث – муаннасун), яъни аёллик жинси.

Муаннас жинсларнинг асосий грамматик белгиси сўз охиридаги ة – «**то марбута**» ҳарфи бўлиб, у «**атун**» тарзида талаффуз қилинади. Масалан: شقة – шафқатун, جريدة – жаридатун.

«То марбута» «юмалоқ те» деган маънони англатади. Буни ҳарфнинг ёзилишидан ҳам кўриш мумкин: ة

Музаккар жинсдаги отларда эса бундай кўшимчалар мавжуд эмас. Масалан: قلم – қаламун, كتاب – китабун.

Араб тилида то марбута билан ёзиладиган сўзлар ўзбек тилига ўзлашганда икки хил ўзгаришга учраган, яъни баъзи сўзлар охиридаги то марбута **то мандуда** (чўзиқ ёзиладиган те) – ت ҳарфига айланиб кетган. Масалан:

давлатун	– دولة	давлат	– دولت
мамлакатун	– مملكة	мамлакат	– مملکت
суҳбатун	– محبة	суҳбат	– صحبت

Баъзи сўзларда эса то марбутанинг устидаги нукталари тушиб қолиб, тил олди «а» унлисини ифодаловчи ҳойи ҳавваз ҳарфига айланган. Масалан:

معاملة	– муомалатун	معاملة	– муомала
تربية	– тарбиятун	تربية	– тарбия
خلاصة	– ҳулосатун	خلاصة	– ҳулоса
وعدة	– ваъдатун	وعدة	– ваъда

I-топширик. Қуйидаги сўзлар охиридаги ҳарфнинг талаффузига эътибор бериб ўқинг:

راحت شهرت قدرت غلبه عداوت تجريبه مدرسه برکت عزيزه مسعوده حيله
غربت فرقت

Нисбий сифатлар

Маълумки, араб тилида нисбий сифат сўз охирига «ий» қўшимчаси қўшилишидан ҳосил бўлади.

Нисбий сифат кишининг туғилиб ўсган жой-манзилини англатиши мумкин. Масалан:

چيلانزارى تاشكندى فرغانى قوقاندى

Нисбий сифат тахаллусларни ҳам англатади. Масалан:

خوارزمى بيرونى گلخنى مقیمی خوقندى

Нисбий сифат муайян сўзлар охирига йой ҳарфи (ى) қўшилиши орқали ҳам ясалади.

مرکزی، سیاسى، اقتصادى علمى

1-топширик. Ўзингиз тугилиб ўсан жой номи охирига ى ҳарфини орттириш орқали нисбий сифатлар ясанг. Масалан: ميرآبادى كمالانى آق تاشى

Эски ўзбек ёзувида тиниш белгиларининг қўлланилиши

Аждодларимиздан бизгача етиб келган маданий мерос матнларида тиниш белгилари умуман учрамайди. Жумлаларнинг тугалланиши, улардаги сўроқ, ҳис-ҳаяжон, дарак маънолари мазмун моҳиятидан келиб чиқилган ҳолда англанилган. Гапларнинг тугаллангани асосан феъл билан ифодаланган. Бундай ҳолат ўқувчидан жиддий диққат, маҳорат, кўникма ва ижодий тафаккурни талаб қилган. Ана шундай ҳолатни енгиллатиш мақсадида 1921 йили араб алифбосига асосланган эски ўзбек ёзуви ислоҳ қилинди.

Ўқиш ва ёзишда қулайлик туғдириш мақсадида ҳозирги кунда мавжуд бўлган барча тиниш белгиларидан фойдаланиш жорий қилинди. Бунда фақат сўроқ ва вергул белгиларигина тескари ҳолда ёзиладиган бўлди. Натижада, ўша давр вақтли матбуот саҳифаларида эълон қилинган матнларга тиниш белгилари қўйиш одат тусига кирди.

Ҳозирги кунда ҳам қайси мамлакатда араб ёзуvidан истифода этилаётган бўлса, ёзувда, матбуотда тиниш белгиларининг барча кўринишлари қўлланилмоқда.

1-топширик. Берилган матни тиниш белгиларини ўрнига қўйиб ифодали ўқинг.

صداقتنامه

اوتگان، آنا بابالاريميزگا بولگان صداقتيميز اولارننينگ رح لاريني يادلاب
توريش قالديرگان بردانه لاريني ايزلاب تاپيش قنت بيلان اورگانيش و كونداليك
حياتيميزدا قوللاشдан عبارت بولماغي لارم
مانا بوندان ۵۶۵ ييل اول اوتگان شعريت ملكي نينگ صلطاني ادبي تيليميزني
يوكساك ليككا كوتارگان حضرت عليشير نوایی باباميز اوز شعري مصرع لاريدا:
أدميلىك تيل بيلان دلننگ بير ليگى حفيدا ترنم ايتيب شونداي قمتلى سوزلارنى
ايتيب كيىگانلار:

کیمی که انسان دیسانگ انسان ایماس
شکلدا هم فعلدا یکسان ایماس
(حضرت نوایی)

خلق منفعتینی اوز منفعتیدان اوستون قویگان یانا اولوغ بابامیز بازید
قالدیرگان مانا بوندای سوزلارنی اوچراتامیز
آدم بارکه آدملارنینگ نقشی دور
آدم بارکه حیوان اوندان یخشی دور
بو مصرع لاردا اوزیگا انعام اییلگان عقل و ادراککا ایگا بولگان آدم و اوز
منفعتینی کوزلاب هر قاندای قبیله ناپاک حرام و وزدانسیز ایشلاردان قایتمایدیگان
کیشیلار کوزدا توتیلگان

2-топширик. Берилган матнни ўқинг, мазмунини сўзланг.

آدم سوزی معناسی

خوش... آدم سوزی نینگ لغاوی معناسی نیمه و قچان حقیقی آدم بولیشیمیز
ممکن؟

آدم انسانیت تاریخداگی بیرینچی انسان آدم آتامیزنینگ اسمی دور آدم
سوزنینگ یاسالیشی عرب الفباسی داگی بیر اونلی اککی اونداش و بیر قیسقا اونلی
تاووشدان عبارت بولیب اولارنینگ هر بیتتاسی آدم گا خاص بولگان سفت لارنی
افاده ایتادی جمله دان آ عادات یعنی اخلاق نینگ عملدا قوللانیشین توشونامیز د-
دل نینگ روشن لیگینی یعنی تیل بیان دل نینگ بیرلیکینی کورساتادی قیسقا "ا"
یعنی فتحه ایسا عقل نی إدراک و تفکر نی افاده ایتادی م- مؤمن معناسینی
انگلاتادی مؤمن عرب چه سوز بولیب بویوریلگان وظیفه لارنی صدق دل دان
هلال بیتعه باجاروچی کیشیدور

دیماک حقیقی آدم بولیش اوچون یوقاریدا ساناب اوتیلگان سفتلارنی اوزیمیزدا
مجسم ایگان بولیشیمیز کیراک آدمیلیک جوده کینگ معناداگی سوزدیر دانا
خلاقیمیز بیکارگا عالم بولیش آسان آدم بولیش قیین دیماگان عادات نینگ اینگ
یوقاری عالی شکلی-بو کوزل خلقلیلک دور بونگا ایریشیش اوچون عرب
الفباسیگا اساسلانگان ایسکی اوزبیک یازوینی اورگانیب اوتیمیشداگی علامه لار
یازیب قالدیرگان عادات حقیقاگی دردانه لارنی شونینگ دیک ال طرمیزی امام
بخاری بیرونی ال فرغانی ال خوارزمی علیشیر نوایی لارنینگ اثرلارینی پحتہ
اورگانیب کیراک بولادی

(C. Йўлдошев. Араб ўзбек ёзуви, 1991 йил)

Рақамлар

Эски ўзбек ёзувида битилган кўлёзма китобларни varaқлаб кўрилса, баъзиларининг саҳифаларига рақамлар, айримларига эса пойгир кўйилганининг гувоҳи бўламиз. Ҳозирги кунга қадар араб рақамлари деб юритилиб келинаётган рақамларнинг тарихи узок ўтмишга бориб тақалади. Ракам – арабча сўз бўлиб, «сон», «тартиб», «ёзмак» деган маъноларни ифодалайди.

Энг қадим замонларда дастлабки рақамлар сўзлар орқали ифодаланган. Кейинчалик ижтимоий-иқтисодий тараққиёт натижасида нисбатан мураккаброқ, мукамалроқ бўлган белгилар ва ҳисоблаш системалари юзага келди.

Тарихий манбалардан маълум бўлишича, рақамларни ифодаловчи дастлабки шартли белгилар бобилликлар ва мисрликларга тааллуқли бўлган. Милoddан аввалги 3000–2500 йилларда Миср иероглиф рақамларида сонларни ифодалаш учун махсус расмлар, турли белгилар пайдо бўлган.

Кейинчалик ижтимоий ҳаётнинг ривож, халқларнинг маънавий эҳтиёжи ўларoқ ушбу белгилар ва Миср иератик ёзуви асосида турли халқлар ёзувларининг илк намуналари ҳамда ҳарфларнинг сон маъносини ифодаловчи дастлабки рақамлар юзага келди.

Маълумки, эрамиздан аввалги I-минг йилликда Ҳиндистон фан соҳасида, жумладан, математика ва астрономия соҳасида юқори поғонага кўтарилган. Ҳиндлар 360 кундан иборат бўлган илк куёш тақвимларини яратганлар. Бу даврда Ҳиндистонда ҳисобнинг ўнлик системаси кенг ривож топди. Ҳиндлар нолни ифодаловчи белгини ўйлаб топдилар, рақамларни эса ҳозир бутун дунё ёзаётган рақамлардек ёздилар. Биз ҳозир бу рақамларни «араб рақамлари» деб атаймиз. Чунки мазкур рақамлар арабларда ўзининг кенг ривожини топган эди. Лекин аслида араблар рақамларни ҳиндлардан ўзлаштирган эдилар.

Бунгача ҳам Ҳиндистонда турли номлар билан аталувчи рақамларнинг илк кўринишлари амалда бўлган. Манбалардан маълум бўлишича, ўша пайтда мавжуд бўлган «гвалиор» рақамлари араб рақамларининг яратилишига замин бўлган.

Маълумки, 819 йили халифалик лавозимига ўтирган Маъмун, отаси Хорун ар-Рашид томонидан Марвда асос солинган, олимлар ва таржимонларни бирлаштирган илмий муассаса – «Ҳазонат ул ҳикмат»ни Бағдодга кўчирган. Кейинчалик «Байтул-ҳикмат» (Маъмун академияси) номи билан кенг шуҳрат топган ушбу илмий даргоҳ фақат таржимонлик, ҳаттотлик, китобат ишлари билангина қаноатланмай, илмий экспедициялар ҳам уюштирган. Ана шу илмий экспедицияларнинг бирига Мусо ал-Хоразмий бошчилик қилган. Бу экспедиция 830 йилда ғарбий Ҳиндистонда, сўнг Византия, кейинчалик Хоразм воҳасида фаолият юритган. Маълумотларга

караганда Хоразмий ҳинд сифралари (ноль рақами бир нуқта (.) шакли билан ифодаланиб **сифр** деб аталган) билан ўзи амалга оширган экспедиция даврида танишган. Хоразмий у ерда ўнта сон маъносини ифодаловчи рақамлар системасини ўрганиб чиқиб, уларни соддалаштиради ва кенгайтиради. Сўнг илк бор араб тилида ўзининг «Арифметика» китобинда баён қилиб беради. Хоразмийнинг ҳинд рақамларига бағишланган ушбу китоби аввал араб шарқиға кириб келади. Кейинчалик, лотин тилиға таржима қилинғач, аввал X асрда Испанияда, XVII асрда эса бутун Европаға тарқалади. Демак, Хоразмий ҳинд рақамлари асосида ҳозирги араб рақамларини расмийлаштириб, унинг жаҳонға тарқалишиға катта ҳисса қўшган буюк олимдир. Бу рақамларнинг айрим шакллари ва кўпликни ифода этиш усуллари ҳозирги жорий ёзувимиз рақамлари ва улар тартибидан унчалик тафовут қилмайди.

Эски ўзбек ёзувида амалда бўлиб келатган рақамлар қуйидагилар:

۱-1 ۲-2 ۳-3 ۴-4 ۵-5 ۶-6 ۷-7 ۸-8 ۹-9 ۱۰-10

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, мазкур рақамлар чапдан ўнгға қараб ёзилади.

Ўтмишда қўлёзма китоблар саҳифаларини тартибға келтиришда рақамлашға нисбатан пойғирлар қўйиш кенгрок урф бўлган.

Пойғир сўзи форс тилидаги *но (оёқ)* ва *гирифтан (олимоқ)* феълинини бирикувидан ҳосил бўлган бўлиб, «*оёқ олимоқ*», яъни «*кетма-кет келишлик*» маъносини англатади. Пойғир варақларнинг аралашиб кетмаслигини таъминлайди ҳамда қўлёзма асарларнинг тўлиқ ёки тўлиқ эмаслигини аниқлашға ёрдам беради.

Пойғир – келгуси саҳифадаги биринчи сўз ёхуд иборани тугалланаётган саҳифа тағига ёзиб қўйиш демакдир. Шу хусусиятлари билан пойғир ёзма ёдгорликларда рақамлар ифодалаши мумкин бўлган вазифани бажарган.

Эски ўзбек ёзувида ўнлик рақамлар бирлик рақамларни чапдан ўнгға қараб кетма-кет ёзиш билан ҳосил қилинган:

10-۱۰ 13-۱۳ 16-۱۶ 19-۱۹ 40-۴۰

11-۱۱ 14-۱۴ 17-۱۷ 20-۲۰ 50-۵۰

12-۱۲ 15-۱۵ 18-۱۸ 30-۳۰ 60-۶۰

Юзлик ва бошқа мураккаб рақамлар ҳам ана шу усул орқали ҳосил қилинади:

100-۱۰۰ 1000-۱۰۰۰ 2250-۲۲۵۰

110-۱۱۰ 1170-۱۱۷۰ 6798-۶۷۹۸

1-топшириқ. Бирлик рақамларининг ҳар бирини ўн катордан дафтарингизға ёзиб чиқинг.

2-топшириқ. Қуйидаги рақамларни замонавий рақамлар шаклиға келтиринг:

۹۶ ۸۳ ۷۹ ۵۲ ۴۵ ۳۶ ۲۸ ۲۴ ۱۹ ۱۳ ۱۳۰۰ ۵۰۱ ۴۴۱ ۵۶۱
۴۸۲ ۳۴۲ ۲۶۳ ۱۲۶ ۱۹۰۱۷ ۲۰۰۶ ۱۴۱۵۹ ۱۹۶۹ ۱۹۷۶ ۱۹۷۲
۱۹۳۹

3-топширик. Қуйидаги матнни эски ўзбек ёзувига ўгириб ёзинг.
Рақамларнинг тўғри ёзилишига аҳамият беринг.

Алишер Навоий
(1441-1501)

Алишер Навоий ўзбек халқининг буюк шоири ва мутафаккиридир. У тўрт-беш ёшданоқ ўқиш ва ёзишни ўрганди. Кичиклигидан китобга ҳавас қўйди, шеърлар ёза бошлади. Алишер Навоийнинг 30 дан ортиқ асари бор. Булар ичида айниқса, «Ҳазойинул маоний» ва «Ҳамса» асарлари машҳурдир. Шоир ўзининг ўлмас асарлари билан ўзбек адабий тилининг бойлигини ёрқин намоён қилди, шу тилнинг асосчиси бўлди. Улуғ шоир 60 ёшида Ҳирот шаҳрида вафот этди. Унинг бебаҳо асарлари ўлмасдир.

2007 йилда улуғ шоирнинг таваллудига 566 йил тўлган кун катта тантана билан нишонланди.

4-топширик. Қуйидаги матнни ўқинг, рақамларни сон билан ифодалаб кўчириб ёзинг.

مین باز اون اوچ ییل حزمّت قیلب، ترکی لهجه نی مکمل اورگانیب
مکتبدارلیقنی میراث الدیم مین باز بیئتیی ییل شو طریقّه قیزلارگا مکتبدارلیق فیغانیم
دین سونگ قاین انام توقسان توقیز یاشدا وفات قلدیلار اول ائتادا مین اونتیر بیئتیی
یاشدا ایردیم تورموش اورتاغیم ملا تاش محدوم دین بیئتیی فرزند بولوب اوچ
اوغول بیر قیز قالدی .بیید عزیم و سبید محدوم و مهرنسا محدوم ایرسا انا .بییدن
ییگیرمه ییل سونگ توقسان یاشیدا وفات تاپدی اول ائتادا مین ایللیک بیش یاشدا
ایدیم مین سکسان سککیز یاشیمغاچا اینگسیر خط کوروب مکتبدارلیغ قلدیم ایللیک
بیر ییل مکتب توتوب ییگیرمه اوچ طالبه تودیم سککیز یاز توقسان بیر قیزنی
باسواد قلدیم الار دین نوردان بیرى طبع نظم ایردیلار...

(دلتامد برنا مهاجرلار تارخی اثریدان)

Ҳарфларнинг сатр чизигига нисбатан
ёзилиши ўрни

Эски узбек ёзувидаги ҳарфлар ёзилиш ўрнига кўра икки турга бўлинган:
1 Сатр чизигида ёзиладиган ҳарфлар. Булар ўн учта:

ا ب پ ت ث ط ظ ف ك گ د ذ ه

2. **Сатр чизигидан пастга тушириб ёзиладиган ҳарфлар.** Улар ўн тўққизта:

ج چ ح خ ز ژ س ش ص ض ع غ ق ل م ن و ی

Эслатма: Мазкур ҳарфлардан кўпчилигининг сўз боши ва сўз ўртасидаги шакллари сатр чизиги устида ёзилади.

1-топширик. Қуйидаги тил ҳақидаги ҳикматли сўзларни ўқинг. Сатр чизигида ва сатр чизигидан пастга ёзиладиган ҳарфларни ажратиб кўрсатинг

تیل عقل بیز اکیدور

تیل دل کلیتیدور

تیل یوگوریگی باشگا ایاق یوگوریگی اشگا

تیل یخشییسی بار ایتار تیل یامانی خوار ایتار

تیلنی باغلا دل بیلان دلنی باغلا تیل بیلان

تیلگا اختیارسیز ایلگا اعتبارسیز

تیل ایلدمدین بولور غرامت حاصل

یور نفع ملامت و ندامت حاصل

چو سینما کونگول زخم زبان آغریغیدین

کم ایرماس آنینگ آغریغی جان آغریغیدین

هر نیکه بیتار سنگا لسان آغریغیدین

بیلگیلکه قاتیغ دورور بو سنان آغریغیدین

2-топширик Матнни ўқинг ва дафтарингизга кўчириб ёзинг. Фақат сатр чизиги устида ёзилган ҳарфлардан тузилган сўзларнинг тагига чизинг.

نظافت پاکلیک معناسدادر پاکلیک یخشی خلقلارنینگ اینگ اولوغیدور هر وقت دل و بدن لارینگیزنی کیملارینگیزنی اوتورگان اورونلارینگیزنی کتاب قلم دفتر لارینگیزنی قول و یوزلارینگیزنی تازه توتینگیز ازاده باله لارینگی روحلاری تازه عقل لاری کامل بدنلاری صحت بولور

(علم اخلاق دان)

3-топширик. Ўқинг. Сатр чизигидан пастга тушириб ёзиладиган ҳарфларга таъриф-таъсиф беринг.

بیفایده سوزنی کوپ ایتما

فایدالیق سوزنی ایشیتور دین قایتما

کوهر و درنی قولاق آزاری بیل

سوزنی قولاقنینگ درنی شهواری بیل

بيلماگانين سوراب اورگانگان عالم
عارلانېپ، سوراماگان اوزيگا ظالم
(عليشير نوايي)

Изоҳли сўзлар

шоҳона	-	شہوار
найза	-	سنان
поклик, тозалык	-	نظافت
тўлық	-	كامل
таъна	-	ملامت
яра	-	زخم
товон, қайта бажариш	-	گرامت
пушаймон	-	ندامت

Қўлёзма асарлар матнига хос ёзув усуллари

Асрлар давомида қўлёзма ёдгорликлар араб ёзувининг турли усулларида ёзилиб келинган. Йиллар ўтиши билан араб ҳарфлари сайқалланиб, турли зебо шакл ва қўринишлар касб этган. IX–X асрларда хат услубининг кинчқа яқин тури мавжуд бўлган. Алишер Навоий ғазалларининг бирида хат усулининг ўттиз олти хили амалда бўлгани ҳақида маълумот беради.

قيل نوايي نى همول خط بيله يارب عازم
كه بيرار ياندين ايريلدى اوتوز آلتى خطوط

Манбалардан маълум бўлишича, ҳуснихат санъатининг тараққиёти натижасида хат гурлари, кейинчалик яна ўн тўрт хилга қўпайган.

Қўринадики, хат турлари хилма-хил. Шу билан бирга хаттотнинг ҳам ўзига хос услуби бор. Ана шулардан келиб чиқиб айгадиган бўлсак, ҳар бир қўлёзма ўзига хос хат услубига эга.

Ҳазиналаримизда мавжуд қўлёзмаларнинг асосий қисми настаълиқ хат услубида битилган бўлса-да, лекин улар матнида риқоъ, шикаста, сулс, губор ва бошқа хатларнинг элементлари ҳам учрайди.

Бу ҳол котибларнинг хаттотларнинг диди, савияси, мушоҳадаси ва ижодий ёндашуви билан бевосита боғлиқ. Улар хатларининг тўзал, мафтункор чиқиши учун ҳар бир ҳарфга сайқал беришга, хаттотлик санъати соҳасида ўз мавқеларини мустаҳкамлашга ҳаракат қилганлар. Шу сабаб ҳар бир қўлёзма китобни тўғри ва раво ўқиш учун хаттотнинг ўзига хос хат услубини, яъни қўлёзма матни полеографиясини ўрганиш лозим бўлади.

Настаълиқ хатига хос хусусият шундаки, унда сўзлар орасида жой қолдириш одат эмас. Тиниш белгилари ҳам қўйилмайди. Матнида айрим сўзлар устига бошқа бир сўзга тегишли бўлган ҳарф ёхуд бўғинларни жойлаштириш, бир сўзнинг устига бошқа бир сўзни мингаштириб ёзиш ҳоллари учрайди.

Бу асосан шеърӣ мисраларни кўчириш жараёнида кўпроқ кўзга ташланади. Котиб ёки хаттот мисраларни белгиланган жойга сигдириш мақсадида шу усулда ёзадилар. Насрий асарларни кўчириш ҳам бундай ҳолатдан мустасно эмас.

Шунингдек, қўлёзма китоблар матнида нуқталарнинг бежо қўйилиши ёки қўйилмай кетиши ёхуд син ҳарфининг тагига учта нуқта қўйиш (яъни бу ҳарфнинг шин эмас син эканини таъкидлаш мақсадида) ҳамда мунфасил ҳарфларни кўшиб ёзиш (гарчи бу хат санъати қоидаларига ҳилоф бўлса-да) ҳоллари ҳам кўп учрайди.

Шу билан бирга қўлёзма китоблар саҳифаларида ҳаракат ва белгиларнинг қўйилмаслик ҳолати ҳам оддий бир ҳол бўлиб, буларнинг ҳаммаси ўқувчиларни матнни тўғри ва раво ўқишларини қийинлаштиради. Шу сабаб, ўқувчи дастлаб котиб услубини ўрганиб чиқиши, сўнг ҳар бир сўзнинг оҳанги ва маъносига эътиборни қаратган ҳолда матн мазмунидан келиб чиқиб ўқишга киришиши лозим. Бошқача қилиб айтганда, кўз ҳарфларга – сўзларнинг ёзилишига, тафаккур эса маънога қаратилган бўлиши керак.

Хуллас, қўлёзма китоблар матнини раво ва тўғри ўқиш учун кўп машқ қилиш, қўплаб матн ўқиш ва кўчириш, тинимсиз хат машқи қилиш орқали гажриба ва малака ошириш лозим.

Қўлёзма китоблар матнида арабий, форсий сўз ва иборалар кўп учрайди. Уларнинг маъносини англаш, маъно товланишларини аниқлаш учун луғат китоблари билан ишлашга одатланиш зарур.

Ёт ҳарфлар иштирокида ёзиладиган сўзларнинг имлоси ва маъносини билиш, ёдда сақлаш мақсадида эса луғат дафтари тутиш мақсадга мувофиқ. Булар матнни тўғри ўқиш, мазмун моҳиятини чуқур англаб етиш ва ўртача гўзалликдаги ҳуснихат машқини эгаллашнинг гаровидир.

Абжад ҳисоби

Араб ёзуви ўзининг гўзаллиги, хушхатлиги билан жаҳон халқларининг эътиборини доимо жалб қилиб келган. Сабаби унинг бошқа халқлар ёзувидан фарқли ўлароқ бир неча муҳим вазифани адо эта олганидандир. Аввало, араб ёзуви маъно ташиш воситаси сифатида аҳамиятли, қолаверса, ўқувчига юксак эстетик завқ улашувчи санъат асари сифатида қимматлидир. Ўтмишда бу ёзув тарихий ёдгорликлар, улкан иншоотлар, осори атиқалар учун нақш, безак вазифасини ҳам бажарган. Булардан ташқари, унинг яна бир муҳим

вазифаси бор, у ҳам бўлса араб алифбосининг рақам, сон маъносини ифода этиш билан боғлиқлигидир.

Манбалардан маълум бўлишича, араблар (мелоддан 2000 йил илгари) ўз алифбеларини тузишда қадимги ёзувлар бўлмиш финикия ва оромий ёзувларидан ҳарфлар номларини ва улар билан бирга ҳар бир ҳарфнинг рақамий тенглигини ҳам олганлар. Демак, абжад ҳисобининг тартиби финикия ва оромий ёзувларидан келиб чиққан. Лекин улар алифбосида ҳарфлар сонни йигирма иккита бўлиб, тўрт юздан кейинги сонларнинг ифода қилинишида охириги ҳарф «тав» (арабларда «таун»)га олдинги ҳарфлардан бирини қўшиб беш юздан минггача бўлган сон ифодаларини ҳосил қилганлар (Масалан: *тавкоф*, *тавреш*, *тавшин* каби). Араблар бу усулни бир оз такомиллэштирдилар. Улар олтига ҳарф ихтиро қилиб, беш юздан минггача бўлган сон ифодаларини ҳосил қилдилар. Шу тариқа арабларда йигирма саккизта ҳарфни ўзида жамловчи саккиз атама ҳосил бўлган. Булар қуйидагилар:

каламан

كلمن

50 40 30 20

хутти

حطى

10 9 8

ҳавваз

هوز

7 6 5

абжад

ابجد

4 3 2 1

заъзаф

ضظغ

1000 900 800

сахҳаз

ثخذ

700 600 500

қарашат

قرشت

400 300 200 100

суъфас

سعفس

90 80 70 60

هوز	{	5	...	ه	ابجد	{	1	-	ا
		6	..	و			2	-	ب
		7	-	ز			3	-	ج
							4	-	د
كلمن	{	20	-	ك	حطى	{	8	-	ح
		30	-	ل			9	-	ط
		40	-	م			10	-	ي
		50	-	ن					

قرشت	100	-	ق	سقفص	60	-	س
	200	-	ر		70	-	ع
	300	-	ش		80	-	ف
	400	-	ت		90	-	ص

ضغط	800	-	ض	تخذ	500	-	ث
	900	-	ظ		600	-	خ
	1000	-	غ		700	-	ذ

Мазкур атамалар муайян бир маънони англатмайди, улар харфлар мужассами холос. «*Абжад ҳисоби*» ана шу атамаларнинг биринчиси номига кўйилган. Харфлар воситасида сон гушунчасини ифода этиш усули эса «*абжад ҳисоби*» деб аталган. Бу усул харфлар сирасини ёд олишда қулай бўлгани сабаб мактабларда махсус ўқитилган ва абжад ўқидиган болалар «*абжадхон*» деб аталган.

Абжад ҳисоби алифбо сирасини ўзлаштиришдагина эмас, балки риёзиёт илмида ҳисоб-китобни амалга оширишда ҳам кенг қўлланилган. Кўпайтириш жадвалини ифодалаш учун харф номларини олиб бирлаштириб атама ясаганлар ва бу атамалар чагдан ўнгга қараб ўқилган. Масалан:

«баб» -	$б \times 1 = б$	$2 \times 1 = 2$
«бабду» -	$б \times б = д$	$2 \times 2 = 4$
«бавин» -	$б \times ж = в$	$2 \times 3 = 6$
«бадху» -	$б \times д = х$	$2 \times 4 = 8$

Кўринадики, иккинчи устунда жойлашган харфларнинг йиғиндисидан ҳам «*абжад*» сўзи ясалмоқда. Абжад ҳисобининг мазкур усули қадимда «*ҳисоби жимат*» деб ҳам юритилган.

Манбалардан маълум бўлишича, абжад ҳисоби мусиқа санъатида ҳам муваффақият билан қўлланилган. XV асрда яшаб ижод этган машҳур мусикашунос Зайнобиддин бин Маҳмуд ал-Ҳусайний Навоийнинг топишриғи ва унга атаб ёзилган «Қонуни илмий ва амалии мусикий» («Мусикянинг илмий ва амалий асослари») асарида чолғу асбобларидан баланд ва паст товуш ҳосил бўлиш сабаблари, интерваллар ва уларнинг нисбий муносабатлари каби масалаларни ёритишда абжад усулидан фойдаланган.

Эски ўзбек ёзувидаги форслар ва турклар томонидан кейинчалик киритилган тўрт ҳарф **ج ك پ ب** борасида шунини таъкидлаш жоизки, абжад ҳисоби амалга оширилаётган матнда ушбу ҳарфлар иштирок этаётган бўлса, ҳисобда уларнинг шаклдошлари(**ج ك ب**)дан истифода этилган.

Манбаларда келтирилишича, араблар қадимда абжад атамаларидан ҳафта кунларини номлашда ҳам фойдаланганлар.

Абжад ҳисобининг ихчам, лўнда ва қулайлиги унинг шеърятда кенг қўлланишига сабаб бўлди. Бирор муҳим ҳодиса, воқеаларнинг содир бўлган вақтини, қўлэмаларнинг ёзиб тугалланган йилини, мансабдор шахсларга бағишлаб ёзилган қасида ва тарихлар санасини беришда сонлар ҳарфлар билан ифодаланган. Бу усул муайян санани шеърятда ихчам ҳолда ифодалашни таъминлаши баробар, уларни эсда тутишни ҳам осонлаштирган. Шунингдек, абжад ҳисоби ўтмишда таълим-тарбия соҳасида бола тарбияси, унинг фикрий тақомили ва тафаккури ривожига кизиқарли усул ҳамда ажойиб восита бўлиб хизмат қилган.

Ўзбек ва шарқ шеърятининг асосий анъаналаридан ҳисобланган таърих, муаммо, мувашшах, лутъ, чистон каби қатор шеърӣ санъатлар асосини ҳам ана шу абжад ҳисоби ташкил қилган. Ҳатто, бу усулдан фойдаланиб махсус асарлар яратилганки, уларнинг айрим намуналари бизгача етиб келган. Қўринадики, абжад ҳисоби ўз даврида жуда катта аҳамият касб этган.

Абжад ҳисобидан бохабар бўлишликнинг ҳозирги даврда ҳам аҳамияти катта. Аждодларимиздан бизгача етиб келган қўлэзма манбалар билан шуғулланадиган ҳар бир шахснинг ёзма ёдгорликлар яратилган ёки нусха кўчирилган йилларини аниқ белгилашида ҳамда абжад ҳисоби билан боғлиқ муайян шеърлар ва ҳарфӣ санъатларнинг тарихини аниқлашда абжад ҳисобидан яхши хабардор бўлиши талаб қилинади.

1-топширик. Қуйидаги рақамлар тагига улар ифода этган ҳарфларни топиб, ёзиб, ўзаро улаб ўқиб кўрсангиз Саъдий Шерозий ижодига тааллуқли бўлган байтни аниқлашга муваффақ бўласиз.

Байтнинг биринчи мисраси рақамлари қуйидагилар:

1-сўз: 200, 1, 30, 10, 300, 600, 10

2-сўз: 50, 10, 4, 10, 400, 10, 20

3-сўз: 200, 20, 1

4-сўз: 50, 10, 60, 200, 1, 2, 1, 3

Байтнинг иккинчи мисраси рақамлари қуйидагилар:

1-сўз: 20, 50, 10, 20, 1, 400, 60, 10, 1

2-сўз: 10, 50, 20, 50, 10, 400, 600, 2

3-сўз: 1, 4, 50, 6, 300

4-сўз: 50, 10, 60, 200, 1, 2, 1, 400

Эслатма: Маълумки, рақамлар чапдан ўнгга қараб ёзилади. Лекин матн ўнгдан чапга қарата ўқилгани сабаб рақамларни ҳам ўнгдан чапга қарата ёзиб келамиз. Бунда барибир уларнинг чапдан ўнгга қарата ёзилиш тартиби сақланади. Масалан:

25 – ۲۵ 349 – ۳۴۹ 671 – ۶۷۱ 2008 – ۲۰۰۸

Намуна сифатида топшириқда берилган Саъдий Шерозий қаламига мансуб байтнинг биринчи мисрасини абжод ҳисобида ёзиб кўрамиз. Топшириқда берилган рақамлар тагига улар англатган ҳарфларни ёзиб чиқамиз, сўнг ушбу ҳарфларни улаб ўқисак, «Яхшилар кетидин агар чопарсен» мисраси ҳосил бўлади. Бунда араб алифбосида мавжуд бўлмаган пе (پ), гоф (گ), чим (چ) ҳарфлари ўрнига уларнинг шаклдошлари бе (ب), коф (ك), жим (ج) ҳарфларини оламиз. Рақамларни (талабаларга ҳисоблаш осон бўлишини назарда тутиб) ҳозирги жорий ёзувдаги сонлар билан ифодалаймиз. Ҳар бир ажратиш чизиғи билан ажратилган рақамларнинг жами бир сўзни ифодалайди.

يخشيلار	200	1	30	10	300	600	10
	ر	ا	ل	ى	ش	خ	ى

كيتيدىن	50	10	4	10	400	10	20
	ن	ى	د	ى	ت	ى	ك

اگر					200	20	1
					ر	گ	ا

چاپارسين	50	10	60	200	1	2	1	3
	ن	ى	س	ر	ا	پ	ا	چ

Демак, юкорида берилганидек, рақамлар асосида «Яхшилар кетидин агар чопарсен» (يخشيلار كيتيدىن اگر چاپارسين) мисраси ҳосил бўлди. Байтнинг иккинчи мисраси ва қолган топшириқларни шу тарика абжод ҳисобида бўзингиз мустақил ёзиб чикинг.

2-топшириқ. Қуйидаги рақамлар тагига улар ифода этган ҳарфларни топиб, ёзиб, ўзаро улаб ўқиб кўрсангиз Алишер Навоий ижодига тааллуқли бўлган байтни аниқлашга муваффақ бўласиз.

биринчи мисра: 10, 4 / 40, 20 / 20, 50, 1, 60, 1, 30, 10, 400 / 400, 7, 70

иккинчи мисра: 10, 4 / 40, 20 / 20, 50, 1, 60, 1, 30, 10, 400 / 400, 8, 90

3-топшириқ. Қуйидаги тўртликларни эски ўзбек ёзувига ўғиринг ва абжод ҳисобида рақамлар ифодаси билан ёзинг.

Тонг қизи қўлимсираб юзини очди,

Олтин денгизлари кўк узра тошди.

Богларда чечаклар атрлар сочди,

Кўкдаги нолдўзлар уялиб қочди.

(Уйғун)

*Кўк гулшани гуллари тўкулди,
Гулларки тўкулди, гунча қулди.
Кўк боғида гуллар ўлди нобуд,
Ер боғида гуллар ўлди мавжуд.*

(Навоий. «Лайли ва Мажнун»дан)

4-топширик. Қуйидаги мақолларни ўқинг, кўчириб ёзинг ва улар ифода этган рақамларни аниқланг:

بيلاگى زور بېرنى يىقار
بېلىمى زور مىنگىنى يىقار
سوينىڭ آقشېڭا قارا
خلقىنىڭ خاھىشېڭا قارا
آدملار عقلى نىنىڭ چىراغى بېلىم
بلا دان سقلانىش يزاغى بېلىم

Абжад ҳисоби билан боғлиқ ҳарфий санъатларни ўрганиш хусусида

Ўзбек мумтоз адабиёти шеърини санъатларнинг бебаҳо конидир. Шеърга ўзгача жило, чуқур маъно, жозиба, зийнат, муסיқийлик каби қатор хусусиятлар бахш этувчи бадий санъатларни адабиётшунослар иккига – маънавий ва лафзий санъат турларига бўлиб ўрганиб келганлар. Лекин эски ўзбек ёзуви ҳарфлари шакллари билан бевосита боғлиқ бўлган яна бир гуруҳ ҳарфий санъатлар ҳам мавжудки, улар «китобот» дея аталади ва ўтмишда адабиёт намоёндалари мазкур санъат турининг асоси бўлмиш араб ҳарфларининг график шаклларида лирик ва эпик тинимоллар чизишда, лавҳалар яратишда кенг истифода этганлари маълум. Лутфий, Атоий, Саккокий, Жомий, Навоий, Бобур, кейинчалик Машраб, Мунис, Огаҳий, Муқимий, Фурқат лирик қаҳрамоннинг зоҳирий ва ботиний қиёфаси ҳамда руҳияти билан боғлиқ ҳолатларни тасвирлашда араб алифбосининг ا د ص م ن ج ع каби ҳарфларидан, нукта ва характерли айрим сўзлардан моҳирлик билан фойдаланганлар. Ҳатто, бу санъат тури ҳуснихат услублари номларини, хаттотлик билан боғлиқ жараёнларни тасвирлашда ҳам муваффақият билан қўлланилган:

*Хушнависеким шабу рӯз қупад машқи фугун,
Гарданаши «дол у» (د), сараш «вов у» (و), танаши гардад нун (ن).*

Яъни, ҳушнавис хаттотлар эртаю кеч гарданларини «дол», бошларини «вов», таналарини «нун» шаклида эгиб хат машқи билан машғул бўладилар.

Ёки:

*Гулистони сари кўйинг сифатин боб-боб, эй гул,
Хати райҳон ила жадвал чекуб гулзора ёзмишлар.*

Байтда ҳуснихат турларидан «хатти райҳоний»га ишора мавжуд.

Алишер Навоийнинг мана бу мисраларида эса ошиқ аҳволи рухияси ҳарфларнинг график шакллари қиёси орқали жуда ажойиб ифодаланган:

*«Жон»имдаги (ن)даги «жим» (ج) икки «дол» (د)ингга фидо,
Андин сўнг «алиф» (ا) тоза ниҳолингга фидо.
«Нун» (ن)и доғи анбарин ҳилолингга фидо,
Қолган икки нуқта (..) икки холингга фидо.*

Бу мисраларда ن сўзидаги ҳарф ва нуқталарга ишора қилинмоқда.

Китобат санъатининг ажойиб намунаси Бобур ижодида ҳам учрайди:

*Қаддимг алифу (ا) қриминг эрур ё (ى),
Десам не ажаб агар сени ой (ي)*

Байтда алиф ва йой ҳарфларининг бирикувидан «ой» сўзи ясалиб, маҳбубани ойга ташбеҳ қилинаяпти. Бундай мисолларни кўплаб келтириш мумкин. Бу сингари ҳарфий санъатларнинг турлари хилма-хил бўлиб, улар абжад ҳисоби, йил ҳисоби, таърих, муаммо, туюқ, тажнис, мувашшах, луғз, чистон каби жанр ва санъатлар билан ҳамбарчас боғлиқ. Айниқса, ҳарфий санъатлардан мусаххаф, истихроҷ ва қалб каби санъатлар муаммо айтиш ва унинг ечими қоидалари билан бевосита боғлиқ. Ана шулардан келиб чиқиб ва ҳарфий санъат турларининг жуда кўп ва хилма-хил эканини ҳисобга олган ҳолда уларни маънавий ва лафзий санъатлардан ажратиб алоҳида ўрганиш фойдадан холи бўлмайди. Зеро, бу ҳол ўқувчининг материални ўзлаштиришида ҳам енгиллик туғдиради.

Талаба матнни ҳуснихатда кўчириб ёзиши, матнни ифодали ўқиши ва мазмун-моҳиятини шарҳ қилиши жараёнида устозининг ёрдамида ҳарфий санъатлар билан боғлиқ яширин нозик маъноларни ҳам тушуниб етишга муваффақ бўлади.

Ҳарфий санъатлар билан боғлиқ жанр ва бадий санъатлар ҳақида маълумот беришдан аввал улар билан бевосита боғлиқ бўлган йил ҳисоби, тақвимлар, мучал йил ҳисоби борасида фикр юритиш ўринли бўлар, деб ўйлаймиз.

Йил ҳисоби. Тақвим

Манбалардан маълум бўлишича, дастлабки йил ҳисоби мисрликларга тааллуқлидир. Мамлакатда юз бериб гурадиган курғокчиликлар мисрликларни қаттиқ қайғуга солган. Улар Нил дарёсининг сувини бекорга исроф бўлиб денгизга оқиб кетмаслигининг чора-тадбирларини излаганлар Нихоят, Миср қоҳинлари 21 ёки 22 июнь – ёз кечасининг энг қисқа гуни

сахар пайтида коинотда Сириус ёруғ юлдузининг пайдо бўлишини ва бунинг натижасида Нил дарёсининг тоша бошлашини аниқлашга муваффақ бўлганлар. Сириуснинг бу йилдан кейинги йилга қадар пайдо бўладиган кунлари 365 кун эканини ҳисоблаб, уни ўттиз кундан иборат ўн икки бўлакка бўлганлар, қолган беш кунини йил охирига қўшимча илова қилганлар. Шундай бўлса ҳам юлдузнинг намоён бўлиши ҳар тўрт йилда бир суткага кечиккан. Улар кунларни яна қайта бошдан ҳисоблаб чиқиб бир йил 365 кун, олти соатга тенг, деган хулосага келганлар. Лекин тақвимни ўзгартирмай ўз ҳолича қолдирганлар. Бу тузатишни орадан анча вақт ўтгач (мелоддан аввалги 46 йилда) Рим императори Юлий Цезарь амалга оширди. Бунда бир ой ўттиз, иккинчи ой ўттиз бир, фақат бир ой – февраль йигирма саккиз кун қилиб олинди. Ана шу қисқа ой – февралга тўрт йилда бир марта бир кундан қўшиладиган ва шу йил кабиса (орттирилган) йили деб аталадиган бўлди. Бу тузатиш натижасида бир йил 365 кун, олти соат эмас, балки 365 кун беш соат, қирқ саккиз дақиқа, ўн тўрт сониядан иборат бўлиб, бу фарқ тўрт юз йилда уч кеча кундузни ташкил қилади ва тақвимнинг орқада қолишига сабаб бўлади.

1582 йили Рим папаси Григорий XIII томонидан тақвимга яна янги тузатиш киритилди. Европа мамлакатлари аста-секин шу тақвимга ўта бошладилар. Фақат Россиягина Юлий тақвимида истифода этишда давом этди. 1918 йилга келганда Юлий ва Григорий тақвими орасидаги фарқ ўн уч кунга етган эди. Маслаҳат билан ана шу ўн уч кун ташлаб юбориладиган бўлди ва 1918 йилнинг ўттиз биринчи январидан кейин бира тўла 14 февралга ўтишга қарор қилинди. Қарангки, янги тақвим ҳам унчалик аниқ эмас экан. Дақиқа ва сониялар йиғилиб уч минг уч юзинчи йилдан кейин бир суткага етар экан. Ҳозирда олимларимиз янада аниқроқ ва мукамалроқ тақвим яратиш йўлида изланыптилар. Биз ҳозирда фойдаланаётганимиз тақвим ана шу тариқа юзага келган.

Мелодий йил ҳисоби

Бу йил ҳисобининг бошланиши Исо пайғамбарнинг таваллуди билан боғлиқ. Шу сабаб исавия, *христианлик йил ҳисоби* деб юритилади. Христианлик тарқата бошлаган илк даврда бир қанча йил ҳисоблари мавжуд эди ва улардаги ҳар хиллик туфайли турли нокулайликлар тутилган. Буни бартараф этиш учун янги йил ҳисоби тузишга эҳтиёж сезилди. Манбаларда келтирилишича, VI асрда Рим монахи Дионский ҳеч бир далил-ҳужжатсиз Исо пайғамбарнинг таваллудини бундан беш юз йил олдин содир бўлган, дея эълон қилган ва шундан йил ҳисоби юритишни таклиф этган. XVIII–XIX асргача Европадаги кўпгина давлатлар мелодий йил ҳисобини қабул қилганлар. Россия Пётр I нинг фармони билан 1700 йил биринчи январдан бошлаб мелодий йил ҳисобига ўтган. Ўрта Осиёда бу иш XIX асрнинг II ярмидан амалга оширилган.

Мелодий йили планетамизнинг Куёш атрофида бир йил айланиш даври 365, 25 кеча-кундуз ҳисобидан олинган. Ортиқча 0,25 кеча-кундуз ҳисобита эса ҳар тўрт йилда февраль ойига бир кун қўшиб йигирма тўққиз кун ҳисобланган. Ўша йили, юқорида ҳам айтиб ўтганимиздек, 366 кунга тенг бўлиб кабиса йили деб аталган.

Ҳижрий йил ҳисоби

Ҳижрий йили мусулмонлар йили бўлиб, 622 мелодий йилидан, яъни Муҳаммад пайғамбарнинг Маккадан Мадинага ҳижрат қилган давридан бошланади. Ҳижрий йили икки хил йил ҳисобига эга. Биринчиси – **ҳижрий камарий йил ҳисоби** бўлиб, ойнинг ер атрофида айланиш даври 29,5 кеча-кундуз ҳисобидан олинган. Ҳижрий йил ҳисоби ҳам ўн икки ойдан иборат бўлиб, олти ойи йигирма тўққиз, олти ойи ўттиз кундан иборат бўлади. Бир йил 354 кунни ташкил қилади. Кабиса йилида ўн иккинчи ой ўттиз кун қилиб олинади ва бу йил 355 кунни ташкил қилади.

Иккинчиси – **ҳижрий шамсий йили**дир. Бу йил ҳисоби ернинг куёш атрофини бир марта тўлиқ айланиб чиқиш даврига асосланган. Шу сабаб ҳисоб куёш кунлари асосида олиб борилади ва бир йил 365 (366) кунга тенг бўлади. Фақат бир ой йигирма саккиз кундан иборат бўлади. Ҳар тўрт йилда бу ойга бир кун қўшилиб, юқорида айтиб ўтганимиздек, йигирма тўққиз кун ташкил қилинади ва шу йили **кабиса йили** ҳисобланиб, 366 кундан иборат бўлади.

Ҳижрий камарий йили ҳижрий шамсий йилидан ҳар йили 11 кун ортда қолиб боради. Шу сабабли ҳижрий камарий йилида йил боши – муҳаррам ойи доим ҳам бир вақтга тўғри келавермайди. Ҳижрий камарий йили ўттиз уч йилда бир даврани айланиб чиқиб яна бир вақтга тўғри келади. Унинг ўттиз уч йили ҳижрий шамсийнинг ўттиз икки йилига тенг бўлади.

Бундан ташқари, ҳижрий йилда ҳар ўттиз йил ичида ўн бир кун тузатиш киритилади. Яъни, тақвимий ой ҳисоби ойнинг ҳақиқий давридан дақиқа ва сониялар ҳисобига ортда қолиб борадики, булар йиғилиб ўттиз йилда ўн бир кунга етади. Бу фарқни йўқотиш мақсадида араблар ҳар ўттиз йилда ўн бир сутка қўшиб ўттиз йилнинг ўн тўққиз йилини 354 кун, ўн бир йилини 355 кун қилиб ҳисоблайдилар. Шунда ҳар ўттиз йилнинг 2, 5, 7, 10, 13, 16, 18, 21, 24, 26, 29-йиллари кабиса, яъни орттирилган йиллар бўлиб 365 кундан иборат бўлади. Одатда, кабиса йилини аниқлаш учун уни ўттизга бўлиш керак. Қолган қолдиқ юқорида санаб ўтилган саналардан бирига тўғри келса шу йил кабиса йили бўлади. Масалан, $1423 \text{ йилнинг қандай йил эканини текшириб кўриш учун уни ўттизга бўламиз, } 1423:30=47 \text{ бўлади ва ўн уч қолдиқ қолади. Ўн уч юқоридаги саналар ичида мавжуд. Демак, } 1423 \text{ йили кабиса йили экан.}$

Ҳижрий ва мелодий йилларнинг бирини иккинчисига айлантириш усули

Ҳижрий йилини мелодийга айлантириш учун ҳижрий йилни ўттиз учга (ўттиз уч сонни ҳижрий ва мелодий йилларининг бир-бирига тўғри келиш даври) бўлинади. Чикқан бўлинмани яна ҳижрий йилдан айирилади. Ҳосил бўлган айирма сонига 622 (Муҳаммад пайғамбарнинг Маккадан Мадинага қилган ҳижрат йили) қўшилади. Чикқан натижа мелодий йилидир. Масалан, 1425 йилни мелодийга айлантириш учун қуйидаги амалларни бажариш лозим бўлади:

- 1) $1425:33=43$
- 2) $1425-43=1382$
- 3) $1382+622=2004$.

Демак, ҳижрий 1425 йили мелодий 2004 йилга тўғри келар экан.

Мелодий йилни ҳижрий йилга айлантириш учун мелодий йилидан 622 ни айирмиз. Чикқан айирмани 32 га бўламиз. Сўнг ҳар икки амал натижалари қўшилади:

- 1) $1873-622=1251$
- 2) $1251:32=39$
- 3) $1251+39=ҳижрий 1290$.

Бу сана чоризм босқинчиларининг Хива хонлигига бостириб қирган йилидир (ҳижрийда).

Изоҳ: Бўлиш пайтида қолган қолдиқ ўн еттидан катта бўлса, уни бутунлаб бир деб оламиз ва ҳосил бўлган бўлинмага қўшамиз.

Мелодий йилни ҳижрий шамсий йилга айлантириш учун мелодий йилдан 622 ни айириш керак. Чикқан натижа ҳижрий шамсий йилни билдиради. Масалан:

$$1998-622=1376$$

Демак, мелодий 1998 йили 1376 ҳижрий шамсий йилига тенг экан.

Ҳижрий шамсий йилини мелодий йилига айлантириш учун эса аксинча амал қилинади.

$$1367+622=1989 \text{ ёки } 1382+622=2004$$

1-топширик. ۱۲۲۸ ۱۱۱۵ ۹۹۴ ۹۸۱ йилларини мелодий йилга айлантириб кўринг.

2-топширик. 1501, 1850, 1939. 2004 йилларни ҳижрий йилга айлантиринг.

3-топширик. Ўзингизнинг ва оила аъзоларингизнинг таваллуд тошган йилларини ҳижрий йилга айлантиринг.

Ҳижрий қамарий йил ойлари

Қўлёзма китобларнинг хотима қисмига назар ташлайдиган бўлсак, уларда нафақат асарнинг ёзиб тугалланган йили, балки қайси ой ва қайси санада тамомланганининг ҳам аниқ кўрсатилганига гувоҳ бўламиз. Демак, тарихий далилларни аниқ, тўғри англашимиз учун ҳижрий йил ойлари номлари билан ҳам яхши таниш бўлишимиз керак бўлади. Мисол сифатида Алишер Навоийнинг «Саъбаи сайёр» дostonининг хотимаси тарихини келтирамиз:

*Гарчи таърихи эрди секиз юз,
Сексон ўтмиш эди, яна тўқуз.
Ойи онинг жумодиус-соний,
Панжшанба ёзилди унвони.*

Мисралардан маълум бўлишича, дoston ҳижрий 889 (мелодий 1484) йилнинг жумодиус-соний ойи, пайшанба куни ёзиб тугатилган экан.

Кўринадики, ҳижрий йил ҳисоби ойларини билиш замон талаби билан боғлиқ.

Ҳижрий қамарий йил ойлари ўн икки ойдан иборат бўлиб, йнгирма тўққиз ва ўттиз кундан ташкил топган:

Ҳижрий, қамарий ойларнинг кирилл ёзувида ёзилиши	Куни	Ҳижрий қамарий йил ойлари	№
Муҳаррам	30	محرم	1.
Сафар	29	صفر	2.
Рабиул-аввал	30	ربيع الاول	3.
Рабиул-охир	29	ربيع الآخر	4.
Жумодиул-аввал	30	جمادى الاول	5.
Жумодиул-охир	29	جمادى الآخر	6.
Ражаб	30	رجب	7.
Шаъбон	29	شعبان	8.
Рамазон	30	رمضان	9.
Шаввол	29	شوال	10.
Зул-қаъда	30	ذوالقعدة	11.
Зул-ҳижжа	29-30	ذوالحجة	12.

Ҳижрий шамсий йил ойлари

Ҳижрий шамсий йил ойлари 622-йилнинг йигирма биринчи мартидан, яъни кеча ва кундузнинг узунлиги баробар бўлган кундан бошлаб ҳисобланади. Йил давомийлиги ҳудди Григорий тақвимидаги сингари 365 ёки 366 кундан иборат бўлади. Бу ҳисоб куёшнинг даврийлигига асослангани учун куёш йили тақвими деб юритилади. Унда ойлар доимо йилнинг маълум бир вақтида келади ва улар астрономик буржларнинг арабча номи билан аталади.

Ойларнинг бошланиш саналари	Кунлар	Ҳижрий шамсий йил ойлари	№
21 март – 20 апрель	31	حمل	1
21 апрель – 21 май	31	سور	2
22 май – 20 июнь	31	جوزا	3
21 июнь – 22 июль	31	سرطان	4
23 июль – 22 август	31	اسد	5
23 август – 22 сентябрь	31	سنبله	6
23 сентябрь – 22 октябрь	31	ميزان	7
23 октябрь – 21 ноябрь	30	عقرب	8
22 ноябрь – 21 декабрь	30	قوس	9
22 декабрь – 20 январь	30	جدي	10
21 январь – 19 февраль	30	دلو	11
20 февраль – 20 март	29-30	هوت	12

1-топшириқ. Ҳижрий камарий ва ҳижрий шамсий йил ойларини дафтарингизга кўчириб ёзинг, араб имлосида ёзилишига диққат қилинг ва ёд олинг.

Мучал йил ҳисоби

Юқорида қайд этиб ўтганларимиздан маълум бўладики, аждодларимиз араб истилосига қадар ҳам ўзларининг йил ҳисобига эга бўлишган. Мучал ҳисобига асосланган ҳисоб ана шундай йил ҳисобларидан биридир. Бу ҳисоб тури узоқ даврлардан бери ўзбек, қозоқ, уйғур, хитой, туркман ва мўғул халклари ўртасида қўлланиб ёзма манбаларда, ҳужжатларда, турли воқеаларнинг санасини (таърихини) аниқлашда ёхуд қайд этишда истифода этиб келинган. Қадимий кўлёзма ёдгорликларнинг хотимасига назар

ташлайдиган бўлсак, уларда асарнинг ёзилиб тугалланган таърихи ҳижрий йили билан берилиши баробар мучал ҳисобида ҳам кўрсатиб ўтилганининг гувоҳи бўламиз:

تمت الكتاب بعون ال ملك الوهاب كاتب كتاب ملا خواجه نیاز ابن سباد
صوفی خوارزمی فی سنه ۱۳۲۵ قوی ییلی ماه رمضان نینک
۲۶ لانچی سی دا اتمام سرحدیکا یتتی

Хотимадан маълум бўлишича, қўлёзма Хоразмда котиб Мулла Хўжаниёз ибн Шабод сўфи Хоразмий гомонидан ҳижрий 1325 (мелодий 1907) кўй йили рамазон ойнинг 26-сида кўчириб тугатилган.

Мучал борасидаги дастлабки маълумотлар Берунийнинг «Осорул-бокия», Маҳмуд Қошғарийнинг «Девону луғатит-турк» ва бошқа манбалар орқали бизгача етиб келган. Улардан маълум бўлишича, турклар ўн икки йилни ўн икки ҳайвон номи билан атаганлар ва инсоннинг туғилиши, вафоти, жанг тарихлари ва бошқа муҳим ҳодиса, воқеаларнинг содир бўлган йилини аниқлашда ана шу йилларнинг айланишига суянганлар.

Мучал йили ҳисоби тартиби:

1. Сичқон. 2. Уд (сизир). 3. Барс (йўлбарс). 4. Товушқон (қуён). 5. Нак (тимсоҳ). 6. Йилон (илон). 7. Йўнд (от). 8. Қўй. 9. Бижин (маймун).

10. Тақагу (товуқ). 11. Ит. 12. Тўнғиз.

Мучал йили 21 мартдан бошланади. Кишининг қайси мучал йилида таваллуд топганини ҳисоблаб топиш учун унинг туғилган йилига тўққиз рақами қўшилади, ҳосил бўлган сон ўн иккига бўлинади, қолган қолдиқ мучал йили ҳисобланади. Масалан, бирор кимса 1980 йили туғилган бўлса, унинг мучал йили қуйидагича аниқланади:

1. $1980+9=1989$

2. $1989:12=165$

Қолган қолдиқ сони 9. Демак, у киши бижин, яъни маймун йилда туғилган экан.

Йилнинг мучалини аниқлашнинг яна бир усули мавжуд. Бунинг учун мучали аниқланмоқчи бўлган йилдан тўрт сонини айириб, сўнг ўн иккига бўлиш лозим. Қолган қолдиққа бир рақами қўшилса мучал йили чиқади. Масалан, 1976 йилнинг қайси мучалга тўғри келишини аниқлаш учун:

1. $1976-4=1972$

2. $1972:12=164$

4 қолдиқ қолади. Унга бир рақамини қўшсак беш булади. Демак, 1976 йилнинг мучали «нак» – «тимсоҳ» (балиқ) экан.

Бурж

«Бурж» сузи араб тилидан олинган бўлиб, «ясанимоқ», «безанимоқ» деган маъноларни англатади. Илми фалакиётда куёшнинг йиллик ҳаракати доирасидаги ўн икки тўп юлдуз номини билдиради Бурж номлари қуйидагилардан иборат:

1. Ҳамал. 2. Савр. 3. Жавзо. 4. Саратон. 5. Асад. 6. Сунбула. 7. Мезон. 8. Акраб. 9. Кавс. 10. Жадий. 11. Далъ. 12. Хут.

Етти сайёра – Ой, Уторид, Зухра, Қўёш, Миррих, Муштарий, Зуҳал мана шу буржларни турли вақтларда босиб ўтадилар. Чунончи, қўёш бир йил давомида, ой эса бир ой ичида мазкур ўн икки буржни босиб ўтадилар.

Манбалардан маълум бўлишича, туркий халқлардаги ойларнинг номлари ҳам буржлардан олинган. Масалан:

Баҳор фасли «буржи обий» деб аталган ва ўз ичига ҳамал (21 мартдан), «савр» (21 апрелдан), жавзо (21 майдан) ойларини олган.

Ёз фасли – «буржи норий» деб аталиб, саратон (21 июндан), асад (21 июлдан), сунбула (21 августдан) ойларидан иборат бўлган.

Куз фасли – «буржи бодий» деб юритилган ва ўз ичига мезон (21 сентябрдан), акраб (21 октябрдан), кавс (21 ноябрдан) ойларини олган.

Қиш фасли – «буржи хокий» номи остида жадий (21 декабрдан), далъ (21 январдан), хут (21 февралдан) ойларини ўзида мужассам қилган.

Буржлардан қўлёзма асарларнинг ёзиб тугалланган муддатини белгилашда, давлат аҳамиятига эга бўлган муҳим ҳужжатларнинг битилган ёки тасдиқланган санасини ҳамда бирор муҳим ходиса ёхуд воқеаларнинг содир бўлган аниқ вақтини белгилашда истифода этилган. Шунингдек, бадий адабиётда ҳам буржларнинг ҳаракати ёки тавсифидан образли тасвир яратишда муваффақият билан фойдаланилган. Мисол тариқасида Алишер Навоийнинг «Садди Искандарий» достонининг муқаддимасини келтириш мумкин. Муқаддима таркибидаги мавжуд наътда Муҳаммад пайгамбарнинг ўз аргумоғи – буроки билан маънавий оламга қилган саёҳати тасвирланади. Унинг самовий сафари осмони фалакнинг саккиз чархи фалағи, яъни саккизта юлдуз тўплами ва буржлар орқали ўтади. Навоийнинг юксак маҳорати шундаки, у ана шу саёҳат орқали коинот гўзалликлари, юлдузлар туркуми, буржлар, уларнинг хусусиятлари ва ҳолатларининг ҳаққоний тасвирини ҳам яратиб ўқувчининг кўз олдида жонли манзара чизади. Энг муҳими, у ўз китобхонини коинот сирларига ошно қилади.

Навоий пайгамбар қадами теккан ҳар бир фалак ёки буржни тасвирлар экан, уларнинг маснаднишин «ҳоким»лари сифатларига ҳаётий жонли кўринишлардан чизгилар беради. Инсон ҳаётига хос айрим кўринишларни уларнинг ҳаракатларига мослаб гўзал бадий тасвирлар яратади.

Чунончи, Муҳаммад пайгамбарнинг буроки иккинчи фалакка қадам қўйиши билан, Уториднинг сиёҳдону қалами синади. Бу мактаб кўрмаганлар (юлдузлар туркуми)нинг машғулоти тезлик билан илм ўрганишдан иборат бўлиб қолади (Иккинчи планета ҳисобланмиш Уторид сайёраси афсоналарга асосланиб адабиётимизда «фалак котиби» ёхуд «шоирлар ҳомийси» деб аталган). Ёки учинчи фалак соҳибаси Зухра Муҳаммад пайгамбарни кўргач, айтаётган қўшиғини бас қилиб, чалаётган удини тезлик билан чодирига яширади ва ўрнидан туриб йўл бўшатади. (Қадимги шоирлар «Зухра» – «Қўлпон» юлдузини «осмон чолғучиси», «созанда»си деб атаганлар) (*Кенжрок маънавияти учун қаранг: Ҳалидова М. Абжод ҳисоби ва у билан боғлиқ ҳарфий санъатлар. – Т. 2005*).

Хуллас, эски ўзбек ёзувидан ўқув муассасаларига ўқитувчи бўлиб борадиган талабалар қўлёзма ёдгорликларнинг муаллифларини, ёзилиб тугатилган санасини, котиб номи, қаерда ва қачон қўчириб китобат қилинган йилларини аниқлай олишлари, бунинг учун ҳижрий йил ҳисоби, буржлар ва мучал йил ҳисобларини пухта ўзлаштирган бўлишлари лозим бўлади.

1-топшириқ. Мучал йили ва бурж номларини араб алифбосида дафтарингизга қўчириб ёзинг ва ёд олинг. Ўзингиз ва оила аъзоларингизнинг мучал йилларини ва қайси буржда таваллуд топганликларини ҳисоблаб аниқланг ва дафтарингизга қўчириб ёзинг.

تمت الكتاب بعون ال ملك الوهاب سنة ١٢٤٦ برس يلى شعبان.

Мазкур хотимани кирилл ёзувига ўтиринг ва ҳижрий йилини мелодий йилга айлантиринг.

2-топшириқ. Шаъбон ойи ҳижрий қамарий йил ҳисобининг нечанчи ойи ҳисобланади?

Ҳарфий санъатлар

Таърих

Таърих бирор муҳим воқеа, ҳодисанинг содир бўлган вақтини абжад ҳисоби билан аниқ ифодалайдиган махсус назмий асар бўлиб, кофияланиш ва ҳажм жиҳатидан қатъий бир қоидага эга эмас. Шу сабаб у маснавий, қасида, ғазал ва бошқа жанрларда ҳам ёзилиши мумкин.

Таърихлар асосан қўлёзма ёдгорликларнинг ёзилиши, хотима топиши, нусхалар қўчирилиб тугалланиши, ҳукмдорларнинг тахтга ўтириши ёки четлатилиши, ҳарбий юришлар вақтидаги ғалаба ёхуд мағлубият, мадраса, масжид, йирик иншоотларнинг қурилиши, таъмирланиши, табиат ҳодисаларининг содир бўлиши билан боғлиқ воқеалар муносабати билан битилган.

Таърих жанри баъзи хусусияти билан муаммога ўхшаб кетади. Муаммода бирор ном яшириб берилса, таърихда бирор рақам, сана яширинган бўлади. Ана шу сана яширинган сўз ёки ибора «*таърих моддаси*» деб аталган ва у шеър мазмунига маънан мос келиши ва гаркибидаги ҳарфларнинг сон ифодаси шоир назарда тутган санани аниқ ифодалаши шарт бўлган. Рақамларни шеърга киритиш вазн нуктаи назаридан қийин бўлгани сабаб, шоирлар абжад ҳисобига мурожаат қилганлар. Яъни рўй берган воқеа санасини ҳарфлар орқали ифодалаш усулини қўллаб таърихлар яратганлар. Бу усул турли саналарни сўзлар воситасида осон ёдда сақлаб қолишни ҳам таъминлаган.

Таърихлар икки қисмга бўлинади:

1. Таърихи суварий (суварий – «сурат» сўзининг куплиги)

2. Таърихи маънавий.

Таърихи суварийда таърих моддаси унинг ёзилиши шаклиданок англашилиб туради:

راقم فقير سييد نياز ولد محمد يعقوب قوليدا ۱۲۳۴ ھجرى ذى الحجه اىي نينك ۲۱ لانچى كونيدا اختتام سرحدى غه يتوشدى.

Қўлёзма хотимасидан англашилишича, асар 1224 (1809) йили зулхижжа ойининг 12-кунида ёзиб тугатилган.

Мана бу таърих ҳам таърихи суварийнинг гўзал намунаси ҳисобланади:

تاريخه سيکيز يوز داغى اون ايردى و قدر اخشامى
بير اى توغولدى دنياداکيم مملکتدا خان ايرور.

Мазкур таърих шоир Саккокий томонидан Темурнинг набираси Халил Султонга бағишлаб битилган бўлиб, унинг мазмунидан шахзода ҳижрий 810 йили таваллуд топгани англашилади.

Таърихи маънавийда сўзнинг маъноси мавзуга тамоман муносиб тушади ва таърих моддаси абжад ҳисобида чиқади.

Абдурахмон Жомий вафотига бағишлаб Хусомий Қаландарий томонидан ёзилган мана бу таърихнинг таърих моддаси «ашъори дилфиреб» иборасидан абжад ҳисоби усулида чиқарилади:

رفت از جهان و ماند میان سخنوران
تاريخ فوت خيشتن اشعار دلفريب.

Яъни, ўзи (Жомий) жаҳондан кетган бўлса-да, нуктадонлар орасида ўзининг «дилфиреб ашъор»ини вафотига таърих қилиб қолдириб кетди. нинг ашعار дلفريب нинг абжад ҳисоби 898 га тенг.

Баъзан таърих моддаси чиқадиган сўз жумлалар орасига қистириб ўтилиши ҳам мумкин. Масалан, Ҳасанхўжа Нисорий ўзининг «Музақкири аҳбоб» тазкирасида Жомий ҳақида маълумот берар экан «*Умр ёшлари* *گاس (کوس)غا етганда*» деган жумлани қўллайдики, бунда *کوس* сўзининг абжад ҳисоби 81ни ташкил қилади ва у шоирнинг вафот этган вақтидаги ёшени билдиради («Музақкири аҳбоб». 41-бет).

Мана бу таърих Убайдуллахон даврида Бухорода барпо қилинган олий иморатлардан бири Мир Араб мадрасасининг қуриб битказилиши муносабати билан шоир Азизий томонидан айтилган бўлиб, таърихи маънавийнинг энг гўзал кўринишларига мисолдир:

مير عرب فخر عجم آن که ساخت
مدرسه عالی بو العجب
بو العجب این استکه تاریخ او
مدرسه عالی مير عرب

Шеърнинг таърих моддаси *عرب* *مير* *عالي* *مدرسه* ибораси ҳарфлари йиғиндисидан чиқади, яъни 942 (милодий 1536).

Таърихнавислик XVIII–XIX асрларда ривожланишнинг юкори нуктасига кўтарилди. Натижада, таърихлар нуктали ва нуктасиз ҳарфларнинг

йигиндисидан – жамидан ҳам яратила бошланди. Содир бўлган воқеанинг таърих моддаси нуқтасиз ҳарфлардан олинган бўлса, бу ҳол муаммо илмида «иухиал», нуқтали ҳарфлардан олинган таърих моддаси эса «мужавҳар» деб аталган. Таърихнинг бу усулида нуқтали ва нуқтасиз ҳарфлар алоҳида йиғилади ва бирлаштирилади, сўнг уларнинг ҳарфий рақамлари аниқланадиги, бу шеърнинг таърих моддаси бўлади. Бунда йиғилган ҳарфлар баъзан маъно англатмаслиги ҳам мумкин, лекин кўзда тутилган санани аниқ ифодалаши жиҳатидан аҳамиятлидир.

Бу даврларда шеърда араб ҳарфлари номларини келтириш орқали ҳам таърихнинг ажойиб намуналари яратилди:

ضاد (ض) ایدی تاریخ تقی حا (ح) و دال (د)
مدتی هجرتدین اوتوب ماه و سال.

Байтда келтирилган ض ح د ҳарфларининг абжад ҳисобидаги рақамларини оладиган бўлсак ض – 800 га, ح – 8 га, د – 4 га тенг бўлади ва улар йигиндиси 812 ни ташкил қилади. Бу Дурбекнинг «Юсуф ва Зулайхо» достонининг яратилган йилидир. Мелодий йили билан 1409 йилни англатади.

Таърих айтиш санъатининг ўзига ҳос қатъий қонун-қоидалари мавжуд. Унга кўра, таърих моддаси яширинган сўз ёки иборадаги рақамлар топилиши лозим бўлган санадан ортик бўлса «искот» усулидан фойдаланиб камайтирилади, аксинча орттириш лозим бўлса «идҳол» усулига мурожаат қилинади.

Хуллас, таърихлар ўз вақтида жуда муҳим аҳамият касб этган. Улар ўқувчини ўйлашга, фикрлашга ундаган, тафаккури доирасини кенгайтиришга хизмат қилган. Бизгача Навоий, Огаҳий, Мунис, Комил ва бошқа шоирларнинг кўплаб таърихлари етиб келган. Таърих жанри қўлёзма баёзлар таркибида айниқса кўп учрайди. Чунончи, ЎзРФА Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти қўлёзмалар фондида 1380-хужжат рақами остида сақланаётган баёз таркибида Мирийнинг 6 та; 7521-рақамли баёзда Муҳимийнинг 2 та, 4179-рақамли баёзда Нодимнинг 9 та ўзбек тилидаги, 23 та форс тилидаги таърихлари мавжуд.

Таърих санъати адабиётимизда бир қатор жанрларнинг шаклланишига замин бўлди.

1-топширик. Қуйидаги таърихларни ўқинг, дафтарингизга кўчириб ёзинг ва уларнинг санасини аниқлашга ҳаракат қилинг. Ўзингиз билган, эшитган таърихлардан мисоллар келтиринг:

بیر آه تاریب ایتینک فوتیغا خسته محیی
دیدینگکه واصل حق جنت ماب ثاقب.

Ёрдамчи ҳолатлар: Тагига чизилган сўзларнинг абжад ҳисобидан таърих моддаси чиқади (ҳижрий 1334 йил). Искот амалига кўра «>»нинг кийматини айирсак, 1328 қолади. Бу санани мелодий йилига айлантиринг.

2-топширик. Мана бу таърих бир бино таъмири муносабати билан шоир Муқимий томонидан айтилган. Таърих моддаси тагига чизилган сўзлардан ҳосил қилинади (ҳижрий 1281 йил).

کوروب اوشبو فرح افضا بنانی
مقیمى سوردی عقلدین نهانی
دیدى از روی لطف آهسته ناگاه
خرد تاریخینه تعمیر ثانی.

3-топширик. Қуйидаги таърих Шайбониҳон томонидан Нажмиддин Кубро вафотига бағишлаб айтилган бўлиб, таърих моддаси тагига чизилган сўзлардан чиқади (ҳижрий 618 йил).

آنینک تاریخیدور شاه شهدا
ینه بیر الف بیرلا بولور ادا

4-топширик. Тубандаги таърих Сироҷиддин Хондайлиқий томонидан Хислатнинг «Армуғони Хислат» баёзининг чоп этилгани (ҳижрий 1340 / мелодий 1921 йил) муносабати билан айтилган. Таърих моддаси тагига чизилган сўзлар таркибидаги ҳарфлар рақамлари жамланмасидан тузилади.

سورادیم عقلدین انگا تاریخ
دیدى بو دلکشای بیاضنی اوقو

5-топширик. Ибн Синонинг таваллуди, илмга камол бахш этиши ва вафоти саналарини ифодаловчи мана бу тўртлик таърих жанрининг энг яхши намуналаридан бири ҳисобланади:

حجت، الحق ابو علی سینا
در شجع آمد از عدم با وجود
در ثما ضبط کرد جمله علوم
در تکز کرد این جهان پردود

Маъноси: Ҳақиқат хужжати бўлган Абу Али ибн Сино - шجع - «шажаъ»да йўқликдан борликқа келди (туғилди), ثما - «шасо»да барча илмларни билиб олди, тکز - «таказ»да бу жаҳонни тарк қилиб кетди.
тکز шма сўзларининг абжод ҳисобини чиқаринг.

Муаммо

Муаммо араб тилидаги عما -- «*аъмо*» сўзидан олинган бўлиб, «*кўр қилинган*», «*яширинган*» деган маъноларни англатади. У шеърӣ жанр сифатида ўзининг қатъий қоидаларига эга бўлиб, асосан бир, икки байтдан иборат бўлган тугал маъноли шеърдир. Муаммода бирор ном (асосан киши номи) ҳарфлар орасига яширинган бўлади ва у сарлавҳада аниқ кўрсатилади. Шу билан бирга шеърда унинг ечими билан боғлиқ бўлган турли имо-ишоралар ҳам берилади. Ўқувчи муаммони мавжуд махсус қоидалар асосида

таҳлил қилади ва ечимини топади. Муаммонинг ечими араб ҳарфларининг ёзилиш ҳолатига асосланади. Унинг ечимиди биринчи навбатда мантиқдан келиб чиқилади. Бунинг учун маънодош ва шаклдош сўзларни аниқлаш, бир тилдаги сўзнинг бошқа тилдаги маъносини топиш, бадний санъат илмига мурожаат қилиб, араб алифбосидаги ҳарфларнинг шакли, рамзийлигига эътиборни қаратиш, муаммо қилинган сўзлардаги ҳарфлар ўрнини алмаштириш, йил ҳисоби, бурж ва абжад ҳисобидан фойдаланиш лозим бўлади. Шу билан бирга ўқувчидан ишорат қилиб ўтилган ҳарфларни аниқлаб уларни ўз ўрнига тартиб билан тўғри қўйиш ва улаш ҳам талаб қилинади. Ана шундагина муаммо жумбоғи тўғри ечилади.

Адабиётимизда XIV–XV асрлар муаммо жанрининг гуркираган даври сифатида қайд этилади. Лекин муаммонинг дастлабки намуналари қачон ва қерда пайдо бўлгани масаласига ҳали ҳам аниқлик киритилгангча йўқ. «Ислом энциклопедия»сидаги маълумотга кўра, араблар мазкур жанрнинг илк ижодкорини машҳур арузшунос Халил ибн Аҳмад деб биладилар. Ажам олимлари эса дастлабки ижодкорни Али Ибн Абу Толиб деб фараз қиладилар. XV асрнинг I ярмларига қадар ўзбек адабиётида ҳам шоирларнинг муаммо жанрида ижод қилганликлари номаълум, аммо адабиётимизда муаммо жанрининг илгаридан, яъни Навоийга қадар ҳам мавжуд бўлганига ишора қилувчи мисралар мавжуд, деб ёзади шу даврлар тадқиқотчиси Э.Рустамов ва Лутфийнинг қуйидаги байтини мисол тариқасида келтиради (*Ўзбекская поэзия в первой половине XV века. М. 1963. 82-бет*):

زهی نازکلا ر معما اصطلاحین توزگالی
اغزیتیک مشکل کشا هرگز معما بولمادی.

Лекин Навоий даврида муаммонавислик жуда тез суръатлар билан ривожланди. Навоийнинг «Девони Фоний» асари таркибига шоирнинг беш юзга яқин форс-тожик тилидаги муаммосининг киритилиши бу даврда муаммонависликнинг камолот босқичига кўтарилганини исботлайди. Навоий ўзбек тилида ҳам муаммо жанрининг кўплаб ажойиб намуналарини яратди. Улар шоирнинг турли асарлари таркибидан кенг ўрин олган. Шоирнинг мана бу машҳур муаммоси мазкур жанрнинг энг яхши намунаси ҳисобланади:

بو گلشن ایچرا یوقتور بقا گلیگا ثبات
عجب سعادت ایروز قالسا یخشیلیک بیرلا ات.

Байтда «سعادت» дан «ат» чиқариш кераклигига ишора қилинмоқда. Шунда سعد қолади ва у «яхшилиқ», «бахт» маъноларини беради. Дунёда ҳеч нарса боқий эмас, ҳамма нарса ўткинчи, шундай экан чиройли амаллар бажариб яхши от қолдиришга уриниш лозимлигини ўқидирмоқда шоир.

Навоий қаламига мансуб мана бу муаммо Ҳасан исмига айтилган бўлиб, муаммони ечиш шартига кўра «احسن» сўзидан «ат»ни чиқариш лозим. Шунда қолган ҳарфлардан حسن исми ҳосил бўлади:

خَلْقِنِگَنی راسِت قَلْبِغِل هر ساریگاهه بارسانک احسنت دیر باری ایل گر یخشی ات چپقارسانک.

Муаммо насрда ҳам яратилиши мумкин. Навоий асарлари сарлавҳаларининг аксари муаммо жанри асосига қурилган. «Ҳайратул-аброр» достонининг ўн биринчи мақолотида ана шу ҳолни кузатиш мумкин. Унда «илм»нинг жаҳл-нодонлик қоронғулигини ёритувчи қуёш, ой ва ёруғ кун экани муаммо йўли билан англатилган:

«علم» – «илм» сипеҳрининг баланд ахтарлигидаким, жаҳл тунини ёрутмоқ учун айна (ع) қуёшдин, лами (ل) ойдин ва мими (م) кундуздин нишона айтур».

Мазкур муаммо, муаммо айтиш қоидаларидан «тасмия», «ҳисоб» ва «талмех» усулидан истифода этиш орқали ечилади. علم сўзидаги ع қуёшга (араб тилида қуёшнинг «айн» деб ҳам аталишига ишора), ل – ой (абжад ҳисобида 30 га тенг), م – кундуз (араб тилида يوم кундуз)ни англатади. Бу ҳарфлар жам бўлиб, علم сўзини ташкил қилади.

Навоийнинг мана бу муаммоси эса бадий санъатлардан «ташбеҳ» асосига қурилган:

يوزينگ كيم قطره حى سيراب قيلميش گلیدوركيم سو ايچگاندين اچيلميش.

Байт мазмунига эътибор қилинадиган бўлса, унда гўзал маҳбубанинг терлаган юзи тўйиб сув ичган гулнинг очилишига ташбеҳ қилинаяпти. Мисраларни муаммо усуллари бўйича шарҳ қиладиган бўлсак, қуйидаги ҳолат юзага чиқади. Маълумки, араб тилида сув «ما» деб аталади. Агар, «گل» ана шу «ما»ни тўйиб ичса, бошқача қилиб айтганда گل нинг орасига «ما» кирса гул очилади. яъни کمال исми ҳосил бўлади (Л.Зохидов. «Алишер Навоий асарларидаги муаммо элементлар». Адабий мерос. Т. 1971. 62-бет) демоқчи шоир.

Муаммо жанр сифатида XV аср ўрталарида тараққиётнинг янада юкори нуқтасига кўтарилди. Натижада, илм толиблари, шоир ва уламолар учун муаммо айтиш ва унинг ечимини топиш катта синов, имтиҳонга айланди. Муаммонавислик фан сифатида мактаб ва мадрасаларда махсус ўқитила бошланди. Манбалардан маълум бўлишича, Навоий эътиборини қозониш ва унинг суҳбатидан баҳраманд бўлишга иштиёқманд бўлганлар муаммо айтиш ва ечишнинг қонун-қоидаларидан яхши хабардор бўлишлари, чиройли ва мазмунли муаммо айта билишлари талаб қилинган. Бу йўл билан уларнинг фикрлаш доираси, маҳорати даражаси белгиланган.

Муаммо жанрининг кенг тараққийси унинг назарияси билан боғлиқ асарларнинг юзага келишини таъминлади. Дастлабки асар Шарофиддин Али Яздийнинг қаламига мансуб бўлиб, «Хулалӣ мутарраз дар фанни муаммо ва луғз» деб аталади. Бу асарнинг яратилиши муаммо айтиш ва ечишнинг қонун-қоидалари, усуллари, шартлари борасида баҳс этувчи кўплаб қатор назарий рисоаларнинг яратилишига сабаб бўлди. Буюк форс-тожик шоири

Абдурахмон Жомийнинг «Хулятул-хула», «Рисолаи муаммои мутаваассит», «Рисолаи муаммои сағир» ва бошқа асарлари шулар жумласидандир.

Алишер Навоий мазкур асарларни катта диққат ва ҳурмат билан ўқиган, ўзининг ижодида улардан кенг баҳраманд бўлган. Лекин илм толибларининг улардан истифода этишларида бир оз қийинчиликлар ҳам йўқ эмаслигини алоҳида таъкидлайди. Бу қийинчиликларни муаммо қоидаларининг тартиб билан баён қилинмаганлигида деб билади. Яъни «Муаммонинг бирор қоидага келтирилган мисол ҳали ўқувчи хабардор бўлмаган қоидага ҳам тегишли бўлади» (*Алишер Навоий. Хамса-ул-мутаҳаййирин. (Жомий ва Навоий тўплами). 55-бет.*). Ана шуларни назарда тутиб устози Жомий билан маслаҳатлашган ҳолда «муаммо» жанрининг назарий асосларини илмий жиҳатдан белгилаб берувчи «Рисолаи муфрадот» асарини яратади. Жомий рисолаи ўқиб чиқиб жуда юқори баҳо беради ва ўғлига уни махсус қўлланма сифатида тавсия қилади.

«Рисолаи муфрадот»да муаммо жанрининг ички қоидалари содда ва тушунарли қилиб баён қилинган. Ҳар бир қоида мазмунини ёрқин ифодаловчи муаммолардан мисоллар келтирилиб фикр исботланган.

Асар катта уч бўлимга бўлинган, бўлимлар ўз навбатида яна бир неча бўлакларга бўлинади:

I. Аъмоли тахсил, яъни осонлаштирилган амаллар.

Бу қисм ўз навбатида яна тўрт қисмга бўлинади:

1. Интиқод – саралаш, яъни муаммо қоидаларидаги махсус ишоратга мувофиқ сўз ёки ҳарфларни танлаш.

2. Таҳлил – ҳал қилиш, яъни шеърнинг маъносига эътиборни қаратиш, таҳлил қилиш.

3. Таркиб – бириктириш, яъни шеърдаги муаммони ифодалаётган сўз ёки ҳарфларни йиғиш.

4. Табдил – ўзгартириш, яъни муаммо яширинган сўзларни ёхуд ҳарфлар ўрнини алмаштириш.

Демак, тахсил амалига кўра, аввало шеърдаги ишорага эътибор қаратилиб у асосида муаммо қилинаётган сўз ёки ҳарфлар саралаб олинади, сўнг мисралардаги сўзлар маъноси таҳлил қилиниб, муаммо яширинган сўз ва ҳарфлар йиғилади, лозим бўлган тақдирда эса муаммо яширинган сўз ёхуд ҳарфларнинг ўрни алмаштирилади.

II. Аъмоли тахсил, яъни ҳосил қилиш амаллари.

Бу бўлим яна саккиз қисмга бўлинади:

1. Тансис ва тахсис. Бу «ошкор қилиш» деган маънони билдиради. Яъни бир нарсани бошқа бир нарсага махсуслаш, мослаш керак бўлади.

2. Тасмия – номлаш. Бу қоидага мувофиқ муаммо ечимида ҳарфлар номини қўллаш, аташ лозим бўлади.

3. Талмех – ишора қилиш. Мумтоз адабиётдаги маънавий санъатлардан бири бўлиб, адабиётдаги ёки халқ оғзаки ижодида бўлган ҳодисалар, асар қаҳрамонлари номларига ишора қилиш демак.

4. Иштирок – шериклик, биргалашиш, кушилиш демак.

5. Киноят – яширин киноя, кочириملарга ишора.

6. Тасҳиф – хато қилиш, ўзгартириш. Бу амал ҳарф санъати билан боғлиқ бўлиб, ёзувда «хато» қилиш деган маънони англатади, яъни муаммо қилинаётган сўзни топиш учун ҳарфлар ўрнини ўзгартиришга ишора демак.

7. Истиора ва ташбеҳ – жуфтлаштириш, яъни предмет, ҳодиса ва воқеаларни ижодий жуфтлаштириш орқали улар орасидаги ўхшашликка ишора қилишдир.

8. Ҳисоб – муаммо қилинаётган сўз ёхуд ибора таркибидаги ҳарфларнинг рақамий тенглигини абжад йўли билан ҳисоблашга ишора.

III. Аъмоли такмили – яъни мукаммаллаштириш амаллари. Бу бўлим ҳам уч қисмга бўлинади:

1. Таълиф – улаш, яъни аниқланган ҳарфларни бирлаштириб келишимли қилиш, маъно чиқадиган қилиб тўғрилаш.

2. Искот – соқит қилиш, яъни муаммо қилинаётган сўз ёхуд иборадаги ортиқча ҳарфларни йўқ қилиш, олиб ташлаш демак.

3. Қалб – тескарига айлантириш, яъни ҳосил қилинган, аниқланган муаммо сўзини одатдагидек ўнгдан чапга эмас, чапдан ўнгга қараб ўқишга ишора (Кенгрок маълумот учун қаранг: Ўзбек адабиёти тарихи. II жилд. – Т.: 1970. 435-бет.).

Кўринадики, муаммо ечимининг ўз қонун-қоидалари, кўплаб усуллари мавжуд. Навоий муаммо қоидаларини баён қилишда тадрижийликка қатъий амал қилган. Аввало – «тасҳил» соддалаштирилган, сўнг «тахсил» – муаммони ҳосил қилиш усуллари ва «такмил» муаммони ҳосил қилишнинг мукаммаллаштирилган амалларини тартиб билан баён қилиб берган. Муаммо қоидаларининг соддалаштирилган ва тартибли баёни бўлмиш ушбу назарий асар ёш ижодкорлар, толиби илмлар ва муаммонавислар учун ўз даврида муҳим дастуруламал бўлиб хизмат қилган.

Навойнинг ўзбек тилида яратган муаммолари борасида шуни айтиш жоизки, уларда шoir муаммо қоидаларидан «тахлил» ва «таркиб» (шеърый маъно ва муаммолик маъноларига ишора қилиш); «тародиф» ва «иштирок» (бир сўзни кўп маънода ва бир неча сўзни бир маънода қўллаш); «истиора» ва «ташбеҳ» (бир нарсани айтиб иккинчисини кўзда тутиш); «талмех» (машхур мавзуъ ва асар қаҳрамонлари номларига ишора); «тасҳиф» (ҳарф санъатига ишора); «тасмия» (ҳарф номларини келтириш) ва бошқа амаллардан жуда ўринли ва унумли фойдалангани кўзга ташланади. Унинг «Ғариб» исмига айтилган мана бу муаммоси «тахлил ва таркиб», «интиҳок», «табдил», «гасҳиф», «искот» ва «абжад» ҳисоби амалларига асосланган:

Чок бағрим тарафин айладинг икки парканд,

Бирини ташлабон охир, бирини эттинг пайванд.

Байт маъноси: *Чокли бағримни иккига айирдинг, унинг бирисини ташлаб, иккинчисини пайванд эттинг.*

Байтда муаммонинг ечими «бағрим» сўзи билан боғлиқлигига ишора мавжуд. Яъни «бағрим» بغريم сўзининг бош ва охири ҳарфларини искот қилсак غرى қолади. Байтдаги «икки» сонининг ҳарфий ифодаси «ب»дир. Ана шу «ب»ни ҳосил бўлган сўзга «пайванд» қилсак غريب исми ҳосил бўлади.

Навоийнинг «Ҳайратул-аброр» достонининг саккизинчи мақолоти сарлавҳасида ҳам «ташбеҳ» ва «ҳисоб» усули амали асосида «вафо» сўзи муаммо қилинганки, унинг ечими мавжуд рамз ва ишоратлар моҳиятининг мазмунини тушуниб етиш ва аниқлаш билан бевосита боғлиқ. Шоир ўз замонида «вафо» каби улуғ неъматнинг тобора йўқликка юз тутиб, вафодор кишиларнинг ноёб бўлиб топилмас даражада эканини куюниб ёзади. «Вафо бобидаким, «و – вов»и семурғ «س – син»ининг даҳякидек ниҳондур ва «ف – фо»си Қоф тоғи остидаги «ف»дек аён ва «ا – алиф»и «کيا – кимё» тубидаги «алиф» нишонаси ва нуктаси «меҳри гиёҳ бўтасининг дона»си. Бас, буларни тамаъ қилгон кишининг иши сув сатҳида югурмак бўлғай ва қора ерда кема сурмак.

Бу имо-ишоралардан шундай хулоса чиқариш мумкинки, вафо وفا нинг و ҳарфи «симурғ» سيمرغ сўзидаги س нинг даҳяки, яъни ўндан бири (س ҳарфининг рақамий тенглиги олтимиш бўлиб, унинг ўндан бири олти ҳисобланади. вов – و ҳарфи ҳам олтига тенг. Семурғ номи бору ўзи йўқ афсонавий қуш). ف сўзининг охириги ҳарфи (Бу ҳам афсонавий тоғ бўлиб, фақат номи мавжуд, ўзи йўқ). «Вафо» сўзининг алифи کیا сўзининг остидаги алиф бўлиб, у ҳам камёб. Фе – ف ҳарфининг нуктаси эса «меҳригиёҳ дарахтининг дона»си. Демак, меҳригиёҳ дарахти ҳам йўқ нарсас. Шундай экан, уларни ахтармак, йўқ нарсани қидириб вақтни зое кетказмак билан баробар, демоқчи шоир.

Навоий ана шундай рамзий ишоралар орқали ўз замонида йўқолиб бораётган «вафо» сўзига тавсиф беради ва уни семурғ, қоф тоғи, меҳригиёҳ каби номи бору ўзи йўқ бўлган мубҳамларга тенглаштиради.

Муаммо қоидаларининг «тахлил», «таркиб», «талмех», «тасҳиф» каби усулларида истифода этиб яратилган муаммолар Навоийнинг «Фарҳод ва Ширин» достонида ҳам учрайди. Достон қаҳрамони Фарҳод исмини муаммо йўли билан икки хил изоҳлаш мумкин эканини таникли адабиётшунос олим Н.М.Маллаев айтиб ўтган эди.

جماليدين كورونگاچ فر شاهي
 بو فردين يارودي مه تا بماهي
 قويوب يوز همت و اقبال و دولت
 همول فر سايه سيدين تاپتي زينت.

Мисралардаги فر شاهي дан فر ни ва فرهاد ҳисоб сўзларидан бош ҳарфларни олиб, уларни бирлаштирсак, яъни, «исқот» ва «таълиф» амалларига асослансак فرهاد исми ҳосил бўлади.

Худди шу усул қуйидаги байтда ҳам қўлланилган:

فراق و رشك و هجر و آه ايله درد
 بيرار خرف ابتاديدين ايلايان فرد.

Яъни биринчи мисра таркибидаги درد فرهاد исми ҳосил бўлади.

Алишер Навоийнинг эллик иккита ўзбек тилидаги муаммоси унинг «Наводируш шабоб» девони таркибига киритилган. «Ҳилол» номига айтилган муаммо шуларнинг биридир:

كونكولم حلاك بولدى چو عشقنكنى باشلا دى
اخر باشيدا هر نيكيم بار ايردى تاشلا دى.

Муаммонинг ечими учун диққатни **كونكول** ва **حلاك** сўзларига қаратиш лозим. **كونكول** дан **ل** чиқарилса, у ҳалок бўлади, яъни **كونك** қолади. **حلاك** сўзининг «охир бошидаги ҳар неким бор эрди, ташлади» мисраси ишорасига кўра «**ك**»ни олиб ташласак, **حلا** қолади. Аввал чиқариб олинган «**ل**» ни **حلا** га уланса, **ل حلا** номи ҳосил бўлади. (Муаммонинг ечими қоидаларига кўра муаммо қилинаётган сўздаги ҳаракатлар ўрнини алмаштириш мумкин).

«Бобур» исмига айтилган мана бу муаммонинг ечимида эса муаммо қоидаларидан «ҳисоб», «искот», «табдил» ва «таълиф» усулларига амал қилиш талаб қилинади:

ايشيگينگ آستانىغا قويوبان ايكي يوزومنى
اوپاي گاهى تواضع بيرلا سورتاي گاه كوزومنى.

Муаммо қилинаётган номни топиш учун аввало, «табдил» амалига асосланиб **ايشيک** сўзини унинг арабийсига, яъни **باب** сўзига алмаштирилади ва «искот» усули асосида унинг «**ب**»сини ташлаб **با** си олинади. Ҳисоб амалига кўра, **ايكى** рақамининг ҳарфий ифодаси «**ب**» **ر** «**ر**» ники эса **ايكى** рақамининг ҳарфий ифодаси «**ب**» **ر** «**ر**» ҳарфларидир. Ҳарфларни «таълиф» амали асосида улаб ёзсак **بابر** номи ҳосил бўлади.

Қуйидаги муаммо эса муаммо айтиш қоидаларидан «тасмия» усулига асосланган:

(ا) الف توغرى بولگانی اوچون جاندا يشايدى
(و) واو ايكرى بولگانی اوچون خوندا يشايدى.

Байтда «жон» ва «хун» сўзлари муаммонинг ечимига ишора сифатида берилган. Алиф тўғри бўлгани сабабли инсон учун азиз бўлган **جان** нинг ўртасида яшайди. Вов эгри бўлгани учун **خون** нинг, яъни қоннинг ўртасига яширинган. дея инсоннинг яхши ва ёмон амалларига ишора қилинади. Муаммога «ҳалоллик, тўғрилиқ, инсонга ҳурмат бахт келтиради; эгрилик, ёмонлик эса разолатга бошлайди», деган маъно сингдирилган.

Мана бу муаммо муаммо битиш қоидаларидан «ҳисоб» усулига асосланган:

قاواقنى سيندوروب التى دانه الغيل
كه بونى انگا قوشوب يانا سالغيل.

Муаммонинг ечимини топиш учун **قاواق** сўзини «парчалаб» ундан олтини, яъни **و** ни (**و** нинг рақамий тенглиги **6**) олиб, унга бирни, яъни алифни қўшиш керак. Шунда **7** ҳосил бўлади. **7** рақамининг ҳарфий ифодаси «**ز**»дир. «**ز**» ўрнига «**ز**» ҳарфини қўйиб ўқисак **قازاق** исми ҳосил бўлади.

Муаммо жанрининг тараққийси бу шеърӣй шаклда танқидий фикрларни ифодалаш имконини ҳам берди. Адабиётшунос А.Иброҳимов Зайниддин Восифийнинг муаммо жанридан фойдаланиб Кўчқинчixonнинг муҳрдор вазири Юсуф Маломатийни қаттиқ ҳажв қилганини ёзади. Ёнгирма бир байтдан иборат ушбу муаммо – ҳажвия таркибида бешта сўзга айтилган муаммо мавжуд (*Иброҳимов А. XVI аср ўзбек адабиётининг асосий хусусиятлари. Т. 1976. 115–116-бетлар*). Мазкур шеърда шеърӣй шакл масаласида четга чиқилган бўлса-да, аммо муаммо айтиш ва ечишнинг барча қонун-қоидаларига тўла амал қилинган. Шеър муаммонависликнинг янгича бир кўриниши сифатида ҳамда ҳажвий сўзларни муаммога киритиш нуқтаи назаридан аҳамиятлидир.

Хуллас, муаммо жанри адабиётимизда мавжуд бадий воситаларни шеърда моҳирона қўллай билиш, ҳозиржавоблик, ақлни пешлаш, тафаккур доирасини кенгайтириш, яширинган ғояни муаммо қоидалари асосида ечиш ва бу йўл билан китобхон руҳиятини кўтариш воситаси сифатида ўз вақтида жуда муҳим роль ўйнайди.

1-топшириқ. Қуйидаги муаммоларни ўқинг, дафтарингизга кўчириб ёзинг. Муаммонинг маъносини чақиб, муаммо яратишнинг қандай қоидаларига амал қилинганини аниқланг ва шу асосда унинг ечимини топинг:

چشم تو مرا دید و منش بیک ندیدم
چون سیر بوبینم ز تو انست امیدم.

Мазмуни: Кўзинг мени кўрди, мен уни яхши кўра олмадим. Сендан умидим шуки, кўзларингни тўйгунча кўрсам.

Муаммо Навоӣ Самарқандда эканида кекса шоир Алоӣ Шоӣӣй томонидан «Навоӣй» исмига айтилган. Муаммонинг ечими учун таянч сўзлар:

چشم – араб тилида عین («Искот» усулидан фойдаланинг)

مرا – араб тилида لی (ли)

سیر – (сер) сўзининг шаклдоши

جان قوشی چو بولوی دانه حالینغا زار
شاد اولدی و خلقه ایلادی زلفینی یار.

Мазкур муаммо Навоӣй томонидан «шоҳ» сўзига айтилган.

گردنی طره دین تا آجتی ماهیم
پریشان قیلدی فی الحال آنی Аһим.

Бу муаммо Навоӣй томонидан «Тоҳир» исмига айтилган.

هم قاشی بیرلا عارضی خوش ایرور
هم کوزی بیرلا قدی دلکش ایرور.

Мазкур муаммо Навоӣй томонидан «Одил» исмига айтилган.

2-топширик. Ўзингиз билган, эшитган муаммолардан ҳам намуналар ёзинг ва счимини топишга ҳаракат қилинг.

Туюқ

Бу шеърый шакл ўзбек адабиётига хос жанр бўлиб, унинг илдизи турк халқининг оғзаки ижодига бориб тақалади. Туюқ ва унинг айрим хусусиятлари ҳақидаги дастлабки маълумот Алишер Навоийга тааллуқлидир. У ўзининг «Мезонул-авзон» асарида «*Туюғ икки байтқа муқаррардур ва сайъ қилурларким, тажнис айтилғай ва ул вазн рамали мусаддаси мақсурдур*» дея таъриф бериб ўтган. Шоир туюқ жанрининг турк улуси, хусусан, чигатой халқи орасида кенг тарқалгани, мажлисларда чиройли ва нозик сўз ўйини сифатида истифода этилганини уқтиради. Навоийнинг бу фикрлари Бобур томонидан янада такомиллаштирилган. Бобур ўзининг «Рисолаи аруз» асарида туюқнинг тўрт мисраси ҳам тажнис асосига қурилиши мумкинлиги ва янги шакл – «*туюғ-қитъа*» шаклининг мавжудлиги ҳақида хабар беради. Катта адабиётшунос Б.Валихўжаевнинг таъкидлашича, бундай қитъа-туюқнинг чиройли намунаси Мунис Хоразмий ижодида ҳам мавжуд. Шунингдек, Бобур туюқнинг тажниссиз шакли бўлиши ҳам мумкин эканини айтиб ўтган. Бундай туюқлар рубойига яқин туради.

Туюқ жанри халқ оғзаки ижодига ниҳоятда яқин бўлгани сабаб XV асрда Хуросон ва Моварауннаҳр туркий халқлари орасида жуда кенг тарқалган. Унинг дастлабки чиройли намуналари Саккокий ва Атоний ижодида учрайди. Гарчи уларнинг туюқларидан намуналар бизгача етиб келмаган бўлса-да, лекин омоним сўзлардан моҳирона истифода этиб яратилган ғазаллари таркибидаги мисралар туюқ жанрига намунали мисол бўла олади:

گر هجرينگ اوتى جان و جگرگا ياقا كىلدى
جانيمغا نى خوش شربت وصلينگ ياقا كىلدى
هجر اوتى نيچه مجروح ايتيب بوردى جكرنى
وصلينگ بو شفا مرهمينى خوش ياقا كىلدى.

Навоийнинг «Мезонул-авзон» асарида келтирилган мана бу туюғни ҳам бу жанрнинг характерли намунаси ҳисобланади:

يارب اول شهودو شكر يا لېمودور
يا مگر شهنو شكر يا نيمودور
جانيما ييوسته ناوك اتغالى
عمره اوقين قاشيغا يا لب مودور

Саккокий мисраларида «ёқмоқ» феълидан тажнис сифатида истифода этилган бўлса, Навоий туюғининг радифини «ёлабмудур» омоним сўзи ташкил қилади. Ҳар икки шоир ҳам мазкур лафзларни турли маъноларда

қўлаб тажнис санъатининг ажойиб намунасини яратишга муваффақ бўлганлар.

Саккокий шеърининг биринчи мисрасида «ёқмоқ» сўзи «ёндирмоқ» маъносида, иккинчи мисрада «ёқимли», «хуш ёқмоқ» ва тўртинчи мисрада «суртмоқ», «суркамоқ» маъноларида қўлланилган.

Навоий туюғининг биринчи мисрасида «ёлабмудур» сўзи «ёки лабмудур», иккинчи мисрада «ялабмудур», тўртинчи мисрада «ўқни ёйга жойламоқ», яъни «ёламоқ» маъноларида қўлланилган.

Алишер Навоий маҳоратининг янги қирраларини намоёйиш этувчи ўн учта туюғи унинг «Бадосъул-васат» девони таркибига киритилган. Унинг туюқ жанрини қай даражада санъаткорона эгаллаганини қуйидаги мисолда ҳам кўриш мумкин:

چرخ تارتیب حنجر هجران بوتون
قويمادی بیر زره باغریمنی بوتون
تونگا باریب بیزنی بیحال ایلا دینک
نی بلالیغ تون ایمیش یارب یو تون.

Шеърда «бутун» сўзининг омоним шаклларида фойдаланилиб ажойиб сўз ўйини уюштирилган. Мисраларда «бутун» сўзи уч хил 1) жамики; 2) тўлик; 3) бу кеча маъноларини ифодалаб келмоқда.

Ўзбек мумтоз адабиёти лирикасининг оригинал жанри бўлмиш туюқнинг энг ёрқин намуналари Лутфий ижодида учрайди. Шоир тажнис сўзлардан моҳирона истифода этиб, шу сўзлар воситасида ажойиб сўз ўйинларини уюштиришга муваффақ бўлган. Унинг қаламидан тўкилган мисралар туюқ жанрининг бетакфур намуналари ҳисобланади. Шоирнинг йигирмадан ортиқ туюғи бизгача етиб келган. Қуйидаги туюқ ана шуларнинг биридир:

کرچه قوروتماس کوزومینک باشینی
حق اوزون قیلسون اول آیینک باشینی
یغلاما کوپ بو وجودنیک عشق اونہی
نی قوروغین قویغوسی نی باشینی.

Мисраларда «ёш» сўзи уч ўринида уч хил 1) кўз ёши; 2) умр; 3) ҳўл маъноларини ифодаламоқда.

Шоирнинг мана бу туюғи ҳам мазкур шаклнинг гўзал намунаси ҳисобланади:

چرخ کجرفتار ایلیدین یازامین
چیقمانیم هجران قیشیدین یازا مین
بیر مینى یارلیق بیلا یاد ایتماس اول
هر نیچه اول شهکه قوللوق یازامین.

Мазкур туюқда ҳам «ёзамен» – «адашмоқ», «саргардон бўлмоқ», «ёз фасли» ва «ёзмок» маъноларида қўлланилган.

Шоирлар туюк учун тажнис сўзини танлашда баъзан араб ёки форс тилидаги омоним сўзлардан ҳам истифода этганлар. Чунончи, Лутфийнинг қуйидаги туюғи араб тилидаги «ол» (қизил) сўзининг омонимлари асосига қурилгани ва шоирнинг янги топилган ижод намунаси сифатида эътиборга лойиқ:

مین کونگول بیردیم ینگاقینک آلینه
بولمادیم واقف بو مکرو آلینه
ایمدی لابود چاره یوق کورمک کیراک
هر نی تینگری سالمیش اولسا آلینه.

Кўринадики, «олина» сўзи биринчи мисрада «қизил». иккинчисида «ҳийла», тўртинчисида «пешанага битилганини кўрмоқ» маъноларини ифодалаб келмоқда.

Туюк жанрининг диққатга сазовор намуналари Бобур ижодида ҳам мавжуд. Шоир «ёқилди» сўзининг «ёйдек эгмоқ», «ўтга ёқмоқ», «баён айламоқ» каби омонимларидан истифода этиб санъаткорона тажнис яратишга, сўз ўйинини уюштиришга муваффақ бўлган:

قدیمنی فراق محنتی یا قیلدی
کونگول غم و اندوه اوتیغا یاقیلدی
حالیمنی سباغه آیتیب ایردیم ای گل
بیلمان سنکا شرح قیلмаدی یا قیلدی.

Бобурнинг мана бу туюғи ҳам тажнис санъатининг чиройли намунаси ҳисобланади:

مینى بیحال ایلاگان یار آی دورور
کیم آنینک وصلی منگا یارایدورور
گر وصلی بولماسا کیتار بیریم
یا خراسان یا خطا یا رایدورور.

Мисраларда «ёройдурур» сўзи уч хил – 1) «ёрим ойдек», 2) «ярамоқ», 3) «Рай шаҳри» маъноларида қўлланилган.

Туюк жанри Навоийдан кейин яшаб ижод этган шоирлар томонидан ҳам муваффақият билан қўлланилди.

شمع یانکلیغ یانادور باتیمندا اوت
کوز باتیمدین بیر یوزیدا اوندی اوت
قان یاشیم قیلدی یولونکنی لاله زار
مونجه تقصیر ایلادیم قانیمدین اوت.

Мазкур туюк Фазлий Намангоний қаламига мансуб бўлиб «ўт» сўзи «олов», «ўт-ўлан», «кечирмоқ» маъноларида қўлланилган.

Туяқлар, айниқса, қўлёзма баёзлар таркибида кўп учрайди. Мирзо, Искандар Мирзо, Абубакр Мирзо, Азми, Огаҳий, Мажруҳ, Кобилий ва бошқа шоирлар мазкур жанрнинг санъаткорона ижод қилинган кўплаб намуналарини яратдилар.

Тажнис

Тажнис – лафзий санъатлардан бири бўлиб, «бирор нарса билан ўхшаш бўлмақ» деган маънони англатади. Қадимда тажнис «*жасинас*» деб ҳам юритилган. Бу санъат шеър байтида келтирилган маънан ҳар хил, аммо шаклан ўхшаш икки сўз орқали муайян фикр, лавҳа ёки тимсолни таъсирчан ифодалаш учун хизмат қилади. Тажнис санъатининг ўзига хос хусусияти шундаки, у туркий адабиётда вужудга келган туяқ жанрининг шаклланишига сабаб бўлган, ривожини таъминлаган.

Тажниснинг «*тажниси том*», «*тажниси ноқис*» ва «*тажниси мураккаб*» каби турлари мавжуд. «*Тажниси том*» – «*тўлиқ тажнис*» деб ҳам аталади. Бунда сўзнинг ёзилиши ва талаффузи бир хил, лекин маъноси ҳар хил бўлади.

«*Тажниси ноқис*» ўз номидан ҳам англашилиб турганидек, нуқсонли, тўлиқ бўлмаган тажнисдир. Тажниснинг бу кўриниши «*муҳарраф* – *ҳарфли*» деб ҳам аталади. Санъатнинг бу турида жинсдош сўзлар тўлиқ тажнис бўла олмайди, яъни тажнисли сўзларнинг ёзилиши бирдай, аммо ҳаракатли ҳарфларда (унлиларда) тафовут бўлади, шу сабаб маъно ҳам турлича чиқади.

«*Тажниси мураккаб*»да эса жинсдош сўзларнинг бири алоҳида ва иккинчиси икки ёки ундан ортиқ сўздан иборат бўлади.

Навоийнинг маъна бу туяғи тажниси томининг энг яхши намуналаридан бири ҳисобланади:

چون پرى و حوردور آتىنك بىگىم
صرعت ايجرا ديو ايرور آتىنك بىگىم
هر حذنگىگىم اولوس آندىن قاچار
ئاتوان جانىم سارى آتىنك بىگىم.

Мисраларда «отинг» сўзи уч хил маъноларда истифода этилган: 1) исм: 2) от (уй ҳайвони); 3) отмоқ.

Мана бу мисралар Хўжадий каламига мансуб бўлиб, тажниси мураккаб санъатининг етук намунасидир:

يوزونگنى حق جهان گلزارى قىلدى
يوزونگنى كوردى و گل زارى قىلدى.

Шоир байтда *گل زارى* ва *گلزارى* шаклдош сўзларини уюштириш орқали тажниси томининг тажниси мураккаб турини ясашга муваффақ бўлган. Тажниснинг «*ёзув тажниси*» маъносини ифодаловчи «*хатти тажнис*» тури

ҳам мавжуд. Унга кўра тажнис қилинаётган сўзлар нуқталарнинг миқдори ёхуд қўйилиш ўрни жиҳатидан бир-биридан фарқланади. Санъатнинг бу хил намунаси Хўжандий, Гадоий, Лутфий, Навоий ва бошқа шоирлар ижодида кенг қўлланилган. Саййид Қосимийнинг қуйидаги мисралари мазкур санъатнинг гўзал намунасидир:

الـيـب پندىمنى سىن اى مرد عاقل
زمانى بولماغىل حىمتدا غافل.

Мувашшаҳ

Кўлёзма баёзлар таркибида кўп учрайдиган, ҳарфларга асосланган шеърӣ санъатлардан бири *мувашшаҳ*дир. У арабча «*ташвеҳ*» сўзидан олинган бўлиб, асоси «*вашшаҳа*» (وشه) «*белни боғламоқ*», «*безамоқ*», «*зийнатламоқ*» маъноларида келиб, шу асосда موشح сўзи ясалган. Бу жанр эмас, шеърӣ шаклдир, шу сабаб ғазал, мухаммас, мусамман, мустаҳзод, маснавий каби жанрларда яратилиши мумкин. Мувашшаҳнинг ҳар бир мисра, байт ёхуд бандининг бошланиш ҳарфлари сирасидан шоир кўнглида яширин бўлган бирор кимсанинг номи келиб чиқади. Баъзан исм мисралар таркибидаги сўзлар орасига яширинган бўлади. Бундай ҳолда мувашшаҳ муаммо усулида счилади. Шеърнинг охириги байт ёки бандида унинг мувашшаҳ усулида битилганига ишора қилиб ўтилади.

Мувашшаҳнинг келиб чиқиши ҳақида турли фикрлар мавжуд. Чунончи рус шарқшунос олими И.Ю.Крачковскийнинг ёзишча, илк мувашшаҳ, унинг шакли шамойили ва муайян тартибда тузилиши (системаси) борасидаги фикрлар X асрда Арабистонда яшаб ижод этган шоир Муқаддам ибн Муъафа ал-Қабрий қаламига мансуб (*Крачковский И.Ю. Избранные сочинения. М. –Л., 1956. 512-бет*).

Ўзбек адабиётида эса дастлабки мувашшаҳларнинг қачон яратилгани борасидаги маълумотларга эга эмасмиз. Кўлёзма баёзлар таркибида учрайдиган Мушфикий, Толеъ, Хизватий, Мунис, Оғаҳий, Зорий, Увайсий, Муқимий, Фуркат, Роқим, Вали, Доий, Камий, Қорий, Мирзо Содик, Ҳавоий қаламларига мансуб мувашшаҳлардан англашилшича, бу шеърӣ шакл адабиётимизда XVIII–XIX асрларда анча кенг тарқалган. Чунончи, Ўзбекистон Фанлар академияси Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти хазинасида 7586-ҳужжат рақами остида сақланаётган кўлёзма баёз таркибида Мирзо Содикнинг «*мувашшаҳи мусамман*»и мавжуд бўлиб, унинг ҳар банди бошланиш мисралари ҳарфлари сирасида «Бибиноз» исми келиб чиқади.

Қўкон адабиёти музейи фондида 299-ҳужжат рақами билан сақланаётган кўлёзма баёз таркибидаги мана бу мувашшаҳдан эса «Малакзод» исми келиб чиқади. Мувашшаҳ ғазал жанрида битилган:

منور عارضینکدین نور حق جانا هویدادور
 کلامینک چون مسیح دلبراکیم روح افزادور
 لبینک یاقوت احمرکیم حقیقت کانیدین چیقان
 تیشینک هر دانه سی ای مهلقا بیر در بیضادور.
 کوزینگ مردملاری عاشق ایلین قانین توکماقغه
 که هر قایمینی ایلکیدا نیچه شمشیر برادور
 زمین و آسمان اهلی کورای دیب ای جمالینکنی
 یوزینگ کورسات کرم ایلاب ایشی سنگا تولدور
 آپیلغاچ سوزگا لعلینگ هر طرف شهد شکر ساچغای
 بیریب دل مردلارغا ینگیدین جان ایتگای احیادور
 نما دم روشن اولغای ای پری گلزار حسنینگ خوب
 جهان بلبلاری شام و صبا وصالینگا گویادور
 ترخم ایلاگیل افتاده حالیمغا ایا میرزا
 سینی دیب بیر کونی بول بشیم اوزره نیچه سودادور

Собик Кўлёмалар институти, ҳозирда Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти Ҳамид Сулаймон фондида 88-ҳужжат рақами билан сақланаётган кўлёмза баъз таркибида ҳам Шавкийнинг мустаҳзод жанрида ёзилган мувашшаҳи мавжуд. Унинг ҳар бир банди бош ҳарфларидан ва ҳар бир байтидан «таъмия», яъни муаммо йўли билан «Дилбари жонам», «Бобо Аҳмад», «Сурури донам» ва яна «Бобо Аҳмад» исмлари келиб чиқади. Бу мувашшаҳнинг мураккаб тури бўлиб, адабиётимиз тарихида жуда кам учрайди.

Жаҳон Отин Увайсийнинг куйидаги муаммоси ҳам мувашшаҳ усулида яратилган бўлиб, унда шоирнинг исми «жаҳон» сўзи яширинган:

(ج) جيم و (ه) ها و (ا) الف کيم مين کيم و ردینک یوکی بیا
 دليما نقطه سی بغريمدا داغيم لایق خون مين.

Харфий санъат асосига қурилган ушбу мувашшаҳи муаммонинг биринчи мисрасидаги ҳарфлар сирасидан **جها** ҳосил бўлади. Иккинчи мисрасидаги «дилимда нуктаси, бағримда доғи» ибораларида **ن** – нун ҳарфига ишора мавжуд. **جها** ёнига **ن** қўйилса **جهان** исми келиб чиқади.

Хуллас, мувашшаҳ ғазал, рубойи, фард жанрлари сингари ҳозирда ҳам замонавий шоирлар ижодида муваффақият билан қўлланилмоқда.

1-топширик. Мувашшаҳ намуналаридан (у замонавий мувашшаҳ ҳам бўлиши мумкин) бўлганларингизни араб имлосида кўчириб ёзинг. Ўзингиз ҳам ўз исмингизга ёки ўртоқларингиз исмига мувашшаҳ бита olasизми? Ҳаракат қилиб кўринг.

Луғз ва чистон

Луғз – муаммога ўхшаш шеърӣ санъатлардан биридир. Фарқи шундаки, луғз савол гарзида тузилади ва шу томони билан у чистонга ҳам ўхшаб кетади. Лекин луғз чистонга нисбатан ҳажман каттароқ бўлади. Луғзнинг хусусиятларидан бири шундаки, унда бирор нарса санъаткорона нозиклик билан шеърӣ тасвир қилинади. Тасвирдан ўша нарса ёки предметнинг хусусиятларини фаҳмлаб олиш талаб қилинади. Луғзнинг дастлабки намуналари форс-тожик адабиёти намояндалари Рудакий, Мушфикий, XI аср шоири Манучехрий ижодларида учрайди. Уларнинг луғзлари «камон», «тийғ» каби предметлар тавсифига бағишланган.

Ўзбек адабиётида луғз жанр сифатида кенг тарқалган эмас. Унинг айрим намуналари Алишер Навоий ижодида учрайди. Шоирнинг ўзбек тилидаги ўнга луғзи унинг иккинчи девони «Наводирун-нихоя» таркибида мавжуд.

Бирор нарса ёхуд ҳодисанинг характер ва белгиларини санъаткорона шеърӣ таъриф – тавсиф этиш орқали китобхонни уни топишга далолат қиладиган шеър – *чистондир*. Чистон форсий сўз бўлиб, *чист – нима, он – у, у нима?* деган сўз бирикмасидан ташкил топган. Чистон халқ оғзаки ижоди замирида вужудга келган бўлиб топишмоқларга яқин туради. Қадимда уни луғз деб ҳам атаганлар. Чистон жанрида битилган шеър кўпинча тўрт, олти, баъзан ўн мисрадан иборат бўлади. Ўзбек адабиётида чистоннинг дастлабки намуналари Алишер Навоий томонидан яратилган. Унинг «Микроз» – «қайчи» номига айтилган чистони бу жанрнинг яхши намуналаридан бири бўлиб ҳисобланади. Унда қайчининг хусусиятлари тавсифланади:

На қушлар эркин аларким, бирордур қаноти,

Қанотининг учида ҳар бирисига минқор.

Бирор аёғлари ҳам бору турфароқ буким,

Аёғ учида бирор кўз ҳам эттилар изҳор.

Қачон аёқларин алмаштирурлар ул соат,

Қанот урарга бўлурлар тоюрдек тайёр.

Қанот кўн урмоқ ила бир қари учарлари йўқ,

Учарда гарчи қаридур аларга истизҳор.

Навоий чистонлари «қалам», «танга», «ўқ», «анор» ва бошқа предметлар тасвир-тавсифига бағишлаб айтилган бўлиб, улардан шоирнинг кузатувчанлик ҳофизасининг нақадар теран экани англашилади. Чистон жанри ижтимоий-сиёсий ва фалсафий масалаларни образли қилиб ифодалашда ҳам қулай лирик тур бўлиб ҳисобланади. Навоийнинг «анор»га бағишлаб айтган чистони ижтимоий мазмунинини чуқурлиги билан алоҳида ажралиб туради.

На мижмардур, тўла ахгар, вале ул мижмар андоми,

Эрур сунъ илгидин гоҳе мусаддас, гоҳ мусамман ҳам.

Чикар равзандин ахгар дудию бу турфақим, онинг

Ўтига дуд йўқтур, мижмарига балки равзан ҳам.

*Ўту миҳмар дема, бор ул садафким, дурларин онинг
Эвурди қонга даврони мушаъбид, чархи нурфан ҳам.
Агар бу навъ эмас, бас не учун бармоқ кучи бирла
Бўшар жисми, оқар қони, анга мажруҳ бўлуб тан ҳам.
Нечаким табъи норидур ва лекин меъда нориға,
Берур таскин, мунунг нафъин топибмен соқсан мен ҳам.*

Чистонлар Навоийдан кейин ҳам яратилган. Увайсий, Огаҳий, Узлат, Абдуғафур ва бошқа шоирларнинг маҳорат билан битган чистонлари қўлзма баёзлар таркибидан кенг ўрин олган. Қуйидаги чистонда (муаллифи номаълум) лабга қўйиб чалинадиган «чанг» асбоби тасвирланган:

*Ул на луббатдур дегил эй зуфунун,
Боши эгри, ҳолати бўлмиш забун.
Моҳвашлар лаълин ўпмак чогида,
Нола айлар хоҳ куну хоҳ тун.*

Кўринадикки, чистонда тавсиф-тасвир асосий ўринни тутати, муаммода эса маъно биринчи ўринда туради. Ҳар икки жанр ўртасидаги яқинлик чистоннинг ҳам (айримларининг), муаммонинг ҳам ечими бевосита абжад ҳисоби билан боғлиқлигида кўрилади. Қуйидаги чистон фикримизнинг далилидир:

عجب قوش کورمیشام باشی اوچ یوز
بیلی یتیش ایاغی هم ایکی یوز.

Чистонда тасвирланаётган нарсa номини топиш учун келтирилган рақамларнинг ҳарфий ифодасини топиб ўрнига қўйиш ва уларни улаб ўқиш керак.

Чунончи, *یوز* абжад ҳисобида *ش* ҳарфини, *ع* ҳарфини, *ایکی* *ر* ҳарфини ифодалайди. Ҳосил бўлган ҳарфларни уласак *شعر* сўзи ҳосил бўлади. Демак, чистон шеър сўзига айтилган экан.

Мана бу чистон Огаҳий томонидан айтилган бўлиб, унда исми бору ўзи унутилаёзган «вафо» сўзи яширинган.

اول نه ینکلیغ طرفه قوشکیم آلتیدور آنینک باشی
طرفه راق بوکیم ایاق بیردور قنات سکسان انگا
کرچه آنینک بو زمان اهلی ارا باردور اتی
لیک یوقلوع اثیانی ایچرادور مسکن انگا

Чистонда тасвирланишича, қушнинг боши олти – бу абжад ҳисобида «*و*» ҳарфини ифодалайди, каноти саксон – бу «*ف*» ҳарфини беради, аёк бир – «*ا*» ҳарфини ифодалайди. Ҳарфларни бирлаштирсак *وفا* сўзи келиб чиқади. Кўринадикки, вафо сўзи шеърда айтилганидек 6, 8, 1 рақамлари ичига яширинган.

Чистонлар насрда ҳам ёзилиши мумкин:

چست آنکه فلک رفتار دایما ره رود قدم نرند

Таржимаси: Бу нимаки, осмон фалакнинг юришидан (айланишидан) у ўйинда. У доимо йўл юради-ю, лекин кадам босмайди.

Мазкур чистондаги тасвир ва тавсиф осмонда сузиб юрувчи булутларга қаратилган.

Хуллас, чистонлар яширин ҳолатда берилган нарса ёки предметнинг характерли белгиларини тасвирлаш орқали ўқувчини ўйлашга, тафаккур қилишга ундаб, улар хотирасининг ўсишига, зеҳнининг ўткирлашувига омил бўлган.

1-топширик. Қуйидаги чистонларни ўқинг, араб имлосида дафтарингизга кўчириб ёзинг ва жавобини топишга ҳаракат қилинг:

*Ул надурким, сабз тўнлуқ, ёз ёғочнинг бошида,
Қиш яланғоч айлағай барча халойиқ қошида.
Барча қушларнинг сўнгоки ичида,
Ул на қушдурким, сўнгоки тошида.*

*Ул надурким, бир келин ўзи чўтир,
Етти қат парда ичида мисли ҳур.*

*Икки маҳбубни кўрдим, иккисин киндиги бир,
Иккисин орасига тушсанг топадурсан қасир.*

2-топширик. Увайсийнинг яна қандай чистонларини биласиз?

Топишмоқлар

Топишмоқлар – халқ оғзаки ижодининг кенг тарқалган тури бўлиб, чистонларга яқин туради. Топишмоқларда асосга олинган бирон нарса унинг ўзига ўхшаш бўлган иккинчи бир нарсанинг хусусиятларидан келиб чиқилган ҳолда тасвир этилади, яъни ўша топилиши лозим бўлган предметнинг ўзига хос томонлари – белгиси, сифати маълум рамз, ишоралар орқали берилади. Ўқувчи топишмоқни ана шу ишоралар орқали ўйлаб топади. Топишмоқлар маълум бир предмет, нарса, муҳим сўз, шаҳар номлари ва бошқаларга қарата айтилиши мумкин. Кузатувлар топишмоқларнинг араб ҳарфлари уст ва остига қўйиладиган нукталар, уларнинг миқдорига қарата айтилиши мумкин эканлигини ҳам аниқлашга имкон берди. Қўлёзма баёзлар таркибида ана шундай топишмоқларнинг бирини учратдик. Топишмоқ матнини тўлиқ келтирамыз:

بىر ايکى اوچ بولادی تورث بولماس
تورتونچىنى عالمدا هيچ کيم بيلماس
شامغه باريب تاپديم اول اوچين
مصردا تاپماديم هيچ بيريسين
مندا بارو سندا بار ادمدا يوق
بلکه ادمدا ديمای عالمدا يوق

Мазкур топишмоқда араб ҳарфларига қўйиладиган нукталарнинг фақат учта бўлиши, «шом», «менда», «сенда» ва «йўқ» сўзларида уларнинг мазмундан келиб чиқилган ҳолда турли ўринларда ва керакли миқдорда қўйилганига ишора мавжуд.

Кўринадик, топишмоқлар ўқувчини синчковликка ундайди, кузатувчанлигини оширади, хотирасини мустаҳкамлайди, ҳаёлот уфқини кенгайтиришга хизмат қилади.

Биз юқорида кўриб ўтганларимиз айрим адабий жанр ва санъатлар бевосита араб ҳарфлари билан боғлиқ эди. Қўлёзма асарларни, жумладан, баёзлар таркибини кузатиш жараёнида бевосита арабий рақамлар билан боғлиқ бўлган санъат намуналарини ҳам учратишга муваффақ бўлдик. Бу хил санъат турлари рақамларни саноқ эмас, тартиб сон шаклида ўқилиши лозимлигини талаб қилади. Шеърий санъатнинг ушбу тури жуда кенг тарқалган эмас. Унинг айрим намуналари Хоразм адабий муҳитида тузилган қўлёзма баёзлар таркибига киритилган. Саъдий (Хоразмий), Шайх Низомий ва Мирзо Умар каби хоразмлик шоирлар ўз ижодларида бу санъат турини маҳорат билан қўллаганлар. Биргина мисол келтирамиз:

ز زلف خال خطت کويم ای مه تابان
۱ بنفشه ۲ عنبر ۳ ریحان
بدوری خال خطت
۱ بنفشه ۲ بسته ۳ حیران

Шеърни шу туришда ўқилганда нимадир етишмаётгандек кўринади. Аслида у мукамал шеър бўлиб, сўзларни ўз ўрнига қўйиб ўқиш ўқувчиларга ҳавола қилинади. Шеърни тўғри ўқиш учун юқорида айтиб ўтганимиздек, унинг таркибида мавжуд рақамларни тартиб сон шаклида ўқиш лозим. Учинчи, чаладек кўринган мисра бошига эса иккинчи мисрадаги сўзлар (бинафша, анбар, райҳон) қўйиб ўқилади:

ز زلف حال خطت کويم ای مه تابان
یکوم بنفشه دووم عنبرو سوم ریحان
بنفشه و عنبرو ریحان بدوری خال خطت
یکوم شکسته دووم بسته سوم دیران

Хулоса ўрнида шунини таъкидлаш жоизки, мазкур жанрлар, шеърини шакл ва ҳарфий санъатларнинг барчаси бир-бири билан бевосита боғлиқ, бири иккинчисини тулдирди. Энг муҳими, уларнинг асосида абжод ҳисоби, таърих ётади.

Шундай экан, ўқувчи абжод ҳисобини яхши билиши, у билан боғлиқ санъатларни пухта эгаллаши лозим. Чунки булар ўзбек адабиёти тарихи билан, ўзбек шеърини билан боғлиқ масалаларни чуқур ўрганиш учун кенг йўл очди. Қўлёзма асарларнинг китобот тарихини аниқлашда, матнини тушуниш, мазмун моҳиятини англаб етиш масалаларида катта ёрдам беради. Шу билан бирга мазкур санъатлар ўз даврининг кроссворди (бош қотирмаси) ролини ҳам бажарадики, улар ўқувчилар тафаккурини доирасини

кенгайтиришга, билим даражасини оширишга, мушоҳадаларини бойитишга, ақлларини пешлашга хизмат қилади.

1-топширик. Қуйидаги шеърларни араб алифбосига ўғиринг ва дафтарингизга кўчириб ёзинг. Улар қайси шеърий санъат намунаси ҳисобланади? Ёчимини қандай усуллар ила амалга ошириш мумкин?

*Банда белида бор бир гавҳар,
Икки қил они эй қарампарвар.*

(Огаҳий)

Таянч тушунча: «Банда» сўзи арабча عبد (абд) бўлади. Шеърнинг ечимини топишда сўздаги ҳаракат белгилари ўрнини алмаштириш мумкин.

2-топширик. Қуйидаги муаммо Алишер Навоий томонидан Ниёз исмига айтилган. Муаммонинг ечимини топинг.

*يوزىنى كورما كوزوم هر دم آقار ياشى آينىك
اول قوياشدور شمع و ايكى قاشى مناقشى آينىك.*

Таянч тушунча: Қўёш араб тилида عين деб ҳам аталади. Ишорага кўра عين сўзидан ع чиқарилади. Минқош (шам пилиги кесиладиган кайчига ўхшаш мослама) билан عين даги ن қайчиланиб ع ўрнига қўйилиши лозим. Шунда қандай сўз ҳосил бўлади? Энди قاش сўзидаги قاش ни ز билан алмаштиринг ва ع ни исқот қилинг.

3-топширик. Қуйидаги топишмоқларни эски ўзбек ёзувиге ўғиринг, жавобларни топинг ва дафтарингизга кўчириб ёзинг. Ўзингиз билган, эшитган топишмоқларни эски ўзбек ёзувиге ўғиринг.

*Ул надурким, пойи йўқ, юрса боши бирла юрар,
Юрганида хок сурмай, онча устолик қилар.*

*Ул надурким, шахддин тотлиқ эрур хумморга,
Ихтиёр этсам сотарни, кирмагай бозорга.*

*Ул надурким, икки дарёйи ажаб хунхордур,
Эл ҳалокин қасдига мавж урмишин кўрдум бу кун.
Ул на қушдурким уёсида, болалар ташқари,
Дон берур вақтидаги толпинмишин кўрдум букун.*

*Ул на гумбаздур эшиги туйнугидин йўқ нишон,
Неча сулгунпўш қизлар манзил айлабтур макон.
Синдируб гумбазни қизлар ҳолидин олсам хабар,
Юзларига нарда тортиглиқ тураблар бағри қон.*

*Ишқни билсанг, кўнгулда сақланур,
Мард эсанг албатта дилда сақла нур.
Мажнуни девонадин қилма дариг,
Бир сўзунг бирла нечалар сақланур.*

*Мухаббат мими, қошинг қофи, сабрим содин ул матъбуд,
Висолинг вови, қаддинг долини то айлади мавжуд.*

4-топширик. Қуйидаги жумланинг абжад ҳисобидан Абдуллахоннинг Қўлобни қўлга киритган вақти санасини чиқаринг.

فتخ ولايت كولا ب.

5-топширик. Қуйидаги жумла Абдуллахоннинг қайси кун, қайси ой ва нечанчи йил вафот этганини англатади.

شام شنيه دوم زماه رجب.

6-топширик. Қуйидаги иборадан Жомий вафот этган санани чиқаринг.

اشعار دلفريب.

7-топширик. Қуйидаги иборанинг абжад ҳисобидан Нисорийнинг шу номли тазкирасининг ёзилиш тарихини ҳосил қилинг.

مذکر احباب.

8-топширик. Огаҳий қаламига мансуб мана бу тўртлик қайси жанрга тааллуқли. Унда яширинган сўзни топинг:

Ул на дилбарқим, тани сиймин ўлуб,

Бадр янглиз сураму сиймосидур.

Хат битуб икки юзида сар басар,

Зийнатафзойи руҳи зебосидур.

Ислоҳ қилинган эски ўзбек ёзуви

Араб имлосига асосланган эски ўзбек ёзуви кўп минг, йилликлар давомида қўлланилиб келинди. Ота-боболаримиз ана шу ёзувда савод чиқарганлар. Лекин вақт ўтиши, замонлар ўзгариши, маданий ҳаётнинг юксалиши ва айниқса, Тошкент, Хива, Самарқанд, Когон, Қўқон (1868–1870) ва бошқа ерларда лито-типографиянинг ташкил этилиши араб ёзувида савод чиқаришда бирмунча мушкулликлар мавжуд эканини кўрсатди. Бу мушкулликлар асосан араб тилидан кириб ўзлашган сўзларнинг тарихий-этимологик асосда, яъни улар араб тилида қандай ҳарфлар иштирокида ёзилиб келинган бўлса, худди шу тарзда ёзилиши шарт экани ва бунини доимо ёдда тутиш лозимлиги каби масалаларда кўринар эди. Ана шу муайян мушкулликларни бартараф қилиш мақсадида ҳамда омманинг ёппасига саводхон қилиш масалаларини назарда тутган ҳолда 1921 йили араб ёзувида ислоҳ киритилди. Ислоҳ, асосан фақат араблар талаффузигагина хос бўлган олти «ёт» ҳарф *ص* *ض* *ط* *ظ* *ث* *ذ* нинг ёзувдан чиқариб ташланишда ўз ифодасини топди. Яъни, уларнинг ўрнига мазкур ҳарфларнинг ўрнини босувчи ҳарфлар- *ص* *ض* ҳарфлари учун *ت* ; *ط* ҳарфлари учун *ث* ; *ظ* ҳарфлари учун *ذ* ҳарфлари қўлланиладиган бўлди.

Шу билан бирга, эски ўзбек ёзувида илгари ифодаланмаган қисқа унлилар учун ҳам махсус белгилар қабул қилиниб, бундан буён улар матнларда ўзининг тўлиқ аксини топадиган бўлди.

Маълумки, эски ўзбек ёзувида و – вов ҳарфи илгари учта товушни (в, у, ў) ифодалар эди. Эндиликда уларнинг ҳар бирига махсус белгилар қабул қилинди. Ҳатто «нг» – نڭ ва «инг» – ینگ товуш бирикмалари учун мувофиқ келган ك ва ڭ ҳарфий шакллари ҳам қабул қилинди.

Ислоҳ қилинган ёзувда	Эски ёзувда	Ҳозирги товуш шакли
نه	ا	а
ئا	آ	о
نو	او	у
يو	او	ў
نى	اى	и
ئى	اى	э

Мисоллар:

سابيت ميسال	ثابت مثال	мисол, Собит
سه دا سنوېخ	صدا صبح	Садо, субҳ
زيکير زنه ليل	نکر نليل	зикр, залил
زامين زنه مير	ضامن ضمير	зомин, замир
زنه فەر زولمنه ت	ظفر ظلمت	Зафар, зулмат
تهر ريق تاهير	طريق طاهر	тариқ, Тоҳир

Мисоллар:

ته حمنه د نه بنه د	احمد ابد	Аҳмад, абад
نارناد ناپين	آزاد آيين	Озод, Ойдин
نوجماق نوچون	اوجماق اوچون	учмоқ, учун
نوتكير نوردينه ك	اوتكير اورديك	ўткир, ўрдак
نيشچی نيش	ايشچی ايش	ишчи, иш
نيشيك نيچكى	ايشيك ايچكى	эшик, эчки

Эслатма: эски ўзбек ёзувидаги йой ҳарфи ислоҳ қилинган ёзувда уч хил кўринишда ўз ифодасини топди.

Масалан: بيلم – بيلم تاي – تاي ايلم – ايلم

1-топшириқ. «А» ва «о» унли товушлари иштирок этган сўзлардан ўнтасини топиб, ислоҳ қилинган эски ўзбек имлосида ёзинг.

2-топшириқ. «У», «ў» ва «в» товушлари иштирок этган сўзлардан бештасини топиб ёзинг, сўнг улардан жумлалар тузиб, ислоҳ қилинган эски ўзбек ёзувида кўчириб ёзинг.

3-топшириқ. «И» ва «э» унли товушлари иштирок этган олтита жумла тузиб, ислоҳ қилинган эски ўзбек ёзувида ёзинг.

4-топшириқ. ڭ (нг) ва گ (инг) товуш бирикмалари иштирок этган ўнта сўз топиб, ислоҳ қилинган ёзувда ёзинг.

5-топширик. Қуйидаги сўзларни ислоҳ қилинган эски ўзбек алифбосида ёзинг.

Абёт, ахмар, атфол, афзун, андоза, асар, ибтидо, Иброҳим, инсон, Ислом, ирода, иштибоҳ, залил, зулф, зули, зариф, зобит, зиё, тараб, табобат, талаба, тайёр, тонди, якто, йироқ, япроқ, йигоч, йигламоқ, учувчи, учқун, уруш, ушбу, узум, унум, ўқчи, ўқувчи, ўроз, ўрин, ўрик, ўйнамоқ, олам, одам, обод, орол, Олим, оромгоҳ, орзу, кўндуз, ўрим, тўзум, танг, матонат, жавоб, дафтар, кўнгил, инсоф, муҳокама, шараф.

6-топширик. Қуйидаги матнни ҳозирги жорий имлога ўтиринг ҳамда ислоҳ қилинмаган эски ўзбек алифбоси асосида ёзинг:

نوربېكىستان شورالار مە ملە كە تېنىنگ، جە ننوبېدە جايلاشگان
حنومھنرىتلاردان بېرىدىر ئەھلىسى قە رىبب يىگىرمە مىللىيان كىشىنى تە شكىل قىلە
دى پايتە حتى تاشكە ند شە ھرى نە ھالىسى نىكى مىللىان كىشىدە ن زىئاد

7-топширик. Матнни ўқинг ва жорий ёзувга ўтириб ёзинг.

نېرك
باقچە دا بولۇلۇنڭ سايراشن تىنگلە دىم
تىنگلە گە چ نولتېرب نوزاق واقت ننگلە دىم
سايراردى نو بولبول كوگلىن داغلاردى
فە قە ت مېن «پە رە نجى- ناغو»سن ناگلاردىم

8-топширик. Матнни ислоҳ қилинган эски ўзбек алифбоси асосида ёзинг.

Тўзрилиқ

Айтишларича, қадим-қадим замонда бир подшо кошона қурдиришни ихтиёр этибди. У машҳур ҳунарманд усталарни ҳузурига чақириб, мақсадини айтибди. Усталар режа тузиб, энг тўзри, кам-қўсти йўқ баланд устун ахтаришиб, шаҳару қишлоқларни кезиб чиқишибди. Ниҳоят, ёлғиз яшовчи кекса аёл ховлисидаги азим теракни таплаганибди. Улар кампирга тилла тангалар бериб, теракни кесиб олиб кетибдилар. Уни саройнинг ўртасига ўрнатибдилар, зарҳал нақшлар билан ишлов берибдилар. Устун эса, сарой чиройини яна ҳам очиб юборибди. Сарой битгач, одамлар уни томоша қилгали келишибди. саройни кўриш учун келган кампир ҳам устунга қараб: «Тўзри ўсганинг учун ҳам мана шундай безаниб, эл эътиборини тортиб турибсан. Эгри бўлиб ўсганингда ўтин бўлиб, ёниб кул булардинг. Тўзрилиқ сенга шунчалар иззат-иқром бахш этди. Шу тўфайли мен ҳам йўқчиликдан қутулиб, турмушим яхшилангуб кетди» деган экан.

Демак, тўзрилиқ, ҳатоллик инсонни камолот сари етаклайди.

9-топшириқ. Қуйидаги матнни диққат қилиб ўқинг ва ислоҳ қилинган эски ўзбек ёзувига ўгириб кўчиринг. Матн мазмунини сўзлаб беринг.

Китоб бир неچه минг йил лар ол пйда болган бо دورда او تورلى خيل كورينيدىلارنى الگان بابليكلار اسوريه ليكلار و باشقا قديمگى خلقلار كيتابنى لاي دان تيار لاگانلار بونينگ اوچون اولار يومشاق لايدان تيارلانگان كنتا كتتا بولاكلارگا اوچنى تياق بيلان تورلى بيلگيلار توشيريшگان سونگره اونى افتابدا قوريتيшگان ياكه آلودا پيشيريшگان حتايدا ايسا دستلاب كيتابنى يوپقا بمبوک پرچه لاريگا يازيшگان و اوندان پيشيق تيزيمچه وتكازيب قويшگان كييinchاليك اولار اوز كيتابلارنى مويقلم و قارا بوياق بيلان ايباككا يازيшگان قديمگى مصردا كيتاب متتلارنى يسي تاش بولاكلاريگا اوييب يازيшگان بير قانچا بيل لار وتگاچ پيپرومنى اويلاб تاپيшگان شوندان سونگ پيرگام پادشاليگيداگى اوستالار يازوو اوچون حيوان تيري سيدان پيرگامينت، تيارلاديلار كييinchاليك كيتابلارنى قولدا دفتر قيليپ بيرلاشتيريшگان ورق لارگا يازگانلار ورقلار ساجيليب كييماسايگى اوچون دفترلارنى بيريكثيريب تيکار ايديلار اونى چرم ياكه متا بيلان بيريكثيريلگان تخته قايقاقلى جلدگا «ساليب. قويار ايديلار بيزنيزگ، كوزيميز اوركانيب قالگان كيتابنيزگ حاضرگى شكلى ايلگارى شونداي پيدا بولگان ايدى

10-топшириқ. Қуйидаги мақолларни ислоҳ қилинган ўзбек ёзувига ўгириб ёзинг.

Тикансиз гул бўлмас – машаққатсиз хунар.

Камтага ҳурматда бўл, кичикка иззанда.

Ақлли ўзини айблар, ақлсиз – дўстини.

Аввал ўйла, кейин сўйла.

Ширин ёлгондан аччиқ ҳақиқат яхши.

Ўзлашма сўзларни аниқлаш усуллари

Ўзлашма сўзларни аниқлашда асосан сўзларнинг фонетик қурилиши муҳим роль ўйнайди.

Туркча-ўзбекча сўзлар асосан қуйидаги хусусиятлари билан ажралиб туради:

1. Туркча-ўзбекча сўзлар таркибидаги товушлар бошдан охиригача оҳанг билан ё қаттиқ ёки юмшоқ талаффуз қилинади. Ўқувчилар, учувчи, ўқинглар. ёзинглар, келмоқчилар, теримчилар, бормоқчилар ва ҳоказо.

چين سوزنى يالغانغا چولغاما

چين ايتا آلور تيلنى يالغانغا بولغاما

Алишер Навоийнинг мазкур байтига диққат қиладиган бўлсак, мисралар таркибидаги фақат **чин** сўзларигина ўзлашма, яъни форс-тожик тилидан ўзлашган сўз бўлиб, қолган сўзларнинг барчаси туркча-ўзбекча сўзлардир.

2. Туркча-ўзбекча сўзларда икки унли товуш ёнма-ён келмайди. Акс ҳолда у ўзлашган сўз бўлади.

منفعت ساعت مطبوعات معاش طعام

ضرری بارچه ایلگا عام اولغای
کیم طعام اوستیگا طعام اولغای

Мазкур байтдаги зарари, ом (ёйилмок) ва таом сўзлари ўзлашма, яъни арабий сўзлардир.

3. Туркча-ўзбекча сўзларда бир бўғин таркибида икки ундош ёнма-ён келмайди.

قسم قلب عقل مرد دوست قصد فصل گوشت صبر پست غشت مشت گپ
مشق درد دست

4. Туркча-ўзбекча сўзлар таркибида фе, ҳойи ҳутти, ҳойи ҳавваз (ح ف) ҳарфлари бўлмайди.

فرزند افسانه دفتر فن فلک فرمان نفس هوا هجر هيکل هم همدم همان همراه
هنگامه هدايت هجران هلال هند نهال نامه هاشم هوش بهار حديث هجاب حيات حج
حضر حزين حضرت حيوان حيرت حکيم حميده حرکت حرب حرف حرام حسن
حسرت حرمان حاجت جس حالت حاکم حاجی حوّن

Ўзлашма сўзларни аниқлашда асосан куйидаги ҳолатларга аҳамият бериш лозим:

1. **-нд** ҳарфий бирикма билан тугайдиган сўзларнинг аксари ўзлашма сўзлар бўлади.

هنرمند فرزند بلند بند رند ناپسند پراکند پند مانند گلغند قند دردمند دلبدند حرسند
بولماس ادبسیز کیشیلار ارجمند
پست ایثار اول خیل نی چرخ بلند

Алишер Навоийнинг ушбу байтидаги аржуманд (азиз, иззатли), паст, хайл (гурух), чарх, баланд сўзлари ўзлашма сўзлардир.

2. «Д» ҳарфи билан туговчи сўзлар ҳам кўпинча ўзлашма сўзлар бўлади.

خرامند نقد نوشخند پیوند سمند سودمند پسند خردمند صید صد عدد عهد
عید رعد رند رود زهد سود شمشاد شهد قاصد کشاد مرید مقصد آمد فرد فد گرد
مرد زرد رد خرد بد تند مدد داد زاد کرد

3. Бизнинг талаффузимизга мос келмаган саккизта араб ҳарфи, яъни котиблар тили билан айтганда «ёт» (бегона) ҳарфлар (ث ذ ح ص ض ط ظ ع) иштирок этган сўзлар ҳам ўзлашма сўзлардир.

ثَرِيًّا ثَابِتٌ ثَمَرٌ ذَوْقٌ ذَاكِرٌ ذِيلٌ ذَرَّةٌ ذَحِيرَةٌ ذَكَرٌ ذَاتٌ ذَاكِرٌ حَكَمَتٌ حَاصِلٌ حَافِظٌ حَسٌ حَسَابٌ حَالَتٌ حَكَمَانٌ حَقُومٌ صَلَابَتٌ صَوَابٌ صَبَاحَتٌ صَنِيعَتٌ صَيَادٌ صَوْفَى صَوْرَتٌ صَاحِبٌ ضَايِعٌ ضَمِيرُهُ ضَرَرٌ صَادَقٌ صَبَحَ صَنُوبَرٌ صَدَفٌ هَذِيَّتٌ ضِيَا ضَامِنٌ ضَرْبٌ طَرْبٌ طِبَابِيَّتٌ خَطٌ طَاقَتٌ طَلَا ظَالِمٌ طَعْنُهُ طَلَبٌ طَنْبُورٌ طَرَاوَتٌ طَرَانُهُ تَعْطِيلٌ ظَلَمٌ ظَلَمَتٌ ظَاهِرٌ ظَفَرٌ ظَرِيفٌ ظُهُورٌ نَظَرٌ نَظْمٌ عَظِيمٌ مَنْظُورُهُ نَظِيرٌ عِبْرَتٌ عِلْمٌ عِلَاجٌ اطَاعَتٌ طَعْنِيهِ عَسَى عَشَقٌ اعْتِرَازٌ عَقُوبَتٌ طَاعَتٌ تَعْرِفٌ عُثْمَانٌ عَالَمٌ عَاشِقٌ عَنَابِيَّتٌ عِبَادَتٌ عِرْفَانٌ

4. «Ма», «му». «та» ҳарфий бирикмалари билан бошланган сўзлар ҳам кўпинча ўзлашма арабий сўзлар бўлади.

مَكْتَبٌ مَرَحْمَتٌ مَعْلُومٌ مَوْسُومٌ مَعْمُورٌ مَحْمُودٌ مَذْكُورٌ مَجْنُونٌ مَلِكٌ مَمْلَكَتٌ مَدْرَسَةٌ مَحْكَمَةٌ مُدَاسٌ مَقْبَرَةٌ مَقْدَسٌ مَحَبَّتٌ مُحَمَّدٌ مَكْمَلٌ مُحَرَّمٌ مَنِيرَةٌ مَعْلُومٌ مَتَفَكِّرٌ مُسْتَقِلٌ مُتَصِلٌ مَعْظَمٌ مَعْمَا تَفَكَّرَ تَعْلَمَ تَشْكُرَ تَعْظُمَ تَكْلِيفٌ تَقْرِيطٌ تَشْرِيفٌ تَحْرِيرٌ تَنْفَسٌ تَكَلَّمَ تَخَتٌ تَحْسِينٌ تَدْقِيقٌ تَدَارُكٌ تَفْسِيرٌ تَقْوِيمٌ

5. «Ат», «от» ҳарфий бирикмалар билан тугаган сўзлар ўзлашма сўзлардир.

صِنَاعَتٌ نِظَارَتٌ صَنِيعَتٌ سَلَامَتٌ حَسْرَتٌ جَمِيعَتٌ اِحْبَارَتٌ نِبَاطَتٌ اِنْشَاَتٌ حَيَاتٌ خَطَاطٌ حَيَوَانَاتٌ مَطْبَعَاتٌ طَبِيعَتٌ نَشْرِيَّاتٌ مَلَاقَاتٌ

6. «М» ва «ин» ўзак қўшимчалари билан бошланадиган сўзларнинг ҳам аксарияти ўзлашма сўзлар бўлади.

مَلَتٌ مَعْرَاجٌ مَدْنَتٌ مَهْرٌ مَدَحٌ مَنِيرٌ مَنَتٌ مَدَدٌ مَعْيَارٌ مَحْبُوبٌ مَنُورٌ مَيْسَرٌ مَبَارَكٌ مَحَبَّتٌ مَيِّ مَذْكُورٌ مَجَالٌ مَجَازٌ مَجْلِسٌ مَدَارٌ مَوْسُومٌ مَوْلِيدٌ مَجْرُوهٌ مَيْمُونٌ مَكْرُوهٌ مَلِكٌ مَلَامَتٌ مَلَاَحَتٌ مَنَزَلٌ مَنَصُوبٌ مَنَطَقٌ مَنَعٌ مَرْنَمٌ مَرَثِيَّةٌ

7. Бошланиши «и» ва учинчи ҳарфи «т» бўладиган сўзлар ҳам асосан ўзлашма сўзлардир.

اِنْتِظَامٌ اِنْتِظَارٌ اِنْتِقَامٌ اِنْتِحَابٌ اِجْتِنَابٌ اِحْتِيَاجٌ اِحْتِلَافٌ اِسْتِفَادَةٌ اِضْطِرَابٌ اِلْتِجَاؤٌ اِسْتِقْبَالٌ اِسْتِقْلَالٌ اِسْتِقَامَتٌ اِسْتِغْنَا

8. Ўзлашма сўзларда, айниқса, араб тилидан кириб ўзлашган сўзларнинг барчасида ҳам юқоридаги ҳарфлар иштирок этиши шарт эмас. Айрим сўзлар алифбо тартибидаги бошқа ҳарфларнинг иштирокида ҳам ясалаверади.

Адам идрак жрибан жнана тја ллас молана мжлс рқавс рқм ргбат слм
сма сирт суд тқуы فنا фрд длат

1-топширик. Куйидаги матни ўқинг, таркибидаги ўзлашма сўзларни аниқланг ва кўчириб ёзинг.

معنوى جهندان اولغايماقچى بولسانگ مرتبه نڭنى يوقارى كوتاريشنى
ايستاسانگ جهان نينگ اولوغلاريگا ياقينلاشيدنى خواھلاسانگ علم اورگان عقل
و ادراكينڭنى تڪامل لاشتىر علم و عقل آدمى حقيقى انسان رتبه سىگا ايريشتىرسا
نادانلىك ايسه اونى آدمى ليك درجه سيدان چيتلاشتيرادى
اوزينڭنى علم بيرله بيز اتگيل

فقط كمخاب كييكان ايما، سدر گوزل

ادم فقط علم اورگانيشدان لذت تاپادى بو حس حيوانلاردا يوق علمنينگ هر
بیر پاغانه سی یانا یوقاریراق پاغانه گا آلیب کیلادی دیمک بیایمینگ چیگره سی
یوق

(ناصر خسرو)

2-топширик. Куйидаги матни ўқинг. Таркибидаги ўзлашма сўзларни ажратиб дафтарингизга кўчириб ёзинг.

دوست محتاج ليكد ايار محنت چاغيذا بيلينادى بير دانشمنددان قانچه دوست
ينگ بار ديب سورادى لار دانشمند شونداى جواب بيردى قانچه دوستيم بارليگىنى
بيلمايمن حاضر تورموشيم ياخشى عمريم فراوانلىك بيلان كيچيب توريدي
شونينگ اوچون همه مينگا خشامد قىليب اوزلارينينگ دوست ايكائىلىكلارينى
بيلديريب توريديلار مبادا دواتيم قولدان كيتسا او چافدا قانچه سىمى دوستيم
بارليگىنى بىليپ آلمان

3-топширик. Матни эски ўзбек ёзувига ўгириб ёзинг. Ёт ҳарфлар иштирок этган сўзларни аниқланг.

Мана бу ўн гўзал хислат одамга бахт-саодат келтиради: ҳаё, муруват, садоқат, тавозеъ, меҳнат, саҳийлик, номус, омонатга вафо, адолат, ҳилм ва шижоат.

Бу ўн ёмон хислат эса одамни фалокатга судрайди: ҳасад, адоват, баҳиллик, такаббурлик, ёлгончилик, мунофиқлик, чакимчилик, хиёнат, мсоҳиллик ва ялқовлик.

Чинакам бахтиёр бўлиш учун қуйидаги хислатлар лозим: илмдан орттирилган фазилат, ташқи кўринишдан тонилган ҳақиқат, ақл нуфайли ҳосил қилинган феъл-атвор, молу мулкдан зиёда саломатлик.

Адиб ақлнинг суратидир.

(«Оз-оз ўрганиб доно бўлур» китобидан)

4-топширик. «Ма», «му», «та» ҳарфий бирикмалари билан бошланадиган йигирмата сўз топиб, араб имлосида ёзинг.

5-топширик. Матнни ўқинг. Таркибидаги ўзлашма сўзларни аниқланг, уларга таъриф беринг. Ёт ҳарфлар ҳамда ҳойи ҳавваз ҳарфи иштирок этган сўзларни топиб кўчинг.

سمانی لار سلاله «سزینگ پادشاهلاریدان بیرری بولغان امر نصر احمد سامانی نینگ معلمی یاشلیگیذا تعلم بیرایاتیب جودا کوپ ادپچوپ بیلان اورغان ایرکان امر نصر برار کون «.اُطان بولسام جزاسینی بیرامن دیب کونگیغا توگوب قویدی بیر کیچه یاشلایک چاغلارینی ایسلاب یاتگانیدا معلمی یادیغا توشودی و تون بویی اونگا قاندای جزا بیریش کیراکلیگینی اویلاب چیقیدی ایرتالاب علمالاریدین بیریکا چارباغدین بهی درختی نینگ خییچیندین اون دانه کیسیب کیلیشنی ایکیچیسیگا معلم نی تاییب کیلیشنی بویورودی غلام معلمنینگ حضوریکا باریدی معلم سلطان نی وضیت، دا مینی ایسلاب قالدی دیب سورغان ایکان غلام شوندای دیدی بیر غلام غا چارباغ داگی بهی درختی دان اونتا خییچین کیسیب کیلیشنی مینگا ایرسا سیزنی تاییب کیلیشنی بویورودی معلم امر نصر اوچ ایش پییگا توشگاننی انگلابدی و بولدا میوه فروش نینگ دوکانیگا کیریپ بیر دینارگا اینگ یخشی بهی لاردان آلیپ ینگیکا یاشیرییدی معلم امر نصرنینگ حضوریکا کیرگانیدا امر خییچین نی کورساتوب بونگا نیمه دیسین دیب سورادی حاضر دیدی معلم قولینی ینگیکا تیقیب باباگی دیهی نی الیدی و پادشاه کا قاراب عمرینگیز اوزاق بولسون بیر اغوز سوزوم بار دیدی ایت دیدی امر نصر منه شو بیجیریم و خوشبوی میوه شو خییچیندان حاصل بولغان

6-топширик. Алиф ҳарфи билан бошланиб «а» деб ўқиладиган ўзлашма сўзлардан йигирмата топиб ёзинг. Уларни араб ёки форс-тожик сўзлари эканини аниқлашга ҳаракат қилинг. Намуна:

امیر انور انجمن اندوه ادب ابیات افسوس اشک

7-топширик. Қуйидаги айн ҳарфи билан ёзилиб «а» деб ўқиладиган сўзларни ўқиб чикинг ва кўчинг. Ўзингиз билган, эшитган ана шундай сўзлардан яна ўнтасини топиб ёзинг.

عرب عوام عدم عدل عيان عجب عمل عنقا عرض عرابه عظيم عذاب
عيب علامه عقل عهد

8-топширик. Қуйидаги ўзлашма сўзлар иштирокида гап тузинг.

انجمن اثر ابد الابد ابیات ادیب اجداد ایام اکبر الوان اندیشه اهل عالم ادد ابد
اوج اکرم اکمل اداوت اشعار احباب

9-топширик. Қуйидаги алиф билан ёзилиб «и» дея талаффуз қилинадиган ўзлашма сўзларни ўқинг, ёзилишини ёдда сақланг.

اصلاح اسم اسناد استفاده استقبال استقلال استقامت استغنا استغفار استهزا
اطاعت افطار اخلاص اختيار اختلاف احتراع اختصاص اشارت اشتياق اعتراف
اعتقاد اقبال اقليم اقتدار احترام ابليس ابن ابا ابتدا اداره ادراك ايجاد اضطراب اظهار
الهام امضاع املا امام ايمان امتياز اصلاح اسناد افتخار اشارت

10-топширик. Тубандаги алиф билан ёзилиб, «у» тарзида ўқиладиган ўзлашма сўзларни кўчириб ёзинг ва уларнинг ёзилишини ёдда тутинг.

اسلوب اصول اَمّت استخوان استوار امید استاد امیده اسلوب الفت افق

11-топширик. Қуйидаги айн билан ёзиладиган ва «у» дея талаффуз қилинадиган сўзларнинг ёзилиши ва ўқилишига диққат қилинг, дафтарингизга кўчириб ёзинг.

عزلت عذار عمر عمرا عنوان عهده عود عضو علوم عمر عنصر عشر
عشاق عقاب عقوبت

12-топширик. Мазкур ўзлашма сўзлар асосида ўнта гап тузинг.

احتراع اصول ادراك عيان علامه لار ابد الابد اخلاص اختيار ايجاد انشا
افتحار عشق عاشق استفاده اقتدار عمر استوار اثر

13-топширик. Қуйидаги айн ҳарфи билан бошланадиган ва «и» тарзида талаффуз қилинадиган сўзларнинг ёзилиши ва ўқилишига диққат қилинг, дафтарингизга кўчириб ёзинг, ёдда сақлашга ҳаракат қилинг.

علم عمارت عبادت عبارت علت علاج عنان عنایت عصمت عیسی عشوه
عشق عراق عرفان عصیان

14-топширик. Қуйидаги ўзлашма сўзларни ўқинг, уларнинг қандай ҳарфлар билан ифодаланишини ёдда тутинг.

حديث مثلاً منعاً عيأ اصراف اصلاحات اصلا اصول امصاع اهل دل تنقيص
تذكيره تصنيف تعطيل تعظيم تصادفاً ثريا ثور ثبوت ثمره ثواب جثة جراح حصه
حاصل حاصيت ختای خصلت ذکاوت ذوق ذوالفقار زهن ذیل ذریات رحصت رذیل
ریاضت سلطان صاف صدقه صادق صداقت صفت صنف صمم صلح
صندوق صمیمی صدفاش صلابت صورت صولت ضرب صیقل ضدیت
ضرورت ضرر ضعيف ضیا ضیافت طاقت طالع طلبه طلسم طلعت طناب
طعام طیار طوفان طومار ظلمت عاصی عاجز عارض عامل عداوت
عجائب عصب عار عطا علاوه عیار غصه غواص فصل فضیلت قطب
قحط قرض قصاص قصه قصد لطیف مثال متقال مأموریت معطر نمط

مخصوص مسروع نوع نصب نصيحت نقصان وارث وظيفه وصيت وطن
وصل وثيقه وحشت همراه هميشه همدم همخانه خانه دان هيچ حج حيكل
رسم - رسوم مبارك نسخه خرسند نطق صبح ارمغان رباعي خرما قدرت
قصور اميدوار نقاش مكار ترزد تفكر مكرم شفاف مقاله رسام تعجب
شفقت شفاعت تلفظ تشبث شدت منجم مذاح ترقيات منت تخت بخت مرد
معلم درخت تاريخ انشأت مؤرخ تأكيد تأمين عائله عجائب غرائب تأثير
تقريباً شخصاً اولاً اعتباراً جسمانياً معناً تصادفاً بناً ذاتاً خصوصاً تاريخاً
حقيقتاً

15-топширик. Қуйидаги ҳойи ҳавваз ҳарфи иштирок этган сўزلарни ўқинг, ёзилишига диққат қилинг ва дафтарингизга кўчириб ёзинг.

انهار بهر بهرام باله هوا ظهر ظاهر طاهر نهر بهار دهر هوس
زهره شهرت حميده شهر هرات همراز پادشاه ماه شاه هم الله لاله پياله
هلاله هنر همه هنوز سازنده خواننده پروانه سيه نگاه سيلگاه به دروازه
بنده ريزه ميده درنده چشمه درجه جامه باده جاهل بيشه اندازه انتها اندوه
ابراهيم الهام

16-топширик. Ижодий диктант. Қуйидаги ўзбекча-туркча ва ўзлашма сўзлар асосида ўнга гап тузинг.

عقل ذهن عالم صبر برداش عمر حرف حسن هر بير طلبه وطن آلد
برج ادا ايتماق لازم مملكت حمايه مستقل ملي مدنيت قدريت قيته جاري
صرف وجدان بولماق اوز اراده بيلم چنقا قيز آتا آنا فرزند معما
يوق يول تينچليک

17-топширик. Луѓат-диктант. Вов ҳарфининг ёзилиши ва талаффузига эътибор қилинг. Қуйидаги сўзларни ўзбекча-туркча ва ўзлашма сўзларга ажратиб кўчиринг. **Чўзиқ** «у» унлиси иштирок этган сўзларнинг тагига чизинг, **қиска** «у» унлисини замма ҳаракати билан ифодаланг.

בורون بويوک بوتون توتون گوروچ گوروه درست کوندوز سرور
اوزوم اوچون توخوم چوچوک اوچوق چوقور شکر قوروق غرور حضور
حکومت بويوم بولوت بلبل بويروق اويقو اوزون اوچقور اونوم قووناق
تاووق تورغون ترکوم سويوق بولاق بوزاق قاوون ترووز يوسون معلم
معامله معالجه مناسبت مناظره مشکول موخوم دنيا دشمن پوشتو

18-топширик. Луѓат-диктант. «Ё», «ю», «я» ҳарфлари имлоси. Мазкур ҳарфлар иштирок этган ўзбекча-туркча ва ўзлашма сўзларни ажратиб кўчиринг.

باش يامغیر يامان ياتاق يانباش يادلاماق يانغاق ياسومن ياقوتقام ياو
يازگی ياقيملى يانغیر ياغلى يوپون بويوک يورت تويولماق مبولش

بویورماق یولدوز عتار بویاق پیاز اغیار تئار یوموش یم یشیل بیره میسه
بیایو یوز یاش یال یات یالغان یخیی بیراق بیراق بیراق یکهه یشین ینتاق
یکشنبه ییلاو یلاوبردار یلپیز بیراب یشناب سویونچی یوگوردی مدحیه
یوسوف یوز یوک یاجوج یزدان یکدست یک زبان یکپاره یکرنگ یکسان
یکقلم بیره قان یتیم یقا

**МУСТАҚИЛ
ЎҚИШ УЧУН
МАТНЛАР**

مقال و حکمتلی سوزلار

اوقیگان اوزار اوقیماگان توزار
خلق ساغلیغی یورت بایلیگی
حقیقت، آلتیندان قمت،
پولت اوتدا بیلینار آدم محنتدا
ییرنی باقسانگ ایلنی باقار
فاضل لار فضیلتی حیاتیینگ زینتی
یامانگا سیر ایتسانگ یورتگا ییادی
حلال ایش لذتلی ییمیش
قول دل حزمکاری
یازگی محنت قیشکی راحت
سو زر سوچی زرگر
ییر خزینه سو آلتین
اورینمیز غضب اوزینگا عذاب
ایاق یوگوریگی اشقا اغیز یوگوریگی باشقا
یخشیلار تاپیب سوزلار یامانلار قاپیب
یخشی بیلان یوردینگ یتدینگ مرادعا
یامان بیلان یوردینگ قالدینگ اویاتغا
یامانغا یانداشسانگ بلاسی یوقار
قازانغا یاقینلاشسانگ قاراسی یوقار
اورینگنی ایر بیلسانگ بیراونی شیر بیل
بار مقتانسا تاپیلور
یوق مقتانسا چاپیلور
بینار ایشنی باشیغا یاخشی کیلور قاشیغا

سوز حقیقاگی مقال لار

ایزمه لیکنان خزر قیل

سوزینگتی مختصر قیل

کوپ سوزلاسانگ سوزنینگ قدری از بولور

خوب سوزلاسانگ عزت آبرو باز بولور

سوزی ناچارنینگ اوزی ناچار

سوزی مختصرنینگ اوزی معتبر

آزراق بیگیل از اوخلاگیل از سوزلا

آزراق کولگیل از بولسادا ساز سوزلا

دوست اچیتیب سوزلار

دشمن کولدیریب

اول اوپلا کیین سویله

شیرین سوز شکردین شیرین

راست سوزنی ایت یالغان سوزدین قایت

سحت تیلاسانگ کوپ بیما

عزت تیلاسانک کوپ دیما

طعامنی بیماککا سوزنی دیماککا شاشیلماگ

آتالار سوزی عقل نینگ کوزی

بیایم میرانیدا سوزونگ اولچاب ال

علمسبز گپ باری شمالدور شمال

هر بیلیم دین ایشیتسانگ بیر سوز

اورگان اونی کیچه و کوندور

گپنی کم سوزلا ایشنی کوپ کوزلا

کپیرگانینگ کرموش کپیرماگانینگ اتین

زیرک تاپیب سوزلایدی قوپال قاپیب

علم حقیداگی مقال لار

بنی آدم علمدان تاپمیش کمال
بیکار بوندا منصب بایللیک مال
علم سینی توغری بولگا سالادی
چیراق توتوب ألغا ایلتا آلادی
علم برچه هنرنینگ تاجی بییها
علم همه قلفنینگ کلیدی اعلا
کیمکه حیات شمعی علم ایله باقدی
حیاتی عصرلار سونمادی بالقدی
علمدین یخشیراق خزینه بولماس
قولینگدین کیلگانچه تیرا السانگ بس
علم عقل بولاغی
زهن قویسانگ بیلیم گا علم تاپار دلینگگا
تصوف علمدین آگاه بولماقلیک
تفکر جوهریگا سیقل بیرماکلیکیدر
بیلیمینگ آسمانگا بیتگان بولسا هم
باشقالار علميگا قولاق سال هو آن
دل و جانغا دانم علم بیردی نور
غفلتدین قوتولماق علمدین بولور
قیین محنتگا کورساتیب ثبات
علمدین قیدیرگیل حاجتگا نجات
عالمدا بیلیمدور گنج بییها
کیم بیلیم ایگاسی اوشا پادشا
علمدور دنیادا اینگ یخشی هنر
علمسیزدان یخشیدور گنگ ایله کر
هر کیشی علم ایله بولسا آسنا
عزت و دولندا بولغای دامما
علمسز بیر یاشار علمای مینگ یاشار
علم نور دل کا سرور کیلتورور
علم کوز قاراجیغی

عقل حقیدا مقال لار

بیلیم عقل چیراگی

عقل بیرله ادراک فقط اونگا یار
بوتون تیلسیز عالم فرمانیگا زار

سرودیک تیک باشینی کوتارمیش مغرور
بارلیغی بخشی سوز عقل و تفکر

عقلسیز باش-تتسیز تنه دیر

کیشیدا تواضع عقلدین نرک
اولوغ لیک کرمدین تاپادی بیزک

آدم لار عقلینینگ چیراگی بیلیم
بلادین ساقلانیش یراگی بیلیم

جهل کوپ بولسا عقل کیتر

ساغ تند ساغلام عقل

ادراک ایله عقلینگ ایله آیور بخشی یامانلی
بییهده کا صرف ایتما شو قمتلی زمانلی

دانالار بساطیدان

وجدان باخشیلینکی یامانلیکدان اجراتوچی قاضیدور

اویاتدان قیزارگان یوز قرا قلبدان بخشیراقدور

بلبل چمن نی سیور آدم وطن نی

وطن نینگ ویرانه سی عمر نینگ غمخانه سی

کتاب کورماگان کله گیاه اونماگان دله

بیلاماسایک عیب ایماس بیلایشنی اوستاماسایک عیب دور

کوپ اوقیگان عالم بولسا کوپنی کورگان دانا بولور

جاهل الفت باشگا کلفت

کیشیلار سوداسی ناشیمدین اوزاق

ایرتا کیچ بولمیشام کتنگا اورتاق

حياتنى اوتكازسا اورگانىب سباق
استاذ هم شاگرد هم هيچ بولماس نوناق

بيليم بابليگىغا تويمايدي آدم
كيماس باسقاكا قانچا بيرسا هم

آمدن يوقارى توراركان عالم
بيليم اشيرماققا محتاج دير آدم

هميشه ياراگيل خلق حزمىگىغا
بيزك بول عالم و آدم ذاتىگىغا

اويات اوليمدين قاتتىق

بير غريب كونگلىنى قىلا آلسانگ شاد
بخشيدير بير يوزىنى قىلكاندين آباد

زمان صحيفه لارى خلق عمرينىگ دفترى

اينگ يخذى ايش- حيرلى ايش قىلا بيلمىق دير

اولوغلارنىنگ شونداي گپى بار آلتين نينك صافليگىنى اوتدا حيوان
نينگ كوچىنى آغير يوك ارنىلگاندا انمان نينگ توغرىلىگىنى امانىگىغا حيلنت
ايتمه، بىلىگىدا بىاسا بولادى

اولوغلارنىنگ اينگ بويوك دىلمىلارى آدم لارنى عوف ايتىب گناه
لارنى كىچىرا بىلىشلاريدانير

نكاوت ايشلارنى اونگلادى بيليم يول يوريق لارگا اورگاتادى
بو ايككىسى اوتكىنچى دنيا مير اسرارلارنى انگلاشگا ياردم بيرادى

انمى ايككىنك بىلگىسى همت بيلان مروت دير
آدم اوز همتى و مروتى برابریدا قدرلانىدى

كوچلى اراده فقط بير نرسه نى خواهلاب اونگا ايريشىگىنه ايماس بلكه
ضرور بولگانيدا نيمه داندير يوز او كىرىشكا اوزىنى مجبور قىلا بىلىش هم دير

خسن ظاهرى كوزل ليك بولسا بيتوك و روان نطق، باطنى كوزللىكدير

شيرين كلام شيرين طعامدين قمتليراقدير

آتا بيلان باشار اوشبو بشارت
فرزند اوچون آتا آلتين عمارت
يامان بولسا همكه آتا اولوغ دور
كىنگان بولسا قيل قبرىنى زيارت

آنا كورساتادى جهان يوزىنى

آلتینگا بیت هر بیر ایتگان سوزینی
بیریمی آی بولسا بیریدور قویاش
طواف ایلا باسیب کیتگان ایزی

محنت بیلان تاپسانگ مالینگ قیلار مست
کیشی مالی یوقماس بیلسانگ بیر نفس
باشینگ ایسان دولتینکی گم دیما
خزمت قبلگان راحت کورماسدان قالمس

آنانگگا باشینکی حم قیل
اتانگگا گپینگگی گم قیل

یاخشی باله باغ کیلتیرار
یامان باله داغ کیلتیرار

یاخشی باله تورگا تارتار
یامان باله گورگا

حکایت

اورگومچک قلف تیرقیشیگا چاپلاشیب، آلیب تیمیر سرای گا ایگا بولدیم دیب
قوانیب کیتیبدی تیرقشدان مورالاب ریجه توزا باشلابدی زینه پایه لار
آراسیگا تور تاشلاب پشه لارنیک دادینی بیرامان اتاوی بورچککا تورلاریمنی
تاریب سومز-سیمز چیوین لارنی توتامان میدا قورتلار هم ایلینادی اورگومچک
اوز ریجه سیدان مست بولیب تورکانیدا ایاق تاووش لاری ایستیلییدی اوی
ایگاسی کیلیب قلفگا کلید سالیبیدی و خیابنرست نی ایز عیلاب یوباریبدی

حکایت

بیر اوردک تینیق سودا اینی کوروب اونی بالیق دیب اویلادی و سوگا
شونغیدی لیکن هیچ نرسه تاپالمادی بیر نیچه مرتبه شونغیب چارچاگانیدان کییین
وردک بو ایشینینگ بحریدان کچدی بیر نیچه کوندان کییین کولکا راه، منا
بالیقار سوزیب کیلدیلار لیکن اوردک هر گال بالیق کورگاندا اونی ای نینگ
عکسی گمان قیایب اولارنی توتوب بییشگا حرک قیلماقی شوندا قیایب
یانگلیش تجربیه نتیجه سیدا او همیشه اچلیک بیلار کون کیچیردی

حکایت

بیر تودا میمونلار بیر تاغدا یاشار ایدیلار بیر کون قویاش باتیب دنیا
یوزینی تون پرده سی قاپلاگاندا جلاوسیز ایزعیرین هر تامانگا یوگوریب

میمونلارگا هجوم قیلا: باشلادی بیچاره، میمونلار، مناووقدان، تیتار و ایسینیش اوچون بیرار چاره احتارار اییدیلار ناگاه بیر جایدا یالتیراق قورتی کوریب قالدیلار اونو چوغ دیب اویلاب تالای اوتین ییغیب اطرافیکا قالدیلار و حه دیب یوفلای باشلادیلار اولارنینگ قارشیلاریدگی درخت اوستیدا بیر قوش بو آلاو ایماس کیچه لاری یالتیراب کورینانینگان یالتیراق قورت دیب قیچقیریب فریاد قیلار ایردی میمونلار ایسا اوتینگ گپیگا اعتبار بیرماس ایندی لاری بو ائتادا اوتکینچی بیر آدم احوالی کوردی و قوشگا اوزینگگی کوپ کاییتما اولار سینینگ سوزینگگا قولا ق سالدینگان فایده سیز ایشدان واز کچادینگانلاردان ایماس اولارگا نصیحت قیلش قیلچنی تاشگا اوریش و شکرنی سو آسینیکا بیرکیتیش بیلان برابردیر دیدی قوش آدمینینگ سوزلاریگا اعتبار بیرمای میمونلارنینگ خطاسینی توشونتیریش اوچون درختدان توشوب اولار یانیکا کیلیدی میمونلار اونو اوراب آلیب باشینی اوزیب تاشلادیلار اتالار سونگگی پشیمان اوزینگکا دشمن دیب بیکارگا ایتیشماگان

عبرتلی حکایتلار

یاغانی تیشه بیلان یونسانگ تیشه پیرحه نی فقط اوز تامانیکا توپلیدی بیر پیرحه نی هم تاشقاریگا چیقارمادی رنده لاسانگ رنده قیرینیلارنی تاشقاریگا چیقاریب یوبارادی اوز تامانیدا بیرارتا قیریندی قالدیرمادی ارره لاسانگ ارره هر ایککی تامانگا برابر قیبق توکادی تورموشدا تیشه کی بحیل بولیب فقط اوز منفعتینگینه اویلاما باشقالارگا هم یارم بیر اگر بار یوغینگنی باشقالارگا صرف قیلب نتیجه دا اوزینگ محتاج لیکدا قالسانگ رنده ایشینی قیلگان بولاسان اینگ باخشیسی ارره کی ایش توت اوزینگگا هم بولسین باشقا کیشیلارگا هم یارمینگ فایده نگ تیگسین

نقل قیلیدورلارکه یولدان اوزاق اوتکینچیلاردان حالی بیر بیردا کول بار ایردی اوندا اوچ بالیق یاشار ایردی بولاردان ابکیسی تدبیرچن و احتیاتکار بیرى ایسا خام و تجربیه سیز ایدی کونلارنینگ بیریدا تصافا ایککی اوچی کول یاتیدان اوتیب قالدی کوزلاری اوچتا بالیق قا توشدی اولار ایرتاگا کیلیب اوچچالا بالیق نی توتیشگا وعده لاشیب، جنوب کیتیدیلار بالیقار اولارنینگ سوزینی ایشیتگان اییدیلار اولارنینگ بیرى تدبیرلی بولیب ظالم زماننینگ ظلمی و عذار فلک نینگ و فاسیزلیگینی کورگان عقل و تجربیه ارستیرکان ایدی او درخال احتیات چاره سینی کوردی سو کیلار طرفین چیقوب باشقا کولگا باریب آندی کوپ وقت اوتمای بالیق چیلار کیلیب سونینگ کیرار و چیقار تامانینی محکم بیرکیتیدیلار بیرینچی بالیق قا نسبتاً تجربیه سیزراق لیکن عقل و فراستدان محروم بولماگان ایککینچی بالیق وضعیتی کوریب شوندا ییدی فرصتی قولدان بیریم غافل لار ایشینینگ آخری شوندا یولادی ایندی تدبیر و

حبله نی ایشگا سالیس پیتی کیدلی تیپیرچیلاب او یاق بو یاقا قاجگان بیلان
 فایده یوق امدسیرلیککا توشمای نجات یولینی اخترماق کیراک شوندای دیب
 بالیق سو یوزیگا قلقیب چیقدی و اوزینی اولگنگا سالیب یاتدی بیر بالیقچی
 اونی آلیب اولگن گمان قیلدی و سو چیقپ کتادیگان اریق بویگا تاشلادی بالیق
 سودرالا سودرالا آقار سوگا توشیب آلدی حبله ایشلاتیب اوز جانی نی قوتقاردی
 خلم و تدبیرسز بالیق ایسا اوزینی یوقاتیب او یاقدان بو یاقا قاجیب یورار
 گاها سو آستیگا شونخیر گاها یوزاگا چیقار ایدی عاقبت بالیق چیلار توریگا
 ایلندی

اونچه لیک بای بولماگان سوداگر بیر کون سفرگا چوقماقچی بولدی اونینگ
 یوز باتمان تیمیری بار ایدی شو تیمیرنی بیر آشناسی یزنگ اوییگا قویب کیددی
 سوداگر سفردان قایتیب تیمیرنی سوراگاندا آشناسی دیدی مین امانتینگنی اوی
 نینگ بورچاگیگا قویب خاطرجمع یوراوریرمین اوشا بورچاک باتیدا سیچقان
 نینگ اویه سی بار ایکن لعنتی لار فرصتی غنیمت تاپیب بوتون تیمیرنی
 کیمیریب قویشیددی سوداگر دیدی گینگ توغری دیر مین هم سیچقان تیمیرگا
 جوده اوج بولادی دیب ایشینگان ایدیم اوی ایگاسی سویوبیب سوداگر سوزیمگا
 ایشاندی و تیمیردان واز کیچدی دیب ملازمت قیلا باشلادی سونگ دیدی
 اوزاق سفردان کیلیسان مینینگ اویمدا قال مهمان قیلان سوداگر دبدی بوگون
 ضرور ایشلاریم بار ایرتاگا کیلارمان سوداگر کوچه گا چیقپ آشناسینگ
 اویذاب یورگان اوغلانی آلیب کیتیب اوز اویکا یاشیریب قویدی ایرتاسی کون
 سوداگر آشناسینگ، اوییگا کیلگاندا او ییغلاب اوتیرار ایدی سوداگردان -
 اوغلیمنی کورمادینگمی دیب سورا دی سوداگر دیدی- کیچه سوزیکیدان
 کیتایاتگنیمدا بیر قیرغی بیر گوکنی چنگلیگا آلیب اوجیب کیتایاتگنیزنی
 کوریب قالیم اوشا سینینگ اوغلینگ بولماسین آشناسی جهل بیلان دیدی عقلگا
 توغری کیلمایدیگان یالغان نی نیگا گپراسان ایسینگنی بییدینگمی کیچکینا قیرغی
 بیر بالانی کوتاریب آلیب کیتا آلامیدی سوداگر استهزالی کولیب دیدی اونچه
 یم عجبیلانما اخیر یوز باتمان تیمیرنی سیچقان ییب قویادیگان بو شهردا اون
 باتمان کیلادیگان بالانی قیرغی کوتاریب اوچالمایدی آشناسی گپنی قییرگا
 بورایاتگنینی فهملاب اوی ایگاسی دیدی سیچقان تیمیرنی بیلمگان بالامنی
 کیلتیریب تیمیرینگنی آلیب کیت قصه دان حصه شوکه دوستگا وفا قیلمایگان
 خیرخواه لیکنی بیلمایگان ادم بیلان دوست بولیش هیچ قاندا یخشی نتیجه
 بیرمایدی

بیر زاهد قربانلیک اوچون بیر قوینی اوییگا آلیب بارار ایدی یولدا بیر
 نیچه آدم لار اونگا دوچ کیلیدیلار اولار زاهدنی الداب قوینی آلیب کیتیشگا قرار
 قیلیدیلار اولاردان بیری زاهدگا یاهینلاشیب ای شیخ بو ایتی قای بیرگا آلیب
 کیتایاپسن ابککینچی طرفدان یانا بیری کیلیب دیدی بو کیشی تاشقی کورینیشیدان

زاهدگا اوخساسا هم لیکن اصلیدا زاهد ایماس ایکان چونکه ایت، بیلان زاهد دوست بولا المادی قولینگینه ایماس خطا کییمینی هم ایتگا تیکیزیشان جیرکانادی ایتی خرام نیب بیلادی زاهد اولارنینگ بیر خیل گیرایاتگانلارینی ایشیتگاچ یوراکگا شبهه توشدی و اوز اوزیگا دیدی بلکه قوی ساتگان ادم جانوکریر ایتی کوزیمگا قوی قیلایب، کورساتیب مینگا ساتگاندر شولارنی اولایب او قوی نی تاشلاب کیندی لوتتیدازلار ایسا قوینی سوپیپ گوشتینی بولیب آلدیلار

بیر کونی بیر غاز بیر ککلیکنی کوردی اونینگ ناز و غمزه بیلان یوریشی غازگا یاقیب قالدی او هم ککلیکنیک یوریشینی اورگاتماچی بولیب اونینگ ایزیدان قالماسدان بوتون حرکتلاریگا تقلید قیلدی لیکن بوندان هیچ نرسه چیقمادی او ککلیکنینگ یوریشینی هم اورگانا المادی اور یوریشینی هم اونودی قصه دان حصه شوکه اینگ نادان آدمگینه قولیدان کیلایدیگان ایشگا بایپشادی

نقل قیلیدورلارکه بیر ادم عربچه اورگانشینی هوس قیلایب، سوادلی دوستلاری نینگ بیریدان التین تخته اوسندگا بیر نیچه عربچه سوزنی یازیب بیریشینی التماس قیلیدی دوستی هم التماسی باجارییدی او ادم عرب سوزلاری یازیلگان التین تخته نی اوییگا آلیپ باردی و اونگا هر زمان هر زماندا قاراب قویپ نهایت ایندی او عرب تیلینی جوده یاخشی بیلایب آلدیم دیکن فکرگا کیلادی بیر کون مجلسدا عربچه سوزلاماچی بولادیدا میسی چیقادی مجلسدا بولگان لاردان بیری اونینگ خطا،ینی یوزیگا سالیب کولادی او ادم بوندان غضبلانوب - میندان خطا تاپا آلماسان التین تخته دا شونای یازیلگان دیب جواب بیرادی

قصه دان حصه شوکه انسان لار علم نی بوخته ایگاللاب الیشلاری اونینگ معناسینی چوقور انگلاب یوتیشلاری لارم چونکه علم هر ایککی دنیا سعادت سیر علم دنیادگی اینگ عزیز نرسه- قوباشگا اوخشایدی قوباش نینگ جمالی بیر یورینی یاربیتگانلیگی و حیاتگا ادی عمر بخشیدا قیلگانی کیی علم هم قلبلارنی نور بیلان یارینادی بیلملی بونیش هر نرسه دان آلدین انسانگا اوز حرمتینی اشیرماق و عزتینی ساقلماق اوجور کیراکدور علم باشقالارگا اورگانش اوجونگسه قولگا کیریتیلسا ادم اوندان بیران فایده کورمسا - او سویدان همه فایده لاندیگا ادم اوردان اوری بیهره بولگان بولاق اوخشایدی ایککی نرسه دان بعضی بخت دان و مال دنیادان ادم اول اوزی فایده لانیب سونگره باشقالارگا اولانک بیرشی کیراک بخشی نتیجه بیرگان تجربه لارنی ادم اول اوزیگا سونگره باشقالارگا تطبیق ایتیشی لازم یعنی ادم تجربه لارنی اول اوزیدا سستی شوبدان کییین باشقالارنی دوالاشی کیراک کیمکه بو سورلارنینگ معناسیگا دیماسا و اولارنی بهوده دیب حسانلاسا بیعقل کورگا اوخشایدی عقل ادم قیلدکن اشپینگ اخیری نیمه بیلان و قاندای نوگاشینی الدندان کوز

اونگیا کیلتیریشی کیراک - قای بیرگا باریشیی یولگا چیقیشدان آلدین، بیلیشی کیراک عکس حالدا او یوانینگ یارمیدا سرسان بولیب قالادی فلاکتدان باشقا یولقمایدی اجدادلارنینگ حیاتیدان عبرت درسی آلیب اولارنینگ تجربیه سیدان فایده لانگان آدم عقلی حسابلانادی اوزبیلارمان آدم همیشه مہمتت ایچیدا یاشادی عقلی آدم لار توین و یاراماس محیطگا توشیب قالسالار تیزدا اوندان قوتولیشگا حرکت قیلشلاری کیراک کیمکه کور کورانه نامعلوم یولگا چیقسا خلقتینگ کیتایاتگان توغری یولیدان اوزاقلشادی و قانچه کوپ یورسا شونچه کوپ اداشادی عقلی آدم کوپنینگ رأیی بیلان حسابلاشیپ اونگا ایشانیشی کیراک لیکن شو بیلان بیرگا عقل و تجربیه نینگ سوزلاریگا هم قولاق سالیشی کیراک چونکه هر بیرر ایشینینگ اوز مکافاتنی یار مدت بیتگاندا البته عاقبتی معلوم بولادی یانا شوندای حقیقتنی بیلش لازمکه فایده کتابنی یادلاشدا ایماس اوی توشونا بیلشداهر کیمکه بیلماگان ایشگا یاپیشسا اونینگ اخوانی سوزنی یادلاب الگان لیکن معداسینی توشونماگان یوقاریداگی آدم نینگ احوالیگا اوخشایدی.

عادل انوشیروان

قدیمگی ایران شاهلاردان انوشیروان هر ییلی نوروز کونیدا بیر ضیافت تشکیل قیلیب خلقتی دعوت قیلاردی بیر ییلی کونیدا تشکیل قیلینگان ضیافتگا کیلگاتلار اراسیدا تورموشدان جوده قیینالگان کمبغل بیر کیشی هم یار ایدی او اوز اوزیگا- شو بیرداگی ایدیش لاردان بیرینی آلیب کیتیب ساتسام محتاج لیکدان انچه قوتولامان میبینگ چاره سیزلیکدان قیلگان بو گناهیم نی شاید کیچیرار دیب قمتنها ایدیشلاردان بیرینی کییمی آراسیگا اوراب آلدی انوشیروان اونینگ قیلیب تورگان ایشین کوریب تورگان بولسا هم ایندامادی ضیافت تمام بولیب خلق تارقالیشگا حاضرلاندی ایدیش تاواقلارنی ساقلایدیگان خدمتچی ایدیشلارنی ساناب قمتنها بیر ایدیش نینگ یوقلیگینی بیلدی برحال بو حقدان انوشیروانگا عرض قیلیب همه نی تیکشیریب چیقاریش کیراکلیگینی ایتدی انوشیروان اونگا- تیکشیریب هیچ کیمنی اولایتیرما او ایدیشنی محتاجلیکدان ایزیلگان بیر کیشی الگان بولادی اونینگ آلگاتینی کورگان کیشی هم چاقیمچیلیک قیلمایدی دیدی ایدیش نی الگان کیشی اونی ساتیب تورموشیگا یاراندی اوزیگا یانگی کییمیلار تیکتوردی کییمینگی ییل بولگان ضیافتگا یاسانیب توسانیب یانگی کییمیلارنی کییب کیلدی ضیافتدان کیپس، انوشیروان اونی ایملاب یانگا چاقیردی حالی بیرگا الیب باریب بو یانگی کییم اوشا ایدیش بولیکا کیلگان ایما،مو دیب کولیب سورادی او کیشی قیزاریب - سیزنینگ سایه نگیزدا شو کییمیلارگا ایگا بولدم محتاجلیک مینی شو گناه ایشگا مجبور قیلدی مینی کیچیرینگ سو قیلگان عیبمدان وحدانا عصاب تارتامن دیب کیچیریم سورادی انوشیروان اونگا نسلی بیریب بوندان سونگ ایگاسیدان سوراماسدان بیراونینگ نرسه سیگا قول نیگزیمای احتیاجینگنی میبگا کیلیب ایت یاردم قیلامن دیب اسعام ادسان قیلیب اونی شادلانیردی

مرد ییگت

بیر کیچه مصر جامع مسجدیگا اوت توشیب پانیب کیتدی مسلمان لار بونی خریه، تیان لاردان گمان قیلیب اولارنینگ اویلاریگا اوت قوبیب کویبیردیلار مصر سلطانی اوت قوییه، دا عیب لانگانلارنی قولگا توشیردی اونینگ بویروغی بیلان قانچه آدم قولگا آلینگان بولسا شونچه کیچیک قاغادچه لار تیارلادیلار هر بیر قاغادچه دا بیر کیچی نینگ اسمی و اونکا قاندای جزا بیریش کیراکلیگی بازیلگان ایدی شو قاغادچه لارنی هر کیمگا بیتدان اولاشدیلار کیمگا قاندای جزا چیققان بولسا اوشا بیلان جزالانار ایدی بیر ییگتگا اولیم جزاسی چیقدی او ییگت افسوسلانیب - مین اولیمدان قورقمایم اما انامگا اچینامن اونینگ میدان کیین قاندای حالگا توشیشینی اولاب قایغورامن یدی اونینگ بانیدا تورگان بیر ییگتگا دره اوریش جزاسی بازیلگان قاغادچه توشگان ایدی او اوز قاغادچه سینی اولیم جزاسی بازیلگان قاغاد الگان ییگتگا بیردی و اونیکینی اوزی آلیب جزا حکملارینی اجرا قیلوچی لارگا مینینگ انا م یوق بالغیز اوزیم من بو ییگتگا بیرلادیگان اولیم جزاسینی مینگا بیرینگ مینینگ حصه مگا توشگان قمچی اوریش جزاسی بیلان اونی جزالانگ دیدی اونینگ تیلانگیچه ایش قیلدیلار سیم و زر ساجیش بیلان مردلیک کورساتیش ممکن اما جان نی تیکماق اعلا مردلکیدیر

بخیل نینگ باغی کوکارماس

بیر ادم خاتینی بیلان بیرگا قاویریلگان تاووق گوشتی بیب اوتیرگان ایدی شو چاغدا بیر گدای کبلیب ایشیکنی تاقیللادی حلیگی ادم ایشیکنی آچگاچ گدای احتیاجینی عرض قیلیب اوندان یاردم سورادی اوی ایگاسی هیچ نرسه نیماي او بیچاره نی قولاب یوباردی بیر نیچه وقت اوتگاندان کیین بو ادم نینگ امدی کتیب هیچ نرسه سی قالمای محتاجلیکا توشدی نهایت خاتینیگا هم جواب بیردی خاتین اوندان اجراب باشقاگا تورموشگا چیقدی او بیر کون تورموش اورتاغی بیلان نان و تاووق گوشتی بیب اوتیرگان ایدی بیر گدای کبلیب صدقه سورادی یانگی ایر درحال نان اوستیگا تاووق گوشتی قوبیب خاتینیگا شو اوقت نی گدایگا چیقاریب بیریشنی بویردی خاتین اوقتنی گدایگا بیردی و ییغلاب ایری یانگا قاندی ایری ییغینینگ «بیی بیی سورادی خاتیر بو گدای اوری نینگ بیرینچی ایری ایکانیی ایدی ایری ایدی بیرینچی ایرینگ بیلان اوقتلانیب اوتیرگانینگدا تیلانیب بارگان گدای مین ایدیم ایرینگگا بخیللیگی سببی زمان شوندای مکافات بیرگان دیدی

دوستلیک

بیر حکیمدان سورادیلار غریب کیم
دوستسیز کیشی دیب جواب بیردی او
هر دوستکه دلدا اوچ حصلت بولماس
کیچ اوندان دوستلیککا اریماس
بیری وفادارلیک بیری سیر ساقلاش
بیری مالین سیندان ایاماس بس

حکایت

بیر ناچار آدم بیلان بیر بای کیشی همصحبیت ایدی کوپ وقتلارینی اولار بیرگا
اوتکار ایدی لار بیر حکیم اوتیب کیتایاتیب اولارگا کوزی توشدی و اولاردان
سیزلار دوستمسیزلار دیب سورادی شوندای بیزلار دوستمیز دیب جواب بیریشدی
اولار حکیم ایسا یالغان اینایا سیزلار اگر سیزلار دوست بولسالارینگیز نیمه گا
بیراوینگیز بای و بیراوینگیز ناچار دیدی کورینیب توریدیکه دوست دوستدان هیچ
نرسه «دینی، ایاماسلیگی، دوستی، ناچار بولسا اونگا یاردم قولینی چوزیشی لازم.

حکایت

بیر اولوغ کیشیدان قناعت یاخه یو یا بایلیک دیب سورادی لار او ایسا قناعت
بایلیکنینگ امانهتدور قناعتسیز کیشی هیچ بای بولمایدی دیب جواب بیردی.

قناعت

اویگاندیم ایککی زیرک بیر یورتدا
بیر بولاق قاشیگا کیلگان وقتدا
بیری آز ایچیشدان اولدی ناگهان
بیری کوپ ایچیشدان تسلیم قیلدی جان
بیری ایچیش یولینی بیلماین قاندای
اچلیگو توقلیکدان اولدیلار شوندای
قوتولای دیسانگ کر تیزدا اولماقدان
قاریننگنی شیشیرما ارتیق ییماقدان

حکایت

بیر پادشا بیر دانشمندنی حضورینگا چارلاب اونگا دیدی مین سینی شو شهرنینگ قاضی سی ایئتیب تعینلاما قچیمان دانشمند دیدی مین بو منصبگا لایق ایماسمن پادشاه سورادی نیمه اوچون دانشمند جواب بیردی قاضیلوک اولوغ و اغیر بوموشدور چونکه حکم قیولیش جرائانیدا یول قوییلگان اینگ کیچیک خطا هم انسان عمرینی ایزدان چیمارشی یاکه حلاکت یاقاسیگا آلیب کیلیشی ممکن.

حکایت

انداق ایشیتیمکنه بیر شهردا بیر پردازگیر اوستانینگ دکانی بار ایردی و قازوققا بیر کوزه نی آسیب قویمیش ایردی اونینگ ایشی شول ایردیکیم هر اولوکنی گورستانگا کیلتورگانلاریدا اوستا کوزه نینگ ایچیگا بیر تاش تاشلار ایردی و هر آیدا اول تاشلارنی ساناب نیچه کیشی اولغانینی بیلور ایردی یانا شول زیل بیر آی منتیدا کوزه گا تاش تاشلار ایدی او نیچه وقتگاچا عمرینی سوندای اوتکازدی قضا بیئتیب اول پردازگیر اولدی بیر نیچه کوندان سونگ بیر کیشی اونی یوقلاب کیلدی اونینگ اولغانیدین بو کیشی نینگ خبری یوق ایردی دکانینگ ایشیکی باغلیق ایردی او اوستانینگ همسایه سی دان پردازگیر دکانیدا یوقدور قای بیرگا کیتگان دیب سورادی همسایه سی ایسه پردازگیر هم کوزه نینگ ایچیگا توشدی دیب جواب بیردی ای فرزند خشیار بول ییگیتلایککا غره بولماغیل عوف تیلاغل . اولومدین قورغیل تا اول پردازگیر یانگلغ اغیر یوک و کوزه بیلا کوزه نینگ ایچیگا توشماغای سن

(قابوس نامه دان)

حکایت

انداق ایشیدیمکه بیر کیچه خارون الرشید بیر توش کوردیکیم آغزیدین برچه تشارلی نوکولمیش ایرتا تانگ توروب بیر معترنی چاقیریب سورادیکیم بو توشنینگ تعبیری نینور معتر دیدی ای امیر المومنین سینینگ آلدینگدا برچه خیش اقربا و قارینداشلارینگ اولغوسیدور اندا قکیم سیندین اوزگا هیچ کیشی قالماغوسیدور بو سوزنی ایشیتغان خارون الرشید مینینگ یوزومغا بونداق دردلیغ و اندوه لیغ سورنی ایتدینگ مینینگ بارچه قرینداشلاریم اولسالار سونگره مین قانداغ ایشگا بارایمن و نه یانگلغ روزغار سورارمن دیدی و اونگا یوز تایاغ اورماغ بویوردی سونگ باشقا بیر معبری چاقیریب توشینی اونگا ایتدی معتر دیدی ای امیر المومنین سینینگ عمرینگ برچه اقربالارینگ عمریدان اوزاق بولور خارون الرشید دیدی بارچه عقلینگ بولی بیردور و ایککای نینگ تعبیری نینگ نیگیزی بیر بیرگا

بارور اما بو عباره بیلا اول عباره نینگ آراسیدا فرق بغایت کوپدور بویوردی سونگی معبرگا یوز طلا بیردیلار.

ای فرزند سوزنینگ یوزین و آرقاسین بیلغیل و اولارگا رعایه قیلغیل هر نی سوز دیسانگ یوزی بیلا دیگیل تاسحنگوی بولغایسین اگر سوز ایتیب سوزنینگ ایچوک ایکایینی بیلماسانگ قوشگا اوخشارسانکه اونی طوطی بیرلار او هر دایم سوزلار اما سوزنینگ معناسینی بیلماس سحنگوی سول کیشی بولغای که اول هر سوزنی دیسا خلفا معقول بولغای و خلق هم هر سوز دیسا اونگا معقول بولغای بوندای کیشیلار عاقل لار قتاریگا کیرگای یوق ایرسا اول انسان صورتیدا موجود بولغان بیر حیواندور سوزنی بغایت اولوغ بیلگیل سوز آسماندان کیلماس و اول خار نرسه ایماسدور قای بیر سوزنیکه بیلسانگ جایینی اوتکارمای ایتگیل وقتنی ضایع قیلماغیل یوق ایرسا دانشگا ستم قیلغان بولغایسین هر بیر سوز دیسانگ راست دیگیل و بیمندیکنی دعوا قیلغوی بولماغیل بیلماغان علمدین دم اورماغیل هر نه مطلوبینگ بولسا بیلغان علم و هنردین حاصل بولور بیلماغان هنر دعواسیدین هیچ نرسه حاصل بولماس فقط بیهوده زحمت چیکارسن (قابوسنامه دان)

غیبتچینینگ جزاسی

ایراندای حکم سورگان «لجوقی لارنینگ آلتینچی سلطانی سنجر ماضی نینگ وزیر ی بیر آدم نی یامانلاب سلطانگا دیدی فلان کیشی جوده یاراماس آدم سیزنینگ اوستینگیزدان هر خیل بولماغور سوزلار تارقاتیب، یورادی دولتنیگیز اوچون قورقونچلی بو آدمگا جزا بیریشینگیز کیراک سلطان سنجر ماضی- یاخشی ایتدینگ ایرتاگا او آدم نی کیلتیریپ سین ایتگان دیک قیلایب جزالیمان دیب وزیرگا وعده قیلدی وزیر خاطر جمع بولیب اوز اوپیگا قایتدی سلطان ایرتاسیگا او آدم نی چاقیردی اونگا ات تون پول بیردی او آدم سلطان نینگ انعام احسانیدان خرسند بولیب قایتدی وزیر سلطان نینگ بو ایشیگا جوده تعجب لانیب-اخیر اونگا جزا بیرماقچی ایدینگیز بلعکس انعام احسانلارینگیز بیلان اونی قوللاب قوتلادینگیز بو ایشینگیز مینی جوده هم حیرتدا قالدیردی دیدی سلطان وزیرگا اگر او آدم سینینگ دوستینگ بولسایدی هیچ وقت مینگا غیبت، قیلماسدینگ دشمنینگ بولگانی اوچون اوچ آماقچی بولیب اونی یامانلاب سوزلادینگ مین سین کی غیبتچی چقیمچی لارنینگ سوزیگا اعتبار قیل مایمن جزا بیریش کیراک بولسا اونگا ایماس سینگا بیریش لازمدر غیبتچی چقیمچی لارنینگ سوزلاریگا قولاغ سالسام خلق نینگ مینگا بولگان ایشانچیی یوقاتامن و دولتمیگا فتور بیتادی دیب جواب بیردی وزیر شرمند بولیب کوپ خجالت چیکدی

يامانليک قىليب ياخشىلىک کوئما

لقمان حکيم بير بايگا قول بوليب خدمت قىلگان ايدى بير كوني باى اونگا بيرگا بغداى ساچگىل ديب بويوردى لقمان حکيم بغداى اورنگا اريا ساجدى بونى كورگان باى غضب لانيب مين سىزگا بغداى ساچگىل ديگان ايديم نيگا اريا ساجدينگ ديدى لقمان حکيم اونگا ايتدى اريا ساجسام بغداى اونمايديمو باى غضبلانيب ايسينگ بارمو هيچ وقت اريادان بغداى اوناديمو ديگان ايدى لقمان حکيم اونداى بولسا نيگا سىز دانما خلقتا جبر ظلم قىلاسيز و يانا ياخشىلىک اسيد قىلاسيز ياخشىلىک قىلسانگيز ياخشىلىک يامانليک قىلسانگيز البته يامانليک قايتادى اريادان بغداى اونماگاني كى خلقتا آزار بيريب يانا ياخشىلىک اميد قىلمانگ ديب جواب بيردى

هارون بيلان باغبان

هارون الرشيد بغداد اطرافىداگى باغ كوچه لارنى كيزيب يورار ايكان قرى بير باغ بان نينگ حرما كوچتى اوتقازاياتگاتىنى كوردى اونينگ يانيگا كيلايب سلام بيريب حال احوال سوراڭاندان كيبن ديدى حرما درختى نينگ كوچتى حوده كوپ يىل لاردان كيبن حاصل بيرادى اونگاچا سىز اوليب هم كيتاسيز ميوه سيدان ييه الما، يىز محنتينگيز بيكار كيتادى ديب اويلايمان باغبان چال هارونگا شونداى ديدى - بابالارىمىز ايكديلار بىز ييىك ايندى بىز ايكساک بالالارىمىز ييىدلار باغبان نينگ سوزى هارونگا خوش كيلايب اونگا يوز آلتىن انعام قىلدى باغبان شکر قىلدى هارون شکر نينگ سىبىنى سوراى باغبان - باشقالار ايككان حرما كوچتى اوزاق يىل لاردان كيبن حاصل بيرسا مينينگ كوچتىم شو كون نينگ اوزىداياق حاصل بيردى ديدى هارون كوليب اونگا يانا يوز آلتىن انعام قىلدى باغبان يانا شکر بجا كيلتيردى هارون بو ايككىنچى شکر نينگ سىبىنى سوراى باغبان كوليب جواب بيردى باشقالار نينگ كوچنى يىل دا بير مرته حاصل بيرسا مينينگ كوچتىم بير كوندا ايككى مرته حاصل بيردى هارون الرشيد باغبان نينگ نكى آدم ايكاتىنى انگلاب تحمىن - افرىنلار اوقىدى

مناسب جزا

اسکندر ذوالقرنین ایرانگا هجوم قلیب همدان شهرینی قملگا آلدی سونگره ایران شاهی دارادان خراج طلب قیلدی دارا اونینگ طلایی قبول قیلمادی شونگا کورا اسکندر او بیلان جنگ قیلیشنی دوام ایتیردی اما هر قانچه غرت صرف قیلسا هم دارا اوستیدان غلبه. قازانا المادی نهایت مکر حبله ایشلاتیب، اونی بینگه اچدی بولدی دارانینگ ایککیتا اینگ یاقین ایشاندی قولى بار ایدی دارا بولارنی تربیه لاب اوزیگا وزیر قلیب الگان. ایدی اسکندر باشیرینچا کیشی یوباریب اولارنی اوز حضوریگا دعوت قیلدی وزیرلار دعوتی جان و دل بیلان قبول قلیب، کچه سی هیچ کیمگا سیزدیرمای اسکندر حضوریگا کیدیلار اسکندر اولارنی حرمتلاب فارشی آلدی سونگره اوز مذهب، دینی بیان قیلدی-اگر آرزوم نینگ رویابگا چیقیشیگا یارم بیرسانگیز قیلگان حرمتلارینگیز اوچون سیزلارگا اینگ یوقاری اورین نی هدیه قیلامان، دیدی وزیرلار اسکندر نینگ آرزوسینی رویابگا چیقاریشگا قانداق حرمت بویورسالار جان و دل بیلان ادا قیلش کا سوز بیردیلار اسکندر اولارگا دارانی اولدیریشنی بویوردی حانن وزیرلار ایرتاسیگا اونینگ بویروغینی بجا کیلتیریب اسکندر نینگ حضوریگا کیدیلار اسکندر دارانی دفن قیلشگا و ایککی بلند دار تیارلب هر ایککی حانن وزیرنی آسیشگا بویوردی اسکندر داران زور مکافات اینگ یوقاری اورین منصب کوتیب تورگان خیانتچیلار، اسکندر نینگ بویروغیدان شایب قالدیلار-بویروغینگیزی بجا کیلتیرساک بیزگا اینگ یوقاری اورین بیریشنی وعده قیلگان ایدینگیز همه ایش ایستاکانینگیزدیک بولدی لیکن سیز وعده نگیزگا وفا قیلش اورنیگا، بیزنی اولیمگا بویوریاپسیز بو ایستینگیز انسافدانمو دیب اعتراض بیلدیریلار. اسکندر اولارگا مین - انصاف سببلیک قیلما دیم اوزیمگا انصاف عدالتی رحبر قلیب ایش باشلاماقچیم / توغری سیزلارگا اینگ یوقاری اورین بیریش نی وعده قیلدیم مانا ایندی شو وعده گا وفا قیلامن دارا سیزلارنی تربیه قلیب یتیشتردی نهایت اوزیگا وزیر قلیب آلدی اما، سیزلار اونینگ قیلگان یخشلیکلاری عوضیگا بامانلیک قیلدینگیز اوز تربیه چیسىگا حیانت قیلگان کورنمک خانلار البته مینگا هم وفا قیلما س لیکلارینی یاخشی بیلانم توز حقیقی ساقلامای خیانت کوچه سیگا قدم قویگانلارگا منه شونداق مکافات بیریلادی مینینگ قوشنیندا داردان یوقاری اورین یوق مرحمت ایندی اوز اورینگیزی ایگلانگ دیب جواب بیردی

بخارا کوشکی حفیدا

تاریخچی نرشی بخارا کوشکی حفیدا قویبداگیلارنی یازادی قطیبه بخارانی ایگلانلاکاج احوالگا اوز اوایلاری و بیرلاری نینگ یارمینی عربلارگا بیریشنی بویورادی بخارادا بیر قوم بار ایردیکه کشکستان دیر ایدیلار قطیبه اوبلار

اسباب انجام لارنی تقسیم قلیاب بیریشنی قیستای بیرگاچ اولار اوز اوی جایلاری و اسباب انجام لارینی بوتونلای عربلارگا بیریب اوزلاری اوچون شهر تاشقاریسیدان بیبتی یوزتا کوشک بنا قیلدیلار اولارنینگ هر بیر اوز کوشکینینگ اطرافیگا خزمتمکارلاری و اوزیگا قاراشلی ادملاری اوچون اوی لار قوردی و هر بیر کیشی اوز کوشکینینگ آدیگا باغ و نیکس میدان برپا قیلدی و اولار انا شو کوشکلارگا کرچیپ، کیلدیلار او کوشکلار حاضردا ویران بولیب کوپراق قصمی شهرگا قوشیلپ کیتگان او جایدا فقط ایککی اوچتا کوشک ساقلائیپ قالگان و اولارنی کوشک موغان دیدیلار چونکه او جایلاردا آتشپرست (موغ)لار تورگنلار بو ولایتدا آتش پرستلارنینگ عبادتخانه لاری کوپ بولگان

حکایت

قدیم شام دیگان ولایت دا ناظر اسملی رحمدل لیک بیر کیشی بار ایدی شونداغ مرحمتلی ابدیکه بیر کیشینی قولیدا بیر آغیر یوکنی کورسا کوتاریشیب اویگا ایلتیب بیرور ایردی هر کیم خزمتم بویورسا جان نلی بیرلا یاپیشیب قیلور اوزی ایشلاب تاپگان آچه سینی یارمینی اوزی صرف قیلسا قالگانی کوچه دا یورگان بیوه بیچاره لارگا اولاشیب بیرور ایردی بیر کون تاغدان و شهر یاقینداگی قیردان اوتون بیغیب کیلپ بازاردا ایککی درهم شام تنگاسیگا ساتدی دا هر کونگی عادتچا بیر تنگانی فقر و مسکین لارگا اولاشیب بیردی بیر درهمی اوز اویگا اسراب طعام آلائی دیب کیتوب تورگان ایردی یولدا ایرانی گا دوچار بولدی اول ایرانی نینگ قولیدا بیر قفص اول قفص نینگ ایچیدا بیر طوطی بیغلاب ایرانیگا زارو تولا قیلوب ای ظالم ایرانی منی اوچ تورتا یاش گودکلاریمگا رحم قیلماي منی دام گا مبتلا قیلوب کیلتوروب ساتماقچیسان خدادین قورقمایسانمو دیگندیک قفص ایچیدا تالپونور حرکت قیلور لیکن چیقالماس ابدی ناظر رحمی کیلگاندان روزغاری بوتون حیالیدان چیقوب کبتدی بیر کور آچ قالغان بیلان اولوب قالماسان هر نه بولسا بو بیچاره نی آزاد قیلای دیب ایرانی دان بهاسینی سورادی ایرانی بیر درهم دیب ایتدی ناظر درحال قولیدگی بیر درهمی بیریب طوطینی آلدیدا بانا بیر ظالمنی قولیگا توشماسون دیب اوتون تیریب کیلگان تاغ اوستیگا الوب باروب قویوب یوباردی طوطی ایسا اوزاق اوچمای ناظرگا یاقینگینا بیر جابگا توشوب بیرنی اوچ تورت چوقوب ناظرگا قارادی سونگره بیر درخت اوستیگا چیقوب اولتوردی ناظر حیران بولوب بوندا نه حکمت بار ایکان دیب قولیگا تیشه ایب اول جایی بیر ایککی قاریچ کا اولان ابدیکه بیر کیچکینه خومچه دا تولا اوتون چیقدی ناظر طوطی گا قارادی طوطی پرواز قیلیب اوچتی ناظر خداگا شکر فیلیب اول التون لارنی الوب اویگا کیتدی و بیر عمر راحت فراغتدا یاشادی

حکایت

بیر دانشمند فرزندلاریگا شوندای نصیحت قیلار ایردی عزیز اوغلانلاریم هنر اورگانینگلار زیراکه مال و دنیاگا اعتماد یوق و آلتون کوموش سفردا خطرلیدیر قاراقچی اوغورلاب کینادی یاکه ایگاسی ییب ایچیپ تمام لایدی اما هنر قایتار بولاق توگاتماس دولتدیر اگر هنرمند مالیدان محروم بولسا قایغوسی یوقدور چونکه هنرنینگ اوزی دولتدیر هنرمند قای بیرگا بارسا قدرلاندی و اوی نینگ توریدان جای آلادی هنرسیز آدم ایسا همیشه مشقت، چیکادی تیلانچیلیک قیلادی شو سبب هنر اورگانیشگا رغبت قیلینگ عمرینگیز راحت فراغتدا اوتادی

قوشلار حقیدا حکایه

قوشلارنی کوزاتگنمیسیز اولار گله گله بولیب اوچیشدان آلدین بیر بیرگا جمع بولادیلار گروه باشلاری توده گا کیرار ایکانلار بیر قاراشدا بیر بیرلارینی سیناب آلدیلار زوری سارالانیب اجرالیب باراویردی سونگ دانره بولوب ایلانیشادی اینگ زوری معلوم بولگاچ اونینگ بائچیلیگیدا برجه قوشلار تیککا آسمانگا کوتاریلادیلار و ارغمچی بولیب یاییلادیلار راستلانیش اوچون هم بیراز وقت کیراک بولادی یولباشچی منزل نی ییگیلایدی گروه باستی لار یانیدا کمر بسته بولیب یورادیگان ساقچی قوشلار بیر نرسه بولسا درحال بیلدیرادیلار مثلا قوشلاردان بیر کسل لانیب سوستلاشسا یاننکه باشقا خطر احتمالی بولسا ساقچی اشاره سی بیلان یولباشچی بیر قرارگا کیلادی سیکینلادیلار ضرور خطر بولسا قوشنجه فرمان بیرادی کسل لارنی توزاتیب آلدیلار نجاتسیز بولسا قالدیریپ کیتادیلار قالگان قوش ایسا سونگکی کوچلارینی ییغیب آسمانگا کوتاریلادی یوکساکلیکدان اوزینی تاشلارگا تاشلاب کیتایاتگان لار بیلان حیرلاشادی

شیخ و مرید

بیر مرید شیخ نینگ آدیغا کیلیب اوزی نینگ کوپ گناه قیلگانینی ایتادی شیخ سینینگ کونگلینگ بیر حوض دیر اونگا بیش اریغدان سو کیرادی سین لایقه سو بیلان حوضنی افلاس قیلیسان شو اریغلار سووی یولینی باغلاسانگ حوض تازه بولادی بیر اریغ کوزینگنیک یولیدورکیم مسلمان لارنینگ اهل عیالغا خیانت بیرلان باقماغایسان ینه بیر اریغ آغزینگ نینگ یولی دورکیم اندین یامان حرام نیمه لارنی بیماغایسان یانا بیر اریغ الیک قول لارینگ دورکیم کیشینی ناحق

اوروب مال لارینی آلماغایسین یانا بیر اریغ ایقلارینگنینگ یولیدورکیم آنینگ بیرلان نامشروع یول لارغا بارماغایسن مثلی بوزه خانه و شرابخانه و مفسقه یانا بیر اریغ قولاق لارینگ یولیدورکیم غیبت سوزلارنی ایشیتماغایسن دیدی مرید بولارنی قبول قیلادی کونگل حوضینی پاک ایلادی

عجائب بیر شهر

عایشیر نوایی نینگ حیرت الابرار داستانیدا «بیر طرفه» شهر عجائب بیر شهر دیگان عبارہ بار شاعر تصویرچه بوشهدا همه نرسه موجود مسجد هم بازار هم محله لار هم کوچه و باغ لار هم میخانه هم انینگ سولاری بهشت سویگا اوخشارمیش اوندا بیر قصر هم بولیب قصرنینگ ایچیدا بلند بیر گومبز بار ایگان قصرنینگ عجائب ایشیگی بولیب هر آجیلیب یاپیلگاندا اوندان در و گوهرلار ساجیلار ایمیش... بو شهرداگی حکمدار و عمادارلارنی عالم و فضلانی خدمتکارلارنی ایتمایسیرمی بولارنینگ همه سی رمضی بولیب بو عجائب شهر متالیدا نوایی انسان وجودینی اونینگ نهاندا مرکبلیگینی اوندانگی همه عضالار اوز وظیفه سیگا ایگا ایکانینی بیر بیرگا باغلیقلیگینی یوکسک انگ بیلان حرکت قیلیشینی مجازی آبرزالار واصله سیدا تصویرلایدی بوندا تصویرلانگان قصر انسان باشی قصرنینگ بیش سحنی-کوز قولاق اغیز بورون دماغ بو بیش سحندا بیشتا ایشیلارمان دالم خدمتدا بولیب کوریلگان ایشیتیلگان سیریلگان طعملی طعمسیر ایسیق ساقوق همه سیدان پادشاه عقدنی حیردار قیلیب، تورادی قصر ایشیگی اغیز اونینگ ایککی طبقه سی لب او آجیلیب یاپیلگاندا ساجیلادیکان درلار سوز... تصویر مجازی بولسا هم مراقلی

(میراث و احلاص دان)

قاغاذ جوازی

علم فن ادبیات و صنعت ترقیاتی نوایی دوریدا قاغاذنینگ کوپ معداردا بولیشینی تقاضا ایتاردی پادشاه و نوایی حضوریدگی اونلاب خطاطلار یوزلاب کتابلارنی کوچیرار ایدی لار اولار تیارلانگان قولیارمه لار ایسا فقط حراسان و ماورا النهرگا ایماس بوتون شرق مملکتلاریگا تارقالار ایدی جامی و نوایی دیوانلاری بیگ نسخه لارینی اوشا وقتدا ترکیه ایران پادشاه لاری هم سوراتیب مخصوص خط و اندم یوبارگانلاری معلوم بیر دورگا کلیلپ قاغاذ ایشلاب چیغاریس سمرقند هرات کیی شهرلاردا انچه یولگا قوییلگان ایدی هراتدا عایشیر نوایی نینگ اوری بو ایشگا علاوه اهمیت بیریب مخصوص قاغاذ ایشلاش اوسته خانه سی- «قاغاذ جوازی نی» تشکیل ایتگان اوشا دوردان بیزگاجا ییتیب کبلگان کوپگینه نایاب قولیارمه لارنینگ

قاغاذلاری شو «جواز» محصولی ایکنی شبهه سیزدیر ۱۵۰۷ - ۱۵۰۶ ییل لاردا هراتدا بولگان و نوایی نامی بیلان باغلیق تاریخی جایلارنی اوز کوزی بیلان کورگان بابر «عایشه ربوکنینگ باغچه سی و جواز قاغاذ»ینی هم باریب کورگانینی ایئادی (میراث و اخلاص دان)

مسیقه چیلار باشلیخی

۱۵ عصر نینگ ایککینچی یارمیگا کیلیب هراتدا متلسیز قابلیت و استعداد صاحبی بولمیش بسته کار همده مسیقه چیلار توپلانگان ایدی عایشه نوایی عبد الرحمن جامیدیک اولوغ نالتار هم اولاردان اوزلارینی اوزاق توتماس عکسینچه جامی مسیقه بویچه مخصوص رساله یازگان بابر نینگ ایتیشیچه نوایی مسیقه دا «یخشی نیمه لار» باغلاگان ایدی اوز دوری نینگ تاتیقلی شاعری همده عالمی مسیقه چی خواجه عبد الله مرورد «شرفنامه» توپلامدا خبر بیریشیچه بو وقتدا مسیقه چی لار نینگ ایشی انچه ترتیبگا سالینگان عایشه نوایی نینگ تشبثی بیلان حسین بابقرا استاد شمس الدین محمد نامیگا مخصوص فرمان چیقاریب اونی شهر دایگی بارچه مسیقه چیلار نینگ باشلیخی ایتیب تینلانگان بو ایسه شو دور مدنی حیاتی نینگ یانا بیر دفتگا لایق تامانیدور «شرفنامه» بیرینچی مرته ۱۹۰۱ ییلی و سبایدن دا خنس ربیرت رومیر تامانیدان نشر ایتیلگان سلطان حسین فرمانی ایسه ۱۲۴۹ هجری شمسی ییلیدا افغانستان دا بادیهب چیقاریلدی

(میراث و اخلاص دان)

بیوراپه و پرنجی

اوتمیشداگی اورتا آسیا خلقلاری حیاتیدا بیوراپه لیکلار کوزیگا اینگ خونوک کورینگان نرسه لاردان بیری پرنجی ایدی لیکن پرنجی نینگ پیدا بولیشیدا اولار اوزلاری نینگ معلوم درجه دا حصه لاری بولگانلیگینی بلیشارمیکان گپ شونداکه پرنجی سوزی اصلیدا «فرنک» سوزیدان «فرنک» ایسا «فرنک» دان آلینگان بولیب ایسکی شرقدا «فرنک»- «بیوراپه» دیماکدیر شرق خلقلاری بیوراپه لیکلارنی و بیوراپه گا تیگیشلی مال لارنی شو جمله دان بیوراپه متاع لارینی «فرنکی» دیب صفتلاگانلار «فرنکی» سوزینی بعضی شرق خلقلاری خصوصاً عربلار «فرنچی» دیب تلفظ قیلگانلار دیبک بیرینچی بیوراپه لیکلار کیلتیرگان متاع لاردان تیکیلگان و سو متاعلار نامی بیلان اتالگان پرنجی کوپراق فیادل شهر شرانطیدا کینگ تارقالگان بارا بارا محلی متاع لاردان هم تیکیلایرادیگان رودپا بیر توشونچه بولیب قالدی

(میراث و اخلاص دان)

جام جم نیمه

عادتدا «جام جم» یاکه «جام جمشید» عباره سی شرق لیریکاسیدا کوپراق قدح معناسیدا کیلادی اولوغ علیشیر نوایی ایسه فرهاد و شیرین داس، تانیدا اونگا بویوک بیر معنا یوکلانگان فرهاد یونان مملکتیدا بیر نیچه عسکری بیلان صقراط حکیم باتانغان غارنی قیدیریپ کیتارکان تاغ آرالیغیدا اداشیب قالادی شوندا یولنی انیقلاب الیش اوچون او جام جمنی کیلتیریشنی بویوردی جامنی محیا قیلدیلار اوندا بوتون دنیانینگ عکسی جلوه قیلدی فرهاد یتتی اقلمدا جایلاشگان مملکتلارنی بیر-بیریدان فرقلاب اوندان مشهور یونان اولکه سینی تاپدی اولکه داگی اوزلاری تورگان تاغنی کوروب اوندانگی غارلارنی بیر-بیر کوزدان اوتکازیب چیقادی صقراط حکیم ارامگا هی قای بیردالیگینی انیقلایدی شوندا سونگ فرهاد و همراه لاری جامنی مشعل قیلیب قارانغو کیچه نی کوندوزدیک یارینیب اوشا تامان یول آلدیلار همده صقراط حکیمنی تاپادیلار.

منه اوشا واقعه تصویرلانگان پرچه نینگ بیر قسیمی :

آنکا قیلاچ نظر ایستاب کشایش

جهان تمثالیغا تاپتی نمایش

قیان باققاچ قیلیب روشن نظریق

بیر اقلم یتتی ظاهر جلوه گرلیق

بورون افاق، مللکین قیلدی قلم

جدا قیلدی یکا یک یتتی اقلم

ممالیک جلوه سیدین کورنی یاپتی

که یونان ملکین اول جام ایچره تاپتی

دیمک بوندا «جام جمشید» - بیر یوزی نینگ طبیعی گلابوس- خریطه سیدیر اونینگ اختراع ایتیلیشی ایران نینگ افسانه وی پادشاهی جمشیدگا نسبت، بیریلادی ۱۲ - ۱۰ عصرلاردا اورتا آسیادا بیرونی گلابوس یاراتگانینی محمود کاشغاری اوز اثریدا دنیا خریطه سینی کیلتیرگانینی ایسلاساک نوایی نینگ جام جم حقیداگی فنئستیک تصویری اصلا تصادفی ایماس

(میراث و اخلاصدان)

دل آزارلیک نتیجه سی

بیر سیچقان اورماندا ارّه گا اوخشاش تیشلاری بیلان بیر درختنینگ ایلدیزلارینی کیمیرار ایردی درخت ایسه اونگا یالباریب دیردی ای دل آزار نیمه اوچون مینگا آزار بیرسان جبر تیغی بیلان اوروب نیگا مینی حیاتدان محروم قیلماقچی بولاسان دل آزارلیگینگ جزایی کورماسدان علاجینگ بوق قوی مینگا جبر و ستم قیلمه سیچقان درختنینگ ناله سیگا انعطاف قیلماق ایشیدا دوام ایتاردی سوچاقدا بیر ایلان کیلیب

سیچقانگا حجوم قیلدی بیر آندا اونوی یوتیب یوباردی ایلان سیچقان نی ییب بولیب درخت سایه «یدا» حلقه بولیب یاتگان ایدی بیر تپراتیکان پیدا بولدی ایلان نینگ دومیدان تیشلاب اوز با،ینی اوچیگا آلدی ایلان اوزینی اورا-اورا اونینگ تیکانیدان یره دار بولیب اولدی تپراتکان ایلان نی ییب توییب دوم دوملاق بولیب یاتدی شو وقت بیر تولکی کیلیب قالدی حیلہ ایشلاتیب تپراتیکاننی اولدیردی اونینگ گوستینی ایشحه بیلان بیماقه! کیریشدی حلی ییب بینرگانی یوق ایدی بوری دیک کنتا بیر ایت قای بیردان دیر پیدا بولیب تولکیگا قاراب یوگوردی اونوی اولدیریب ییب، اچلیک اوتیگا تسکین بیردی و درخت تاگیدا دم آلیب یاتدی شو وقت بیر یولبرس کیلیب، قالدی ایت خبردار بولیب قاجیب قالیشگا اولگورمای اونینگ قارنینی یاردی خاطر جمع لیک بیلان گوستینی بیدی قارانگکه بیر ص، یاد اوق یای بیلان پیدا بولیب قالدی یولبرسنی آتیب حالدان کیتکازدی یولبرس حلی جان بیرکونچه یوق ایدی بیر اتلیق آدم آتینی یوگورتیریب ییتیب کیلدی یولبرسنینگ تیرسیگا تمعه قیایب، آندان توشدی یولبرسنی تمام اولدیریب آت اوستیگا آماققا حرکت قیلدی صیاد قارشیلایک کورساتدی ارالاریدا اوروش جنجل بولدی اتلیق آدم قیلچ بیلان اوریب اوچی نینگ باشینی تته سیدان جُدا قیلدی یولبرس جسدینی آت اوستیگا آلیب یولگا توشدی آت بیر نرسه دان هورکیب کیتگان ایدی او آدم ییقیلیب گردنی سیندی درآو جان بیردی منه دل آزارلیک جبر ستم نتیجه سی

(آز آز اورگانیب دانا بولور)

جاهل طبیب

قدیم زماندا بیر شهردا علم سیز تجریبه سیز بیر کیشی طبیبلیک دعوا،ینی قیلاردی داری لارنی بیر- بیریدان فرق قیلا الماس کوز آغریغی بیلان یورک آغریغینی اجرا تا آلمسدی اوشا شهردا طبیبان خردار عالم و فاضل بیر طبیب هم بولیب کوزی خرا لاشیب قالگانیدان کسل لارنی قبول قیلمای قویگان ایدی بوندان فایده لانگان خلیگی نادان طبیب اوزی نینگ طبابتدا ماهر ایکانینی دعوا قیلیشگا کیریشدی ساده خلغی ایشانتیردی شهر حاکمینینگ گوزل بیر قیزی بار ایدی حاکم شو قیزی نی توی تاماشالار بیلان اوز اکاسینینگ اوغلیگا نکاح لاب بیردی قیز یوکل بولیب کوزی یاریشی آلدیدان بیر دردگا چالیندی حاکم کوزی خره بولیب قالگان عالم ماهر طبیب نی چارلاب قیزی کورساتدی طبیب قیزینینگ دردینی تیکشیریب کورگاندان کیین حاکمگا ندی «مهران» دیگان داری بار اوندان بیر مقال آلیب ایلانگاندان کیین اونگا خالص متک فوتیب دالچین بیلان ایچیرلسا قیزینگیز توزالیب کیتادی حاکم او دارینی قای بیردان تاپیش ممکن دیب سوراگان ایدی طبیب خزینه نگیزدا آلتین قلف بیلان قلفلانگان بیر قطیچه ایچیدا شو داری بارلیگینی کورگاندیم دیدی شو پیت جاهل طبیب کیلیب قالدی او دارینی آلیب چیغیش مینینگ ایشیم دیب حاکم دان رخصت آلیب خزینه گا کیردی خزینه دا بیر نیچه قطیچه لار بار ایدی جاهل طبیب اوشا قطیلاردان بیرینی آلیب چیقیب داری تیارلاب قیزگا ایچیردی قیز ایچگان زمانی حلاک بولدی چونکه او آلیب کیلگان قطیچه ایچیدا جوده اوتکیر زهر بار ایدی حاکم جوده هم قایغوریب دارینی جاهل طبیب، نینگ اوزیگا ایچیردی

تدبیرلی عالم

مولانا حسین واعظ کاشفی هر هفته جمعه کونی هراتینگ اولوغ میدایدا و عطر سوزلار خاققا پند نصیحتلار قیلار عبرتلی حکایه لار سوزلاردی اونینگ جازیه لی سوزلاریگا مفتون بولگان خلق مولانا حسین گماندر نیازلارینی بیراردی مولانا حسین وعظ تمام بولگاندان سونگ بیغیلگان آلتین و کوموش تنگه لارینی بیر رومال فیلیب الیب مدرسه داگی حجره سیگا قایتاردی ایرتاسیگا شو بیغیلگان پول لاردان اوز روزغاریگا بیتارلی بیر از قسمینی الیب قالیب قالگانی کیمعل بیچاره لارگا بولیب بیراردی بیر جمعه کونی مولانا حسین کاشفی وعظدان توشگان آلتین و کوموش تنگه لارینی الیب حجره سیگا قایتدی یاربم کچه مدرسه اهلی شیرین اویقودا ایدی شو چاغدا مولانا نینگ حجره سی یانیدا ایاق شریه لاری ایشیتیلدی کیمدر حجره ایشیگینی سیکرگید تقبلاندی مولانا ایشیگینی اچیب قرالانگان آلتی کیشینی کوریب حیرتدا قالدی کولکدر ناسلوم کیشیلر ایچکاریگا کوریب ایشیگینی زنجیرلادی لار اولاردان بیر مولانا حسیندا تعظیم قیایب ایدی محترم دامنه بیر اوغریلار طافه سیدان بولامیز شو کونلاردا پولگا محتاج بولیب قالدیک شو احتیاج میری سیزگا عرض قیلکانی کیدیک بوگون وعظدان توشگان آلتین کوموش تنگه لارینی بیزگا هدیه ایتارسیز دیب امید قیلامیز مولانا حسین اوغری لارنی اچیق بوز ملایم لیک بیلان قبول قلیب اولارگا جای کورساتدی درحال دستورخان یازیب نان میوه و شربتلا کیتلردی اولار بیلان صحبتلاشیب اوتیریب دیدی عزیزلار بو کچه مینگا مهمان بولیب کیدینگیز خوش کنیسیر میزدان البته مهمان نینگ حرمتی بجا کیتلریشی خیرات میدان یاردم سوراب کولگان ایکانسیر جان و دل بیلان قبول قلیب قولمدان کیدایگان باردمنی سیز عزیز مهمانلردان ایمانمن یالغیز آلتین و کوموش تنگه لاریگینه ایمان هر قایسیگیزگا تور هدیه قیلان حاضر پلاو تیارلاشگا کیریشایلیک پلاوگا کیراکنی همه نرسه بار سیزی گوشت بیرای توغرانگیز بیرینگیز اوچاققا اوت یاقینگ سیزلارندک قولنگیردان مین هم پلاو یش آرزوسیدان مولانا حسین درحال گوشت سری کیتلریب کوتیلمالار مهمانلارینگ الدیلاریگا قویدی مین بیکار اوتیرمای گوشت سیرینی توغراب بولگونینگیزچه جوده قیزیق بیر حکایه ایتیب بیرای دیدی او اوغری لار مولانا کاشفی نینگ ناطقوگینی سوزگا اوستالیگینی بیلار اونینگ یاقیملی تاثیرچن وعظلارینی ایشیتگندیلار اوغریلار دامنه نینگ حکایه سی پلادوان هم شیرینراق بولیشینی توشونیب اول حکایه نی ایشیتیش آرزو سیدا ایکانلیکلارینی بیلدیریلار مولانا وعظ ایتار ایاکان ایککی تامانگا کورسی قویدیریپ شو کورسیلار آراسیدا یورپ سوزلاردی شو عادنی بویچه حجره دحلیزی نینگ او یاغیدان بو یاغیگا یورپ حکایه نی باشلادی بیر شهردا احمد اسملی کیمعل اتم یاشار ایدی او شهردان تاشقاریداگی بیر پرچه بیریکا ایکین ایکیب اوندان چیققان حاصل بیلان کون کچیرار ایدی بریل نهار ایدا بیرینی اماچ سلان حیدار ایاکان حوکزی قاقلیب کتدی احمد درحال حوکز قافلگان جانی دکشبردی بیر نرسه نینگ اوچی کورینیب توراردی او حابانی یخشیلاب کاولاگان ایدی اغزی محکملانگان کتا و اغیر بیر کوزه کوریندی احمد کوب اورسب کوره نی زهرعا چقاریب ایدی درحال اونینگ اغری ایدی کوزه نینگ ایچی آلتین و حوده

قەسەھا ئاشلار بىلەن تولا ابدى احمد جودا حىران بولاي قالدى كوزەنى كوتاريپ اليب كېتىشكا كوچى يېتىمىدى اليب كېتىگان تەقدىرىدا ھەم ئام لار شېبەھ لانىشى مەمكىن مەھ شولارنى اويلاپ باشى قاتگان بېچارە احمد: اينگ يىشىسى كوزەنى كومىب اويىمىغا قايتاي ايرتاسى كۈن قوشنىمىنى اليب كىلامن ايككاولاشىپ كوزەنى اوراب چىرىماب كوتاريپ اويىغا كېلىتىرامىز كوزە اېچىداگى التىن و قەسەھ تاشلارنىنگ يارمىسىنى اونىغا بىرامن قالگان يارمىسى مېنىغا يېنىپ ارتادى نىگان ېكر حىيال بىلان كوزەنى كومىب، حوكىزىنى حىداب، اويىغا قايتدى احمدنىنگ حېلە كار عىار بىر باى قوشنىسى بار ابدى بو ناي زاھردا صوفى بولپ كورىمى ھەم قىلىپ ناپاك اوزىنىنگ مەنفعىتى يوليدا ھەر قانداى جىانيندان تارنىماسدى سادە دل احمد شو باى قوشنىسىنى چاقىرىپ واقەنى اونىغا بىرما بىر سوزلەپ بىردى اوزى بىلان بارىپ كوزەنى اليب كېلىشكا يارمە بىرسا كوزە اېچىداگى بايلىككا شىرىك قىلىشسى بىلىردى، حېلە كار باى حودە سىويىپ، كىندى بىرگا بارىشكا و غە بىردى ايرتاسىغا ھەر ايككى قوشنى دلە كا بارىپ كوزەنى كومىلگان بىرىدن چىقار دىلار ئامكار يارماس داي اوزىغا حاص بولگان نامەلىك كوچە سىغا قەم بامىدى صاف، كوگل لى بېچارە كەمىل نى اولدىرىپ بوتون بايلىكىنى اورىغا قالدىرماقچى بولدى شو افلاس نىيىتىنى عملىغا اشىرىش نىيىدا احمدكا تاشلاندى عايتدا كوچلى بولگان بولپس كوچ قوتى يوق زورغە قەمىرلاپ يورگان احمدنى بىر زەمە بىرگا يېقىندى اوستىغا مېنىپ، اليب بويىنىغا پىچاق تارتماقچى بولدى... اوغرىلار حكاىە ئىا محلىا بولپ ھەم نەرسەنى اونونىشگان ابدى مولانا حسين اوياق بو ياققا يورىپ حكاىە ايتىپ ھەستى غەنىمەت بولپ ايتىك زەنجىرىنى سىكىنگىنە توشوروب قويوب حكاىەنى دوام ايتىردى بېچارە احمد تاش يورك بايىغا جان قوشىم مېنىكا رحم قىل اولدىرما كورە ناگى التىن و قەسەھ تاشلارنىنگ ھەم سى سىيىكى بولسىن مېنىكا ھىچ نەرسە كىراك ايماس دىب ھەر قانچە يالپىنىپ، يالوارسا ھەم رحمەت بىز باى اونى قبول قىلمادى احمد جانيندان اميد اوزىپ بايىغا ايتدى دنيادان اوتىشىمىغا كوزىم يىتدى فقط سىندان بىر التماسىم بار بونى رد قىلما خاتىنىم حاملە دار ابدى اونىغا بارىپ مېنىنگ شو وصىتىمنى ايت اگر اوغىل فرزند كورسا اسمىنى داد قويسىن دېدى باى ناشىنى قەمىرلاتىپ وصىتىنى قبول قىلگانىنى بىلىردى وقت اوتكازماى احمدنىنگ باشىنى كىسىپ الدى حكاىە شو بىرگا يىتىگاندا اوغرى لاردان داد ھەرياد كوتارىلدى ھەم لارى مظلۇم احمدكا اچىنىپ كوز باشى قىلدىلار مولانا كاشفى بنە سورىدا دوام قىلدى باى احمدنىنگ حەسەنىنى توپراققا تاپشىرىپ خاطر جمع بولگاندىن كېيىن كوزەنى تونىغا اوراب اليب اويىغا قايتدى درحال احمدنىنگ خاتىنىنى ئوچراپ ايرى احمدنىنگ اولگىنىنى اولىم الدىدا قىلگان وصىتىنى ايندى باياقىش خاتىن نىمە ھەم قىلسىن يىغلاپ سەتت قالاويدى بىر نىچە اى اوتگاندىن كېيىن كوزى يارب بىر اوغىل توغدى ايرىنىنگ وصىتىكا عمل قىلىپ اوغلىغا داد دىب اسم قويدى انا بېچارە اغىر مشقتلار تارتىپ بولسا ھەم بالاسىنى يىشى تىرىيە قىلىپ اوستىرا باشلادى بالا اوسىپ تورت باشىغا كىردى كونلاردان بىر كۈن شەر حاكىمى اوز آدملارى بىلان كوچە دان اوتىپ كىتاباتگان ابدى داد اتلارنىنگ اياق تاووشلارنى ايشىندى بالا ايماسمو تاماشا قىلماقچى بولپ كوچە ئىا قاراب چاپدى انا بېچارە بالاسى اتلارنىنگ اياقلارى استىدا قالپ كېتىشندان قورقپ جان حالتدا اويىدان يوگورىپ چىقدى كوچە تامانغا يوگورىپ داد داد فای بىرداسان اوغلىم دىب باقىرىپ اوغلىنى قىدىرا باشلادى مولانا حسين كاشفى حكاىە شو بىرگا يىتىگاندا بوتون مەرسە اھلى ايشىتارلىك قىلىپ داد سوزىنى تاووشى نارىچە

قیچقیریب ایتدی اوغریلار دامله داندینگ الم زده آناسی شوندای باقیریب باله سینی قیدیرا باشلاگانینی تصویرلایاپیتلار دیب اولاب حکایه نی نوق شوق بیلان تینگلاب اوتیراردیلار مدرسه اهلی داد دیگان تاووشنی ایشیتیب اورینلاردان توریدیلار تاووش مولانا کاشفی نینگ حجره سیدان کیلاتگاتینی بلیب شو تامانگا یوگوردیلار حجره ایشیگینی آچیب ایچکاریگا کیردیلار مولانانینگ اشارتی بیلان اوغریلارگا تاشلانیب، اولارنینگ قول لارینی باغلادیلار اوغری لار دامله نینگ نیرنگیگا توشونیب حیرت برماقلارینی تیشلادیلار تانگ آتیب قوناش چیققاندان سونگ اوغری لار پادشاه حضوریگا کیلتیریلدی پادشاه واقعه نی ایشیتیب اوغری لارنینگ همه سینی اولیمگا بویوردی مولانا حسین هم بندی بولگان اوغری لار بیلان پادشاه حضوریگا کیلگان ایدی اولیم جزاسی حکمی ایشیتیریلگاندان کییین اوغریلار باشلیفی اورنیدان توریب کاشفیگا تعظیم قیلایب ایتدی آفرین مولان حسین کاشفی بیزنی هیچ بیر حاکم قولگا توشیرا آلمان ایدی سیز ایسه عجائب تدبیر ایشلاتیب بیزنی بندی ایتدینگیز سیزنینگ عاندان تاشقاری بولگان زکالینگیز تدبیرکارلیگینگیز آلدیدا باش ایگامیز فقط اولیم آلدیدان سیزدان التماس قیلامیز حکایه نینگ دوامینی سوزلاب بیرینگ تمام ایشیتیب، سونکره اولسک دنیادان بی ارمان کیتامیز مولانا حسین کاشفی پادشاه نینگ اجازتی بیلان حکایه نینگ دوامینی سوزلاشگا کیریشدی حاکم داد دیگان تاووشنی ایشیتیب درحال توختادی آدملاریگا درآو تفتیش قیلایب داد فریاد قیلگان کیشینی حضوریگا کیلتیریشنی بویوردی کیچکینه بیر یاش اوغری بالانی بغریگا باسیب کوزیدان قاتار قاتار یاش تامچیلارینی آقزیب تورگان خاتوننی حاکم حضوریگا کیلتیردی لار حاکم آندان ایرغیب توشیب خاتین نینگ بانیکا کیلدی بالانی قوچیب ایرکالادی خاتینگا تسلی بیریب سوردی آییق قیزیم نیگا دادلایسن کیم، مینی قششادی قایسی نا انصاف سپینگ کوز یاشلارینگ تویکلیشیگا، سبچی بولدی بیغلامه قیزیم واقعه نی، مینکا بیرما بیر ایتیب بیر سینکا جبر ظلم قیلگان ظالم گا جزا بیرامن آنا بیچاره بیغیدان اوزینی توختاتیب، یوق مینکا حاضر هیچ کیم جبر قیلگان ایماس کوزوم نینگ آقو قراسی بولگان اوغیاچام آتلار آیاغی آستیدا قالیشیدان خوفسیراب اونینگ نامینی ایتیب چاقیردیم خلاص دیدی حاکم حیرت لانیب، سوردی اوغلینگینگ آتی نیمه آتی داد «داد» دیگان اسم هم بولادیمی اوغلینگگا بو اسمنی کیم قویگان خاتین کوز یاشلارینی تویکب بیغلاب ایتدی ایریمنی دالاداگی بیریمیزدا اولدیرگانلار اولیش آلدیدا ایریم قوشنی بولگان بایگا خاتینیم فرزند کورسا آتینی «داد» قویسن دیب وصیت قیلگان ایکان بای کیلیب، ایریمنینگ وصیتینی مینکا ایتدی ایریمنینگ وصیتینی بجا کیلتیریب اوغلیم نینگ اسمینی داد قویدیم حاکم بو الملی واقعه نی ایشیتیب حوده هم تاترلاندی بو المزده عانله نینگ حالگا اچینیب کوزیگا یاش آلدی درحال بابنی حضوریگا کیلتیریشنی بویوردی آنا باله نی اوزی بیلان بیرگا آلیب محکمه سیگا قایتدی کوپ وقت اوتمای بابنی محکمه گا حاکم حضوریگا کیلتیریدیلار بابنینگ رنگی اوچکاندی قورقودان اعضای بدنی تیراردی بابنینگ روحی احوالینی سیزیب تورگان حاکم اونی اوتقازیب سوردی- بو بالاگا کیم «داد» دیب اسم قویدی - آتاسی - آتاسی قویدیمی واقعه نی یاشیرمای سوزلاب بیرینگ - باله نینگ آتاسی - احمدنی اوغری لار چله اولیک قیلایب، تاشلاب کیتگان ایکان شو وقتدا مین اونینگ دله سیدانگی بیریگا بیر ایش بیلان باریب قالدیم احمد نینگ قان ارالاش قارا تویراققا بیلانیب یاتگانینی کوریب باشینی تیززاماگا آلدیم او کوزینی آچیب خاتینی حامله دار ایکانینی

آی کونی تولیب فرزند کورسا آتینی «داد» دیب قویشنی وحصیت قلیب جان بیردی مین
 اویگا کیلیب اونینگ وصیتینی خاتونیکا ایتدیم بولگان واقعه منه شویدی او بای
 شولارنی سوزلارکان رنگو رویی اوچیب نیترداری حاکم غضب بیلان بایگا قاراب
 یالغان ایتمسز اونینگ بیریکا بیکارگا نارمای افلاس بیر مقصدنی کوزلاب بارگاتسز
 اوغری لار هجوم قیلگان دیگانتینگیز هم یالغان اوغری لار مال دولتی املارگا کوز
 تیکدیلار هیچ نرسمه سی یوق کمبغل بیلان نیمه ایشلاری بار حکایه شو بیرگا بیتگاندا
 بندی بولگان اوغری لاردا جانلانیش پیدا بولدی باشلارینی قیمیرلاتیب حاکم نینگ
 سوزلارینی تصدیقلایلار مولانا کاشفی حکایه نی دوام ایتیردی مادامیکه چله اولیک
 بولیب یانگان احمد سیزنینگ قولینگیزدا جان بیرگان ایکان اونینگ جسدینی نیمه
 قیلدینگیز سورادی حاکم توپراق قازیب اوشا بیرگا کومندیم اخیر جسدنی اویگا کیلتیریب
 یوویب تاراب جنازه اوقیب دفن قیلش کیراک ایما،مدی نیگا بوندای قیلدینگیز بای
 جواب بیرالمای سوکوت قیلدی احمدنینگ خاتینی حاکم و محکمه گا ییغیلگان خلققا قاراب
 ایریم اوشا فاجعه صادر بولگان کون ایرتالاب بای بیلان بیرگانله گا بیریمیزگا کیلگان
 ایندی کیچقورون قایتیب کیلمادی حواطر بولیب اوتیرگاندیم بای کیلیب ایریمنینگ وفات
 قیلگانیی خبر بیردی یو سببونی ایتمادی مین هم قایغومنینگ زورایگیدان سببونی
 سوریشتمادیم دیدی محکمه دا حاضر بولگان بیر نیچه کیشی لار هم اوشا کون
 ایرتالاب احمد بیلان باینینگ بیرگالاشیب،کیتایاتگانلارینی اوز کوزلاری بیلان
 کورگانلارینی ایتدیلار شوندان کییین حاکم بایگا خطاب قلیب منه کورینگیزی همه
 سوزینگیزنینگ یالغانلیگی معلوم بولدی او بیچاره نی اوغری لار ایماس اوزینگیز
 اولدیرگاتسز فقط نیمه اوچون اولدیرگاتینگیزنینگ سببونی ایتینگ دیب اونی قیین
 قیستواگا آلدی نهایت بای جنابیتگا اقرار بولدی حاکم باینی زندانگا تاشلادی بیر نیچه
 کوندان کییین زنداندان چیقاریب شریعت حکمی بیلان دارگا آسدی اونینگ بوتون مال
 ملکی دولتی دادنینگ نامیگا اوتکازدی حاکم باله نی قولیگا آلیب اوپیب ایرکالاب
 ایندی اوغلیم ایندی مین سیزنینگ نامینگیزی اوزگار تیرامان بوندان سونگ نامینگ داد
 ایماس دلشاد بولسین چونکه شهید آتانگنینگ انتقامینی آلیب دلینگ شاد بولدی آتانگ
 نیمه اوچون سینگ داد دیب نام قویگاتینگیزی سیری آچیلدی مولانا حسین واعظ کاشفی
 حکایه سینی تمام قیلدی اوغری لار هم اوشا بیردا حاضر بولگانلار هم حاکم نینگ
 حقانیتورلیگی و عدالتیگا تحسین-آفرین ایتدیلار اوغری لار باشلیغی اورنیدان توریب
 رحمت مولانا حسینی حکایه نی تمام ایشیتدیک ایندی بی ارمان اولامیز دیدی مولانا
 حسین کاشفی پادشاه گا تعظیم قلیب، شوندای دیدی جناب سیزدان مینینگ عاجزانه
 التماسیم بار بو التماسیمنی رد قیلما سسز دیب امید ایتمین بو کیشیلار اوغری لیک کی
 یاراماس یولدا یورگانلاری اوچون البته جزاگا سزاوار دورلار لیکن بولار بو کیچه مینگا
 مهمان بولدیلار مهمان نی اولیمگا توتیب بیرگان میزبان اینگ گناه کار اینگ یاراماس
 کیشیلردان سانلادی حکایه ایتیب بولارنی توتیب بیریش دان مقصدیم اولدیریش اوچون
 ایماس بلکه سیزنینگ حضورینگیزدا اوغریلیکدان ثوبه قیلدیریب اوزیمگا شاکرد قلیب
 آلیشدیر حکایه نی سوزلاب تورگان وقتیمدا بو عزیز مهمانلاریم نینگ روحی
 حالتلاریگا دقت قلیب توردم بغری تاش بای مظلوم احمدنینگ باشینی تنه سیدان جدا
 قیلینگانی ایتیلگاندا بولار فریاد فغان قلیب کوزلاریدان یاش توکیدیلار بو حال اولارنینگ
 رحمدل شفقتی ایکانلارینی کورساتادی نهایت پامان یاراماس کیشی اوز قیلیمشیکا

یاراشا جزا تاپیشیگا عدالت و حقانیتینگی البته غلبه قازانیسیگا ایشانگانلاری اوچون اولیم الدیدا بولسالار هم حکایه نینگ دوامینی سورا دیلار مهمانلاریم نینگ روحی حالتلارینی جوده بخشی اورگاندیم بولار اوغریلیکنی بیر کسب قیلیب آلمانلار محتاجلیکدان عاجز بولیب بو یاراماس یولگا کیریپ قالغانلار بو عزیز مهمانلاریم نینگ گناه لارینی کیچیب مینینگ تربیه مگا تاپشیرینگ-مین- بولارتی احتیاجدان قوتقاریشگا حرکت قیلان بولار خلق فایده سینی کوزلاوچی عالیجناب آدم بولیب ییتشادیلار مین بونگا ایشانمن پادشاه مولانا حسین کاشفی نینگ التماسینی قبول ایتدی برحال اوغری لارنی بندگان آزاد قیلیب مولانانینگ قولیگا تاپشیردی اوغری لار کاشفی نینگ بو عالیجنابلیگینی کوریب بیردان اوزلارینی اونینگ آیاقلاری استیگا تاشلادیلار کوز یاشلارینی توکیب پادشاه و مولانا الدیدا توبه قیلدی لار مولانا اولارنی اوزیگا شاگرد قیلیب آلدی شو آلتی اوغری حضرت مولانا حسین کاشفی نینگ عالم فاضل شاگردلاریدان بولیب ییتشیدی

(آز-آز اورگانیب دانا بولور)

مسیقه قدری

انسان حیاتییدا مسیقه جوده مهم رال اوینایدی مسیقه انسان نینگ ایچکی دنیا سینی شکل لانتیرادی واقعه حادثه لارنی توغری بهالاشگا یاردم بیرادی یینی تربیه لایدی مسیقه اینگ یوکسک توغولار و اینگ نازیک کیچیمه لارنی افاده لایدی یونان لاردا قوشیقچی ارفی حقیده افسانه موجود اوند ایتیلیشیجه پای و قیلچ عاجزلیک قیلگان کوچ و جسارت یاردم بیرا آلمانگان حال لاردا ارفی قوشیقلاری یاردم گا کیلگان ارفی کیفاره نی قولیگا آلیب اونینگ یاقیملی آهنگی جورلیگیدا قوشیق ایتگانیدا معجزه لار معجزه سی روی بیرگان مسیقه دان سحر لانیب شمال بیراقلارنی حیلپیرانیش نی توختاتگان اوزاقدانگی قایه لار قوشیق تامان سیلجیگان دینگیز تینجیب قالگان یاووا ی حیوانلار اویه لاریدان چیقیب عجانب قوشیقچی اتریدان ایرگاشگان اوتمیشدایاق مسیقه نینگ قدرتی شوندا ی تن آلینگان مسیقه نی یاقیتیرماگان کیشی بارلیگینی تصور قیلش قییین فقط مسیقه نی هر حیل - یوزاکی یاکه چوقور توشونوش ممکن مسیقه نینگ اوزی هم تورلیجه بولادی جدی و ینگیل لیکن بوجدی مسیقه بخشی بینگیل مسیقه یامان دیگان معنایی انگلاتمایدی ایریم مسیقه لارنی تینگلاش هم توشونیش هم آسان قوشیق رقص کویلاری جز مسیقه لاری شولار جمله سیگا کیرادی بوندای مسیقه کیشی کیفیتینی کونترادی آسان ایسدا قالادی باشقه بیرلاری ایسه انچه مرکب بولادی آغیر مسیقه لارنی توشونیشنی اورگاتیش کیراک و هر بیر آدم مسیقه نی تینگلای و توشونا بلیشی لازم مسیقه بیلان تانیشیش اوچون کیشی اوزینی استه سیکن تیاریلاب باریشی بسطه کار و اوینگ دوری حقیقا معلوماتگا ایگا بولیشی قایسی ادبی اثرگا مسیقه یارابتلگان بولسا اوشا ادبی اثرنی اوقیشی لازم اینگ مهمی باله لیکدان او قدر مرکب بولماگان ممتاز اثرلارنی تینگلاشگا عادت لانیس لازم

(او کیم بو نیمه انسیکلاپدیه)

نان تاریخی

بوندان ۱۴مینگ بیل مقدم انسان غله ایکیلارینی اوستیرا باشلاگان دوردان بیری بیر یوزیدا نان پیدا بولگان اول کیشیلار داننی خام حالیدا استعمال قیلیشگان کیین اونی ایککی تاش اورتاسیدا ازیب یاتچیش و سو بیلان ارالاشتیریشنی اورگانیشگان آلاو کشف قیلینیشی بیلان ایسا دان بوتقه سیدان نان یاپادیکان بولیشگان ارادان کوپ مینگ بیل لار اوتیب قدیم گی مصردا بیرینچی مرته آشیریلگان خمیردان فایدالانیش رسم بولدی نان بابیش صنعتی کییینراق مصرلیکلاردان یونانلار و ریم لیکلارگا اوندی قدیمگی ریم دا بوندان ۲ مینگ بیل مقدم بیر نیچه کتته ناتوای خانه لار بنیاد ایتگان اوسته ناتوای شرفیگا حیکل اورناتیلگان بو حیکل حاضرگی کونلارگا قدر ساقلانیب قالگان قدیم گی روسدا ۲ عصردا یاق بغدای اونیدان آشیرمه-اچیتمه نان یاپیشگان بو جوده کتته مهارت حساب لانار ایدی بوندای ناننی یاپیش اوچون ایشلاتیلدیکان کوس غایتدا سیر توتیلگان و اولاندان اولادگا اوتیب کیلگان ۱۶ عصردا ماسکوه دا کتته ناتوای خانه لار اچیلگان اولارنی نان دکانلاری دیب اتاشار ایدی مملکتیمیزدا تورلی خقلارینگ عنعنه وی اوزیگا خاص نان یاپیش اصول لاری بار اوزیک پزنده لیگیدا تیارلاش تیخنالگیه سیگا قاراب آبی نان گزده نان پاتیر نان شیرمای نان کبی نانلار بار اوزیک خلقی اورتاسیدا ناننی طنردا پیشیریش اصولی کینگ تارقالگان ناننی یاپیشدان آلدین اونینگ یوزیگا سبیلادیکان سیدانه یاکه کونجوت اونی غایتدا خوش بوی قیلادی ناننی کوز قاراچیغیدیک اسراش و اعزازلاش هر بیر کیشینینگ بورچیدیر

(او کیم یو نیمه. انسیکلاپدیه)

تاجمحل

هندستان نینگ یمونا دریاسی بویدا برپا ایتیلگان تاجمحل مقبره سی دنیانینگ بیئتیی معجزه سیدان بیری سانالادی عثمانلی معمار محمد عسی افندی باش چیلیگیدا ۱۶۵۳ ییلدا قوریب بیتکازیلگان شاه جهان نینگ عالی ارجمند بانو شرفیگا بنواد ایتیلگان بو انشائتی تیکلاشدا بیگیرمه ایککی بیل دوامیدا بیگیرمه مینگ کیشی محنت قیلگان مقبره همه تاماندان اق مرمر بیلان قاپلانگان اونی بیزاش اوچون ۴۲ ته گوهر ۱۰۲ ته یاقوت ۶۲۵ ته آلماس و اون مینگلاب قمتبها تاشلار ایشلاتیلگان اما استلا و اوروش لار پیتیدا انگلیزلار همده هندولار تامانیدان بو تاش لارنیزگ کوپی اوغیرلاب کیتیلگان

ابیستا کتابی دان نمونه لار

- تربیه حیانتینینگ اینگ مهم تیرکاگی (تایانچی) بولایب حساب لانیشی لازم هر بیر یاش نی شوندا ی تربیه لاش لازم که او آلا بخشی اوقیشنی و سونگره ایسا یازیش نی اورگاتیش بیلان اینگ یوکسک پاغانه گا کوتاریلسین
- باله لار یاش پیتدانا ق درخت کوچتی اوتکازیش اوی روزغار قورال لاری یاساش بیرگا ایشلاو بیریش و چاروه بیلان شغول لانیشگا اورگاتیلیشی شرط
- یاخدیایک و ایزگولیک یاراتیش اوچون کیشی محنت قیلیشی اوز قول لاری بیلان مادی ناز نعمتلار یاراتیلیشی لازم
- انسان بوتون عمری دوامیدا سو توپراق آلا و عموماً دنیادگی جمعه که بخشی نرسه لارنی پاک و بوس بوتون اسریشگا بورچلیدور
- بیر سو هوا آلونی اسراش قانده لارینی بوزگان کیشی ۴۰۰ قامچی اوریش جزاسیگا محکوم دور
- هر بیر انسان اوزی اوسیب اولغایگان (زمین نی) مملکتی اینگ یاخشی و گوزل مملکت دیب توشونماگی کیراک
- هر بیر انسان (زردوش) کونیکا بیش مرته یوونید پاک لانیب قویاش نی آلفیشلاب سیغینیشی شرط
- حقیقت - اینگ عالی نعمت

تاشکینت تاریخی

تاشکینت مرکزی آسیادگی اینگ قدیمگی شهرلاردان بیری بولیب ۲۲۰۰ ییلدان اشیقراق تاریخگا ایگا نسلاب تاشکینت صلا و خون اریق بویدا وجونگا کیلگان قدیم دا تاشکینت اطرافی بلند و قالین دیوار بیلان اورالگان قورغان شکیدگی کیچکینه شهرچه بولیب چاچ دیب یوریتیلگان عربلار اونی شاش دیب اتاشگان ۱۱ عصردان باشلاب تاشکینت دیب یوریتیللا باشلاگان عرب تبلیدگی اثرلاردا بنکت نامی بیلان هم تبلیگا الینادی بنکت تاشکینتینینگ عینا حاضرگی ایسکی شهر دیب اتالگان قسیمگا نوعری کیلادی شهر دیواریدان تاشقاریدا اینگ سیرسو بیرلار اوزلاشتیریلب آباد ایتیلگان باغ راغ لار تاکزار و ایکی میدانلاری کویراق شو بیرلاردا جایلاشگان سمرقند دروازه چیلان زار آفتیه سی همه چوپان اتا قاترئال نظریک دومیراوات و قعنی کی اهای یاشایدیگان بیرلار شو حدودگا توغری کیلادی شهردان جنوبگا تمان کیتگان کتته کروان یولی راه کت یعنی کت یولی باکه شهرگا بارادیگان یول نامی بیلان مشهور بولگان بو یول یاقاسیدا کییین چالیک تشکیل تاپگان محله حاضرگی وقتگاچا رکت دیب یوریتیب کیلینماقا شهرنینگ شمالی دروازه سی آلدیدا قدیم دان بازار بولایب او حغه دیب اتالگان

بیزنینګ دوریمیزګاچا او ایسکې جووه نامیدا بیتیب کیلګان اوندان سمارا قدا جایلانګان سعوان محله س، بیزینګ اصلی نامی سوقبان یعنی بازار قاراولی معناسینی انگلاتګان چونکه دشت دان حیداب کیلینګان آتار آتار قویلار قارامال و بیلقی لارنی قوریقلاګان همده جلا بلیک قیلګان کیشی لار شو محله دا پاشاګان تاشکینت اوزارا اوروشلار قوزغالانلار کوچمنچی قبیله لار هجوم لاری نتیجه سیدا بیر نیچه مرته ویران قیلیندی و قایتا تیکلاندی شهردا کلال چیلیک اوق یای گزلمه چرم محصولاتاری ایشلاب چیقاریش رواجلاندی ۱۵-۱۶ عصرلاردا تاشکینت حاضرګی بیش یاغاچ و اورده تامان کینګاییب شهر ایچیدا بیریک تاریخی انسمبل لار قد کوتارګان زنگی آتا (۱۴ عصر) شیخ خاوند طاهور (۱۵-۱۹ عصر) ریګیستان حضرت امام انسمبل لاری شولار جمله سیداندر ۱۸-۱۹ عصرلاردا تاشکینت پانادا کینګاییب تیریتاریه سی ۱۵ مینګ گیکترګا بیتدی شهر تورث دهه - بیشیاغاچ کوچمه سبزار شیخ خاوند طاهور دهه لاریګا دهه لار ایسا محله لارګا بولینګان شهرګا ۱۲ دروازه ارقالی کیریلګان بو دوردا شهرلیک لارنیزینګ پست بلند قوریلګان لای تاملی تورار جایلاری زیچ جایلانګان کوچه لار نهایتدا تار قیشدا لای یازدا چنګ بولګان

(اوکیم بو نیمه. اینه سیکلا پییه)

شهریمیز

سورخان دریا ایره میزدان اول مدنیت و صنعت نینګ اینګ رواجلانګان مرکز لاریدان بیرى بولګان لیکن باسقینچیلار اونی شونچه لیک خراب قیلګان که عصرلار نوامی دا او اوزینی اونگلای آلمانګان اسکندر ذوالقرنین یوریش قیلیب کیلاتانګانیدا تاغلار آراسیدا جایلانګان سنګردان قدیمدا شوندای گوزل شهر ایکانکه اونی تار مار قیلشګا اسکندر نینګ کوزی قیماګان لیکن بیزنیکلار تسلیم بولماګاچ اسکندر محصول تیارلنګان قسم بیلان کیلیب هجوم باشلاګان و شهرنی کن فیه بکون قیلشګان آباد شهر اورنیکا گل تپه پیدا بولګان شوندان سونګ شهریمیزنی بیتیمتپه دیب اتای باشلاګانلار حاضر هم منه شو ایکیکی گیکتارلیک تپه لیکنی بیتیم تپه دیب اتایدیلار

اوزبیک تیلی

اوزبیک تیلی اینګ قدیمګی تیل لاردان بولیب اونینګ ۲۰ عصر نینګ باشلانیشیګا قدر بولګان نوری ایسکې اوزبیک تیلی دیب یوروتیلادی بوبوک متفکر شاعر علیشیر نوایی ایسکې اوزبیک انبی تیلیدا اوزینینګ جهانشمول اثرلارینی یاراتګان ایلغار فکرلی شاعرلار مقیمی فرقت ذوقی عوض اوتار لار ایسا اوز اجداداری بیلان اوزبیک تیلینینګ پانادا رواجلانیشیګا کنته حصه قوشدیلار ایسکې اوزبیک تیلینینګ نفیسلیګی تیرنلیګی اچمه لیګی کبی حصه صیتلارینی حاضرګی اوزبیک تیلی میراث قیلیب آلدی اوزبیک تیلی قاراقالباق ترکمان

قازاق ڤيرغيز تاتار آذربايجان ترك باسقيرد اويغور تيللارى بيلان برادر قرداش تيللار حسابلاندى شونينگ اوچون بير بيريجا باقين بولگان بو تيل لار بيتتا تيل عانله سيگا تركى تيل لار عانله سيگا بيرلاشادى اوزبيک تىلى اساسا جاتلى سوزلاشو و بدعى ادبيات تىلى بولگان بولسا كييىنچاليك اوزبيک تيلينينگ وظيفه سى و امكانيتلارى يانادا كينگايدي ايندى او مكتب على اوقوو يورتلاريدا اوقيتيش ايشلاريدا كينگ قوللانيلمايپتى اوزبيک تيليدا اينگ زمانه وى فنلار- حيميه فيزيكا كيبيرنيتيکه بياهميه گا اند علمى ايشلار هم ياراتيلماقدا اوزبيک تىلى قارداش مملكت لار- گيرمانيه ونيگريه بالگريه شونينگ دېك اق ش كنده هندستان كى دولت لاردا هم اورگانيلادى شرق دولتلاريدا هم اوزبيک تيلينگا قيزيقش كوجلې

(او كيم بو نيمه. اينسكلاپيديه)

افراسياب

سمرقند شهري نينگ قديمى سياب اريغيدان اوتيلسا جوده كتنه ميداندا ياستانيب ياتگان اقيش تيباليك لارگا كوزيميز توشادى بو تيباليك لار استيدا انسان قولى بيلان ياراتيلگان ناياب يادگارليك لار. ياشيرنيب ياتيتى بو بيردا كهنه افراسياب شهري بولگان فردوسى شاه نامه سيدا كياتيريليشيچه افراسياب ايران شاه لارى نينگ مركزى اسياگا فيلگان باسمنچليك يوروش لارى گا قارشى كوراشگان تورانليك پادشاه و سركرده نينگ ناميدير افسانه لاردا حكايت قيلينيشيچه افراسياب كوپگنه شهرلارگا اساس سالگان شو سبب دان سمرقند و تاشكند شهرلارينينگ بيزنينگ دوريميزگاچه تپا شكلندا سقلانيب قالگان قديمكى خرابه لارى افراسياب نامى بيلان يوريتيلدى ديگان توشونجه كينگ تارقالگان ليكن بوگونكى كوندا بير گروه عالملار سمرقندداگى كهنه تيباليك نامىنى بو قهرمانگا علاقه سى يوق ديب چيقماقدالار اولار فكرپچه افراسياب اصليدا سوغديچه نام بولوب سياب يعنى فراسو بويلارى معناسىنى انگلاتگان مشهور سياب انهارلاريدان بيرى سمرقند شهري بونگ شماليدان اقيب اوتادى قديمدا اوز سوينى زرفشان درياسىگا قويگان سيابگا. كيليب نوتاشگان بير نيچه سايلار اونينگ قوبى قسمىدا تېك ساحل لارنى قيرقيب چوقور جريك لار حاصل قيلگان بو بيرلار نهالندا باهوا همده مدافعه اوچون جوده قولاي بولگان بوندان ۱۵ عصر مقدم سياب انهارى بونگ حوددى شو قديمدا قديم گى سمرقند قد كوتارگان بو شهرنينگ ۱۷۰۰ ميل ليك جوشقن حياتى و نارىحى و افهه لارگا باى اوتيشى منه شو سياب بويلاريدا صادر بولگان ۱۳ عصر بائيدا سمرقند چينگيزخان قوشنلارى تامايدان ناسيب ائنيب ويران اينيلدى اوينگ. تپياگا ايلانگان خرابه لارى ايسا ۱۷ عصر دان باشلاپ افراسياب نامى بيلان يوريتيلا باشلادى سوغد دولتى بونگ پايختى بولگان افراسياب قديمكى سمرقندنينگ خرابه لارنى اوز باغريدا ساقلاپ كيماقدا او بو كهنه شهرنينگ سى تاريخىنى اوزيدا مجسم اينگان اولگن ارحيالوگيك يادگارليك حسانلاندى افراسيابدا عالم لاريميز جوده كتنه علمى تدقيقات ايشلارى اليب بارماقدالار شهرنينگ نورلى دورلاريدا نناد قيلينگان عسارت و انتات لارنىنگ فالدبقلارى

قازیب آچیلدی اونینگ اوتمیش تاریخی آسته سیکین تیکلاماقدا قازیشلار نتیجه سیدا معلوم بولدیکه افراسیاب نینگ شمالیدا «یابونینگ تیک ساحل لاری شرق و غربیدا ایسا جزیلک لار یاقالاب ۶ کیلامترگا چوزیلگان دونگلک اوندای قدیلمی شهر دیواری نینگ قالدیق لاری جایلاش گان او بیر نیچه بیریدان قازیلدی بیریک خام غشت لاردان اوریب چیقلگان بو بلند دیوارنینگ قالین لیگی ۶ متر ایچکی قسمی رواق سیمان اوزون یولاک ترضیدا بنا قیلینگان دیوار تاشقاریسی بویلاب شاخمات، گتک لاریگا اوخشا تیب نشان تونوک لاری او بیر بو بیردا تورث بورچکلی موله (تایانچ و مدافعه انشات) لار ایشلانگان بولار میلاددان اول ۳۲۷-۳۲۹ ییل لاردا مکیدانیه لیک اسکندر قوشین لاری ۷۱۲ ییلدا عرب خلیفه لیگی (۱۲۲۰) ییلدا ایسه چینگیزخان باشلیق موغول استلاچیلاری (۱۲۱۹) ییلدا مستحکم غاو بولیب بیر قانچا وقت باسقینچیلارنی شهرگا کیریمای سمرقند آستانالاریدا توتیب تورگان قدیلمی مدافعه انشاتی نینگ قالدیق لاری ایدی قیدیدا افراسیاب نینگ اوچتا دروازه سی بولگان شمالی دروازه سی بخارا جنوبی دروازه سی کیش و غربی دروازه سی توبهار ناملاری بیلان یوریتیلگان افراسیاب نینگ میدانی ۲۱۹ گیکتر بولگان شهرنینگ سو بیلان تعمین لانیسی آغیر بولگانلرگیدان جنوب طرفدان سو کیلتیریلگان / سونی کیلتیریش اوچون پیشیق غشت و سوگا چیداملی گنج دان رواقسیمان اون توغان قوریلیب اونینگ اوستیدان شهرگا کتته اریق اوتکازیلگان بو عجانب سو انشاتینینگ ایچکی قسمی قورغاشین بیلان قاپلانغانلیگی سببلی او جوی ارضیس یعنی قورغاشینلی اریق نامی بیلان مشهور بولگان کیینگی ییللاردا افراسیابدا ایلک اورتا عصرلارگا منصوب گلال چیلک کارخانه لاری هنرمندلارنینگ اوی جای لاری تاش تیریلگان کوچه لار گمبزی گنجکاری سرای خرابه لاری قازیب آچیلدی تاپیلگان یادگارلیکلار اراسیدا ۷ عصرگا منصوب تصویری صنعت اثرلاری عینقه نایلدور ۱۹۶۵ ییلدا ایسا سمرقند حاکمی نینگ سرایی گولاب آچیلدی سرای نینگ ۱۱ متری کوادرت شکلدگی خانه سی نینگ دیوارلاری رسم لار بیلان بیزاتیلگان ایدی اولاردا توی مراسمی تصویرلانگان اق فیل اوستیدگی تخت رواندا ملیکه و اونینگ ارقاسیدا اوچ چوانداز عیال ایکیکی تویه کش سونگره بیزاتیلگان آت بیتاکلاگان کیشی همده بیر نیچته اق قوش خیداب کیلاتانگان اوسپیرینلار تصویرلانگان اولارنینگ یوز قول و کوپراق کییمملاریدا سوغدچه یازوولار بار دیوارنینگ بیر طرفیدا کیمه دا سیر قیلاتانگان ختای ایلچیلاری ایکیکنچی تامانیدا بیرتیچ حیوانلار بیلان آلیشو تصویرلانگان ارحیالاگ لارنینگ مشقت لی محنتی طفیلی افراسیاب میدانی دان تابارا کوپراق ارحیالاگیک اشیالار تاپیلماقدا

(اینسکلاپیبه دان)

اجدادلاریمیز

بیزنینگ اجدادلاریمیز بولمیش سکلار مستگیتلار سوغدلار قیدم دان مرکزی آسیا حدودیدا یاشاگانلار اولارنینگ یاشاش طرزی محنت فعالیتلاری و دینی اعتقادلاری حقیدگی معلوماتلار مهم تاریخی منبع حسابلانمیش «اویستا» - اییستا

کتابیدا بیریلگان اونداگی حکایه لاردان بیریندا زردوشتی لار اعتقاد قیلگان یخشی لیک و ایزگولیک خداسی آخوره مزده تیلیدان «مین آخوره مزده یاراتگان آباد و معقول تابلگان بیرینچی اولکه بو ایرانام و یجا (خوارزم دیر) کورکم و گوزل لیکن اونگا تینگ کیلادیگان یورت یوق مین انسان اوچون یاراتگان ایکینچی مملکت هر جهندان فراوان سوغد بولیب آدم لاری و مال قویلاری کوپیر مین آخوره مزده یاراتگان اوچینچی یورتینگ نامی کوچ قدرتگا تولگان مرغیانه دور» دیب ایتادی بو معلوماتلاردان کورینیپ توریدیکه بیزینگ اجدادلاریمیز یاشاگان بیرلار خوارزم سوغدیانه بقتریه مرغیانه ناملاری بیلان اتالگان قدیمگی یوان یازوچیلار کسبی دینگیزی نینگ شرقی طرفیدا یاشاگان خلقلارنی سک (شک) و مسگیتلار دیب اتالگلار سکلار مسگیتلار ترکی خلق لارینگ اجدادلاری ایدی سوغدلارینگ تیلی فارسی تیل لار عائله سیگا منصوب بولگان مسگیتلار قویشنی خدا دیب اونگا سیغینگانلار اتلار سویب قربان لیکلار قیلگانلار اجدادلاریمیز سوغارمه دهقانچیلیک چاروه چیلیک هنرمندچیلیک بیلان شغولانگانلار

اسکندر ذو القرنین

میلادان اولگی ۱۷ عصر اورتالاریدا گریسیه نینگ شمال شرقیدا قدرنلی ماکیدانیه دولتی تشکیل تاپدی اونینگ پادشاهی فیلیپ ۲ میلادان اول ۳۳۸ ییلی گریسیه نی بويسوندوردی و شرق قا یوریش قیلش اوچون کتته قوشین توپلادی براق او توساندان وفات ایدی تختگا اونینگ ۲۰ یاشار اوغلی اسکندر ذوالقرنین اوتوردی (میلادان اول ۳۲۳-۳۵۴ ییل لار) میلادان اول گی ۳۳۴ ییلدا اسکندر ذوالقرنین شرققا یوریش باشلادی او اورتا بیر دینگیزی نینگ شرقی حدودلاریدا اورو ش قیلپ ایران شاهی دارا ۳ قوشینلارینی بینگی کیچیک آسیا مصرنی اوزیگا بويسوندوردی نيل درياسی قویلادیگان بیردا بیریک شهر برپا قیلدی و اونگا الیکسندریه ديب نام قويدی مصر کاهنلاری اسکندرنی فرعون و خودا ديب اعلان قیلدیلار اسکندر میلادان اول ۳۳۰-۳۳۱ ییل لارداگی اوروشلاردا ایران قوشینی نار مار ایتیب مدینه نی ایران نی باسیب الدی دارا ۳ شرققا تامان قاچدی و او بیردا اور نانبی بیس تامانیان اولدیریدی ۳۲۹ ییلی بهاردا اسکندر اورتا آسیاگا یوریش قیلدی تیز ارادا بقتریه نی بويسوندوردی محلی خلق اخامانی لار ظلمی -ان یزار بولگان ایدی بو حال ناسقینچی لارنی اسانلیک بیلان باسیب الیشلاریگا امکان نوعدیردی سوندان سونگ اسکندر قوشینی بیلان اوکود امودریا بویگا کبلیب بو شدی لیکن او بو کتته دربادان اوتیش اوچون کیمه تاپا المادی کوپرک قوریش اوچون ایسه یاغاچ یوق ایدی شو سبب لشکرلاریگا سامان تیقلان میش نرافتیردی لشکر ۶ کوندا دریادان اوتدی و سوغدیاناگا یوریش باشلادی ۴ کوندا مراکت (سمرقند) شهریکا کیریپ کبدی شهر جودا اوزون دیوار بیلان اورالگان ایدی شهرینگ ارکی یانا بیر مستحکم دیوار بیلان اورالگان ایدی شونگا قارامای ندان لار شهرلارنی ایگالادیلار و ابومیز تلان-تراج ایتدیلار ثورک اطرافداگی قشلاق لارنی هم تالاب کیین یاقب بوباردیلار اسکندر سوغدیانا یانا بیتتا

شهرنی باسېد، الی سونان کین او تاناس دریاسی بویدا الیکسندریه ایخته (اوزافدای الیکسندریه) دیگان کته شهر فوریردی شهر حاضرگی تاجیکستان نینگ خوجند شهری یاقیندا جایلشگاندی بو شهر اسکندر اوچون تاسکینت فرغانه وادی لاریگا یوریش فیلیشدا تایانچ بولیب خدمت قیلیشی کیراک ایدی لیکن اسکندرنینگ او تامانلارگا قیلمه اچقی بولگان یوریتی عملگا اشمای قالدی سوغدیپانه دا کته قوزغالان کوتاریلگان و اونگا بقتریه نیلار قوشیلگانی حقیقا بیر بیریدان تشویش لی خبرلار کیلا باتلادی شو پیت بقتریه هم اسکندر تصرفیدان چیقید اوز مستقل لیگینی قولگا کیریندی، اسکندر ایسه ایکیکی اوت آراسیدا قالدی بیر تاماندان مستقل لیگینی قولگا کیریتگان بقتریه بیلان قوزغالان کوتارگان سوغدیپانه ایکیکینچی طرفدان یونان عسکرلارگا تیز تیز حجوم قیلیب اولارگا کته طلافاتلار بیتکازیب تورگان سکلار آراسیدا قالگاندی اجدادلاریمیز یورت مستقل لیگی اوچون مردلارچه کورشگا کیریشگان ایدی لار شولاردان بیر سیپتامین قوزغالانی بولدی اسکندر سیپتامین گا قارشى ۸۰۰ اتلیق و ۳ مینگ پیاده لشکر جوناندی سیپتامین اولارنی تار مار قیلدی شونان سونگ اسکندرنینگ اوزی، کته قوشین بیلان کیلیب سمرقندنی قاتتیق اسکنجه گا الدی کوچلار تینگ ایماس ایدی یاخشی تعلیم الگان اسکندر قوشینیینگ، قولى بلند کبدی سیپتامین چپکینیشگا مجبور بولدی باسقینچیلیک اوروشی دوامیدا اسکندر اورتا آسیا خلقلارینی بینگیش آسان ایماس لیگینی توشونیب، ییندی او حيله نیرنگ بولیکا اوتدی و شو یول بیلان سیپتامین قوزغالانیینی باستیردی آزادلیک قوزغالانی بینگیلگان بولسادا او اولوغ اجدادلاریمیز نینگ مردلیک جساتینی یارقین نمایش ایدی اسکندر ذوالقرنین اورتا آسیانی بویسوندیریشگا ایریشدی بیراق بو اونگا جوده قمتگا توشدی ایراندای قدرتلی دولتی اوچ ای ایچیدا بویسوندیرگان اسکندر اورتا آسیانی بویسوندیریشگا ۳ ییل صرفلادی اسکندر ذوالقرنین میلاددان اول گی ۳۲۷ ییلی هندستان اوستیگا قوشین تارتدی او یانگی اوروش لارگا تیارگرلیک کوریش اثاسیدا بیزگک کسلی گا اوچراب قالدی و میلاددان اول گی ۳۲۳ ییل نینگ اییونیدا ۳۳ باشیدا وفات ایندی

دولتلارارا مدنی علاقه لار یولی

میلاددان اولگی ۲ عصر-ا آچیلگان و تازیخدا بویوک ایفک یولی دیب اتالگان یولنینگ اهمینی جوده کته بولگان بو یول فقطگینه سودا یولی ایماس ایدی او عینی پیندا دنیا خلقلاری اورتاسیدا مدنی همده دولتلار ارا علاقه لار یولی هم بولگان بو یول خوجنی دریاسی بویدا جایلشگان سعین شهریدان باشلانگان یولنینگ ایکیکی یونالسی بولگان بیرینچی یونالش-ختای دان سمرقندگاچه بولگان یول ایدی سمرقنددا یول پانا ایکنکی گا یوانینگان بیرى اورتا بیر دینگیزی گاچه ایکیکینجیسی راستیه سیبیر کوکز و قارا دینگیزگاچه ییتیب بارگان ایکیکینچی یونالش ختای دان باشلانوب بامیر- تیان شان تاغ نیزمه لاریدان اوتیب افغانستانگا اوندان هندستانگا الیب چیغفل نمه اوچون بو سودا یولی بویوک ایفک یولی دیب اتالگان بویوکلیگی یولنینگ جوده هم اوزونلیگی همده جوده کوپ خلق لار تقدیریگا علی الحیده علاقه دار بولگانلیگیگا اشاره ایفک سوری ایسه یولنینگ اساسا ایفک سوداسیگا خدمت

قیلگانلیگینی بیلدیرادی ایفک محصولاتلاری بیورابه خلق لارینی حوده مفتون ایتگان او زمانلاردا بیورابه ایفک، نیمه لیگینی بیللمدی چونکه اولار ایفک قورتی اونی باقیش اوندان پله آلیش پله دان ایسه ایفک آلیش دیگان نرسه لاردان مطلقاً بیخیر بولگانلار بیزنینگ بابالاریمیز و ختای لیکلار ایفکدان جوده عجاب نرسه لار توقیگانلار بو مطاع لار بیورابه لیکلارنی لال قالدیرگان یازمه منبع لاردا یازیلشیجه خطا بیر وقتلار ایفک مطاع اورمی پول اورنیدا هم ایشلاتینگان بو پول قایسی دولت حدودیدان اوتگان بولسا شو دولت حکم دارلاری پول باقاسیگا کروان سرائ لار قوردیرگانلار چونکه بو پول لار طفیلی شو نولتینگ هم سودا ساتیق ایشلاری رواجلانگان قالاویرسا سودا کروانلاری نینگ ایگلاری باج هم تولاگانلار بو ایسه دولت هزینه سیگا کتته درامد کیلتیرگان بویوک ایفک یولی یورتمیز تاریخیدا هم کتته ایز قالدیرگان

اورتا آسیانینگ بویوک سیمالاری

اورتا آسیادا ۱۲-۱۱ عصرلاردا علم فن یوکسک درجه دا ترقی ایتدی بونینگ اساسی عاملی یورتمیزنینگ عرب ذلیفه لیگی اسارتیدان خلاص بولیشی سمائی لار غزنه وی لار و خوارزم شاه لار نولتینینگ تشکیل تاپیشیدادور

الخوارزمی

(۷۸۳-۸۵۰)

بویوک متفکر متیمتیکه استرانامیه گیارغیه فنلاری رواجیگا کتته حصه فوستان دها عالم دیر ابو عبدالله محمد ابن موسی الخوارزمی خوارزم دا توعولیب وایه گا بیتگان ۸۱۳ ییلی اونی خلیفه معمون بغدادگا تکلیف ایتگان شو طریفه او بعدادادگی بیت الحکمه دا خدمت قیلا باشلان کیینچه لیک اوشا بیرداگی عالم لارگا باش بولدی و بغداددگی رسدخانه نی باشقاردی الخوارزمی نینگ جهان فنی گا فوشگان حصه سی بینهایه کتته او حساب علمیدگی اونلیک تیزیمینی بایندی و ساده قلیب عرب تیلیدا بیان ایتدی ثورت عمل- قوشیش ایبریش کویا تیریش و بونیش فایده لارنی یاراتدی یانگی استرانامیه حدولینی توزدی بیر توزیلیشی حقیدا کتاب ناملی قمتای اثر یازدی اوندا مملکتلار شهرلار تاغ لار ارال لار دریالار سینگیزار حقیدا معلومات بوردی حاضرگی قنیمزدا کینگ قول لاندیگان الگارتم انامه سی علامه نینگ نامی الخوارزمی دان النگان الگیره ایسه بویوک علم نینگ الحر اثر نینگ بیورابه نبل لاریگا ماس لاشتیریلگان نامیدیر

احمد انفرغانی

(۸۶۵-۱۹۸)

عبدالعباس احمد ابن محمد کثیر الفرغی استرانامیه گیارغیه فنلاری . جنگ مهم حصه فوشگان بویوک عالم دیر اوسنگ اثرلاریدان بیرگانه . مدحیرتاسی نیییب، کیلگان بوزار ایچیدا «سماوی جسم لارینگ حرکی »

یولدوزلار علمی» اثری خود، مستوردور اثر شاعر زمانه سیدایق جهان عالم لاری نینگ دقت اعتبارینی تارتگان اثر ۱۲ عصردا لاتین تیلیگا ۱۳ عصردا بیورایه داگی باشقه خلفلار تیلیگا ترجمه قیلیدى بو علمی اثر عصرلار دوامیدا بیورایه اونویور، سیتیلاریدا، استرانامیه دان اساسی قول لانمه هفتیدا فابده لانیلگان

ابو نصر فارابی (۸۷۳-۹۵۰)

بو علامه نینگ جهان فنی خصوصا فلسفه متیمتیکه فیزیکه کیمیا تېلشناس لیک موسیقه شناس لیک کبی فنلار رواجیگا قوشگان حصه سی بینهایه کتنه دیر او میردیا بوییدا جابلاشگان فاراب (اوترار) شهریدا سپاهی (خربی کبشی) عائله سیدا دنیاگا کینگان دستلانگی یلیم نی بخارا و سمرقند شهریدا اادی سونگ علمی تیریش اوچون بغدادگا باردی عمری نینگ کوپ قسمینی اوشا پیردا اوتکازدی ۹۴۱ ییلا دمشق دا ۹۵۰-۹۴۱ ییل لاری مصردا یاشادی عالم ۱۶۰ دان ارتیق اثر نازیب قالدیرگان فارابی باسقیچیلیک اوروش لارینی قارالاگان دولت نینگ وظیفه سی انسان لارنی بخت سعادتگا الیب باریش فاضل جمیعت قوریشدان عبارندیر دیب یزگان او کیگنه یونان عالم لاری نینگ اثرلاریگا مکتل شرح لار یازیب قالدیرگان

ابو ریحان بیرونی (۹۷۳-۱۰۴۸)

بیرونی خوارزم نینگ کت شهریدا توغیلگان او معمون اکادیمیه سیدا خدمت قیلگان زمانه سی نینگ همه فنلارینی بخنه ایگال لاگان استرانامیه فیزیکه متیماتیکه گیارافیه معدن شناس لیک و باشقه فنلار ترقیانیگا قوشگان حصه سی بیلان اونینگ نامی دنیا فنی نینگ بویوک سیمالاری قتاریدان جای الگان او خارجی تیل لاردان عرب هند لاتین فارس یهودی و باشقه تیل لارنی مکمل بیلگان عالم ابکی یوزگا یقین علمی امر یاراتگان و ترجمه لار قیلگان گلابوسنی دنیادا بیرنچی بولیب اختراع اینگان استرانامیک کوزاتوولار الیب باریش مقصدیدا کوزانیش اسباب لاری هم اوری باساگان اونینگ «قدمگی خلفلاردان فالگلر یادگارلیکلار» «هندسان» اثرلاری اجدادلاریمیز قاریخینی اورگوشیدا مهم منبع بولیب حسابلانندی

ابو ریحان بیرونی حکمتلاریدان

- تاریخ همشه نوگات اوتگان ییل نیلار ایملس توگالانلیقلار ییل بیلان قوییلادی تاریخ لار واسطه سی بیلان زمان نینگ معلوم بیر وقتلاریگا اشارت قیلیدادی
- تېنگلک حکم سورگان جییدا ساتقش الدهمچی احزاسلار غم غصه نولمادی

- بېليم- قايتا ريش و تکرار لاش ميوه سیدور
- بالغان هر داتم راستدان بینگیلادی او خودی سو یوزامیدانگی کوپکیدیک یوق بولیب کیتادی

ابو ریحان بیرونی اثرلاریدان پرچه لار

• اسکندر برچه مقصدلارینی عملگا آشیریشدا علم و حکمتگا اساسلانید، اوز معلمی ارسطو مصلحتی بیلان ایش قیلار ایدی شو اینیلگانلار سبب لی او ذوالقرنین دیر دیدیلار بعضی لار اسکندر قویاش نینگ ایککی «شاخی» گا یعنی کون چیقیش و کون باتیش تامانلاریگا بارگانی سببلی بو لقبی آلدی دیب ایضاحلگانلار بعضی لار نینگ ایتیشیچه اسکندر بابل پادشاه لاریدان بیرى تامیروسگا قارشى چقیق او بیلان چنگ قیلگان نهایت غلبه قازانپ اونی اولدیرگان و کله سی نینگ تیریسینی ساجی همده ایکیکته کاکلی بیلان بیرگالیکدا شیلدیریب الگان بو تیرینی اشلاتیب اوزیگا تاج قیلگان شو سبب دان ذوالقرنین دیب لقبانگان بعضی لار نینگ ایتیشلاریچه ذوالقرنین... ایککی ییلکاسیگا توشیب تورگان ایککی ته کاکلی سببلی شو اسم بیلان اتالگان

• تاریخ شناسلاردان بیرنیزنگ حکایه قیلیشیچه بابل بیر یوزیدا دستلاب بریا بولگان مملکت ایرانلیکلار قیومرسنی بیرینچی انسان دیب اتایدیلار اونینگ، لقبی گرشاه یعنی تاغ پادشاهی دیر بعضی لار گل شاه یعنی بالچنغ پادشاهی دییشادی چونکه او وقتدا بیردا هیچ کیمسه بولمگان باشقه لار نینگ ایتیشیچه قیومرس نینگ معناسی «تیریک» «سوزلأوچی» «اولچأوچی» نيماکدیر قیومرسنی گورشاه دیب اتالیشیگا سبب شوکه «گیری» پهلوی چه «تاغ» نيماکدیر قیومرس تاغلاردا یاشانگان اونینگ خُسنى شو درجه دا چیرایی بولگان ایمیشکه کوزی توشگان حیوانلار اونینگ خُسنىگا مدالوا بولیب قالار ایمیش

• پادشاه دارا ابن دارا خزینه سیدا ابيستا (اویستا) نینگ اون ایککی مینغ قارامال تیریسینگا طلا بیلان بیتلگان بیر نسخه بار ایدی اسکندر آتش خانه لارنى ویران قیلپ اولارگا خدمت ایتوچی لارنى اولدیرگان وقتدا اونی کویدورپ یوباردی شونینگ اوچون اوشا وقتدان بیرى ابيستا نینگ بیشدان اوچی (یعنی اون سککیز نسکی) یوقالپ کیتدی ابيستا اوتیز نسک ایدی مجوسی لار قولیدا اون ایککی نسک چمه سی قالدی بیز قرآن بولکلارینی هفت یکلار دیب اتاگانیمیزدیک ابيستا بولکلاری هم نسک دیب ناملانادی

• دیلفین- دینگز حیوانی بولپ دملانگان تیریگا اوخشایدی او آدمنى سیوادی کیمه لارنى کوزاتادی غرق بولگانلارنى اولیک تیریکلیگیدان قطعی نظر فوتغارانی

• تورنی قاغازلار چین لیکلاردا بار ایدی اسیر آلینگان بیر چین لیک کیشی صرفند قاغاذ ایشلاش صنعتینی اجاد ایدی سونگره شو کیشی دان اورگانیب تورلی اولکه لاردا قاغاذ ایشلاب چیقاریش بولگ فوبیلدی و شو طریقہ احتیاج قاپلاندی

• انسان حیاتی‌دانی ضرورت احتیاج لار اولارنینگ علم لارگا بولگان طلب لارینی کیلتیریپ چیقاردای شو احتیاج لارگا کورا علم لار هر خیل ترماق لارگا بولیندی علم لارنینگ فایده سی آچکوزلیک بیلان آلتین کوموش توپلاش اوچون بولمای بلکه اورقالی انسان اوچون ضرور نرسه لارگا ایگا بولیش دیر

• اولوغ بیر قبیله گما منصوب بیر کیشی امیر اسماعل سامانی گما مراجعت قیایب خط یازیدی شوندا اسماعل اونینگ خطیگا شوندای جواب یازیدی - اجدادینگ شهرتیگا سویانما اوزینگگا اوزینگ شهرت تاب بو توغریدا بیر یونان لیک اینگان ایکن - کیمدا کیم قارینداشلاری سببی اوزیگا آبرو یاقینلیک اختارسا و اولگان اجدادلاری بیلان فخرلانس اوشا کیشی نینگ اوزی اولیک و اجدادلاری ایسا تیریک سانالادی بو خودی بیر شاعرنینگ قوییدگی اینگان سوزلاریگا اوخشایدی

چیریگان سویاک لار هیچ فخر منبعی بولماس
کوتارماسا ایرکیشی اوز اوزینی یوکسلکا

• تیل - سوزلاوچی ایستگینی ایشیتوچی گما بیتکاروچی ترجمان دیر شونینگ اوچون تیل زمان نینگ بیر آن کیی تورغون قسمی بیلان چیکلانیب قالدای اگر انسانداگی سوزلاش قوکی همه جایگا شمال سینکاری یاییلوچی بولماگاندا ایدی و زمانلارگا نفلار سینکاری اوتووچی خط یازیش صنعتینی کیلتیریپ چیقارماگاندا ایدی اومتیش زمان نینگ خبرینی عینقه اوزاق زمانلار اوتگاندا حاضرگی زمان تیل لاریگا قاندای کوچیریپ بولار ایدی قدیم کی یونان لار سینکاری تیریلارگا یازیش عانتلاری هندلاردا بولماگان ایدی شونینگ اوچون سقراط دان اثر یازمای قوییه،نینگ سببی سورالگندا،علمی تیریک کیشیلار قبلاریدان اولیک قوی لارنینگ تیریلاریگا کوچیرمای مان دیگان معلوم که اسلام نینگ دسئبکی پیتلاریدا اشلانگان تیریلارگا خط یازگان ایدیلار مثلا خیبرلی یحودلار بیلان توزیلگان شرطنامه پیغمبرنینگ (ایران پادشاهی) کمرگا یازگان مکتوبی شوندای تیری لارگا یازیلگان ایدی شونگا اوخشاش قرآن و طورات هم کییکلارنینگ تیریلاریگا یازیلگان کییین چه لیک قرطاس (قاعاذنینگ بیر توری) پیدا بولدی اونینگ وطنی مصر دیر قرطاس قامیش مغزینی پاپیروس نینگ پوستیگا بیدیریپ یوباریلگانیدان اشلانگان قاعاذ توری بولیب خلیفه لارنینگ مکتوبلاری شوندای طومارلارگا یازیلار ایدی یازیلگان متن نینگ، بیران حرف و سوزینی قیرقیب اوزگارتیریش ممکن ایماس ایدی عکس حالدا قرطاس بوزیلار ایدی قاعاذلارنینگ تورلی خیل لاری چینلیکلارداکینه بار ایدی

• عالم بوتون بارلیغی بیلان یومالاق شکل لی بیر جسم بولیب اونینگ چیگاره لاری بوشلیق ایچیدا حرکتسیز نرسه گا باریب توتاشادی حرکتسیز نوع دان بیر بولاک باشقا نوع اورنیگا کوچیریلگاندا او اوشا اورنیگا تامان توغری و کوندالانگ حرکت قیلادی شو حرکتسیز قسم نینگ اطراف تیواراگیدگی لاری حقیقت الصقل - حقیقی قویلیک و بیر مرکزی دییلا دیگان اورتا جای تیواراگی بویلاب فسادا ایلانما حرکت قیلادی لار انا شو موجود جسم توپلامیگا عمومی قیایب - «عالم» اسمی بیریلادی

مُرَوْت و قُوت حَقِیداً بیرونی

ادم گرچیلک (مُرَوْت) کیشی زینگ اوزی اوروغ ایماغی و اوز احوالیکا تأثر ایبتیش بیلان چیکلنادی مردلیک ایسا (قُوت) اوندان هم اوستون توروب اوزیدان تاشقاریکا هم اوتادی مُرَوْتلی مرد کیشی اوزیدان و اوزنیکلی ایکنلیکیکا هیچ کیم تارتیشیب اوتیرمایدیگان نرسه دان باشقامسیکا ایگاللیک قیلمیدی اگر او ادم لارنینگ آسایشنالیکی دیب مشقئیکا چیداش بیرسا زفته لیک قیلماسان دان باشقالار محروم بولیب اوزیدا بار نرسه لاردان بیراوارگا بیرسامانا بوندای ادم اوشقئادی قودورت بیلان شهرت تابگان مرد کیشی سانالادی او اوزی نینگ حلیم لیکلی ملایم لیکلی اراده سی مستحکم لیکلی چیم لیلیکی کمترین لیکلی طفیلی اولوغ وارلیکی بیلان تاقیللب گرچه او شو مرتبه گا اونینگ اهلیدان بولماسا هم عالی درجه گا کوتاریلادی او نصل نسب جهتی دین ایماس بلکه حقلی رویشدا حرمت قیلنادی بو خودی ججزه الیرمکی نینگ ایتگانیگا اوخشاب کینادی: بصره دا بیر کیشی بولگان ایکن او هر کونی اویدان چیقماقچی بولسا اوزی نینگ اینگ باخشی کیمینگی ~~کیم~~ چاپقیر اولوینی مینیب ادم لار حاجتینی چیقاریشگا اوریبار ایکن اوندان بو حقه: ~~هنگا~~ شوندا قیلان دلب سوراتسا او شوندا جواب بیرییدی: «مین کوزه دین اینگ باخشی شربت لارنی اچیپ لنتلانگمن خطا (بو شربت لارنی) اینگ شهرتلی بسته کارلارنیزگ تلرلاری چیرتلیگان عجائب پیتلاردا هم ایچگامن اولارنیزگ آواز لاری خودی درختلاردیگ خوش آواز قوش لارنیزگ عجائب نغمه لاریگا اوخشاب کیتگان لیکن بو - ~~خرسند~~ چیلیم نینگ همه سی هم هیچ قچان مین بیرار کیشیگا باخشلیک قیلپ اونیگ دوستلار اورتسیدا منگا بیلدیریلگان میتدار چیلیدان آلگان خرسند چیلیم گا بیتمیدی» شونینگ اوچون مردلیک (قُوت) شاد حرم لیک حیر سحوت عفا لیک عزیت دان تیپاش بیلان تعریفلانگان

قارالتی

معرفتدگی درجه لارینی بیر بیریدان ارتیق قویماقچی بولگان کیشی لار اوچون منه شوندا میث توقیلگان: بیر کیشی شاگردلاری بیلان بیرگا تم قارانغو کچه دا بیر ضرورت اوچون بولگا چیقان بول اوستیدا تیک تورگان بیر قارالتیگا کوزلاری توشگان اونینگ حقیقتینی بیلشگا کچه قارانغوسی توسقنلیک قیلگان شوندا حالیک کیشی شاگردلاریگا قاراب بیرین کیتین اولاردان او قارالتی زینگ، نیمه ایکانیی سورا ب چیقان بیرینچی شاگرد اونینگ نیمه ایکانیی بیللمای من دیگان ایککینچسی - نیمه ایکانیی بیللایمن و بیلشگا قدرتم هم بیتمادی دیگان اوچینچسی ایسا - بیلشنینگ فایده سی یوق چونکه تانگ یاریشسا او نرسه معلوم بولادی قویادی اگر قورقینچلی نرسه بولسا او تانگ آتیشی بیلان یوق بولادی اگر قورقینچلی نرسه بولماسا اونینگ احوالی بیزگا روشن بولادی قویادی دیگان دیمک اوچ شاگردی نینگ معرفتی قیسه لیک قیلدی بیرینچسی - علم سیزلیگی سببلی ایککینچسی عاجزلیگی سببلی اوچینچسی ایشنی کییینگا قوییشی و علم سیزلیکا راضی بولیب توریشی سببلی معرفتدا قیسه لیک کورسادی اما نورتینچسی اتیق بیلماسان توریب جواب بیرمادی اوشا قارالتینی ملجل

لاب یاقین بارگانیډا بیر بیریکا چیرماشیب اورالاشیب کیتگن قاواق پلگینی کوردی شوندا او شاگرد تیریک و اختیاری اوزیدا بولگان انسان نینگ اوشا چیرماشگان نرسه معلوم بولگونچه تورگان جلیدا قالماس لیگینی توشوندی و قارالتی نینگ جاتمیز نرسه ایکانینی انیق لادی سونگره اونینگ بیران اختلخانه اوچون تیکلانگان إحاطه ایکانیکا إنانمای شبهه لاندی و یاقینیکا باردی تپییب یولرگان ایدی احاطه ییقاییب توشدی اونینگ احاطه ایکانیکا شاگردنیزک شبهه سی قالمادی یو شاگرد استادیکا انیق خبر کیلتیرگان ایدی استادی حضوریدا معرفت قازاندی

ابو علی ابن سینا (۹۸۰-۱۰۳۷)

ابن سینا جوده کوپ فنلارنی- طب فلسفه موسیقه پسرخالایه و باشقه علم لارنی مفصل بیلگان و شو فنلار بویچه اوج یوزگا یاقین کتاب یازیب قالدیرگان بویوک عالمیر حسین ابن عبدالله ابن سینا بخارا ولایتی نینگ افشانه قیشلاخیدا عمل دار عاتله سیدا توغیلگان کییین بخاراگا کوچیب باریب اوشا بیردا اوسیب اولغایگان زهنی جوده اوتکیر استعدادی یوقاری بولگان شو مسبب علم لارنی تیزلیک بیلان اوزلاشتیرا آلگان اون یاشیدا قرآن کریمنی یاد اوقییدیلگان بولگان اون بیر اون اوج یاشیدا متماتیکه فقه (مسلمان قانونشناسلیگی) منطق موسیقه شناس ایک و باشقه فن لارنی گفت بیلان اورگانا باشلادی اون آلتی اون ییتتی یاشلاریدا پایتختدا قوی یینگیل طیب مسفتدا شهرت قازاندی توقیز یوز توقسان توقیزینچی ییلی حکمیت قاراختی لار قولیکا اوتگاچ ابن سینا خوارزم گا باردی بو بیردا او ابو ریحان بیرونی ابو صخل مسیهی و باشقه عالم لار بیلان بیرگا اوشا زمانلاردا جهانگا شهرت تاراتگان معمون اکادیمییه سیدا خزمت قیلدی بیر مرنگ ییگیرمه اوچینچی ییلی هندستان گا باردی و قالگان عمرینی اوشا بیردا اوتکازدی عالم بیر مرنگ اوتتیز ییتتینچی ییلی ایلیک ییتتی یاشیدا همداندا وفات ایتدی ابن سینا طب قانونلاری اثری بیلان جهانگا مشهور بولدی عالم نینگ منکور اثری ۱۲ عصر دایاق لاتونچه گا ترجمه قیلنید، ۱۵ عصرگاچه بیورابه مملکت لاری نینگ اونویرسیتتلاریدا هم اوقیتیلیب کیلندی اثر حاضرگی کوندا هم اوزی نینگ علمی قمتینی یوقاتماگان طب قانونلاری تولیق حالدا اوزبیک و روس تیل لاریدا بیر نیچه مرته نشر قیلینگان

ابن سینا اخلاق تعلیم تربیه حقیدا

- بخشی و یامان خلق نینگ همه سی شرائط تربیه عادتلاشیش نتیجه سیدا وجودگا کیلادی یدشی خلققا هم آداب طفیلی ایریشیلادی
- خلق نینگ مواضنت دا بولیشی بدن سلامتلیگینی ساقلایدی

- معرفتی (عارف) باتر ادم بولادی او اولیم دان هم قورقمایدیگان سحوت ایگاسی بولادی او برچه نرسه لارگا حرس قویشدان اوزاق و برچه ادشگانلارگا مهرباندير او اوز نفسانی بیلان اونرغوار بولادی،
- اولوغ لیک انسانگا اینگ یامان حادثه لارنی یاقینلاشییگا یول قویمایدیگان بیر مئانت نی جملوچی کوچدیر
- فراست دیب سیزگیدان کیلادیگان اشاره نینگ اصل معناسیگا تیزدا یینیشماق قا ایتیلادی
- علم نرسه لارنینگ انسان عقلی یاردامیدا اورگابیلیشیدور
- بیلم دیب نرسه لارنی ادراک قیلیشگا ایتیلادی بیلم انسان عقلی خطا قیلماق و بولدان تالاماسدان توریب اونگا ایریشی کیراک بولادیگان نرسه دیر
- بیان انسان فکریگا کیلگان معنایی یخشی افاده لانیشدیر
- سیر ساقلاش دیب بروقت ایتیپ قویب آشکار قیلیش ضرر کیلتیرادیگان بیر نرسه نی ایتیشدان اوزنی تیپیب توریش ایشینی انسان وجدانیکا حواله قیلینیشیگا ایتیلادی
- قناعت دیب اوزیگا کفایه قیلادیگان نرسه گا ایریشیگا ایتیلادی قناعت کمئرلیک و اونچه مونچه نرسه نی نظرگا ایلمایدیگان خصلت بیلان حرس اورتاسیدا بولادی
- صبر دیب انسان باشیگا توشگان الم و چیداب بولمایدیگان آغریقنی تا یینگونگا قدر اوشلاب توریشیگا ایتیلادی
- کیشینی قبیح و بیمزه ایشلارگا قدم قویشدان توتیب تورادیگان و اونی یخشی خلق و ایشلارگا یول لاشیگا حیا دیلادی
- یاردم بیریشدینگ گوزللیگی اوندان کیشی نینگ سُلی تاپشیدا کورینادی
- خجالت و تارتینچالیک قایغو و یاماتلیک طفیلی تینچلیک نینگ بوزیلیشیدیر بوندان انسان اوزی نینگ اوتمیسی حاضرگی پیتی و کیلاچکداگی موقعی قانداق بولیشی دان قطعی نظر اوزینی اوزی کلیدی
- سخاوت بخیل همدا زقنه لیک بیلان صرف قیلیش اورتاسیدا تورادی
- شجاعت - داویورکلیک ایسا قورققلیک بیلان قورقلیک اورتاسیدا بولادی

خلق اطوار حقیقا

- ادم لارنینگ چیتلانیشی لازم بولگان یامان خلق اطوار توریگا یوقاریدا ایسلاب اونیاگان یاخشی فضیلتلارگا قاراما قارشی بولگان مانا بوندای یامان خلق هم کیرادی حسگونییک کورمالسلیک یعنی بیراودا یخشی حالت بولیشینی یاقترماسلیک یوللاشلیک قاراما قارشی بولگان تیز فص الش فسق و فساد بیلان شغول لانیش بوز غوصی لیک سوکانغیچلیک عیبچیلیک اغواگرچیلیک چاقیم چی لیک یالغانچیلیک چدامس لیک نورگی تارلیک سیرنی اشکاره قیلبیلیک کبی خلق لارنینگ کیشیدا بولسا همده هم نامان نقصان سانلادی بولارگا یانا اینگ نوبوک رضالت و نقصان - عیش نالانلک هم کیرادی

- بوشنگلیک کیسکینلیککا ساتقینلیک خیانت بی رحملیککا رحم دللیک قاراما قارشی قوییلگان
- غرام همتی پست، لفظی یوق سوربیتلیک موقنچاق لیک کبر هوا ظلم کیلارگا ایسا عدالت قرمه قرشی قوییلگان
- کمترلیک شوندا بیر خصلتکه بوندا کیشی بیلیم معرفتی کوچ قدرتی یاشیریب اوزینی طبعاً عاجز ایزیلگان و اوز جنسیدا یوقاری درجه گا کوتاریلشدا بیرار کمچیلیک باردای حرکت قیلادیگان بولادی بو خهل ائم لار باشقا بیرادان نفسانی یاکي جسمانی تاماندان اوتا آرتیقلیگینی یاشیریب کیلادیگان بولادی
- عالیجنابلیک کیشیدا شوندا بیر عجائب فصیلت و شان شرفنی آشیرادیگان خصلتکه حتی یونگا ایریشگان ائم اوندان هم یوقاری درجه لارداگی شان شهرت مرامیگا ایریششگا ایتیلادی بوندا ایتیلش اوندایلاردا چیکلاماگان بولادی
- رحم دللیک دیب کیشی بیرار یامان احوالگا توشیب قالگاندا یلکه بیران قایغو الم بیتگاندا کورسیتلادیگان مهر شفقتگا ایتیلادی
- زیراکلیک و تیراکلیک دیب سیزگی اعضالاری یاردامیدا نرسه لارنینگ حقیقی معنالاریگا تیزدا بیتیشگا ایتیلادی
- یخشی لیک لارنینگ اینگ فایده لیسى صدقه دیر
- انسان قیلادیگان ایش لارنینگ اینگ یامانی ریاکارلیک یعنی ایکی یوزلامالوک دیر
- انسان اوزینی تاکه گپ اوچاکیش جنل شکایت نارازیلیک آه واه لاردان آزاد قیلاماگونینگا او افلاس و پست لیک طبعیتدان آزاد بولامایدی

دوست لیک همجهتلیک حقیقا

- شادلیک و قایغولیک پیتلاردا دلینی کدورتدان تازالاب صاف دوستلیکینی ساقلاپ قالگان کیشی چین دوست حسابلانادی
- دوستلار حقیقتگا کورار کوز بیلان قارایدیلار کونگولدان افلاسلیک و شک شبهه زنگینی کیتکیزایدیلار چونکه اولارنی دوستلیکدان باشقا هیچ نرسه بیرلاشتیرماگان
- دوستلیک انسان نینگ شوندا بیر حالتیدیرکه بوندا باشقا بیراؤگا یخشیلیک ایستلادی شوندا انسان یخشیلیکینی اوزی اوچون ایستامایندی بلکه اونی باشقا بیراو اوچونگینا ایسنیدی خلاص شو حالتدا کیشی دا باشقاگا نسبتاً یخشیلیک قیلشگا چاقیرووچی خصوصیت پیدا بولادی دوست بو یخشی کورووچیدور دوست اوز دوستی نینگ خرسندایفیدا هم بختسیرلیک کیزلاریدا هم قایغو و شادلیکینگا شیریک بولادی
- انسان لار ایچیدا سینی یخشی کورووچیلار بولسا بو سینگا و سینینگ یاقینلارینگگا یخشیلیکینی ایستاوچیلار بولادی مبادا شوندا یلار تاپیلیب قالسا او حالدا بو التفات منتظم رویشدا چین کونگلدان همده بیمنت بولیشی کیراک حقیقی دوست سینینگ دوستینگگا دوست نسمینگا دشمن بولادی او دوستینینگ دشمنی دان

اوز اقلاشادی دوستی نینگ دوستیغا باقىنلاشادی بونینگ عكسى بولیشی ممكن ایماس چونکه بونینگ عكسى بولسا دشمنایك سانالادی

• مادامیکه مرنینگ دوستیم دشمنیم بیلان کوپ اوتیرگان ایکان ایندی مین اونی هیچ دوست ديب بيلمایمن چیدان هم زهر ارالاشكان شکردان پرحیز قیلش کیراک ایلانگا قونگان پشه دان قاقیش کیراک بولادی

تیرمالار

• تاووش انسان و حیوانلار حیاتیداگی اینگ ضرور نرسه دور انسان لار و حیوانلار اوز خرسندچیلیگی و خفه لیگینی معلوم تاووش ارقالی بیر بیرلاریگا بیلدیرادیلار بعضی تاووش لار آغریقتی قالدیرسا بعضی لاری دلگرایکینی یوقاتادی

• اوز آوازیدگی تاووش آهنگلارینینگ اوزگاریشینی اینگ نازیک جس ایئا آنگان شاعر اینگ یخشی شاعر دیر چونکه طبیعت شاعرگا تاووشنی سیویشدیک بخت انعام ایتگان

• طبیعتینینگ انعام طالعاریدان ینه بیرى انسان نطقیدیر انسان اوزی نینگ اناشو نطقیدگی تاووش آهنگلاری ارقالی اوز حسوتلارینی اظهار ایتادی مثلا کیشی لار یالینگاندا باشقاچا آواز چیقاریب دوق پوسه قیلگاندا باشقاچا شاشیلپ گپیرگاندا نطق باشقاچا آهنگدا بولادی و هکذا

• انسان قلبی هر بیر یانگی و کونگیلداگیدیک نغمه دان آرام آلادی کییینچه لیک خودی شو یاقیملی نغمه بیردان غایب بولسا قلب حیران گا توشادی خودی شو الدینگى نغمه گا اوخشاش ایکنچى نغمه نینگ پیدا بولیشی بیلان قلدگی حیران یوقالا باشلادی دیماک یاقیملی نرسه لاردان راحتلانشینگ بیرینچی سببی یوقالغان نرسه دان قلب اضطراب چیکیب تورگان وقتدا اوشا ایستالکان تاووشنینگ قوققسدان پیدا بولیشیدیر

• شعر اجتماعی بورچ مقصدلاری اوچون یازیلادی شعر کوپراق طبیعتا شاعر بولگانلاردا قوققسدان و طبیعی رویشدا یاراتیلادی

• آدم لار رمزی فکر قیلشگا مایلاق بولادی رمزی قیلپ، ایتیلگان سوز کیشی روحینی اوزیگا بویسوندیرادی

• نرسه نینگ اوزی قاندا بولسا اوشاندا یلیگیچا ایماس بلکه اونی بورار اوزگارتیرگان طرزدا آلینگانیگا استعاره یا مجاز دییلادی شعر منه شو استعاره بیلان مجازینینگ ترکیبیدان حاصل بولادی چونکه تقلید قیلشینگ اوزی انسانگا طبیعی بولگان بیر نرسه دور تقلید نرسه نینگ اوزی بولمای بلکه اوشا نرسه نینگ اوخشاشیدور

• مست کیشیدان عقل حیا و صبر کیتادی مادامیکه انسان شولاردان اجرالار ایکن اندر جینیگدان چیقادی

• شراب ره لارینینگ بیرى اگر اوزاق آچ یورگان کیشی اوقت و ایچکیلیک لاردان حدین تاشقاری استعمال قیلسا اولارینینگ همه سی زهر بولادی

(اوربیک پیدانگایکسی استالگه سی دان)

صاحبقران امیر تیمور

تیموریك ۱۳۳۶ يىل ۹ اپرېلدا كېش (حاضرگى شېھرىز) شېھرى ياقىنىداگى خواجه الغار قېشلاغىدا توغىلگان اونىنگ تولۇق اسمى امیر تیمور ابن امیر تاراغای ابن امیر وراقول آناسى برلاس اوروغىدان بولیب چغتای اولوسى نىنگ اعتبارلى بېكلاردان بولگان آناسى نىگنه خاتون كېش نىنگ بېك آغالاردان حسابلانگان امیر تیمور اوز فعالىتىنى بىر كوروه دوستلاری بىلان اېرىم ولايت امیرلارېگا خدمت قىلىش دان باشلايدى امیرلار اورتاسىداگى اوزارا كورش لاردا اوزى توزگان حربى بولىنمه سى بىلان قاتناشگان تیموریك جسارت كورساتدى جنگلاردا چىنىقدى حربى مهارتى آشىب باردى ۱۳۴۶ يىلدا قرشى ياقىنىدا بولگان جنگدا امیر قازاغان - خان قوشىنىنى تار مار ايتىب قازانخان سى اولدىردى چغتای اولوسىدا حاكمىت امیر قازاغان قولىگا اوتدى امیر قازاغان حكمدار بولیب اون بىر يىل تورسادا اولوسنى تولا توكىس تصرفىگا كىرىتا ألمادى ۱۳۵۸ يىلى بىر گوروه فتنه چىلار اونى اوپىتىدا اولدىردىلار شوندان سونگ چغتای اولوسى مىدا قسم لارگا پرچه لانیب، كىندى ۱۳۶۰ يىلدىنگ بهارىدا مغولستان خانى توغلوق تیمور ككته قوشىن بىلان ماورا النهرگا باستىرىب كىردى اوغلى الیاس خواجه نى ماورا النهر حكمدارى قىلىب تعینلادی امیرلار ايسه بىرلاشىب باسقىنچى پاوگا قارشى كوراشا ألمادىلار عكسینچه اولارنىنگ بىر قسمى قاجىب كىندى تیموریك انه شونداى اغیر بىر سىياسى وضىتدا تارىخ سحنه سىدا پىدا بولدى امیر تیمور كىش اهلبنى مغول لارنىنگ نوپىداگى تلان تراجىدان سقلاب قالدی ۱۳۶۱ يىلدان باشلاپ الیاسخانگا قارشى يورت ازادلىگى اوچون كورشگا بىل باغلادی امیر تیمور قىناغه سى امیر حسین بىلان بىرگلاستىب مغول لارگا قارشى كورشگا كىرىشدى سىستان ولايتىدا بولگان جنگدا امیر تیمور اونگ قولى و اونگ اباغىدان يارالاندى لیكن شونگا قارامای الیاس خواجه لشكرلاری بىلان جنگنى دوام انتىردى و مغول قوشىن لارىنى ماورا النهردان حىداب چىقاردى

گىنگاش

امیر تیمور امیرلار و بىكلار نى چاقىرتىرىب شېھر و قلعه لارنى تعمىرلاش حقىداگى اوز رىجه لارىنى اورتاگا تاتلادى كىيىن بولاجك دولتىنىنگ پايتختى مسئله سى كوریلدى لیكن اونىنگ حل بولیشى اسان كىچمادى جوگى برلاس پايتخت قارشى بولسىن دىب تورىب آلدی خان هم شونگا طرفدار اىكان اىلچىبوغا كىش نى تانلادی سمرقند دىدى تیموریك باشقا فكر ايتوچىلار قالماگانىدان كىيىن سمرقند قدیم زمان لاردان بىرى تركستان زمىنىگا پايتخت بولیب كىلگان اسكندر ذوالقرنین هم اونى پايتخت قىلگان فكرىمچه سمرقندنى سلطنت پايتختى قىلگانىمىز معقول لیكن سمرقند چىنگىزخان خروچىدان بىرى يارىم وىرانه لىگىچه ياتىدى. خلقى نىنگ قریب يارمى كوپ بىللاردان بىرى دوام ايتگان اوروش نالاش لار عاقىتىدا تيورك اطرافگا كوچىب كىتگان

عزیز اولیالارنینگ مازارلاری هم بوزیلگان شهرنی نیز فرصتدا تیکلاش و کوپ یانگی عمارتلارنی بنیاد ایتیمیز ضرورتیورک اطرافگا تارقالیب کیتگان سمرقندلیکلارنی اوز جایلاریگا قایتاریش درکار سمرقند لایدان بنا قیایلگانی اوچون هم بوزولیشگا یوز توندی بیژ اونی ایندی قایتادان غشتدان بنیاد ایتامیز دشمن قولی اونگا باشقا بیتمه، دون

بویوک ایفک یولینینگ قایتا تیکلانیسی

امیر تیمور دوریدا بویوک ایفک یولی قایتا تیکلاندی اونینگ شهرنی یانادا ارندی ماورا النهر و خراسان شهرلاری کروان سرای نینگ اینگ مهم مرکز لاریگا ایلاندی اهالی سیرک بولگان منزل لاردا کروان سرای لار بیمک خانه لار رباط و سردابه لار قوریلدی قودوق لار قازیلیب بیر آستی سولاری چیقاریلدی اینگ مهمی اهالی نینگ بارچه طبقه لاری اوچون تینچلیک آسایشاتلیک اورناتیلدی امیر تیمور توزوکلاریدا بویوردیم که یول اوستیگا کوزاتووچیلار ضابطلار تعیینلاسن لارکه یول لارنی قوریقلاپ اوتکیچیلار سوداگرلار مسافرلارنی کوزاتیب مال ملکی و باشقا نرسه لارینی منزل دان منزلگا بیتگازیب قویسنلار یول اوستیدا بیرارته سینینگ نرسه سی یوقالسا اوزی اولدیریلسا یاکه باشقا کارحال یوز بیرسا بولار اوچون جواب بیریش اولارنینگ ذمه سیدا بولسن دیب علی الحده قید ایتیلگان اسپان ایلچسی کلاویخانینگ یازیشیجه سمرقند بازارلاری سودا رسته لاریدا بوغدای گوروج ایفک و جوندان توقیلگان کیبیملار اطلس موینه لی و ایفکی پوستنلار چیننی کاسه لار بیلور قدح لار زرگرلیک بویوم لاری زره وار و داریوارلار همده باشقه مال لار سیراب بولگان امیر تیمور سالیق تیزیمنی ترتیبگا سالدی دولت سالیق لارینی بیغیش دا خلقه نسبتا انصاف و عدالت اورناندی کوچ عدالتدا دیگان قانده نی ایلکاری سوریب مملکت اهالی سینی امکاتی باریچه عدالتلی قانون بیلان حمایه قیلدی خلق نی تلان تاراج لاردان ساقلا دی مملکتنی عقل نکاوت بیلان حقوقی اساسدا اداره قیلدی

مرخواند حکایه سی

مین عمریم نینگ یارمینی تاریخ کتابلارینی مطالعه قیلایشگا صرف ایتیم بعضی مجلس لاردا تاریخی واقعه لارنی حکایه قیلگانیمدا ایتیتووچی لار قیزیقیب دقت بیلان تینگلار ایدی لار دوستلاریم تاریخی واقعه لارنی جمعلاپ کتاب شکلیدا یازیشیمنی التماس قیلدی لار مین مادی قییینجیلیکلار طافیلی بو ایشگا اوزاق وقت کیریشا الامدیم اخر عاقبت استاد علیشیر نوایی گا مراجعت قیلدیم استاد میندان ساده کتابخانگا آسان توشینیلا دیگان کتاب یازیشیم کیراکلیگینی مصلحت بیردی: شوندای بیر تاریخ کتابی ترتیب فیلیسنیگه اونینگ عباره لاری مجاز استعاره کنایه و باشقا مرکبکلارگا اورالماگان بولسن ساده هر کیم هم توشونا الادیگان قیسه و معجز بولسن کتاب بیر

مقدمه بیفتی قسم و بیر خاتمه نی اوزا بیچیکا آلسین هر بیر قسم مستقل بیر کتاب سکیلیدا بولسین اوقوچوی او قسم لاردان بیرینی اوقوگانداندا باشقا قسم لارنی و رقلا ب کوریشگا مجبور بولماسون نیدی لار مین بو خدمت اوچون لازم بولانیگان ایش جای کتابلار (منبعلار) و باشقا کیراکلی نرسه لار توغریسیدا ایمانیب گپ آچدیم اسناد مینکا اتالارچه مهربانلیک غمخورلیق ایله اوزی بنا قیلدیرگان «حلاصیه» خانه قاهیدایکی اوزیگا مخصوص خانه نی بوتون کتاب و اسبابلاری بیلان بیرگا مینکا تاپشوردی مین نهایتدا ممنون بولایب روضت الصفا تاریخی اثریم نی یازیشگا باشلادیم

امیر تیمور وفاتی دان سونگ

امیر تیمور صاحبقران ۱۴۰۵ ییل ۱۸ فیورلدا اوتارلدا وفات ایتدی سرای عیانلاری مملکت آسایشته لیگینی اوایل اب تیمور وفاتینی سلاله اعضالاردان سیر توتیشگا و جسدنی تیزلیک بیلان پایتختگا - سمرقندگا الیب باریب دفن مراسمی نی اوشا بیردا اوتکازیشگا شاسیلدیلار شوسیب اوزاق یاقینداگی ولایتلارنی باشقاریب تورگان شهزاده لارگا نامه لار بیتیلیب ایلچی لار آرقالی پیغام لار یوباریلدی امیر تیمور اوز نبیره سی پیرمحمد ابن جهانگیرنی حاکمیتگا وارث قیلیب تعیینلانگان ایدی لیکن شو کونگاچه بیوک امیر نینگ فرمانلاریگا سوزسیر اطاعت قیلیب کیلگان شهزاده لار اورتاسیدا تخت اوچون اوزارا کورش باشلانیب کیتدی امیر تیمور وفاتی حقیدایکی خبر امیرزاده سلطان حسین گا باریب بیتگانداندا سلطان حسین نینگ حیالی بوزیلدی و مینگ عسکر بیلان تیزلیکدا سمرقند تختینی ایگال لاش اوچون شتاب قیلدی امیرزاده حسین نینگ بو خطی حرکتینی ایلچی سیزیب اولاردان هم تیزراق حرکت قیلیب باشقه شهزاده لارنی بوندان آگاه قیلدی جمله دان بو خبرنی سرکرده لار شیخ نور الدین و شاه ملک هم ایشیتدیلار اولار تیزلیک بیلان سمرقندگا - ارغونشاه گا خط یازیب سلطان حسین قیلمیشینی اشکار ایتدیلار و شهر نینگ ضبطی اوچون محکم توریب اونی شهرگا کیرگالی یول بیرماس لیکنی تعیینلادیلار سلطان حسین تخت آرزو هوسیدا اونگو سولیگا قارامای شتاب بیلان بیلیب بارار ایکان عسکرلاری بیلان سیخون سویدان اوتیانکنانلاریدا دریا موزی یاریلیب طلا و زر یوکلانگان اوچنه تیوه سی سوگا چوکیب کیتدی عسکرلار زور بزور سودان اوتگاچ سیخون یاقینیدا توختاشگا مجبور بولدیلار و بو وقتدا امیرزاده حلیل سلطان ابن میران شاه ناشکینتدا ایدی امیر تیمور نینگ وفاتی و امیرزاده سلطان حسین نینگ خطی حرکتلاری خبرینی نوبین لاری و لشکر اهلی بیلان ایشیتگاچ حیرت و سراسمه لیکلاری ایکیکی چندان آشدی مملکتدا یوز بیرایانگان واقعه لار خلقا یول باشچی لازم ایکانینی کورساتماقدا ایدی شونینگ اوچون امیرزاده غم شخ نینگ اوغلی امیر احمد امیر خوداداد حسینی امیر یادگار شاه ارلات امیر شمس الدین عباس امیر بوروندوق و باشقه سرکرده لارگا ادم یوناریلدیکه خاتونلار شهزاده لار سرکرده لاردان امیر شیخ نور الدین همده شاه ملکلار بیلان کینگاشیب امیرزاده حایل سلطان نی بادشاه کوتاریش مسنه سیبی مصلحتلاشیب الغایلار عمرا و سپاه بینگ امیرزاده خایل سلطانگا بیعت یعنی عهد و پیمان قیلگان لاری بینگ خبرینی پایتختگا - سمرقندگا قاراب (بوریب) نارایانگان اهل عیال شهزاده

لار امیر شیخ نورالدین و امیر شاه مایکلار بولدا ایشیتدیلار بو سیرتسویش خبر اولارنی اوزلاریگا کیلتیردی شوندان سونگ اولار اوزارا کینگاشتیلار و امیرلار شیخ نور الدین و شاه ملک تیزلیکدا قویبدانگی مضموندانگی نامه نی بیتدیلار «صاحبقران بو یورب ایردی کیم مندین سونگره امیرزاده پیر محمد ابن جهانگرنی اوز اورنومغا ولیعهدیم و قایم مقامیم بولسون - دیگانلار بیزلار مطلقا اندین اوزگا کیمسه نینگ پادشاه لیک مصندی اوستیدا الوتیریشگا راضی ایمنس بیز و امیرزاده خلیل سلطان نینگ تاثیر دانه سینگ کیرمانمیز سیزلارنینگ نادانلار سوزیگا کیریب کییینچه لیک بدنام بولیب، قالیشینگیزی مصلحت بیرمیمز دشمن کامیدین ایمین بولینگ» اولار شو مضموندانگی سوزلار یازیلگان مکتوبنی هر تامانگا جوناندیلار مکتوب عالی مقام غمرا حضوریگا بیتیشدی اولار خطنی اوقوب اوزلاری نینگ اطوار و کردکارلاریدان پوستیمان بولدیلار لیکن بونینگ فایده سی یوق ایدی چونکه ایش فولدان قول ایشدان بارگان ایدی سوندای بولسا هم امیر بوروندوفنی یوباریب فولدان کیتگان نرسه لارنی قایتادان قولگا کیریتیشگا اوریندی لار

امیر بوروندوق تاشکینتگا بیتیب، کیلدی و مذکور ایککی امیرنینگ یازگان نامه لارینی اولوغ امیرلارگا کورساتدی همده بولیب اوتگان واقعه لاردان اولارنی خبردار قیلدی معلوم بولیشیجه اول خلیل سلطان حکمرانلیگیگا راضی بولگان جماعت، ایندیلیکدا قیلگان ایشلاریدان پوستیمان بولگان لار و تاج و تخت، صاحبقران تقدیم ایتیشنی اختیار قیلگان شهزاده نیکی بولیشی کیراک شو جهندان بیز اول حضرتتینگ وصیتینی اوزگارتیریش یاکه المشتیریشگا یول قویمایمیز دیگان قطعی قرارگا کیلگانلار بو جماعتینگ کتته بیغیندا-مجلسدا قیلگان عهدلاری بولیب عهدنامه گا هر بیر کسه اور مهرینی بلسیب تصدیق لاگان ایدی جمله دان شهزاده خلیل سلطان هم وضیعت تقاضاسی یوزاسیدان بونگا راضی لیک بیریب عهدنامه نی اوزینینگ خط و مهری بیلان زینتلاگان ایدی عهدنامه نی ایتالمیش ارقالی شیخ نور الدین و شاه ملککا یوباردیلار تاکه اول بیردان تیزلیک بیلان یوریب اونی ولیعهد پیر محمدگا بیتکورگیلار ایتالمیش جوناب کیتار ایکان خلیل سلطان اونی حضوریگا چارلادی و «امیرزاده پیر محمدگا بیزنینگ حیرخواه لیگیمیزی اینگیل بیز اونی صاحبقران امیر تیمورنینگ ولیعهدی و اورین باساری دیب بیلورمیز و بورون هم شو فکردا ایندیک اما وقت تقاضاسی یوزاسیدان اوشبو ایشگا قانتیق کیریشیشنی لازم تاپدیک» دیدی لیکن امیرزاده خلیل سلطان وضیت نقطه نظردان کیلیب چیقوب بعضی نوبین لارگا موافقلاشیب اشکاره رویشدا بوندای سوزلارنی تکرارلاسادا اما زمیریدا پادشاه بولیشلیک آرزوسی کونگیلیدان بیر دم هم ناری کیتماس ایدی شهزاده بیلان همفکر بولگان امیرلارنینگ برچه سی بو اندیشه دا «من غلبه-سلنه» یعنی کیم غالب بولسا اوشا شان و شوکتگا ایریشادی» شو سبب فرصتی غنیمت بیاماق و تیزلیک بیلان جنت مانند سمرقندگا جوناماق همده حکمرانلیک تختینی حمایه قیلماق کبراک چونکه خزینه لار ایشیگینی اچماق بو وقتدا اسانلیک بیلان قول بیرادی اگر فرصت بای بیرلسا بیفایده پوشمانلیغ بینکای دیگان گیلارنی ایتیب خلیل سلطان نینگ کونگیلدا ارداقلاب یورگان مدعاسینی یاندا الانگالاتار ایدیلار امیرلارنینگ دو قونوسی خلیل سلطان آرزوسینگا قنات، باغشلادی او صاحبقران امیر تیمور شهزاده

و امیرلارگا نیگشلی بوئنگان یاقین نیورک اطرافدا اوتلا بورگان آت تیوه حجرلاری همده شو حدودداگی اسباب احمام فمتبها نرسه لار تون و ساووتلارنی اییب اوزی نینگ یاقین آدم لاری امیرلارگا بولس بیردی و سمرقند ساری شتاب بیلان سواره بولدی اولار سیحون دریاسینینگ قیر عاغیغا ییتیب کیلدیلارخلیل سلطان «امیر بوروندوق قوشینی نینگ اونگ قناتی بیلان شاه روحیه نینگ یوقارسیغا کده ارقالی باغلاندین» دیگن فرمان بیردی اما امیر بوروندوق شونان ایلگاری یاشیرین رویشدا امیر خداداد و امیر شمس الدین گآ اوری نینگ امیر نور الدین و امیر شاه ملک تامانیدا ایکانی مرحوم حاقان بینگ وصینی تقاضاسیدین بویین تاواماس لیگی و خلیل سلطان سلطنتیگا راضی بولماس لیگینی اییب فرکت (برکینت) تامانگا یول سالگان ایدی خلیل سلطان بوروندوق نینگ بو کیلیشماوجیلایکیدان آگاه بولدی لیکن هیچ بیر خوفگا برمای سو یقارسیغا کیلیب اولکیسیدان هم یخته راق کوپریک باغلاندی و اوزی باشلیق برچه لشکر کوپریکدان اوتدیلاز امیر بوروندوق ثوابه حوالیسغا ییتدی بو بیردا شهزاده لاردان قاجیب امیرزاده خلیل سلطان بینگ اوردوسیغا بارایانگان جلال باورچیگا اوچرادی او بوروندوققا امیر شاه ملکنینگ سمرقندگا بارگانی و ارعون شاه اونینگ شهرگا کیریشیگا یول بیرماگانینی بیان قیلدی بو سوزلارنی ایشیتگان بوروندوق عهد و پیمان نی بوزیشدان هیچ بیر اندیشه قیلماز درحال ایزیگا قایتدی و خلیل سلطان گا حیرخواه لیک یوزه سیدان حجالت و اوایلش بیلان شهزاده بینگ یانیدا بارایتگان خاص عسکرلار گروهیگا ییتیشیب تیلینی عذرخواه نیک بیلان آچیب عهدینی کوپراق انت ایجیش بیلان محکملا دی اما رستم طغای بوغا و بوروندوقنی بولدا کورگان و اونینگ ایشلاریگا قرشلیک کورساتگان ایدی شو سبب او شهزاده لار و اهل عیالی یانیکا کیلیب، اولارنی بو حالدان آگاه و خبردار قیلدی خلیل سلطان اوزیگا تابع آدم لار بیلان پیر محمدگا یوبارگان عهدنامه نی اونوتوب سمرقند شهریگا کیردی و سلطنت بیراعینی تیکدی وفاسیز امیرلارنینگ یانا قایتا امیرزاده خلیل سلطانگا بیعت (عهدو پیمان) اییب سمرقندگا یوز بورگانلاری نینگ خبری امیر شیخ نور الدین و امیر شاه ملککا ییتی کونگل لاری خون بولیب حادثه صورتینی اغالار و خاتونلارگا بیان قویلب دیدی لارکه بیزلار بخارا طرفیگا - پیرمحمد جهانگر ملازمینگا بارورمیز و اگر یاردم بولسا عهدو پیمان نی سیندیرگان ناز کورلارنینگ جزاسیگا کیریشورمیز سزلار ایسا سمرقندگا بارینگلار عالیت حضرت (یعنی عیال لار) ییغیشیب مجلس توزدیلاز و اوندا امیرلارنینگ فکرلارینی معقول لادیلاز امیر شیخ نور الدین و امیر شاه ملک هم عیال لار انجمنیدا قاتناشدیلار مجسدین سونگ اولار تاتقاری چیقفاچ امیر نیمورنینگ اینگ باقینلاری - ایتمیش قاوچین نوکل قرقره دین چینگداول ارسلان خواجه طرخان استوی شمس الدین اله لیغی موسی رکمل بستری و وفادار لار بیلان جمع بولیب مصلحتلاشیب ادیلار یعنی وضو، بیعت طلبی بیلان وصیت و ولیعهدلیککا تعلقی بولگان پیر محمدنینگ خدمتگا باریشگا قرار قیلگانلیکلارینی ایتدیلاز و بو باره دا اولارنینگ فکرلارینی سورا دیلاز اولار اتفاقلیک بیلان حضرت صاحبقران نینگ بویروقین حیات و مماندا بیردیک نومتافلیک بیز بنده لارگا حجرلیشی شرط بولگان ایشلار جمله سیدان دیر و امیرزاده پیرمحمد جهانگیری حکم و اوندان باشقا شهزاده لارنی محکوم (طابع) بیلامیز دبدیلار صاحبقران بینگ برچه نهن لاری هم بو بابدا اولار بیلان همفکر ایدیلار شو طفیلی اولارنینگ بخاراگ باریشلاری مقرر بولدی شهزاده لاردان اولوغبیک و امیرزاده ابراهم سلطان (ابککالاسی اون بیر ناشدا ابدی لار) هم شال لار بیلان خبرلاشیب و کوزلارینی

یاشلاب امیر شیخ نور الدین و امیر شاه ملک باشچیلیگیدا بخارا تامان یول الدیلار رمضان آیینینگ اونینچی کونی بخارا ولایتی یاقینینگا ییتتیلار رستم برلاس (اونی اوزلاردان ایلگاریراق بخارا طرفینگا یوبارگان ایدیلار) قرداشی حمزه (بخارانیگ حاکمی و فرمانبرداری ایدی) بیلان اولار استقبالیگا چیقیب شهرنیگ تاشقاری سیدا کوتیب الدیلار امیر شاه ملک امیر شیخ نور الدین رستم برلاس و حمزه لار یانگی باشند عهدلاشیب الدیلار سونگ او بیردان اتلانیب مذکور رمضان آیددا شهرگا کیردیلار و اوزارا مصلحت لاشیب شهرگا اچیلادیگان دروازه و قلعه نینگ یرمی امیرزاده اولوغیگ بیلان امیر شاه ملککا پنا بیر دروازه رستم برلاس و اونینگ اوکاسی حمزه گا تعلقی بولیشی ایتالمیش توکل قرقره و اولاردان اوزگا امیرلار سردارلار ایسه شهردا توریشلاری کولیشیب آلندی شو طریقه هر کیمسه اوز ایشی یعنی دروازه لارنی ضبط قیلماق و باشقا خدمتلار بیلان مشغول بولدیلار اول طرفدین خاتونلار باقرا ایجال سعید وقاس سویورغتهیش و اولاردان اوزگا شهزاده لار حضرت صاحبقران نینگ خاص نوکرلاری توغ و نغاره و بیراق لار بیلان کوک و قاره کییملاردا سمرقند طرفینگا یونالیب اذه شعارین آشکار و عیان قیایب ناله و فریادلار بیلان چهاررحه دروازه سیگا ییتدیلار اما قلعه ایچیدگی عیانلار اولارنی شهرگا کیرگیزمادی لار شوندان سونگ اولار کونگل لاری ایزیلیب دل لاری پریشان بولیب شو دروازه یاقینیدا بولگان شاه روح باغیگا توشدیلار آقشام نی اوتکازیب قویاش چیقیشی بیلان دروازه لارنی اچیب خاتونلار شهزاده لارنی اوغروق یعنی خربی قسم بیلان شهرگا کیرگازدیلار قالگان حماعه امیرزاده محمد سلطان نینگ خانه قاهیگا قوندیلار چونکه حضرت صاحبقران نینگ قبری اوشا بیردا ایدی آغالار باشلارینی اچیب سینه لارینی تیرناب زمین و زمانگا غلعه سالدیلار شهر ایچیدگی شهزاده و امیرلارنینگ خاتینلاری عیان و اکابرلارنینگ خاتونلاری بیلان بیغلاشیب ساچلارینی پاییب گلدیک سولیم یوزلاریگا کوز یاش لاری درلارینی ساچیب بوینلاریگا قرا کیگیز سالیب حدین تاشقاری ناله عددین تاشقاری فغانلار چیکدیلار ینه بارچه شهزاده لار و شیرگیر امیرلار علما و فاضل لاردان خواجه اسام الدین عالم ربانی امیر سید شریف جرجانی امیرک و میر همده برچه دانش اربابلاری معرفت و بیلم صاحبلاری لباس لارینی اوزگار تیریپ حاضر بولدیلار شوندان سونگ شوندای حال روی بیردیکه اونینگ تهریفینی توصیفینی بیان قیلشگا قلم عاجز عاقبت صبر قیلشدان اوزگا چاره تاپا المادیلار بیر دیچه کوندین سونگ تعزیت بساطینی بیغیشتریدیلار

امیرزاده خلیل سلطان امیرلار و قوشینی بیلان تاشکندتان چیقیب مقصدی ساری یاقینلاشتی سمرقندگاچه تورت فرسنگ مسافه قالگان ایدی امیر خواجه یوسف ساقچی و تارتیغلار بیلان شهردین تاشقاری چیقیب شیراز قریه سیگا باردی و بساطبوسلیق شرفیگا میسر بولدی بو شهرنینگ کتته لاری و سیدلاری و همه عالی طبقه و قاضی لاری تیزلیک بیلان شهزاده نینگ استقبالیگا یوزلاندیلار خلیل سلطان قوشنی کوک سوبینینگ قیراغیگا قوندی ارغونشاه قلعه دروازه لارنینگ کلیدی و خزینه لارنینگ اچیفچینی شهزاده نینگ خدمتچی لاریگا تاپتیردی خلیل سلطان هجری سنه سینینگ ۷۰۸ (۱۴۰۶ م.) بیلی رمضان شریف آبی نینگ ۱۶ کونی شهرگا کیردی امیر تیمورنینگ جمعی قیلگان نیمه لارینی تشرقیگا کیربندی او صاخران و صیبنی ملاحظه قیلیب امیرزاده

پیرمحمد چپانگرنی (امیرزاده محمد سلطان بینگ اوغلی و امیرزاده پیر محمدنیزگ برادرزاده سی) ولیعهد قلیب خانلیکا کوتاردی و رسم و عادت بویچه اونینگ اتینی فرمان و یارلیقلاردا بئیدی خلص امیرزاده حلیل سلطان هیچ بیر مانع لیکسنز و حبلسیر سلطنت ایشلارینی یوریتیشگا کیریشدی ایکی کوندان سونگ صاحبهقران دفن قیلینگان امیرزاده محمد سلطان نینگ خانه قاهیگا باریب یانگی باشندان تعزیه ایشینی باشلادی لار و برچه شهزاده لار اغالار و حسارتلی نوین لار یان اطرافنیزگ تمامی عالی طیفه لاریگا مملکت عمل دارلاری و لایق ائم لارگا نذر و صدقه لار بیردی لار اشلار تارتدی لار بیر بیچه کون اوتگاچ تعزیت رسمی توگال لاندی خلیل سلطان بویوردیکه برچه شهزاده لار و خاتون لارنی عزت و حرمتلیک نوینلارنی اده کییمیدان چیقاریب اولارگا قامت و قابلیتلاریگا یاراشا فحرنی کییمیلار طلادوز تونلار تارقاسینلار و خاصو یاقینلار ایچکری و تاشقاریداگیلار بنکیم برچه خلیقتی مول کول انعام بیلان بختیار و خاترلارینی آسوده قیاسین لار یانا خزینه لار دروازه سیدی آجیب لشکر اهلینی باشلاریگا زر و گوهر ساچسینلار خدمتکار و صداقتیلار فلکفادر پادشاه نینگ بجریشی شرط بولگان امریگا عمل قلیب اصراف و یوقاتیشنی شو درجه گا بیتکازدی لارکه طلانی خوروز خوروز یعنی سناچ - میش (چرم خلته) بیلان کیلتیرار ایدی لار بیر نیچه کوندا کوپ خزینه لار اصراف و نابود بولیب خلیل سلطان مملکتی و حکومتی زوالگا یوز توتدی

(میر خواندینگ روضت الصفا کتاییدان م. حمداوه تیارلادی)

بیت الحکمه معمون اکادیمیه سی

معلومکه محمد رسول الله دین کییین چهاریارلاری ابو بکر عمر عثمان و علی لار بیرین کیتین خلیفه بولدی لار و ضبط اینیش و اسلام دینی تارقاتیش سیاهتینی دوام ایتیردی لار عربلار حیرت آموز تیزلیکدا آفریکانینگ شمالی قسمینی ایران مرکزی آسیا کوکز آرتی اولکه لارینی غریبا پیرینی باریم آرالینی ضبط ایتدی لار ختای چیگاره لاریدان اسپانیه گلچه بولگان جایلاردا یعنی بیر گزه سینینگ انسان یاشایدیگان جایلاری نینگ یارمینی بیرلاستیرگان خلیفه لیک دولتنی توزدی لار خلیفه لیکدا سودا و هنرمندچیلیک کینگ رواجلاندی قاغاذ ساپال و شیشه بویوملار ایشلاب چیقاریش یولگا قوبیلدی معدنلار قازیب الیش و قایتا ایشلاش ترقی ایتدی مرکزی آسیا خلقلاری نینگ خوجالیک ساده سیدانگی یونوقلاریدان کینگ فایده لانیلیب صنعی سوعاریش اریقار توغانلار سو امبارلاری قوریش باعدارچیلیک پالیز ایکین لاری پخته شکرپایه ایکیش باره سیدانگی یونوقلاریدان کینگ بهره مند بولدی لار خلیفه لیکنی تشکیل ایتگان منطقه لاردا هنرمندچیلیک بازار اوچون بویوم ایشلاب چیقاریش ایچکی سودا علاقه لاری تاور الماشتیریشلار کینگ یولگا قوبیلدی نو دوردا قوروقلیکلار ارقالی عملگا اشیریلگان قطعه لار ارا سودا بولی (بویوک ایفاک بولی) بیلان فئاعتلانمای دینگیر اکیان یول لاری هم اچیلدی دریا سو یول لاریدان هم کینگ فایده لانیلیدی نتیجه دا علم فننیزگ رواجیگا کتته احتیاج سیزیلادی عینیفسه متهماتیکا اسرانا مبه طبیعی فنلار کئمه سازلیک و کتته انشالار فوریش اوچون فن نینگ روحی حوده

مهم ایدی اهالی نینگ کوپاییشی شهرلار سانینگ آرتیشی و عمومی ترقیات درجه سی طبابت فنی رواجینی تقاضا قیلار ایدی بولارنینگ همه سی اسلام دین شکلیدا رواجلانگان یارم بدوی ایلت لاردان عبارت بولگان عربلارنینگ ضبط ایتمیگن باشقا دولتلارنینگ ایلغار یوتوقلارینی زودلیک بیلان اوزلاشتیریشتی طلب قیلار ایدی طبیعیکه اولار شوندا یولدان باردیلار نتیجه دا عرب مدنیتی دیب اتالگان عموم خلق مدنیت یوزه گا کیلیدی عرب تیلی فقطگینه خلیفه لیکنی تشکیل قیلگان خلق لار اورتاسیدا علاقه تیلیگنه بولیب قالمای علم فن تیلیگا ایلاندی اونینگ عامی گرمیکاسینی ایشلاشدا مرکزی آسیالیک عالم لار عبد الله خوارزمی محمود زمخشری یوسف سکاکی کیلار کتته حصه قوشدیلار خلیفه لیکنینگ پایتختی ۷۶۲ ییلی دمشق دان بغدادگا کوچیریلدی عالم لار هم یانگی پایتختگا چارلاندی تیز ارادا بغداد دولتنینگ علمی مرکزیکا ایلاندی عباسی خلیفه لار المنصور حارون الرشید و اونینگ اوغلی المأمون علم فن عینقه فلسفه متیمتیکا استرانامیه نینگ رواجیگا حیرخواه لیک پیلتیریگنه قالمای اونینگ رواجیگا حامی لیک هم قیلدیلار حارون الرشید نوریدا بغدادا کوپلاب کتبخانه لار تشکیل ایتمیگن اولارنینگ اینگ بیرگی خلیفه کتبخانه سی ایسی کتبخانه لارگا خلیفه لیکنینگ تورلی منطقه لاری و خارجی یورتلاردان کتابلار کوانتیریلادی اولارنی کوپلاب ترجمان لار عالم لار باشقه تیل لاردان عرب تیلیگا ترجمه قیلادیلار بغدادا ایجاد قیلگان عالم لارنینگ کوچیلیگی یورتداس لاریمیز بولیب «عرب فنی» دیب اتالمیش علم نینگ رواجیگا ثمره لی حصه قوشگانلار حارون الرشید اوغلی المأمون اول خوارزم سونگ خراسان نانبی ایتمیگن ایلاندی معمون اتاسی کبی علم فن رواجیگا حامی لیک قیلوچی شخص بولگان معمون مرودا اوز اطرافیکا خوارزم فرغانه سوغدیانه شاش فاراب کبی اولکه لاردان بیرلی عالم لارنی توپلاب اولارنینگ علمی ایجادی فعالیتلاریگا شرائط یاراتیب بیرگان عالم لار ایچیدا محمود موسی خوارزمی احمد فرغانی عباس ابن سعید جوهری لار بار ایدی ۸۱۳ ییلی اوز برادری بیلان حاکمیت اوچون بولگان کورش دا غالب چیققان معمون خلیفه لیک لوازمیگا اوتیرادی ماورا النهردا باشلانگان حیرلی ایش - علم فن رواجیگا حامی لیک قیلش نی کینگراق مقیاسدا دوام ایتمیگن بو دوردا فلکیات طبابت، فلسفه متیمتیکه کبی فنلارگا عاند رساله لار گریک سریانی سنسکریت پهلوی و خوارزم تیللاردان عرب تیلیگا ترجمه قیلندی المأمون عالم لار گروهینی (مروداگی) بغدادگا تکلیف قیلادی و «بیت الهکمه» (معمون اکادمیه سی) دیب نام الگان ابوشمه نی تشکیل اینادی بیت الهکمه بیل سین عرب ایران سریانی یونان یهودی متنلاریگا منصوب کوپلاب عالم خطاط ترجمانلار حسابیگا کینگایا بارادی عالم لار اراسیدا مرکزی آسیالیک عالم لار فعال لیک کورساتیشگان بیت الهکمه عالم لاری ترجمه ایشلاری بیلان قناعتلامای عامی ایکسپیدیته لار هم ابوشنیرگانلار مثلا ۸۳۰ ییل لاردا محمود موسی خوارزمی رهبرلیکیدا عربی هندستانگا کیینچه لیک ویزانته گا حزریه گا علمی ایکسپیدیته لار یوباریلگان ایدی عالم لارنینگ فکری گا کوره خوارزمی هند صفره لاری بیلان اوزی عملگا اشرکان علمی ایکسپیدیته دوردا تانبیگان و متیمتیکا فنی گا کیرینگان علم فن ادبیات فقط خلیفه لیک پانسخی بغداداگینه ایمان بلکه الدین دان منسی عنقه لارگا بای بولگان خوارزم مرو بخارا سمرقند خ و دسه حای لاردا هم رواجلانگنسی ایتمیگن اوتیش کیراک

(عرب و شرق کندی دار)

علی شیر نوایی (۱۴۴۱-۱۵۰۱)

اوزبیک خلقی نینگ اولوغ شاعری و متفکری علی شیر نوایی جهان ادبیاتی نینگ بویوک سیمالاری دان دیر علی شیر اونینگ اسمی نوایی ایسا ادبی تخلصی بولیب نوا دیگانی - کوی صدا اهنگ بخت دیگان معنالارنی بیلدیرادی علی شیر نوایی بیر نیچه ییل لار دومی دا وزیر هم بولگان شوندا اونگا خدمت یوزاسیدان نظام الدین سوزینی قوشیب مراجعت، ایتیشگان نظام الدین فخری انوان معناسینی انگلاتگان علی شیر نوایی ۱۴۴۱ ییل ۹ فیورلدا هرات شهریدا توغیلدی اونینگ آتا بابالاری حکمدار طبقه - تیموری لار خدمتیدگی عمل دار کیشیلار بولیشگان آتاسی غیاث الدین کیچکینه اوز زمانه سی نینگ ایلغار اوقیمیشلی کیشی سی بولگان علی شیر باله لیگیدان ادبیاتی علم نی موسیقه نی سیودی مکتبدا اوقیب یورگان ییل لاری جوده کوپ شعرلارنی یاددان بیلگان حتی فارس شاعری فرید الدین عطار نینگ منطق الطیر دیگان داستانیی یاددان اییب کوچیلیرکنی حیرت لانتیرگان اوسمیرلیگیدا ایسا ۵۰ مینگ بیت شعرنی یاد بیلگان علی شیر بدعی اثرلارنی اوقیش و اورگانیس بیلان کفایه لانیب قالمادی ۱۰-۱۲ یاشلاریدا ایلک شعرلاری بیلاناق کوچیلیرک، نینگ دقتینی اوزیگا جالب ایتدی علی شیر غایت قابلیتی تهریشفاق حرکتچن زهنلی بولیب اونینگ استعدادی اوشا دور نینگ اولوغ کیشی لاری تامانیدان جوده ایرتا تن الینگان علی شیر بیر کونی استادی مولانا لطفیگا:

عارضین یاقاچ کوزوم دین ساچلور هر احظه یاش

بویلاکیم پیدا بولور یولدوز نهان بولغاچ قویش

دیب باشلانگان غزلینی اوقیب بیرادی لطفی اگر علاجی بولگاتیدا برچه شعرلاریمنی شو ایکی مثره گا الماشگان بولاردیم دیدی بو مقتا یاش علی شیر اوچون کنته مکافات ایدی نوایی ۱۴۷۲ و ۱۴۸۶ ییل لاردا ایکی شعر ی توپلام نواذر النهایه و بدایع البدایه دیوانلارینی توزدی جوده قیسقه ایکی ییلا (۱۴۸۳-۱۴۸۵) بیش داستاننی اوز ایچیگا الگان خمسہ اثرینی یاراتدی ۵۱۲۳۰ مثره دان تشکیل تاپگان خمسہ حیرت الابرار فرهاد و شیرین لیلی و مجنون سبعة سیار سذ اسکندری داستان لاریدان عبارت نوایی منسل ایجاد ایتیش بیلان بیرگا یاشلیکدان بیرگا اوسگان بیر مکتب دا اوقیگان دوستی حسین باقر سراییدا دولت ایشلارینی هم وجدانا آلیب باردی مهرداد سونگره باش وزیر بولگاتیدا مملکتنی آبادانلاشتیریش خلق حیاتیینی فراوان ایتیش عادی محدثکشلاردان آلینابگان سالیق لارنی کمیتیریشگا الی الحده اهمیت بیردی اریق لار قازیدردی شفاخانه لار کتبخانه لار قوردیردی خلق نینگ نورموشینی یاخشیلاش بیکلار و عملدارلار نینگ اوزباشیمچه لیگینی یوقاتیش اوچون حرکت قیلدی فتنه چیلارگا قارسی کوراشدا شخصاً اوزی قاتناشیم مملکتدا تینچلیک اورناتیشگا اوریدنی او خلق اراسیدا کنته آبرو قازاندی شونینگ اوچون زمانداشلاری اراسیدا «وزیر روشن زمین» - پاکدل وزیر لقبیگا سزاوار بولدی علم صعت و ادبیات اهل لاریگا همیشه رهنماليک قیلدی نوایی اجتماعی ایشلار بیلان جوده بند بولگان وقتلاریدا هم هیچ قچان قولیدان قلمینی قویمادی او اوزینی اولای شاعر دیب بیلار بیران کون شعر یارماسدان تورا الماس کونیگا یوز ایکی یوز

بیت شعر ایجاد ابتاردی نوایی اوزینینگ اولماس اثرلارینی اوزبیک تیلیدا یازدی اوزبیک تیلینینگ گوزل لیگی بایلیگینی و قدرتیینی عالم گا نمایش قیلدی علی شیر نوایی ادبی میراتی نینگ کنته بیر قسمینی اونینگ لیریک شعرلاری تشکیل اینادی اونینگ ایککی ییل دوامیدا یاراتگان غزل رباعی قطعه تویوغ مخمس مسدس معما فرد چیه،تان کبی شعر تورلاریگا عائد لیریک شعرلاریدان تزیلگان خراین المعانی دیوانی ۵۰ مینگ مثره دان عبارت فارس تیلیداگی شعرلارنی شاعر وقتینجه اوتکینچی معالارینی انگلاتووجی فانی تخلصی بیلان ایجاد ایتگان شونینگ اوچون هم اونینگ قنرس تیلیداگی شعرلار توپلامی دیوان فانی دیب اتالادی نوایی بوتون ایجادینی خلق منفعتلاری اوچون کوراشگا انسان قدر قمتینی همایه ایتیشگا مملکتدا تینچلیک و آسایشته لیک اورناتیشگا باغیشلادی نوایی اوزبیک ادبیاتینی جهان یوکساکلیگیگا کونارگان و اولادلاریگا بای ادبی میراث قالدیرگان بویوک شاعر دیر نوایی حیاتیینینگ سونگیگی ییل لاری هم سیرتشویش بولدی او حسین بابقرا اونینگ اوغیل لاری اورتاسیداگی نزا عداوتلارنی برطرف قیلیشگا کوپ کوچ صرفلادی حکمدارنینگ نوایی گا مناسبتی هم ایلگاریگیبیک ایماس ایدی زمان تشویشلاریدان حاریگان و تالیقان شاعر مییه گا قان قویبیلیشی نتیجه سیدا ۱۵۰۱ ییل ۲ ینوردا وفات ایتدی بو مشعوم واقعه نی تاریخچی خاندمیر مکارم الاخلاق کتابیدا نوانی وفاتیگا حتی طبیعت هم ماتم توندی دیب تعریفلاگان چونکه اونی دفن ایتیش چاغیدا میدالاب سخاوت یامغیری یاغیب تورگان ایدی نوایی اثرلاری کنته بیر عمان و چوقور معنالار حزینه سی دیر اونینگ اثرلارینی قیته قیته اوقیر ایکانمیز هر گل اولاردان بنگی معنوی آزوقه آلامیر

غزل لار

بهار بولدی و گل میلی قیلمادی کونگلوم
 اچیلدی غنچه ولیکن اچیلمادی کونگلیم
 یوزونگ حیالی ایله واله ایردیم انداغکیم
 بهار بولدی و گل میلی قیلمادی کونگلوم
 گم اولدی باغدا اغزینگ حیلیدین یوز وه
 که غنچه لار ارا ایستاب تاییلمادی کونگلوم
 کوزومدا جلوه قیایب کونگلوم الماق ایستادی گل
 ایتینگ ایزیچه انی کوزگا ایلمدی کونگلوم
 یوزونگ نظاره سیدا مست و محو ایدی یعنی
 که گل چاغیدا زمانی ایللمادی کونگلوم
 زمانه گلبنیدا غنچه دیک دور ایل کونگلی
 الارضا شکرکه باری قانیلمادی کونگلوم
 نوایی غنچه تیلاب کونگلوم اغزین ایتتی هوس
 اگر چه تاییلمادی لکین یانگلمادی کونگلوم

کیمسه هرگز کورمادی چون اهل دوراندین وفا
 اولکه دوران افتی دور نی تمعه اندین وفا
 جان و عمروم اولدورور گز بیوفا بولسا نی نانگ
 قایدا کورمیش کیمسه هرگز عمر ایلا جانین وفا
 گروفا قیلسانگ ایرور آندین که یاردورسین پری
 یوقسا کیم عالمدا کورمیش نوع انسا ندین وفا
 وه که دوران اهلیدین جوز بیوفالغ کیلمادی
 هر نیچه کیم کوردیلار مین زار حیراندین وفا
 چون وفا گلبرگی دوران باغیدا اچیلمادی
 بیجهت دور کیم که ایستار بوگلستانین وفا
 کیمسه کونگلین کیمسه دین ایستاب وفا آلدورماسون
 کیم منگا خود پتمادی اول کونگولوم الفانندین وفا
 ای نوایی گز وفاسیز چیقدی اول سلطان حسن
 تاپدینگ ایلدین کیم تیلارسین ایمدی سلطانندین وفا

منگا اگر دیگاسیز جان بیله جهاندین کیچ
 کیچای ولیک مونی دیمانگزکه آندین کیچ
 زمان و اهل زماندین دیننگزکه کیچ لیکن
 دیمانگ بوسوزنیکیم اول آفت زماندین کیچ
 غمیدا قان یاشیم اول نوع بحرورکه کیچی
 قالور تحیور ارا دیماسام که قاندین کیچ
 سورارغه کیلماک، ایمیش یار ای اجل رحم ایت
 یوزینی کورگوچه بو زار ناتواندین کیچ
 غم اولتورور مینی گز باده ایچماسام ای شیخ
 اگرچه پندینگ ایرور بخشی بویمانین کیچ
 دیسانگ که یار ایله همذاته بولغاسین بولغیل
 دیار و ملکین آواره خان و ماتدین کیچ
 ایکی جهان نی کورار وصل ماتعی سالک
 مراد یار ایسه هم مندین و هم آندین کیچ
 کمال کمی قیلور بولسانگ آز موندین اوت
 گز استغفاده غرض بولسا امتهاندین کیچ
 نوایی اوتتیلار احباب بول فنا بیله چست
 دیسانگ که قالماغاسین یولدا کارواندین کیچ

دوستلار مین تیلبه احوالیغه بیغلانگ زار زار
 کیم سالادور گه گه اوت کونگولوم گا توشگان خار خار
 ایستاماس بولسا صبا بیر بیر کونگول جمع ایلاماک
 ننگا زلفونگی پریشانلیغدین ایلار تار تار
 سین قویاش بیرلا منامیب سین اویوندا خوابلار

ایکی ایکی چونکہ کیرگای لار آتاشیب یار یار
 قورقارام کیم بولماغای آزردا نازک قامتینگ
 ایگنینگکا خوش خوش که سالمیش چغد عنبربار بار
 خلقه خلقه بوینومه سالمیش طذب زلفینی
 جرم عشقیم شه مگر حکم ایلادی دلدار دار
 عشق ابرور انداق مَرَبی کیم قیلور بیتگاچ اثر
 بلبل اولغای آچسه یوز بیر سرو گلرخسار سار
 ای نوایی بولدی اول بُت کافر آتش پَرست
 نی عجب وه وه گر اورسا جانینگغا زئار نار

هم رمد تیککان کوزونگکا چشم بیداریم فدا
 هم اچوق چیقان لبینگغا جان افکاریم فدا
 اشککیم اندین تمار گریان کوز اتینگ صدقه سی
 قانغاکیم موندین چیقار بو چشم خونباریم فدا
 اول کوز و بو لبغا عمروم باغ و گلزارینداغی
 نرگس و گل برگی یوق کیم باغ و گلزاریم فدا
 کوزو آغزینگین کیتارگا بارو یوق آشوب و رنج
 صبرو عشقیم صدقه یعنیکیم یوق و باریم فدا
 گر کونگول آهو کوزونگ آلیدا لایق بولماسا
 اینلارینگکا بولسون ای شوخ ستمکاریم فدا
 جان ارا شیرین لبینگغا اولغالی برخور ایماس
 ایلای الفاظینگ اوچون ای تلخ گفتاریم فدا
 اوزلوگومزینگ قیدیدین بیر می بیله قولدینگ خلاص
 وه نی دی ای مرغ سنگا بوت بیرله زئاریم فدا
 باده مرآتیدا شاهد عکسی ظاهر بولمادی
 باده و شاهدقا بولمای نقد پنداریم فدا
 ای نوایی بیماکیم جان و کونگولنی نیلادینگ
 ایلادیم جولان قولیب چیقاندا دلداریم فدا

رباعی

اندين بېرى كيم قاشيمدا ياريم يوقتور
هجرانيدا جوز ناله زاريم يوقتور
دشت اوزره قويون كيبي قراريم يوقتور
سرگشته ليگيمدا اختياريم يوقتور

ای باد صبا ایلاسانگ اول ساری گذار
جان بېرلا کونگولنی تاپسورای العاج بار
کونگولونی ایتیگا طعمه قیلایل زنهار
جانیه نی داغی ایاغیغا ایله نثار

جانبخس لبینگ چشمه حیوانمو ایماس
هجریدین انینگ، ایچیم تولا قانمو ایماس
هر فطره قان لعل بدخشتمو ایماس
هر پاره لعلی جوهر جازمو ایماس

جاندين سینی کوپ سیوارمین ای عمری عزیز
ساندين سینی کوپ سیوارمین ای عمری عزیز
هر نینیکه سیوماک اندين آرتیق بولماس
اندين سینی کوپ سیوارمین ای عمری عزیز

غربتا غریب شادمان بولماس ایمیش
ایل انگا شفیق و مهربان بولماس ایمیش
آلتون ققص ایچره گر قهزیل گل بوتسا
بلبلغا تیککاتدیک آشیان بولماس ایمیش

یوق باده وصل آبی حیوان اول ایمیش
احباب ملاقاتی دیما جان اول ایمیش
گردون غمو رنج سورتین نقش ایسا
جان چهره سی اطرافیغا هجران اول ایمیش

یوز محنت و غم کونگولوما بیتکوردی فراق
جانیمغا بلا درد اوقون اوردی فراق
جسمیمنی فنا اوئیغا کویدردی فراق
چون کویدی کولینی کوککا ساوردی فراق

کیم ایستاسا سلطنت سخادور انگا شرط
هر وعده که ایلاسا وفادور انگا شرط
کیم فقر طلب قیلسا فنادور انگا شرط
اللیغا نیکیم کیلما رضادور انگا شرط

یوق دهردا بیر بی سر و سامان میندیک
اوز حاللیغا سرکشنه و حیران میندیک
غم گویددا خان ومان ویران میندیک
یعنیکه الاخان والامان میندیک

کونگولومنی غم و درد ایله قان ایلادی عشق
کوز بولیدین اول قاننی روان ایلادی عشق
هر فطره نی بیلما دیم قیان ایلادی عشق
بیدل ایکانیم بویله عیان ایلادی عشق

حجر بنگدا مینینگ صبریم حوز نقصان یوق
کونگولوم ارا غیری ناله و افغان یوق
دانیمغا حیات ابدی خدا مکان یوق
یوق یوق یوق صبر یوق کونگول یوق جان یوق

اللیمدا طبیب چاره سازیم هم یوق
یانیمدا رفیق دلوازیم هم یوق
تیگرادا انیس جاتیم سازیم هم یوق
ناشمدا شه ننده نواریم هم یوق

زاهد سینگا حور مینگا جانانه کیراک
جنت سینگا بولسون مینگا میخانه کیراک
میخانه ارا ساقی و پیمانه کیراک
پیمانه نیچه بولسا تولا پانا کیراک

ای اولکه زمانه اهلبیدن ایریلدینگ
عشق اهلی طریقی خوب ایکلنتی بیلدینگ
خوش قیلدینگ الار طورینی و قاتیلدینگ
رحمت سینگا بخشی ایلادیک خوش قیلدیک

مسجدقه نیچه اهل ریادیک بیناین
یا رند کبی عزیمت دیر ایقاین
مقصود تاپلسا بخشی یوقسا نیتاین
باشیمنی آلیب قای ساری ایمدی کیتاین

غربتا توشوب زعیف و بیمار اولوم
درد و غم و محنت ایلکیدار زار اولوم
سر تاسر اجل تاشیدین افکار اولوم
سین سیز نی بلالارگا گرفتار اولوم

ای باد صبا اگر هوا ایلاگاسین
گلشنفا بیتارنی مدعا ایلاگاسین
سرو آلیدا بیر اویوب دعا ایلاگاسین
گل قاشیدا قوللورغم ادا ایلاگاسین

زاغیکه چوقوب آقیزدی قان کونگومدین
تیرناغ ایله اوزدی ناتوان کونگومدین
اعضاسیدا کور اثر دمیم بودیدین
منقار ایله چنگیدا نشان کونگومدین

فرقت سحری غمفا یولوقتیردی مینی
هجران کونی یوز بلاغا تاپشوردی مینی
غم شامی اولوم حالیفای بیتکوردی مینی
تالنگ آتقوچا اویقوسیزلیک اولتوردی مینی

مزمه یزه وصال امودیدین شاد اولغان
بیر بیر غمو اندوه دین آزاد اولغان
آز آزینه بیرگان سایی گل عطری نسیم
بلبلدیک ایشیم ناله و فریاد اولغان

مونگلوغ باشیم استیداغی تاشیمنی مو دی
تاش اوستیداگی غریب باشمهمه مو دی
حصرت سویدین کوزیمدا باشیمیمو دی
اولمکنین صعبراق مءاشیمیمو دی

نامنگکه منگا روح دین نشان بولدی یانا
آسایش جان ناتوان بولدی یانا
هر حرفی آنینگ تئومدا جان بولدی یانا
هر لفظی حیات جلودان بولدی یانا

جانیمفا قیلور جورو چچفا یار اسرو
کیم یار ایچیدا جورو جفا بار اسرو
بولیم چیکیان جورو جفا زار اسرو
مین جورکش و یار جفاکار اسرو

هم جسمینگگا ضعف بولسا جاتیم صدقه
هم جانینگگا جسم ناتوانیم صدقه
سروینگگا سکست اولسا روانیم صدقه
یوق یوقکه سнга جان و جهانیم صدقه

نامنگکه مینگا مژده جانی ایردی
هجران غمیدین خطی امانی ایردی
ظلمغا صوادی گر نشانی ایردی

هجرینگ سپهی زیرو زیر قیلدی مینی
غم کشوری ایچره دربدر قیلدی مینی
اندینکه بتر ایماس بتر قیلدی مینی

ظهیر الدین محمد بابر

تقدیر تقاضاسیگا کوره اوز ایل یورتینی قویوب هند ساری یوزلانگان اوز تاریخی سلطنتینی و شجره سینی بویوک هندستان بیلان باغلاب وفاتیدان کییین هم اوزاق دورلارگاچا حکم سورگان سلاله قالدیرگان اوزبیک علمی و شاعری زهیر الدین محمد بابر دور (۱۴۸۳-۱۵۳۰) بابر تنقیتی لشکریشی دولت اریلی یازوچی شاعر دین معمارچیلیک صنعت و فن نی غایت قدرلانگان موسیقه حربی خدمت، باره سیدا رساله لار یاراتگان نکى اتسان لیدی ۱۹ یاشار بابر ۱۵۰۴ ییل دا کابولنی قولگا کیریتادی او بیردان توروب ماورا النهرگا بیر نیچه مرته یوریشلار قیلادی اما یتارلی کوچگا ایگا یولماگانیدان موفقیت قازانا آلمادی شوندان سونگ اوزاق وقت تیارگرلیک کورگاچ ۱۵۲۵ ییلدا هندستگدا قوشین تارتادی پانیای شهری یاتیدا یوز بیرگان حل قیلوچی چنگدا دهلی سلطانی ابراهم لودی نی مخالف قوشینی ۴ برابر آرتیق بولیشیگا قارامای تار مار کولتیرادی شو طریقده دهلی و اگره نی ایگاللادی و استه سیکین شمالی هندستندا اوز حاکموتینی اورنقادی بنگاله قولتغیدان تارتیب بو باغی بلخ و امودریا ساحلیگاچا بولگان کتته حدود بابر دولتی ترکیبیکا کیرار ایردی بو دولتینگ اساس چیسى بولگان بابر بو بیردا بار یوغی ۵ ییلاک، حکمرانلیک قیلیب ۱۵۳۰ ییلدا وفات ایتدی

بابریلار سلطنتی

هندستندا زهیر الدین محمد بابر اساس سلطان ملطنت بابریلار امپیری سی (۱۵۲۶-۱۸۵۸) نامی بیلان مشهور بولیب بو تاریخدا بویوک موغول لار امپیری سی دیب یوریتیلگان بابر هندستان نی ضبط ایگلتدان سونگ او بیردا تورغون بولیب قالدی حیاتی نینگ آخرگی وقتلاریدا اوز قولی استبدادگی بیرلارنی اوغول لاریگا اولاشیب بیردی هندستان تونغیچ اوغلی همایونگا پنجاب مرزا اسگری گا بدحشان ایسا مرزا هندالگا تیگدی همایون وفاتیدان سونگ ۱۵۵۶ ییلدا اونینگ اوغلی اکبر تختگا اوتیردی اکبر شاه (۱۶۰۵-۱۵۴۲) دوریدا هندکوشدان جنوب طرفداگی گداواری دریاسیگاچا بولگان حدودلار بابری لار تصرقیگا اوتدی اکبر شاه نینگ اوغلی جهانگر (۱۶۲۷-۱۶۰۵) سلطنتی ینه دا کینگیتیریش سیاستینی اوتقاردی ۱۶۱۴ ییلدا میورنی ۱۶۱۵ ییلدا اسامنی ۱۶۲۱ ییلدا کشمیرداگی کوچیک کیشتواره ملکینی هندستانگا قوشیب آلدی ۱۶۲۴ ییلدان اعتبارا حاکمیت اونینگ خاتینی نور جهان قولیگا اوتدی جهانگیر نینگ اوغلی شاه جهان (۱۶۵۷ - ۱۶۲۸) دیگلن ملکینی بویسوندوردی (۱۶۳۲-۱۶۳۶) ۱۶۳۸ ییلگا کیلیب قندهارنی ایگال لادی اورنگزیب عالمگیر (۱۷۰۷-۱۶۱۸) هم هندستان مملکتینی ینه دا کینگیتیریشگا موفق بولدی اکبر شاه جهان و اورنگزیب حکمرانلیگی دوریدا بابری لار امپیری سی ترقی ایتدی مملکت بیر مونچه مرکزلاشدی و منی حیات اوسدی اورنگزیب وفاتیدان سونگ ایچکی کورشلار

کوچايدی بوندان تاشقاری اوروپا لیکلارنینگ (پارتوگالیه دانیه گالاندیه و انکلیه) باسفسنجی لیک سیاستی باشلاندی نتیجه دا مملکت میده میده دولتارگا بولینیپ، کیندی بابری لار امپیرییه سی ۱۸۵۸ ییلدا انگلیز مملکته چیلاری تامانیدان بوتونلای توگایلدی بابری لار هندستاندا ۳۳۲ ییل حکمران لیک قیلدی

قلمی قیلچیدیک اوتکیر

بابر فعالمی نینگ مهم جهتلاریدان بیرى شونداکه اوز یورگان یول لاریدا جوده کوپ حال لاردا باغ قصر حمام قوریلش و سوغاریش انشتلاری بلند صوفه لار کنل لار معرفت اوچاقلاری قالدیردی او جهانگیرلیکدان تاشقاری اوز دوریداگی بیتوک شخص طبیعتا تدقیقاتچی و شاعر ایدی حتی جنگ و جدل اور سور تحلیکه استیدا جاسرک بولیب یورگان وقتلاریدا هم سیاحت و او کیزلاریدا هم بیر قولیدان قیلچ و قلفان بیر قولیدان قلمی توشمادی بولدا اوچراگان اوز کوزی بیلان کورگان ایشیتگان هر بیر تاریخی طبیعی علمی اشیا سنه واقعه حادثه نی رقم قیلار ایدی تاشلار تاشلارداگی یازوولار گباه لار تاغ لار دریا لار یولدولار پرته دان تارتیب تا هر بیر علی الحده الینگان شخص نینگ فعل اطواری نسل و نسبی حوش و بد قیلقلاری صداقتی و حیاتی اوموش حاضرگی زمان و کیلاجک بیلان باغلیق واقعاتلار حقیقا جوده مفصل یازدی بابردا تورلی تومن سیلارگا کورا هر خیل کیفیت استیدا ایجاد قیلینگان لوحه لار هم اوچرایدی لیکن بابر مرزانینگ اساسی جهتی شوندان عبارتکه او هندلارگا حرمت بیلان قارایدی بو گینه ایماس اگر بیران کیمسا معلوم بیر سبیگا بنا هند ایلی اقلیمی بو خلق نینگ عرف عادتلاریگا تحقیرآموز مناسبدا بولسا اوندان قاتتیق کویینگان خاطری رنجیدا بولگان مثلا ۱۵۲۵ ییل واقعه لاری تصویریدا غزنی گردیز و سلطان مصعدی کناره سینی خواجه کلانگا عنایت قیلینگانی سوزلارایکان اونگا نسبتا قانچالیک التفاتی بولماسون بو سلطان هندستانی ترک اییب خراسانگا باریب مکان قورگانیدا کورسانگان بیر نامقبول حتی حرکتی دان جهلی چیقادی «خواجه کلان چون هنددین منفر ایدی باروریدا اوی نینگ عمارتلاری نینگ تامیدا بو بیتتی بیتیتورکیم اگر بحیرو سلامت کوثر زسیند کونم سیه روی شوم گر هوا به هند کونم

(مضمونی: اگر ساغ سلامت سیندین اوتیب کیشام هندستانی یانا هوس قیلسام یوزیم قرا بولسون) بیز هندستان دا توریب بوندای ظرافت آموز بیت ایتماق و بیتماق بیصورتور کیمکدین بیر کدورت بولسا بو نوع ضرافتین ایکی کدورتور مین داغی بدیحه دا بیر رباعی اییب بیتیب یوباردیم

یوز شکر دی بابرکه کریم و غفار
بیردی سینگا سیند و هندو ملک دیار
ایسقیلیغیگا گر سنگا یوقتور طاقت
ساووق یوزینی کورای دیسانگ غزنی بار
شو طریقه ادعا و نفرتگا اوتکیر پیچینگ بیلان جواب قیلادی

(فیلا لایک تعلیم معما و بیجیم تاشکن ۲۰۰۴)

НАСТАЪЛИҚ
ХАТИДАГИ
МАТНЛАР

یالغاڭخی چوپان

بیر چوپان صوارد قوی باقیب یورو با شرت
 بزل لاب یالغاندین "داد بورس کیلدی دیب
 قوشنی لارین چقیرورایدی" قوشنی لاری شاموب
 میغیشوب کیلگاندی "اول چوپان کولوب
 "اونیاب چاقیرکان ایدیم بورس یوقی" دیب و منه
 آوار قیلورایدی "اتفاقا بیرمون بولار کیلیب
 قوللارین اولدور دیب و بو خوب کوبینی نابود قیلانده
 بوم قنی داد فریاد قیلوب قوشنی لارین چاقیرور
 همه قوشنی لاری ایتمانی "اونیاب چاقیرادور
 دیب بیج بیرلاری کیلمای یالغاڭخی لیغی سبب
 بولوب کوب قوی لاریدین اجراب دور" یالغاڭچی
 بیج کیغ غایده قیلماست یالغان ایتماق بیج درت یاس

ہی ادب

ہیر آدم خط بیتوب اولتور گاندہ ہیر بیگانہ کیش
 ایننگ آلدیدہ اوتوروب ایننگ خطیفہ قرادس ﴿۱﴾
 اول آدم خطیفہ یازدیکہ " ہیر بیگانہ احمق آلدیدہ
 ایتوروب خطیفہ قرادس " شول سبلی بیچ ہم
 سریم نی یازالہ ایم " دیب ﴿۲﴾ اول کیشی من
 خطینگ نی او قوغانیم یوق نیٹا منس احمق دیب
 یازہ سن " دیکانیدہ " اگر خطینس او قومگان
 بولسانگ احمق دیب یازگانیم نی قیدین
 بیلدینگ ؟ " دیب او یالتوریب دور ﴿۳﴾ ای
 شاکر دلار ابیر او خط یازگان حالہ خطیفہ
 اصلا قرہ مانگلار کہ قتئیغ ہی ادب لیکور ﴿۴﴾

ایکی آشنا

برکیش اوزی نینگ دوستی بیلان خرما ییب
اولتوروب اوزی یگان خرما لار نینگ دنگین
دوستی نینگ آدیغه قویوب انی اویالتورماقچی
بولوب “ مگر سیز خرمانی غیشی کورار یگان سیز
آدی نگیزده شو نچه خرمانی دنگس ییغیلیب دیگانیده
دوستی جواب بیریب ایتیپ دورکه من اویلا یو
سیز انی من دین کو براق غیشی کورار یگان سیز
آدی نگیزده نه خرما قالدی نه خرمانی دنگس
بلکه همه سین دنگس برله ییب دور سیز دیگانیده
اول کیشی اوزی اویالوب دور * مقال : براوغه
چاه کا ولامه اوز نینگ توشکایمسن

اولوش

بیر خاتون شهرگا کیلوب بازار دین بیر نیچه خرما
 ساتوب آلیب او یگا آلیب باریب بیر جایغه
 قویوب ایدی * بیر کیچیک باله سی اول خرمانی
 ایسکاب قویوب نیمه ایکانین بیلما ی اناس
 اوز اغراق کیتکان دین سونگک اول خرما دین بیر
 دانه نی آلیب میدی * طعام وقتس بولکانه
 اناسی اول خرمانی مناب همه باله لاریغه بیر دین
 بیر ماقه بولدی * بیر امن دیسه بیر تم قم قالیب دور *
 باله لارینگک اتا سیغه ایتدی که ، “ باله لارینگک
 من دین بی اجازت بیر خرمانی آلیب دور ” دیب *
 اول وقت باله لارینگک اتا سی همه باله لاری دین

کیم آندس " دیب سوراسه ہرہسی " من الکا نیم
 یوق " دیب جواب ہیردی * اولوقت اتاسی
 ایتدی کیم " ہرکیم آکان بولسہ میلہ ضرری یوق
 لیکن بولہ یمان وقورقارنکہ انی ایسہ یماقنی
 بیلما ی دنگی ہرلہ یوتگان بولسہ ایتہ گا اولادور
 دیگانیدہ " ہرکیمیک بالہسی ایتوبدورکہ " دنگی نی
 تیرازہ نی ارقہ سیگا تاشلا دیم " ریب اول وقت دہ
 ہرہ لاری کولگانلاریدہ اول بالہ اویالیب دور معلوم
 بولورکہ ہرکیم اوز اولوشی بولمغان نیم ہر غریب خست
 تیکسہ اول بالہ دیک اویالور *

غزل بابر

جرخ نینک مسین کورماکان جور و جاسی قالدیمو
خسته کونکلم چکیماکان درد و بلاسی قالدیمو
میننی خاریتی و قیلدی مدعی غی پرورش
دهردون پرورنی اوزکا مدعاسی قالدیمو
میننی اولتوردی جفا جور برلا اول قویاش
ایمیدی تیرکوزماک اوچون محصر و وفاسی قالدیمو
عاشق اولغاچ کوردوم اولوم نی اوزوم کا ای رفیق
اوزکا کونکلم نینک بو عالم داهواسی قالدیمو
ای کونگول کربابر اول عالم نی ایستار قیلما عیب
تینکری اوچون دی بو عالم نی صفاسی قالدیمو

بابر رباعی لاری

یاد ایتماس امیش کیشی غریب داکیشی
شاد ایتماس امیش کونکول نی محنت داکیشی
کونکولوم بو غریب لیتق دا شاد اولما دی آه
غریب داسیونماس امیش الیتد کیشی

ای کل نی اوچون قاشینکدا میسن خوار اولدوم
یوز محنت و اندوه بیلا یار اولدوم
وصلینک بیلا بیار سیووندوم اول
هجر نیک بیلا عاقبت گرفتار اولدوم

قایغونکنی چکاچکا قاریب دور بابر
رحم ایلا که اونیدین باریب دور بابر
نارنج یباردی سنکا کیم بلیکای سین
یعنی که بونوع سارخاریب دور بابر

کونکلی تیلکان مراد غایتسیا کیشی
یا بارچا مرادلارن ترک ایتسیا کیشی
بو ایکی میسر بولماسا عالم دا
باشینی آلیب بر سارغیا کیتسیا کیشی

مدرسِ فرقت

صیدِ نیک قویا بر نیاسیا ایکانِ مندیگ

آلِ دامنِ بو نمیدین سچا رده ایکانِ مندیگ

اوز یارینی تلماسدن آواز ایکانِ مندیگ

آلبانگون سختی هم قاره ایکانِ مندیگ

ہجرانِ قدیمِ جسمی کو ببارہ ایکانِ مندیگ

کو ایکانِ جگری بغری صد پاز ایکانِ مندیگ

کیس شتہ ز کہ قلم سونچا لار تہر جتہ

ہجر نکیہ الم تارتیب لدی جگری ختہ

تاغلاغہ حقیق بولسویاری بلیہ پیوستہ

کیل قورملا دامی برلہ آنی پابستہ

ہجران او قیدین جسمی کو یاہ ایکان مندریک
کو یکان جگری بغری صدپہ ایکان مندریک

بیش کون سنی دفر نیکدہ بیچہ ظلم ایتسون
آہلار ایلد او نیاب عیشینی مدام ایتسون
یا مغور سووی تو لغاندہ تاغ لالہ نی جا ایتسون
حقینک دعا ایلا عمر نی تمام ایتسون

ہجران او قیدین جسمی کو یاہ ایکان مندریک
کو یکان جگری بغری صدپہ ایکان مندریک

سرکشتہ بو وادیہ بر باشیفہ رحم ایتکیل
یوق طاقتی بندینکدہ بر باشیفہ رحم ایتکیل
یغلاب سنکاتیر مولو کوزی شیفہ رحم ایتکیل
رحم ایتسنگ اوزیفہ یولد اشیفہ رحم ایتکیل

ہجر او قیدین جسمی کوب یار ایکا مندیگ
کویکان جگری بغری صدپارہ ایکا مندیگ

تاخوہ آحلیب لالہ سبزہ بہار اول

آذر نہک بیدار علم الکاتار اول

چیمای دیستایدین عزتہ فکر اول

کرچقینہ بناکاسی دامیغہ دوچار اول

ہجر او قیدین جسمی کوب یار ایکا مندیگ
کویکان جگری بغری صدپارہ ایکا مندیگ

بیچارہ ظلم المیاب قول بویمینی باغلاب سن

ہر ساری حکیب سودرا اب لتورکالی خاغباب سن

کوکر یی غابر لالہ کبی داغلاب سن

شنامنکا اگر قصدنیک آغوجی سور اغلاب سن

نوائی حکمت لاری

دانه دُر نی قولاق ازاری بیل

سوزنی قولاق نینک دُر شهر بیل

کعبه کمال نینک اولوب قبله سی

قدری یوق لداکله کولکول کعبه سی

چرخ که مهر آلتونین ایلار نهان

یوزینی آنینک قرالیه جهان

ترک اداب دین بری کولکودورور

کولکوداب ترک کیم بیلکودورور

کولکوکله اوز حدیدین اولدی یراق

یغلاماق اندرین کوب ایرورخشیراق

قہقہہ کیم ہزل انینک یاریدور
 قوروق صوقی بیلہ رفتاریدور
 اول کہ سقال باغلابان ایل کولدورور
 کولکی سقالیغہ اوزی کیلتورور
 مسخہ کیم کولکو اوچون باج سیر
 بردرم آغوچہ ایکی کاثر سیر

سجدہ کدا الیدا ایرماس کرم
 بیل کہ کرم دور انکا بیریک درم
 باشنی فدا ایلا انا قاشیغہ
 جسمنی قیل صدقہ انا باشیغہ
 ایکی چہانیندک کاتیلار سین فضا
 حاصل ایت اوشر بو ایک سیدین رضا

تون کو نو نگہ ایلا غالی نور فاش

بریسین آئی آنکلا بریسین قویش

سوز لاریدین چیکمہ قدم شتقاری

حطلا ریدین قویمہ قدم شتقاری

پوسن ادب برلہ باری خدمتینک

حم قیل ادب دالی کبی قامتینک

کیم کیم الغ راق انکا خدمت کیرک

اولک کیمیکر انکا شفقت کیرک

عزنی حدین کم ایسا خوب ایماس

حدین آرتوق داغی مرغوب ایماس

کل کورونور یانیدا یوزخاری بار

بارایسا برعیش مینک آزاری بار

تیلہ کا اوت شکلی گلستان ایرور

توشہ خلاصی قچان امکان ایرور

عیش نوائی نیچہ دلکش دورور

لیک ادب برلہ حیاتش دورور

ساقی ادب شریانی آمادہ توت

آل نیمہ توقوز یو کو نوب بادہ توت

تالانی ایچ دیب سنکا من یوز تو تمای

تامسہ تو فوز آقسہ خود او تئوز تو تمای

غزل الحرف

سین سیر سوار خرم خواہ اینان خواہ اینانما
قاندو رطہ خرم خواہ اینان خواہ اینانما

ہجان کچا سحر خرم فلک کا تیار آری
آہ محرم خواہ اینان خواہ اینانما

حقا کہ قیلچ کیس با شغم غاشکینک
یوقور کوز خرم خواہ اینان خواہ اینانما

اوسروک کوزونکا اسکا لیمہ نظر ایتام
قالماس خرم خواہ اینان خواہ اینانما

یعقوب داسین کوب میغیرین قالمادی سین
نور بصیر خرم خواہ اینان خواہ اینانما

آی یوزیکا کوز سالغالی او زکشی برلا
یوقور نظر خرم خواہ اینان خواہ اینانما

عشق اوستیدا الطیفی یوزی تن بی با سوز
ای سیم خرم خواہ اینان خواہ اینانما

بی خزان مرت قلیب یزدی در وقت رحمت یوسوزده پشت وین دور وین سیم اوستو
 شمشیر سی رشت و یا خطا و ملک شرف هر وقت اوزم سیدین پر لیک قصد یازده شکست
 بولین اوز حاضری قلیب بنفسین اوز کاکشیکا پرور ایدی و سندی یوز قرق سکرینک
 آخری کاده فرا باغ بارسیب خواجہ عبدالحکر وزیر یازده پنج میر سلیم و اول طرخ غریب بار و رنگا
 و کیقباد اور و شور غلطی تو بلای قلعه دار غرقا بالدی لار و اول و یازده شکر سید کوب
 خواب لین قلیب سلم و غاتم رحمت کور کوز و دی لار و ملک حبیب احرا و ارکان دولت
 انیک استیقا لیله یازدی تا اما نفیض تمام سلطنت کیتور دی لار و ملک شرف اول نیکو حصال
 میر غافق غایت و تربیت قلیب فاخر تشریف لار پرور و محول پنجه کون و اسر سید
 او توب میر جباری یور تید انزول ایدی و میر جلال الکا بسندی و غنم سید رحیمی کیتور دی
 و ابع کون او لکانین سوکک شرف ظالم ان قتل پید و در و قبول و آدم لارین غارت
 تبریز غایم و لدر و نند کوریل داخواجہ عبدالحکر فرا باغ التوب قلعه لارین پرور یازدی
 و مسعود و معانیغ کیم وزیر نیک کیادی خوش خلق و خوب نش لین ایر در وزارت منصبین
 پرور و پنج وقت دی سوکک خواجہ عبدالحکر وزیر یازده کیا اسماعیل و شیفه یازدی تا حکومت قلعه
 نجوس ایگای و کیا اسماعیل وزیر غایم و عزیز و احترام کوزی بله باقیب اوز اوزار بیدین پرور
 پرور و عبدالحکر کلان ملک بله نامه لار یازده شرف البشاق باشد و ملک شرف غنم معیام ایدی کیم
 عقیق کبد مات ناسینک او چون شرف غنم دور و هر شرف چون وزیر جامادین خبر ناید
 کیم نین فرغت و رفاهیت و جرم سبله روزکا او لکان و رانامه لوتنه یازده یازده شرف
 ابله رازدین قلیب کیم وزیر و طلب قیام و لب کیا و قبول ایتمی شرف سید غنم و قبولین
 توینو سید و پر جلال اندیشه قلیب عبدالحکر نیک فرزند و متعلق لارین کیم توب ایر در یازده

الاغلب و با اتمام وجهت اینا باشد و اول جماعت الموقتة بنیام بسیار دیدیم که پادشاه نیز در
 عایت کوز سر با طر و در و پنجه قدین سوکت ملک شرف مخواست خط بل بر رفته بنیب
 و نیز غیبار و مضمون اول کیم تا صاحب عظم بود باری دین مفاقت کور کوردی ملک و میند
 حوالا با نظام و تا مضبوط بود بر ایدرت توقف رسیدن جایز تو تهای بجزر سلطه و طرفه متوجه
 و خواجه عبد الحکر بن شرف است عای و وزارت بود رسیدیم با آرام بولوب سفر غریبه جاریم
 و نه در کین به غیل دیدی کیم ملک شرف غ اعتماد و قدور و اول سنی نیک فاشیدن ایلان اس
 و بنیب است و استی توی بجزر نذر دان بولدی و چون مقصد غ تهای بجزر هنر ملک شرف
 خدمت با رب عبد الحکر کلکان دین اعلام ایدر و ملک دیدر از اوزر اولی کلفه تو نور و با
 وکیل کیم ملک سنی مانکدا طلبت سیور تربیت قلینو سید و بجزر هنر فرمان موجب بل عمل
 قلیب خواجه عبد الحکر بجزر هنر نیک او داده و با بایش غ یکله تیدی و ملک شرف بنام
 بجزر نیک اوینه قلیب عبد الحکر از افاق جال و در کوردی و بجزر هنر غ دیدی کیم آنرا لجنی قلعه سنی
 ایلکیل بجزر عبد الحکر نیک بکیندن پوستون چیارب لیب آنرا بر آیدن لیشا که میند و
 آنرا ایلتر سر و بنیب نیک مفضلان طرفه تو و قلیف و خواجه عبد الحکر نیک با
 و بنیب و بنیب ایلانک او داده سنی تیا یوز ایلکی ملک شرف خواجه محمود و مینا
 و بنیب خواجه بن سر بر از آن تو ب روین ذر قلعه کاغذ باری و آنرا لیب و ملک کوب لیب
 بل صغیانف عازم بولدی و همیز ذکر با و خواجه عماد الدین محمود که مانا اول ولایت نیک
 صاحب اختیار نذر از دور هنر تیلادی کیم شهر طرفین اجاط قلعای با وجود او کیم ملک
 نیک کشیر سنی با باری و دی کیم آنکا در و از ده دین زیاد قایا ایلاس ایردی و ایلکی کونچه
 هر کون جرب تیدر و بر نوبت جنگ سلطان سالیب هنر نذرین کوب کشیر عدم

دروازه سینۀ بار در لار و صغمانا لار نیک عادت لار را ول ایردی کیم هر کون نوزت دانک
 وایکا دانک اور و ثوب شین و قیتمه پرا و پرو لاریکا حیر با قلیب یا نوز ایردی لار و
 سلطانا قلیخان کونا بور و نوز معهود طریق پله اورش وین قایب اوز و پرو لاریکا بار
 و نوز لشکر هر کون رخت پله قایر ایردی اول کون مجاور لار نیک شنه تیغ کاب
 و طاقت میدا لاریکا بالفورت اجازت یز یانه لار و بصورت انزام نوز وین ایردی
 و صغمانا انا کلستان حارر نیک مجاور رسید هر وی نوز نیک قاشینه یاز
 بهام ایلا کیم اکثر تجیز غرض اولب بد نمیزد ابر بر می بار نیچه شتر نازبر ما که نوز دور
 مقصود سک و خطبه بریا کثیر یار کیل تا خطبه ناسینک تنکیغ اوقوب نینک حضور
 سک قایقهای ملک نوز مولانا شرف الدین بخوانا زیار در تاجبه کونا خطبه اول
 نوزیر و ان عادل نیک تیغ اوقوب ایکا نیک قیزل طلک اسکاتید و نوز نیک طلک
 مشعل کرباس و اوزکا اجناس یبار و لار و نوز کبر و خجاست پله اوز با سیال نوز
 بولدر و او جانغ نوزل بیت عادل آخا جازا زیار در تاقضی سس لار و خواجہ خانی
 سکر لب سلطان کاه سراوی نوز وینه اوزکا کشید ز کیم ال قلدین زیدین و اول نوز
 بهی مجوس ایردی لار و عید بجز اول قلعه کونا موسی نوز کیم لار وین هم ایکا تاجه
 لب ایردی لارینه تاجبور و لار و موسی بوزبت عید بجز نوز قلعه اویده قریب شین
 کچ و تاش پله سواب پر توشوک قید و هر کون انکا اوج و صحنای پر در تاقفات
 تا پدر و چون ظلمت بار ایردی نوز نین بلند کید و نوز اوجانین مولانا نظام الدین
 عیتر طلبغ کیم روز کار صلی و ابرامی دین ایردی کشی زیار و مولانا بتر نوز اول
 موضع غیاوه بار و نوز شرف استقبال بیت عذر خواه کین کور کوز در نیم موندن نوز

خلق خدا پسندیده معاش قبلورین محسن اول کیم مولانا آدم لازماندین این قلیغاید
 مولانا انیک جوادا دلویر دیکم سنیک سوزوکنش عیادو یوقدور و شرف خرقور یاسیب
 برترغ غارم دلویر وارسی سوبدین او قوب اشکاکا بارغان دا انکضرتوش بیکیم
 دلویر یزید قایب متابعت خطروین باکی حکمیش دور شرف انیک طبرغ کیش یار
 ملاقات تاجه آندین نوک دلاور لارین پر طایفه روان اتیدر الارباریب و شوب
 پنج انیس بوادی وایلیک کون مدته موغان دا بوسبیل توقف قلیب هر پنج نام دا
 بجاور لارین یبار در پنج فایده ترست بولادی خیر الله برترغ غومبیلر و اشکرید
 کوب کوب زر پر سب عظیم لهند بهیر لازما انیک جویغیه ناخدا اتیدر وایک خرق بر او هر دو
 رتوشب اورس قیلدی لار اریس دلویر یزید اول موکده ملک شرف نوشنا احدی شرف
 بنادر لارین قوق تیمور یلغ کیشنا حوقاق ضربات دین یعیب قراکینه باغلاب عین
 و لپارغ چاپ اشرف لازمانهزم اتیدر و ملک شرف عراق عجم دین ایسی با طلب
 قلیب کوب سبسا وعدت سبیل دلویر یزید دفرغ روان اتیدر و لار پر او پر و لارغ
 موافق بولوب مخالفت اخیر قیادی لار ملک شرف بوخرا سماع و لار شفته و سر اسیم
 بولوب خرف اشکر سنیک جبار یغ فرغان اتیدر و عجب ازدحام یلغ واقع بولدی
 در بر خرنه لارینک الشیک لارین حبیب سانار جملا بولای ماس و مخین پلاسهای لار
 تیارک نبیان زرد زما بر ابردی و هر جماعت ایادی دایار یزید اوزر کوب یلغ و با
 پیر و یزیدین کوروش قیلر و حسن نهقات جمله سببیم و و دیکم محمول کون کیم شرف
 احدی لار غرتوشد دلویر یزید نیک خاطر یغ افندی کیم الاربیلر اور و شوب
 حقیقت الاموم دور بواندیش پله همیشه فیه سن یرده حکم قلیب باکین سببغ

قویب زوربب اوزنر اولتوردی وای قایب اوزین برت وارش غنیگور
 یکیم برابری وادی لار لار اوستیکه چایب بشین کیسب ملک بخت لایه سیار
 وشرکت خاطرین دشمن لارین خانغ وکوده هیتب شاد و خرم قایبب ترانغ لوارش لار
 کور کوزدی و دول مخالف لارینیک بشین لارین منحنه اوزر لایه دور و حاکم اطافینه
 یارب کور دوردی و بودولوغ فتح حصولیدین نیک نیک شرفش کیش لایه
 ترکین قوتب ب رشید و اساکن بودی و اینک نیکر ای دیوار لارین تورق و حکم سینه
 قلیب خندق لارین کینک و چوقرین دا بمانده اید و در و اوزر باجیان بیک اعلای
 و شهرتین و هنر و جزایا اصافین گیلور قوتب حکم ایدیکیم هر کیم نیک قدره اعمارت
 قیسون و قدره تیمکان لار مساجد و مدارس و دارالشعاد اساکن بسون لار و صلاح
 از دجائی انداق بودی کیم نیکه کیسب بیغور و نیک و بودولوغ جای تا باچو و کمال
 و اجتهال بودی و شرف حقاش مثلک و نهند اوده اولتور و بیک و بجا کرده
 اجتناب تمام کور کوزدی انداق کیم قصار قوش و تومی نالیه اچالیب سها سونا جز خرم عا
 نیک حضورده سالدی و پس نیکه شیک و منصف و مومنان پر سب قیدی کیم
 کچه و کوندوز لیک ده خدمت و عداوت قلیغانی لار و پزنجرخ نیک لار قایب
 قویب آردی لار کیم هر کیم اوزنر اولتوردی و قوتب لایه هر کیم سوز و عی بوس
 عود رخ و شکای و اول رنج و ناله و پزنجرخ عدل و برادر و وزیر و بیک لار نیک برادر
 لوزار ایدیک لار غرض او کیم شیک ادهم غلبه و کولک بودی و هر تل و وکت ایدیک
 تغییر سب جهاد و لارین قوتب طلع لار و سیار و اید و لار و لور و ب اید
 باشه لار انصب اید اید و سنه می لوزانیک برده ملک اشرف مازون

علی شیر نوایی

(1441-10)

سنہ ۱۵۰۱ء کی سیر

اوزبیک - خلقی نینگ از نوع شاعران و متاکری علی شیر نوایی جهان ادبیاتی
نینگ بویوک سیمالاری دان نیر علی شیر اونیگ اسمی نوایی ایسا ادبی تخلصی
ملیب نوا بیگانی - کوی صدا آهنگ بخت دیگان محالارنی بیللیرادی علی شیر
نوایی بیر نیچسلافلار خاندان اویدور اوچرید از اوزبیکلر شاعران و شاعران
نظام الدین سوزینی قوشیب مراجعت ایستیکان نظام الدین خوری نوان معناسینی
انگلانتکن علی شیر نوایی ۱۰۶۱ میل ۹ فیورلدا هرابه شهریدا توغلدی اونیگ انا
نایلاری رحمدار طبعه - اونیگ اوزبیکلر نیچسلافلار خاندان اویدور اوچرید از اوزبیکلر
شیات الدین کیچکینه اوزبیک زمانه سی نغزگ ایلغار اوقیمیشلی کیشی سی بولگان علی
شیر باله لیگیدان نظام الدین سوزینی قوشیب مراجعت ایستیکان نظام الدین خوری نوان معناسینی
جوده کوپ شعلارنی یاددان بیگان خنی فارس شاعری تیرید الی غطارنیک منطق
الطیر دیگان داستانیی یاددان ایقب کوچیلیکنی حیرت لانتیرگان اوسمیرلیگیدا ایسا
۵۰ مینگ بیت شعرنی یاد بیلگان علی شیر بدعی اثرلارنی اوقیش و اورگنیش بیلان
کفایه لانیب قالمی ۱۰-۱۲ یاشلاریدا ایلک شعرلاری بیلانق کوپیلایک نینگ
دقتنی بولگن اوزبیک شاعران علی شیر نوایی ایسا ادبی تخلصی
اونینگ راستلادی اوشا نورنیک اولوغ کیشی لاری تامانیدان جوده ایرقاشن ایسکان
علی شیر نوایی استادی یولانا ایلایگا

استادی میولانا اعلیٰ بخش
کولابہ اسلمیہ استادیہ نورانیہ قلمیہ دولہ راما نظرو شری اذلق

[illegible][illegible]

ایک سینی بساق نہ بکوردی اما خواجہ عبدالقادر قاضی قاضی اوزین دیوانہ لائق نہ سالیب مکہ بن
 ملک کا متوارقی پرور ایردی تا اول کیم اول حضرت بنہ عراق پرورش فیملی اول ماکہ خواجہ بنک
 اول حالی بعضی غم معلوم بولوب بقاری عرش قیلہ بلاد حکم بولدی کیم قوتوب کیلتور سولار اول حضرت
 تخت دآر دیلا کیم خواجہ فقیر فی دیوانہ لائق قوتوبی سودا بخت ایلا بکا کیلتور دیلا آئین بولور
 کیم سب است حکمی بولغای چون خواجہ بنک کمالانیدین میری قرآن خطی و قرائت علمی ایردی فی ای
 بیگ اون بیلد قرآن او قوماق نیاد قیلدی کیم اول حضرت بنک غضبی لطف قہمدل بولوب
 قفصل و کمال اہل ساری باقیب بومسراع فی بوت او قودی کیم

اہل زیم چنک بر مصحف زد

اندین سونکر خواجہ غرافات و تربیت لار قلیب اوز عال مجتہد اندیم د ملازم قیلدی اوزک
 و فہم اہل بلو کیم بل لار بکہ قرن لار د⁹ سوزاق لطیف سوزاق بولاس آ عالم اہل بیلا کی لاکیم سلطان¹⁰
 صاحب قرآن غم کیم بحال د اپی در پی خوب ابیات و بخشی سوز لار در محل واقع بولور اول دہی
 سوزوش دو کیم نسبتین اول جد بزرگوار غم توز او کیم اول میری بنک مکان¹¹ روضہ جنان و بو
 میری جہان مالکیدا جادوان بولسون آمین رب العالمین¹²

خاقان سعید شاہ رخ میزرا¹³ کیم اولاد و امجاد اسیدا صاحبقران تہاسی بنک
 قائم مقامی بولدی ہم نظم غم مشنول لوق قیلا س ایردی اما خوب بیت بخشی سوز لار کرب دل
 حضرت دین ہم واقع بولور ایردی سونی ہم بر نقل بیلد اختصار قیلنور بونقر حقیر بار سلطان غلاب

شراذ نیک مبارک بتلیدین موندان ایشینیم کیم بر مجلس دانا کا بر ساری باقیب شاه رز
 نقل قبله بلا کیم استناد قوم الدین معارضه بیر عمارت جنتیدین اعتراض قلیب بیر سلطان
 محروم یکاندوریل باشبد اتقویم استخراج قلیب بود سبله بنیه شاید میرزا خانکا
 دیدارین کور الغامین دیب ایشیک کا قلیب صدورنی واسطه قلیب آنی صدور کور کور
 عرض قلیب تورلار میرزا تبسم قلیب بومیت نی اوتوب دورلار کیم

تو کا زمین را انکو ساختی

که با آسمان نیز پرداختی

ایشیکه یک آتادین موندان ادغول و بیج عجب ایاست

ابا بکر میرزا نبیره بولور بهادر لوشی و قلیبی نثرنی چنای اودنوسید مشهور
 نظم چاشنی سی بار ایرمیش همول بهادر لوشی طوریدا بونوبوش آندین مشهور دور کیم

ایر کیراک اودنانه یا نسه یالینه

یاره میسب یا تسه اتی نیک یالینه

آیت اولوی بیرله اولسه بخش راق³

آیرا آنب⁹ دشمنیغه یالینه

اگر چه بعضی الفاظی ترکانه راقدور اما جنبه سینی بخش آچیب دور

سلطان اسکندر شیرازی حم نبیره دور¹⁰ سلطنت تجملینی دیرلار کیم سلطانین دور

قبمیش دلفای یشتی با یکیز بل بنی سلطنتی واکو باک اوج کنج تا پیب دور مولانا جید تر کی
کوی نیک ماوی ایکان دور نوانیک شوی سیدین دور کیم

همت ای دور یر بیضا دیکان

ای نفسی دور دم عیسی دیکان

و سلطان اسکندر فی دربار کیم ضعی نظم ابروی و بر تو یوتنی اندین نفل فیلور لاکیم

تولون آی غر سبت امیم باروی

اول خجالتدین کم اولدی باروی

نار موویک نیک نکانیرمین میرای

بامصر فی یا طلب لی باروی

آوردانی تو یوتدین بو ترکانه راق دور

فیلسل سلطان حضرت سلطان اسلام نیک و نعم سیدین سوزکرا سمر قد نختی و سلطنت

نیشانی طرفا دشعرا مجلسید اجمع بولور لار ابروی مشهور دور کیم اولدی شرانور ابروی اخلاق کیم دیوانی

تعریفه اخواجه عصمت الله تقسیمه و قیب دور اما تیلاب نابلهادی اشهر مطلقیدین اوزر کاکیم

ای ترک پری پیکر میتر ترک جفا قیل

کام دلبریز لعل روان بخش رود قیل

الف بیک میرزا^۱ دانشمند پادشاه ابروی کمالانی بغایت کوب ابروی منحنی قرائت
 جلد قرآن مجید^۲ بادیه ابروی^۳ مہیات و رباضی فی خوب بیلور ابروی^۴ انداز کیم زج بیتیدی و مسد
 باغلاوی و حالانیک زبچی اراد شایع دور با وجود بو کمالات کاھی نظم غمیل قبلور ابروی بو
 مطلع انیک دور کیم

هر چند ملک حسن زیر نکلین تست
 شوخی مکن که چشم بران در کیمین تست

بایسنغر میرزا^۵ خوش طبع و سخی و عیاش و هنر پرور پادشاه ابروی فطاط و نقاش
 و سازنده و کوبنده و دین موخر بی نظیر کیشی کیم^۶ انیک زبچی دین ارانگیردی معلوم بایسن کیم
 هیچ پادشاه زمانید پیدا بولیش بولغای اولجه اسکالی بار عالم فی خوش نوق بید او تکاروی
 دیرلار کیم بو مطلع انیک دور کیم^{۱۰}

ندیم آن دورخ اکنون دو ما هست
 ولی مهرش بسی بر جان ما هست

تختنشین دور کیم^{۱۱}

غلام رزی او شده بایسنغر
 غلام خوبرویان پادشاه است^{۱۲}

ببر میرزا در ویش دشن دغانی صفت و کریم الاخلاق کیشی ابروی همی آید آلت
 نیک دامن کو خوش نیک ناس و تو فراغی حسانی بوق ابروی تنگ رساله لاری دین لغات
 بیکه کلشن راز غکوب مشوف ابروی طبعی دانی نظم غلام ابروی بور باغی انیک دو کیم

چون باد و جام را بهم چوستی

میدان یغین که زنده بالا دستی

جامست شربت و حقیقت باد

چون جام شکستی یغین بستی

اگر چه تو بیک نظم لاری هم، بنور ابروی که بر چه غم نعل ابروی اما بوبیت هم انیک دو کیم

نجد بوز نک کور و جبران اولامین

آلهمی سسکا قربان اولامین

عبد اللطیف میرزا سودای مزاج و دوسوای طبع و دوجانه سار کیشی ابروی سوزین افدکا

دانی غریب به فعل لیلی بار ابروی کیم ذکرین بی حجاب لیل لوزم کیلور اونا و دنیا مصلحتی او چون
 دانشمند داری و بادشا و اما سین اولتوردی هر آنکه کیم سلطنت خبر و به دغانی نفاخه اکتا قلد

الا طبعی نظم ابروی و شعرنی آبادان بنور ابروی به مطلع انیک دو کیم

بر دل و جان صد جا از یک نظر آور چشم

چون کیم دشمنان بار بینه در چشم

* جهان شاه میرزا دخی شعر بنور ابروی^۱ بوقطع انیک دور کیم

از لطف دوست یافت حقیقی مراد دل

بی جد و جهد طاعت دلی منت عمل^۲

* یعقوب میرزا ترکمان سلاطینی^۳ دیک پسنده ذات لیغ و حمده صفات لیغ

یکیت آرزوهای^۴ درویش صفت وفائی و شش^۵ ابروی بور باطنی انیک دور کیم

عالم که در د ثبات کم می بینم

در هر طریش هزار غم می بینم

چون کند رباطیست که از هر طریش

راهی به بیابان عدم می بینم^۶

سید احمد میرزا سلیم طبع و پاک ذوق کیشی ابروی خبلی مشهور نظم لاری^۷ بار هم غزل^۸

هم مشنوی هم ترکی هم فارسی غزل طورید ادبانی بار دشمنوی طورید الطافت^۹ را انیک

دور^{*} بوتر کچه مطلق کیشی واقع بولو تور کیم^{۱۰}

صبد نی نراقینک منی مرغ سحری دیک

* قبل آدمی بقی قبله نهان بوزنی پری دیک^{۱۱}

* بوفارسی مطلق هم انیک دور کیم^{۱۲}

هم گزینش ازین جهان بماند

عجب کردید لایزال را جان بماند

* سلطان احمد میرزا^۱ در پیش دشمنی اخلاق پسنده اهلوار بق آوی شیو کهنی
دور که آنا جانی دین خوش طبع بق آنکا موردی دور میل^۲ از خراسان تختی داکومت قبلدی کیم
رخ کبشی ازین تمکایت قیامدی وطن ایامدی^۳ و سلطان صاحبقران غم آنا مشایه سید دور دایکی
دوران اختیاری و ملک مال مشار الهی و سپاهی در یک معتمد علیی اول دور دایکی نظم هم امور
بر میت^۴ انیک دور کیم

سین کی شوخ شکر دنیا دایقانی

سحر بایدا کوز و یک کافر لغاتانی

بایقرا میرزا^۵ با وجود او کیم سلطان صاحبقران نیک توغخان اغاسی ابردی بل لار بلخ^۶
قبة الاسلامی و سلطنت قبلدی^۷ و لیکن شکسته نفس بق و کچیک کونکل لوک تواضع و تعظیم بق^۸
کبشی ابردی و حق شناس یعنی اعلام مرتبه دای ابردی طبعی داغی نظم علیه سیدین معرا ابکاس
ابر دی بر مطلع انیک دور کیم

زین بجلی حسن تو در جهان پیدا

دزین بجلی او شکسته جان ماشیدا^۹

* کچیک میرزا^{۱۰} خوب طبع بق نیز ادراک لبک شوخ ذهن لبک قوی عاطف بق بکیت

ایردی آنوقت آنجنی طالب علم بولدی و کو پراک علوم و فنون دین اوز مطالعہ سی بیلہ و توف حاصل
 قیلدی شعرو معانی خوب⁵ انگلار ایردی بلکه کو نکلی تبارا سا ایتا هم آتور ایردی با وجود بونفایال درویش
 یک لار کا مایل بولوب کنه زیارتی شریفه مشرف بولدی اما بغایت مستغنی کیشی ایردی⁶ بولا آؤکیم⁷
 فقر استغناسی ایرکان بولغای بورا عی انیک دوریکم

عمری بصلاح می ستودم خود را

در شب و روز می نمودم خود را

چون عشق آمد که ام زهد و چه صلاح

النته بئد آؤمودم خود را

بعضی دیر لایکیم بورا عی حضرت محمدی نور ایلہ توار واقع بولوبتور اما غ داغی بولسته اولوغ دولت نور
 سلطان بدیع الزمان میرزا حسن صورت و حسن سیرت بیلہ آؤسته جمال سا بهرین وکیل
 ماطن⁸ بیلہ پیرسته بیکیت دور⁹ زرم اغوار برین آتار توار و اولپسند و بزم¹⁰ سبا ییدین یچکات بایشنا

دایمانده طبعی هم نظم سلو بیدا علایم دور¹¹ بوظلع انیک دوریکم

مہ من کمال ردت دلم خوان کشته چون لاله

جگر هم از غم هجرت¹² شده چکه له پر کاله

بوزنک مطاع داغی ترکیب دا خوب دنالت دا مرغوب واقع بولوبتوریکم

اصلاح

اصلاح، صلاح، صلح، کلمه لاری والازینگ مفهوم لاری، هرگز نماند
 و هر کیم طرفدن دیوب اینور لیک فوق العاده مقبول غایت مطلوب و لوب
 سوبالینسه ده و اول زمان نینگ اصلاح جیلاری طرفدن هماوی شریعت
 لارغه، اجتماعی سیاست لارغه قوشولوب عملیت غه قویار غه فوق العاده بویک
 اجتماع لار کورستیمیش بولسه ده عجبا بلام نه سبب ان دور. اصلاح آغاچی
 یوشنجه طامورالامادی.

اصلاح: نه قدر مطلوب، نه قدر مقبول بولسه ده مطلوبیتی قدر آسان، مقبولیتی
 قدر یئگیل بر خه بولمسه کیرک.

درست: اصلاح، خصوصی برکشی نینگ، خصوصی بر فکرینی، خصوصی
 بر عملینی نینگ اصلاح قیلور بولسه، او یله اصلاح هم، تیز بولور و هم آسان.
 اما اصل بولادور کان بولسه ایشته اینگ قیین فوق العاده مشکل بر خدمت

بولوب لقمان لاریده عاجز میلاد ورفان اصلاح اول اصلاح
بولور .

حسابی یالغوز بر خدا غه غینه معلوم ، تفصیلاتی تاریخ ده معلوم ایس
جناب حق حضرت لاری طرفدن بیر یوزیکوندا ریلغان رسول لار ، بنی لار ،
زمان لار نینگ اینگ بیوک مجدد لاری ، غایت اولوغ اصلا حی لارے
ایدی .

اول پیغمبر لار اوز زمان لاریده میدانغه کیلغان ، یا خود ایسکیدن قالغانده
شهرت کسب یتکان خرافاتی بار کو چلاری برله خلق نینگ ار سندن قروب
سپروب طاشما قضا جهنم اید و حی اینگ فعال اصلا حی ایدیلار . الار کاهن
لار غه ، منجم یا بخشی لار غه قارشو آچغان معنوی محاربه لارنده جن اصلا حنی کون
آئیده دو توب جدی جدی حرکت ده بولینور لار ایدمی . الار عوام قار
شونده ، ایسکیدن قلوب شهرت تاپیش افسانه و خرافات لار نینگ
اینک چین ، فوق العاده قایتیق دشمن لاری ایدمی .

الار نی باشلاب کوره آلهما و حی لا و باشلاب دشمن کور و حیلارده
اینک اول او شل کاهن لار ، منجم لار ، یا بخشی لار بولاد ورفان
ایدی .

اوز لاری نینگ شیطانی سبق لارین خلق آرسینه نشر قلوب قورسا
توید و رد حی قورساق بنده لاری پیغمبر لار نینگ اول زمان نینگ اصلا حی
نینگ بیوک خصملاری بولاد ورفان ایدمی .

بزم امام لارمینراوز لارینی بنی اسرائیل نبی لارینہ تشبیلہ یدر لار. و حدیث
اولماق اعتباری ایله "منم اتم نینگ عالم لاری بنی اسرائیل نبی لاری کئے"
مضمونده بر حدیث ہر ویت ایدر لار. حدیث نینگ روایتی صحیحو؟
ایس ہو؟ ایننگ خصوصندہ سوزاوزایتوبو اوروندہ مصلحت ایس دور.
لکن کندم بوسوزغہ اوز عصر مینر داغی علمائیزغہ، حضرت لارمینرغہ قارابئج
بر حالده البستہ اشتراک ایدم.

درست! بنی اسرائیل نبی لاری ار اسندہ اشعیا، ارمیا، اشمویل کئے
اصلاحی لار احتمال محافظ کاران طرف دار لاری بولور ایدی ایندہ، ایکلیک
محافظہ قیلو توغری سندہ آرمو، کوبمو خدمت لاریدہ سبقت ہمیشہ اولدہ
امانی اسد ایل نینگ اینگ بیوک بنی لاری، اینگ فعال اصلاحی لارے،
البستہ ایس ایدی. بلکہ اول محترم بنی لار نبوت لاری کونندہ، ایکلی کاہن
لار نینگ بور و نغی منجم لار نینگ، مشہور بخشی لار نینگ خلق ار اسندہ
متد اول فکر لارینی، شہرت کسب یکان اعتقاد لارینی آجوق برتل برلہ اینگ
نافذ دلیل لار برلہ تنقید ایدر لار ایدی. شونگا کورہ پیغمبر لار نینگ اینگ
دشمنیک دشمن لاری، اینگ بیوک خصم لاری دہ اوشل کاہن لار، منجم لار
بولور ایدی. سخوام بولنہ، ہر وقت دہ غی کبی اوشل کاہن و منجم لار نینگ
آرقہ لارندن ایباریب اصلاحی لار غہ "دیندن چقیدی، بولدن آزدی"
مجنون "کبی افزا لار ایله بایلا نور لار ایدی. منم بوسوز لار مینی تانیج مقدس
نینگ الفبا سندن خبری بار کشی دہ دلیل سیز، فی سیر اشتراک ایدوب

علماء سلف

بوکچه و کوند و ز مسلمان لار نینگ علمی زمانه لاریده هنر نیمه افسرده و مغنوم لیک
 لار که یاسیلوب تور و ب دور. اتی لحاظ قیماق ایله بو عنوان موز و ن
 و مناسب معلوم بولور. و حاضرگی حالنی کور و ب تور و ب بوسوز فین
 لیک ایله اینانیلور که بروقت بزلارده هم شویله کیشلار بارایدی لار که علم نینگ
 شوقیده بر اعظم و بحر محیطنی طی قیماق لار نینگ نزدلاریده مشکل ایس
 ایدی. بو کتاب بچون یوزلار میل پیاده یورماق لار غه بار خاطر بولماس
 ایدی. و فقط نباتات یعنی گیاه و او تلاماز نینگ تحقیقاتی بچون شهر شهر
 ولایت و ولایت لارده کیزماقنی اوزلاریغه فخر بولورایدیلار. اگر لار نینگ
 دل لاریده علم نینگ شوقی و دماغ لاریده تحقیقات نینگ و لوله سی
 بولماسه ایدی، بزلار غه ابن بیطار و سید شریف دیک کشی لار نصیب

بولماس ایدیلار . و ابو حاتم رازی و حافظ ابن طاهر نینگ کارنامه لاری
 بزینگ قومی خیالاتینده فخر بید اقله س ایدی . علماء سلف نینگ حالات لارینی
 اینلاک ایلد بوسوز ظاهر بولور که اول پشوا و بزرک لار نینگ دل لاریده شوق
 علم نینگ اضطراب و مقراریکی نه قدر ایدی که اول لارنی برار شهر بار ملکده
 قرار تاپور ماس ایدی .

بردریادن کینجی دریاده بربر اعظم دن کینجی بر اعظم ده ایلاتور و بلرور
 ایدی . اگر بولور بزینگ دل لارینده اول علمی شوق و علمی تحقیقات دن برسمه
 قدر بولور ایدی . بز علم و فن ده هر قوم و هر ملت نینگ مقابلیده بودر جیست
 و تنز که قالماس ایدوک . بزینگ و شبواراده لاریمز نینگ هست لیک
 و هست لاریمز نینگ لیک اوز اسلاف و اوتکان بزرک لاریمز نینگ قیلغان
 ایش لاری نینگ مقابلیده لارینگ روشن نام لاریغه و غنیکورماق داؤ
 اوزیمزنی حقیر قیماق دور . قیومت نینگ پشوا نینگ بومقوله سی دور که
 اَطْلُبُوا الْعِلْمَ وَ تَوْبَا لَصَّيْنِ اُولَ مَلَت نینگ افراد یغه سفر نینگ نایینی ایشیتو
 بدنیغه لرزه توشمه مصرع هَذَا الْعَمْرَى فِي الْقِيَّاسِ جَدِیْعٌ و قیو قونم نینگ
 باله لاری نینگ قولغی او شبوحیکمانه مقوله ایلد آشنا بولسه که

|| اباد کان خانه در گروے || هرگز اسی خام آدمی نشوے ||

اول اویدن قدم تیشقاریغه قویاسه هَذَا الشَّيْءُ عَجَابٌ مَحْدَثٌ لَازِئِیْک
 حالات لارینی اوقوماق دن حلت نینگ لفظی اوز جائده بر مقدس لفظ معلوم
 بولوب تورور - حیف - براول عه قدسی ایدیلار که الار سیاحت

قیلہ لفظ نینگ اوزیدہ بر تقدس پیدا قیلدیلار. و بر نزلار دور میر که ائیده
 اولتوره اولتوره تمام عالمه بونی ذهن نشین قیلدوک که «مسلمان کفر»
 بویکی لفظ لارده برار مناسبت یوقدورسه. بین تفاوت ره از کجاست تکجاء
 بوقصه اوزوندور و بزباشقه بر داستان بیان قیلماچی دور میر. شونینگ
 اچون بوندن قطع نظر قیلوب بزاوند عامینه نینگ طرفیغه رجوع قیلوب میر.
 همه دن اول بزاوول سیاحت لارنی ذکر قیلور میر که علماسلف عادیث نبویه
 حاصل قیلماق اچون نچوک سیحت قیلوب ایدیلار. چونکه مسلمانلار نینگ
 علمی زمانه لاریده سفر نینگ رواجی ابتدا اوئل پاک فن حدیث نینگ طفیلی دن
 بولوب دور محدث لار نینگ سفر لاری نینگ حال لارینی بیان قیلغاندن سوکوه
 بزاوول علمالار نینگ حال لارینی یازور میر که لار حدیث دن اوزگاک علم لارنی
 حاصل و دقایق علمیّه فی حل قیلماق اچون اوزاق اوزاق ملکات لار نینگ
 سفرینی اختیار قیلوب ایدیلار. بقیه سی بار

شکست که جمع بود بوی فتنه و فتنه و موجی بود بوی سوسه و در و در و بوی یوسف علال الدوله
 نه قوت جانی که است و توان چهره بپا اوزار استیاب اوزار خورشید و رانه بولدی و علال
 الدوله و چهره قرا یوسف نینگ اورد و سیدین تا شقا بر رخه کسب لیدی اوزدی نینگ
 قاشی و غریبه آموز کیم لایک نینگ اغوا سی بیکه تبریز رسا رخه مستوجه بولدی و چون آندا
 باردی شرارت اربا بدین چرخه کیم لایک اقم کیم قرا یوسف دین ایردی علال الدوله
 تکرار سینه بغاله سر لار و حاجی کوچک رکاب رکیم و اویوسف نینگ جابنیدین تبریز
 نینگ حاکم و فرمان فرما سی ایردی بومعنی نه استیاب در حال آتلا نینگ علال الدوله
 قاشیغده یارب دید که کیم پادشاه نینگ سکنه لازم الاطاعت حکم و فرمانده خود
 آنداق ایردیم کیم سنی تبریز غده کیمای حسن نه اوجوان پادشاه نینگ حاکم نینگ علال نین
 قیلده و نیک علال الدوله نینگ آئینک بونوع سوز درین قدری و آجینگی کیم سنی علال حو
 لار پردی شول وجه دین حاجی کوچک آغنه بند و مقید استیاب قرا یوسف نینگ قارشیغده
 مرسول توتدی و قرا یوسف و خزان نینگ بویا نکلین کتایخ لیغده بن غضب و قدر استیاب
 آغنه عادل جوز قلعه سینه بیار سب بولوردی تا سکنه راره نه قلعه نینگ آندان اوجود
 غده النعمی لال و امارا بود و تا آتلا سینه اسطلاح آتلا سینه تمام کوشش پلیر بغده
 استیاب میغده ایتها مکه کوز و ب و اول فر و اوان نالقی کیم شول آ و اوان و آئینک
 قویغده که سینه سب ایرد و کز قلعه عا رتیغده صرف قیلد و ایردی آنداق کیم بوسه سوز نه
 ...

[illegible]

بار و این دیگاران سوز سر زین و اغانی اندیشه لایق آید نیب و دیگر کسب نیز نیشک پیل آتشک
 در کسب و بود نوع عمد و بهمان وقوع بود کیشش ایدری کسب بهر او بدو و نیشک مملکت نیشک
 قصد نیز قلی غار منیر و نیز خود و قلیخان عمد و نیز در سپینه در و وزیر و اگر نایب نهندیده امر نه
 اختیاری است تمام کرم و در و در سب سلطان نیشک ایلیک بیغ آرتوق عزت قلیا دی
 و قرا ایوسف بهادر بود نوع آلا تا غوغا ر سب کوب کیمک نیشک بهر فرد غوغا نیشک است
 سیغ بیغ سب اول و لایت نیشک ضبطه نیز سیغ غوغا بود اوب ارجیس و غوغا و بخود خود
 و بیغ بهر بار دی اول هر فردین سلطان نیز سیغ غوغا تمام بهر ان نیشک پیل بیغ
 کلد و اول آوران و اهدان نیشک و لایت کسب سلطان کیمک نیشک کاسته لایق نیشک
 نیشک قفسه سید ایدری آلا تا غوغا قالیلار در سلطان نیز باز یا مین و تابست نیشک
 مین اول مقام و اوقلکار کاندین کست و لایق ایدری سیغ و مکل و آرتوق نیشک
 سیغ سلطان نیشک سلطان کیمک نیشک بهر او در معصوم آند اول و حاکم ایدری
 تو جهر غوغا نیشک نیشک بهر او در و لایت ایدری کست و نیشک و آرتوق ایدری سیغ نیشک
 معصوم قاسم نیشک کیشیلار سب سب پادشاه غوغا نیشک لایق سب لایق نیشک و نیشک
 ایدری نیشک بود نوع کست و لایق غوغا قالیلار سلطان نیز سیغ غوغا قالیلار
 و در نیشک لایق ایدری و اغانی نیز نیشک قاسم نیشک نیشک سب و در بود وجود خلال لایق

[illegible]

[illegible]

و تامل در این جمیع آیات و نشانی است که فیض بهایق باری و این پامی انداز
 نوشا و می لاری و سلطان بودن و عظمت و آیین بلیه تبرین و دولت خانه سر غیره و اول خدای
 بویور و می و اول امر الکریم و اول کشف و شنگ و اول غیاث و محمد و شنگ و این پنج باری و شنگ
 لاری و خدی و اول سید و آنکه تیر لاری و اول اسرار و پادشاه و اول کشف و شنگ و این پنج باری و شنگ
 که و اول یک لاری و اول و شنگ و تیر لاری و اول اسرار و پادشاه و اول کشف و شنگ و این پنج باری و شنگ
 لاری و چون و اول کشف و شنگ و اول و شنگ و تیر لاری و اول اسرار و پادشاه و اول کشف و شنگ و این پنج باری و شنگ
 یعنی لاری و اول ملک و شنگ و اول و شنگ و تیر لاری و اول اسرار و پادشاه و اول کشف و شنگ و این پنج باری و شنگ
 قبل و اول و شنگ و اول و شنگ و تیر لاری و اول اسرار و پادشاه و اول کشف و شنگ و این پنج باری و شنگ
 که و اول و شنگ و اول و شنگ و تیر لاری و اول اسرار و پادشاه و اول کشف و شنگ و این پنج باری و شنگ
 آغازین و شنگ و اول و شنگ و تیر لاری و اول اسرار و پادشاه و اول کشف و شنگ و این پنج باری و شنگ
 جلیب و شنگ و اول و شنگ و تیر لاری و اول اسرار و پادشاه و اول کشف و شنگ و این پنج باری و شنگ
 پس و شنگ و اول و شنگ و تیر لاری و اول اسرار و پادشاه و اول کشف و شنگ و این پنج باری و شنگ
 شنگ و شنگ و اول و شنگ و تیر لاری و اول اسرار و پادشاه و اول کشف و شنگ و این پنج باری و شنگ
 از شنگ و شنگ و اول و شنگ و تیر لاری و اول اسرار و پادشاه و اول کشف و شنگ و این پنج باری و شنگ

استیلا تا بفانہ نینگ خبری قرا یوسف غمہ توشدی فریجیال مراد سپاہ اعیان و بار کا دم
مقراب لارین جمع و بتیب صلح و اور دوش با بد آلا ریلہ مشورت و کینکاش لار
ایتی ہمد لطلانی سلہ قرا یوسف نینگ اور دوشماق لبغیرہ اتفاق ایتدی لار و اور لاری
نینگ قرا یوسف سلہ کچمت بولماق لار کر با بد آلا ایتدی لار و قرا یوسف آلا نینگ
ہر چرین تنہا تنہا قوجا قینغہ آکیب بار چر سیرین اولوغ و عدہ لار سلہ آیلانور دی و بولوغ
مشورت و اتفاق دین سوکر آلا رینخا دین و اور دوشماق و کوب مسافت نملی
فتیب اول صحرا کینکاش غازی نینگ یاد و دیتد زور ابرزق اسطانی
اجمہ دغز آندہ اقمم ابردی توکوشب آلا نغز و کور کوز و لار و اور دوشماق و کوب نینگ
طیلا و آلامہ لبغیرہ مشغولوق دیتلدی لار و جمعه کونفہ نینگ صبا چیمہ اقرایف
اور نینگ منز لار دین آلا نینگ لکرت نینگ سانغ و سولبغہ آلاش لار و میکور و
شغز نغز نغز نور قورید و سطلان اجمہ دغز کوشکر سلہ آلا نینگ طرفبغہ متوجہ آلا
آیلانہ لار و دایغ فریق نینگ ملاقات دین سوکر آلا و لوغ اور دوش قول بریب و ر وایک
جانب دین و دغز کوب کیمک اولتور و لدی آخوالا و مترکان لار غالب کیکیب طانی
نینگ لکرت نغز کیمک کور کوز و سب فریجیال و اور دوش و جوا نغز
بر کشف و بر کشف نغز کوب بو تر اشد و اور دوش لار و زکرا و زکرا و زکرا و زکرا

سید است که هرگز نیست، بجز اینگونه که در کون و بون فرار است و در اطراف و جوار است
 چرا که در هر ریش نه بود که بوش را شش در و سلطان نیک و از می معرکه و یا لغز
 قالیب آخر از این چاره و علاج سبب بفرودین غنا بین الوردی و فراری جان و در این
 خان و دیلم که آن ترکمانان لا آت نکات و شوش بیلما سبب که درین چراغی در تبه و بیج آورد
 سلطان نه آت او سبب که درین چاره و در این سبب که در این سبب که در این سبب که در این
 تون و جامه لارین آسب و درین تاشلا بک سبب که در این سبب که در این سبب که در این
 سوراخی که سبب که در این تاشلا بک سبب که در این سبب که در این سبب که در این
 آند او و دردی تا که که می که در این سبب که در این سبب که در این سبب که در این
 شاهر اچیدین حقیب چرخ و بغاچی او زار اچیدین در و در این سبب که در این سبب که در این
 فیکور ابردی اول جاله که سبب که در این سبب که در این سبب که در این سبب که در این
 یوزین الوردی و در این سبب که در این سبب که در این سبب که در این سبب که در این
 و آندین سوز که که در این سبب که در این سبب که در این سبب که در این سبب که در این
 مرا بعت که در کون و در لاری اول سوز اچیدین سبب که در این سبب که در این سبب که در این
 آت فیکور سوز اچیدین سبب که در این سبب که در این سبب که در این سبب که در این
 جالت در و در سبب که در این سبب که در این سبب که در این سبب که در این سبب که در این
 بزرنگ که در لاری و در کون و در و در این سبب که در این سبب که در این سبب که در این

ایند مسلر عالمی

چوستی سونگلی بار، یعنی ۱۹۱۳ ییلنینگ
۱۲ اؤگست کونی اوز نفسلری بیلان اوقیب
بیرگانلاری .

ایند مسلر عالمین سیر ایلادیم ،
سیر ایتیم مین بیر یاخیر ایلادیم .
اینگ عجب عالم ایکان بو عالمی ،
سیر قیلسین بولسه هر کیمینک غمی .
اونده بیتوینوک ایکان هر بیر بنا ،
اول بنالرنینگ ایچیده یوق هوا .

سورپسی یوق، صحنی یوق ایوانی یوق،
اقریالری یوق، عزیز مہمانی یوق.

بی اوچاغ، بی پلاسو، بی تنور،
بی طعامو، بی لباسو، قیدہ نور.

ہکسریں تاملین باسیبد و خاؤدھس،
صاحبی یارکو ولکین بی نفس.

تاجی ہم، دیواری ہم تفراق ایروز،
ایسکی غاردان ہم قارانغوراق ایروز.

اوستیدہ سانسیز چومالی یورغالر،
طورلی، طورلی قورت و قونغیز اورمالر.

قارویا مفر تاملرین قیلمیش خراب،
لایکہ ایلا نمیش تنی عالی جناب.

بو بنالریانمہ - یان کتہ - کچھیک ،
بعضی سی کیمیننگ اوپی نامی بیتیک .

بعضی سین اوستیدہ نقشین کارلیک ،
سنکی مرمرہ بیتیک یادگارلیک .

ایری ، خاتینمی ، قریبی ، یاشمی ؛
یا کہ جادو کوزمی ، قیغاج قاشمی ؟

کبغلمی ، یایی ، یا عالمیدی ،
یا کہ حاکم ، یا حکیم ، اول کیم ایدی ؟

یا گدامی ، یا حلیم ، یا کہ چنین ،
کیم تنیب آغای سو یکنینک رنگیدان !

بیر بیردان فرقی یوق ، بچ کیمسہ نینگ ،
پوستی یوق ، سونکالاش فقط جسمی انینگ .

مینک تکبر بولسه ہم دعواسی یوق،
نازنین لہر ناز و استغناسی یوق۔

مکر ایتیشکہ حالی یوق مکار نینک،
حالی یوق طاعت اوچون دینار نینک۔

بیر نفس ہم آغزی ساسسیق مست یوق،
سو کوچی نیل، اور کوچی زور دست یوق۔

قویسی - چیقدی یوق بونینک روز غاریہ،
اوردی - ییقدی یوق بونینک بازاریدہ۔

بیر فیوز گہ، یوزنی مینلکہ ساتکوچی،
اجر الیب سرمایہ دان جیم یا تکوچی۔

ایلنی بیہودہ ملامت ایلا گان،
آغزی دان گل اورنیکہ چیقمیش تپکان۔

کیمسه ده یوق مدحو، و صفو، لافوقاف،
یوق غرض هم، دغدغه جنگ و مصاف.

کوزکویوق دیواریده کورمس اوزین،
قانچه کیربولسون یو المیدور اوزین.

بیش قولین اغزیگه تیققن نفسی بد،
کامیکه تفرق تولیدورتا ابد.

کیم ریاکار و منافق، بی حیا،
قالمیش ایلنیک احتیکه دایما.

بی ادب بیزاری و خلقي یامان،
الفتی بولمیش اول منزله ایلان.

بونده منصب یوق خوشامدگوی یوق،
زیب وزینت بیرله رنگه بوی یوق.

بوندہ یوق پچ کیمگہ تخقیری نظر،
خوار کیمدور بیامہ دیم، کیم معتبر۔

بلکہ نیگل بدن اونمیش لالہ لر،
لالہ یوز لر قایدہ، یوقدور والہ لر۔

جیم یا تور من - من دیکان باز - باز لر،
بیتیدہ تفرق ایرور پرداز لر ۔

تدبیر و پیکار لیک قول کیامہ میش،
جیلہ و عیار لیک قول کیامہ میش ۔

ایشلا تالمای تیلنی اغوا کر خموشش،
قلمہ میش عاقلدہ ہم بیر عقل و جوشش:

قول اوز تمایدور طمع بیرلان گدا،
یوق سخی اہلبیدہ ہم لطف و سخا۔

پارہ - پارہ پارہ خور لر جسمی ہم ،
ایل از بوتکول یوقالمیش اسمی ہم .

نا ایلاج ظلم یاتیب دور بی مجال ،
نا توان مظلومده ہم یوق قیل و قال .

آغزیده تفریق خسیس ، آچکوز ، بخیل ،
ہمہ سین پیری بی قویمای بیلمہ - ییل .

الد بالمدن یا تور الداچی لر ،
کامیگہ قوم تولکان یا تور ایغاقچی لر

قوینیدہ یوقدور قلمکش دفتر ،
یوق ایرور قانخور قولیدہ خنجری .

یوق اولردہ اختیار و اقتدار ،
قیشمی ، کوزمی ، بی خبر یازمی ، بہار

قاچہ مینگ سیلر ایرورکیم کون باتر
قاچہ مینگ سیلر ایرورکیم تانگ اتر

کیچہ - کوندوز دن خبر سیز دور اولر،
بوتکول ایرمس بو قصور مختصر.

تیک یاتور، خاموش یاتور، جم جیت یاتور،
تفر اغین بعضاً شمال بیر قوزغا تور.

آتہ - آنہ بیرلہ فرزند بیر - بیرین ،
چہرہ سیکہ تشلہ یالمس کوز قیرین .

ایرو خاتون بیرلہ خویش واقربا ،
بیر - بیرین بی خبر دور مطلقا .

بوسوزوم ایرمس خرافات دن درک ،
بو حقیقت عالمی عبرت دیمک .

ساعتی بونده سیاحت ایلا دیم ،
فی سیاحت ، مینگ ندامت ایلا دیم .

کوزده یاشیم بولگان ایردی پرده دار ،
ییغله دی دل پرده ایچره زار-زار .

وحدن لیکن تیتیک توتدیم اوزیم ،
بیر تامانگه ناکه یان تو شدی گوزیم .

بیر مکانکی ، مینگه بولدی جلوه گر ،
اوستیدن اونمیش گویا فی شکر .

کوردیمو کونکلیمکه بتدی بیر سرور ،
جلوه سی قلبیم ارا بخش ایتدی نور .

"کیل" دیکاندا ی بولدی مینگه شول زمان ،
بونلانی تهنکله دی جسمیمده جان .

کوزیو میب شول دم دیدیم: ای نینواز،
نی رموزیدن خبر بیرگیل بیراز!

نی سبب جاینکده اوزکه فیض بار،
بو مکانینک نینگه گویا لاله زار؟

سپین کیم ایزدینک، بوند کیامسدن بورون،
بیر خبر بیر مینکه حالینکدن بوکون؟! ”

دیب کوزیم بومدیم قیلیب باشینی خم،
کیلدی گویا مینکه بیر آواز شودم.

ایتدی: ای فرزند، مین ایتای تینکله غیل،
نی دیسم مین ذره شک کیلتیرمه غیل.

اولامین پاك و بی آزار ایدیم،
ایلنی شاد ایتکوحی پرهیز کار ایدیم.

عمر او تکریم حلال میخنت بیلان
ایلنی خرسند ایلادیم صنعت بیلان.

دایما قلدیم بخیلایکدن حذر،
بخشی لیکنی ایلادیم شام و صحر.

آته - آنه دلمرین شاد ایلادیم،
روحلرین هر لحظه ده یاد ایلادیم.

بخشی نیت ایردی قلیمه چراق،
مین ایدیم کنه - کودورتدن بیراق.

بیچ بیر انسانکه خیانت قلدیم،
بیچ یامان ایشلرکه عادت قلدیم.

ایل او چون برایشده قلدیم مردلیک
قلدیم ناکسلیک و نامردلیک.

توغری یول بیرلن کیچیردیم مین حیات،
یوردی خلقیم مینکه قیلدی التفات.

مینده هرگز یوق ایدی کبر و هوسا،
شول سبیدن بولدی ایل میندن رضا.

شول سبیلدن مکانیم فیضلیک،
قیل عمل سینده اگر بولسه بیللیک.

بو روزنی فی تیلی بیرله دیدی،
اینده مسلر عالمی خاموشش ایدی.

ناکمان کیلیدی بیر آوازی حزین،
توست قولاق بیر لحظه مین هم دیین.

بار ایدی میوگان قطار فرزندلریم،
کوزلریمینک فوری و دلبندلریم.

ایرکالتدیم، مهر بانلیک ایلادیم،
سیرلهدیم، شیرینز بانلیک ایلادیم.

بیر ساوق شبتاده هم کورمای روا،
خسته لنسه تینمای ایستردیم دوا.

اوستیردیم مینک مشقتلر بیلان،
قوللریم باشیده شقتلر بیلان.

گاهي از غین، گاهی توز غین مین اوزیم،
ینکی کیسین دیب جگر بندیم، قوزیم.

گاهي بولدار، گاهی بولدیم قرضدار،
یوز بیزدی طورلی تشویشله قطار.

وایه که یتگو نچه او کوز قاره لیر،
قامتیم خیم بولدی، بغریم پاره لیر.

قالدیر من دیب اولرکه باغ وراغ ،
مین آلیب کیلیم دلیمده کاناچه داغ .

قالدی اونده زنگار کاشانه هم ،
قالدی یار و آشنا، بیگانه هم .

رزق اوچون یالغان - یشیق سوز ایشلا تیب ،
بعضی ده بیر یول اوچون باشیم قاتیب .

دومپاییب تورکان شو ققراق پستیده ،
مین یاتیب دور من آیاق لراستیده .

کیلیمه دی پیلدور کوزیمینک روشنی ،
یعنی ، او فرزندسی دل بند لر قانی !

بو مکانیم اوستیکه بیر یول قره ،
بارمی آیت ، حتی ، یاغاچدن پنجره .

بومینی حیران و لال ایلا رایدی ،
بو تصور پایمال ایلا رایدی .

اوز که یاندن کیلدی شولوم بیرندا ،
ایدی مینکه قوت قولاغینک مطلقا :

”موصدا جاندن کیلور، انسان ایشیت ،
ای تمیک یورکان، تیریک قد یکمیت .

ایسلا سین روحیمنی اولادیم دیسانک ،
اوتکان اولادینکنی سین هم حرمت ایت :

مین بو معنی نی ایشیتدیم جان بیلان ،
هم قبول ایتدیم بونی وجدان بیلان .

ایلکه هم بول سوزنی اظهار ایلا دیم ،
بیرایمس ، تکرار تکرار ایلا دیم .

ایند مس لہر عالمیکہ سال نظر ،
سین اوزینگدن قیل اولر نی بہرہ ور .

آتہ - آنہ روحین ایسلہ ، شاد قیل ،
یعنی ، یاتگان مسکنین آباد قیل .

کوز آچیب بوادی و بو فکر ت بیلان ،
تشقری قویدیم قدم حیرت بیلان .

مین دیدیم : کیل چوستیا حوشیار بول ،
بخشی نیست بیرلا بی ازار بول .

توغری بول ، قیلغیل پامانلیکدن حذر ،
ایل مازارینک لو حیکہ رحمت یازر .

لہر فلان سالتیم خاں

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Алишер Навоий. Бадоеъул-бидоя. Девон. Мукаммал асарлар тўплами. 1-жилд. – Т.: 1987.
2. Бобокулов Р. Эски ўзбек ёзуви. – Т.: 1989.
3. Володомонов Н.В. Календарь: Ўтмишда, ҳозир ва келажакда. – Т.: 1976.
4. Жуманиёзов Р. Эски ўзбек ёзуви. – Т.: 1995.
5. Жувонмардиёв А. Ҳарфлар рақамларга айланганда. – Т.: 1966.
6. Зоҳидов Л. Алишер Навоий ижодида муаммо. – Т.: 1986.
7. Йўлдошев С. Араб-ўзбек ёзуви. – Т.: 1991.
8. Исҳоқов Ф. Эски узбек ёзуви. – Т.: 1995.
9. Орбели И. Синхронические таблицы хиджры и евронейского летоисчисления. – М.-Л.: 1964.
10. Раҳмонов В. Шеър санъатлари. – Ленинобод: 1972.
11. Раҳмонов В. Ҳарфий санъатлар. Адабиёт кўзгуси. Илмий тўплам (№5). – Т.: 2000.
12. Рустамов Э. Узбекская поэзия в первой половине XV века. – М.: 1963.
13. Шарафутдинов С., Қосимов Ф. Эски ўзбек ёзуви. – Андижон: 1993.
14. Цибульский И. Современные календари стран Ближнего и Среднего Востока. – М.: 1964.
15. Ҳамидова М. Абжад ҳисоби ва у билан боғлиқ бўлган ҳарфий санъатлар. – Т.: 2005.
16. Ҳожирахмедов А. Шеърӣй санъатлар ва мумтоз кофия. – Т.: 1998.
17. Ҳожирахмедов А. Шеър санъатларини биласизми? – Т.: 1999.
18. Ўқиш китоби. Эски ўзбек ёзувидан намуналар. Гузувчилар Т.Исмухамедов, Ф.Абдуллаев, Л.Халилов. – Т.: 1960.

Қўлёзма ва тошбосма асарлар

1. Алишер Навоий. Маҷолисун-нафос. Тошбосма матилар. - Т : 1961.
2. «Ат-Ислоҳ» журнали. Тошбосма.
3. Афанди латифалари. Тошбосма.
4. Мирхонд. Равзатус сафо. ЎзРФА Ҳамид Сулаймон фонди Тошбосма

МУНДАРИЖА

Кириш.....	3
Араб ёзувига хос умумий хусусиятлар.....	6
Араб хати турлари.....	8
Мунфасил ҳарфлар.....	11
Алиф ҳарфи.....	11
Дол ҳарфи.....	12
Зол ҳарфи.....	12
Ре ҳарфи.....	13
Зе ҳарфи.....	13
Же ҳарфи.....	14
Вов ҳарфи.....	14
Ҳаракатлар.....	16
Муттасил ҳарфлар.....	17
Бе ҳарфи.....	17
Пе ҳарфи.....	18
Те ҳарфи.....	19
Се ҳарфи.....	19
Нун ҳарфи.....	21
Йой ҳарфи.....	21
Жим ҳарфи.....	24
Чим ҳарфи.....	24
Хе ҳарфи.....	25
Ҳойи ҳутти ҳарфи.....	25
Ҳойи ҳавваз ҳарфи.....	26

Син ҳарфи.....	28
Шин ҳарфи.....	29
Лом ҳарфи.....	30
Мим ҳарфи.....	30
Коф ҳарфи.....	31
Гоф ҳарфи.....	33
Лигатуралар.....	34
Фе ҳарфи.....	35
Қоф ҳарфи.....	35
Сод ҳарфи.....	39
Зод ҳарфи.....	41
То ҳарфи.....	42
Зо ҳарфи.....	43
Айн ҳарфи.....	45
Ғайн ҳарфи.....	49
Ҳарфий бирикмалар.....	51
Шаклдош ҳарфлар.....	54
Белгилар.....	56
«Ал» аниқлик аргикли.....	60
Шамсия ва қамария ҳарфлар.....	62
Араб изофаси.....	63
Форс изофаси.....	65
Бирлик ва ноаниқлик йойи.....	68
«Бе» инкор юқламаси.....	70
Алиф мақсура.....	70
Вови зоида.....	71
То марбута.....	72

Нисбий сифатлар.....	72
Эски ўзбек ёзувида тиниш белгиларининг қўлланилиши.....	73
Рақамлар.....	75
Ҳарфларнинг сатр чизиғига нисбатан ёзилиш ўрни.....	77
Қўлёзма асарлар матнига хос ёзув усуллари.....	79
Абжад ҳисоби.....	80
Абжад ҳисоби билан боғлиқ ҳарфий санъатларни ўрганиш хусусида.....	85
Йил ҳисоби. Таквим.....	86
Мелодий йил ҳисоби.....	87
Ҳижрий йил ҳисоби.....	88
Ҳижрий ва мелодий йилларни бирини иккинчисига айлантириш усули.....	89
Ҳижрий қамарий йил ойлари.....	90
Ҳижрий шамсий йил ойлари.....	91
Мучал йил ҳисоби.....	91
Бурж.....	92
Ҳарфий санъатлар. Таърих.....	94
Муаммо.....	97
Туюқ.....	105
Тажнис.....	108
Мувашшаҳ.....	109
Луғз ва чистон.....	111
Топишмоқлар.....	113
Ислоҳ қилинган эски ўзбек ёзуви.....	116
Ўзлашма сўзларни аниқлаш усуллари.....	119
Мустақил ўқиш учун матнлар.....	127
Настаълик хатидаги матнлар.....	188
Фойдаланилган адабиётлар.....	251

Мавжуда Ҳамидова
Нягора Сулаймонова

Эски ўзбек ёзуви

Услубий қўлланма

Мухаррир: Салима Бадалбоева
Муҳаббат Холмуратова
Компьютерда саҳифаловчи: Худоёрхон Қосимов
Зилола Сулаймонова
Мусахҳиҳа: Азиза Жиянова

Босишга 13.10. 2009 й.да рухсат этилди. Бичими 84x108 1/32.
Таймс гарнитураси. Офсет босма. 15 шартли босма тобоқ.
16 нашр тобоғи. Жами 500 нуска. Буюртма №22-09

«Tezkor-Press Print» МЧЖ босмахонасида чоп этилди.
Тошкент ш., Фарҳод кўчаси. 21-а ўй.